

FUSÛS EL-HİKEM

muhyiddin ibn arabi

çeviri: ersin balcı
2002

FUSÛS EL-HİKEM

Muhyiddin ibn Arabi

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Her ne kadar ümmetlerin çeşitliliğinden dolayı dinler ve mezhepler birbirinden farklı ise de; hikmetleri, dosdoğru olan yolun ahadiyeti ile ilk makamdan kelimelerin kalpleri üzerine indiren Allah'a hamdolsun. Ve Allah'ın rahmeti ve selamı, ihsan ve cömertlik hazinelerinden sözün en doğrusu ile himmetlere yardım eden Hz. Muhammed'e (sav) ve onun yakınları üzerine olsun.

Bundan sonrasına gelince, Resulullah'ı (sav) 627 yılında Muharrem ayının sonlarına doğru Şam'da, bir mübeşşirede gördüm. Elinde bir kitap vardı ve bana şöyle buyurdu: "Bu kitap, *Fusûsü'l-Hikem*'dir. Bunu alıp insanlara götür ki ondan faydalansınlar." Ben şöyle dedim: "İşitip itaat edilecek olan, Allah ve Resulü ve aramızdaki emir sahipleridir — ve biz de emrolunduk." Dolayısıyla, bu kitabın herhangi bir fazlalık veya eksiklik olmaksızın, Resulullah'ın (sav) bana getirdiği sınırlar içerisinde ortaya konması için isteneni yerine getirdim ve niyetimi arılaştırdım ve kendimi yönelim ve istemlerden yalıtım. Ve Allahu Teala'dan bu kitabı ortaya koyarken ve bütün hallerimde beni şeytanın söz geçiremediği kullarından kılmasını; parmaklarımın yazdığı ve dilimin söylediği ve kalbimin içine aldığı bütün her şeyde ilahi korumayla, beni, kalbimin tabiat âlemine dönük yüzünde [ruy-i nefsi] ahadiyet mertebesinde gelen ilhamlara [ilka-i Subbuhî] ve ruhun üflenişine özgülemesini; bu şekilde, kendi hükümlerimi dayatıcı değil yalnızca tercüman olmayı; öyle ki, kalb sahibi olan ehlullahtan bu kitabı anlayan kişinin, onun aldatıcı nefsin garazlarından münezze bulunan takdîs makamından indiğini mütehakkık olmasını istedim ve bunun için duacı oldum.

Ve Hak Teala'nın duamı işittiğinde, seslenişimi kabul etmesini umarım. İmdi ben, ancak bana verilen şeyi verdim. Ve ben bu kitap içerisinde, ancak benim üzerime

inen ilmi indirdim. Ve ben nebi değilim, resul de değilim; yalnızca ahireti için çalışan bir vârisim.

*İmdi Allah'tan dinleyin ve Allah'a dönün
Getirdiğim şeyi işittiğinizde, onu koruyun
Sonra, anlayış ile sözün mücmelini tafsil edin ve cem edin
Sonra, onu, isteyenlere verin, alıkoymayın
İşte bu, sizi içine alan bir rahmettir; siz de onu genişletin.*

Allah'tan, teyit olunan ve teyit eden, temiz Muhammedi şeriat ile kayıtlanan ve onunla kayıtlayan kimselerden olmayı ve bizi onun ümmetinden kıldığı gibi, onunla birlikte haşretmesini ümit ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂDEM KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İLAHİYYE

Hak Sübhanehu ve Teala, sonsuz sayıdaki Güzel İsimleri'nden dolayıdır ki, bu İsimleri'nin aynlarını görmeyi diledi, veya dilerse şöyle de diyebilirsin: varlıkla nitelenmekliğiyle, emr'i kendinde içkin kılan kevn-i camî'de Kendi ayn'ını görmeyi ve bu kevn-i camî ile Kendi sırrını Kendine zahir kılmayı diledi. Çünkü bir şeyin kendini kendinde görmesiyle, kendini kendine ayna olabilecek bir başka şeyde görmesi aynı değildir: Kendini aynada görmek, bakılan mahalden yansıyan bir suretin zahir olmasıyla olur. Ve Kendisine suretin zahir olması için, bu mahallin var olması ve Kendisinin bu mahalle tecelli etmesi gerekir.

Hak bütün bir âlemi –yaradılışı kusursuz olmakla birlikte– ruhtan yoksun bir ceset olarak halk etti. Dolayısı ile âlem, cilâsız bir ayna gibiydi. Ama O, İlahi hükmünün şanı gereği, “kendisine üflen” İlahi Ruh’u kabul etmeyecek bir mahal tesviye etmemiştir. Ve Ruh’un kabulü, tesviye olunan bu suretteki, daimi tecellinin önsüz ve sonsuz feyzini kabul etme istidadının açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Böylece, ancak kabul edici [kabil] kalır — ki, bu kabul edici'nin ortaya çıkışı da ancak O'nun Feyz-i Akdes'indendir. Ve başlangıçta ve sonda, her şey O'ndan olduğu gibi, yine her şey O'na döner. İmdi emr, âlem aynasının cilâlanmasını gerekli kılınca, Âdem bu aynanın cilâsı ve bu suretin ruhu oldu.

Öte yandan melekler de, bu suretteki, yani ehlullah'ın ıstılahında “Büyük İnsan” adı verilen âlem suretindeki bazı kuvvetleri oluşturdular. İnsan oluşumu için hissî ve ruhanî kuvvetler ne ise, âlem sureti için de melekler odur. Bu kuvvetlerin her biri kendi nefsiyle perdelidir ve böyle olunca da kendilerinden üstün hiçbir şeyi göremezler. Çünkü, kendilerince onlar Allah'ın indinde olan bütün yüce makamlar ve yüksek mertebeler için gereken yeterliliğe sahip oldukları zannı içerisindeyler — çünkü onların indinde; hem İlahi Taraf'a, hem Hakikatlerin Hakikati tarafına ve hem de bu sıfatları yüklenmiş olan oluşumda, âlemin ulvî ve süflî bütün kabul

edebilirliklerini [kabiliyet] kendinde içkin kılan Külli Tabiatın gerektirdiği şeye ilişkin olarak İlahi Cem'iyet sözkonusudur. Ama akıl bunu düşünsel kurgulama yoluyla idrak edemez, çünkü bu bilginin idrakı ancak ilahi keşf ile olur; ki ancak bununla, ruhlarını kabul edici olan âlem suretlerinin aslının ne olduğu bilinebilir.

Yukarıda sözü edilene, “İnsan” ve “Halife” adı verildi. Onun insan olmaklığı, oluşumunun genel olmasından ve bütün hakikatleri kendinde içkin kılmasından dolayıdır. Ve insan Hak için, gözdeki görmeyi mümkün kılan gözbebeği konumundadır. Böylece ona “İnsan” adı verilmiştir. Çünkü Hak, mahlukatına onunla bakar ve onunla rahmet eder. O ezeli olan hâdis insandır [insan-ı hâdis]; ve ebedî olan daimi-oluşumdur [neş'et-i dâimü'l ebedî]; ve cami olan ayırıcı-kelime'dir [kelime-i fasıla].

Âlem insanın varlığıyla tamamlandı. Ve onun âleme nisbeti, mührün, üzerinde bulunduğu yüzük kaşına nisbeti gibidir — sultanın hazineleri üzerine nakşettiği mühür, yüzük kaşının üzerindedir. Ve insana “halife” denmesi bu nedenledir: Nasıl ki sultan hazinelerini mührüyle muhafaza ediyorsa, Allah da mahlukatını halifesiyle muhafaza eder. Üzerinde sultanın mührü oldukça hiç kimse, sultanın izni olmadan bu hazineleri açmaya cüret edemez. Böylece insanı, âlemin muhafazasında Kendisine halife kıldı ve âlem, içerisinde İnsan-ı Kâmil bulunduğu sürece muhafaza olunacaktır. Görmez misin ki, dünya hazinelerinin mührü olan İnsan-ı Kâmil'in bu dünya hazinelerinden ayrılmasıyla, Hakk'ın onda saklayacağı hiçbir şey kalmaz ve içinde olan ne varsa çıkar, her bir parçası diğer parçalara karışır. Ve her şeyin ahirete intikal etmesiyle, İnsan-ı Kâmil, ahiret hazinelerinin üzerine ebedî olarak mühürlenene mühür olur.

İlahi sureti oluşturan İsimler'in bütünü bu insan oluşumunda zahir oldu ve böylece insan bu varlığıyla kapsama ve cem etme ayrıcalığına sahip oldu. Ve bundandır ki, Allahu Teala'nın meleklerle karşı delili oldu. O halde sakın! Çünkü Allahu Teala seni, senden başkası yoluyla uyarmaktadır ve terslenen kişinin ne ile terslendiğini dikkatlice düşün! Çünkü melekler bu halife oluşumunun ne olduğunu anlayamadıkları gibi, Hazret-i Hakk'a zatî ibadet için neyin gerekli olduğunu da anlayamadılar. Çünkü hiç kimse Hakk'a ilişkin olarak, kendi zatının verdiği şeyden başkasını bilmez. Melekler Âdem'in cem'iyetine sahip olmadıkları için, Hakk'ı tesbih ve takdis ettikleri kendilerine mahsus İlahi İsimlerden başkasını anlayamadılar. Allahu Teala'nın, kendilerine bilgisi ulaşmamış başka İsimleri olduğunu bilmediklerinden, bunlarla Allah'ı tesbih ve takdis edemediler. Böylece, onlara sözünü ettiğimiz şey egemen oldu ve bu halin hükmü altına girdiler. Oluşumları [neş'et] dolayısıyla, “Yeryüzünde bozgunculuk yapacak birini mi

yaratacaksın?” [Bakara Suresi, 2/30] dediler. Ama bu, kötölemekten başka nedir? Ve kötöledikleri şey, bizatihi bu kötölemeleriyle onların kendisinde ortaya çıktı. Bu şekilde, Âdem’in yapacağını söyledikleri bozgunculuğu, Hakk’a karşı kendileri yapmış oldular. İmdi, eğer oluşumları bunu gerektirmeseydi, Âdem hakkında söylemiş olduklarını söylemezlerdi — ama bunun farkında değildiler. Eğer neflerini bilselerdi, *(kendi sınırlılıklarını)* bilirlerdi ve eğer bilselerdi bundan sakındırılırlardı. Âdem’i çekiştirmekle de kalmadılar. Takdis ve tesbih ettikleri şeyle davalarında ileri gittiler. Halbuki Âdem indinde, meleklerde bulunmayan ilahi isimler vardır. Ve onlar, Rablerini bu isimlerle ne tesbih ne de takdis etmediler.

Allahu Teala, kendimizi sakındıralım ve O’na yönelik edebi öğrenelim ve kendimizde hakikatini gerçeklediğimiz ve kendimizde barındırdığımız şey üzerinde, kayıtlı oluşumuza bakmaksızın dava gütmeyelim diye bize bunları bildirmektedir. Biz nasıl olur da mutlaklık davası güdebiliriz? Haliyle hallenmediğimiz ve kendisi hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir şey hakkında kendimizi gülünç duruma düşürmeksizin nasıl genellemeler yapabiliriz? İşte bu ilahi bilgilendirme, Hakk’ın edeb sahibi kullarını, iman sahibi kullarını ve halifelerini edeblendirme yoludur.

Ondan sonra, hikmete dönerek şöyle deriz: Bil ki, külli şeyler [umur-u külliye] –her ne kadar ayn olarak mevcut olmasalar da– hiç kuşku yok ki, zihinde akılla-kavranabilir [makul] ve bilinirdirler [malum]. Bâtın olmaları, onları aynî varlıkla ilişkisiz kılmaz, tersine, aynî varlık sahibi olan her şeye hükmeder ve etkide bulunurlar. Gerçekte külli şeyler aynî varlıkların aynlarından başka değil, onların ta kendisidirler. Ve külli şeyler, kendi içlerinde her zaman için akılla-kavranabilir olmaklığı sürdürürler. Böylece, akılla-kavranabilir olmaklıkları dolayısıyla bâtın ve aynî varlıklar dolayısıyla zahirdirler. Aynî varlıkların her birinin; akıldan sökülüp atılamayan ve akılla-kavranabilir olmaklıktan çıkarak aynî varlık sahibi olması mümkün olmayan külli şeylere dayanması kaçınılmazdır. İster zamanla kayıtlanmış olsun, ister zamanla kayıtlanmamış olsun mevcut olan her şey için bu durum geçerlidir: aynî varlığın akılla-kavranabilir olan külli şeye nisbeti, her iki durumda da bir ve aynıdır. Ne var ki, külli şeye verdiği şey dolayısıyladır ki, aynî varlıklar tarafından bir hükmün dönmesi sözkonusudur; tıpkı ilmin ilim sahibine, hayatın da hayat sahibine nisbetinde olduğu gibi. Şöyle ki:

Hayat akılla-kavranabilir olan bir hakikattir, ilim de öyle. Ve her ikisi de bir diğerinden ayrııştır. İmdi, Hak Teala’ya ilişkin olarak, O’nda hayat ve ilim olduğunu söyleriz ve “O, Hayat ve İlim Sahibi’dir” deriz. Ve meleklerde de hayat ve ilim olduğunu söyleriz ve onun için de “o, hayat ve ilim sahibidir” deriz. Aynı

şekilde, insanda da hayat ve ilim olduğunu söyleriz ve onun için de yine “o, hayat ve ilim sahibidir” deriz. Her birinde, ilmin hakikati bir ve aynıdır, ve aynı şekilde hayatın hakikati de bir ve aynıdır. Ve onların “ilim sahibi” ve “hayat sahibi” olmaklığa nisbeti de bir ve aynıdır. Ama, Hakk’ın ilmi sözkonusu olduğunda, bu ilmin “kadîm” olduğunu ve insanın ilmi sözkonusu olduğunda bu ilmin “hâdis” olduğunu söyleriz. İmdi, akılla-kavranabilir hakikatte nasıl izafet ortaya çıktığına bak! Ve akılla-kavranabilir şeylerle aynî varlıklar arasındaki bu bağıntıya bak! İmdi ilim, kendisinde ilim olan kimseye hükmeder ve ona “alim” denir. Ve bu ilimle vasıflanan kimse de, ilmi hâdis ise ilmin hâdis olmaklığına ve ilmi kadîm ise ilmin kadîm olmaklığına hükmeder. Böylece her ikisi de hem hükmeden hem de hükmolunandır.

Şurası muhakkak ki, akılla-kavranabilir olan külli şeyler, ayn olarak mevcut olmayıp, hüküm olarak mevcuddurlar. Nitekim, aynî varlığa nisbet olunduklarında hükmolunandılar. Aynî varlıkta hükmü kabul ederler, ama ayırım veya bölünmeyi kabul etmezler, çünkü böyle bir şey onlar için olanaksızdır. Çünkü külli şeyler, niteledikleri her bir aynî varlıkta zatî olarak zahirdirler. Tıpkı her bir insandaki “insanlık”ın, insanların sayısınca çoğalmaksızın, akılla-kavranabilir olarak kalması gibi. Ve aynî varlığı olanla, aynî varlığı olmayan –ki, aynî varlığı olmayan, var-olmayan bir nisbetdir– arasında bağıntı sözkonusu olsa da bir aynî varlıkla bir diğer aynî varlık arasındaki bağıntı anlaşılmaya daha yatkındır. Çünkü, ne de olsa, bunların arasında ortak bir yan vardır ki, o da aynî varlık olmaklıklarıdır. Ama, aynî varlığı olanla, aynî varlığı olmayan arasındaki bağıntıda ortak bir yan yoktur ve bağıntı, böylesi bir ortak yanın yokluğuyla kurulmuştur. Ve ortak bir yanın varlığı ile bağıntı daha sağlam ve daha yerince dir.

Ve hiç kuşkusuz, hâdis olanın hâdis olmaklığı, ve kendisini ortaya çıkaran ortaya çıkarıcıya iftikarı, kendisinin mümkün olmaklığından dolayıdır. İmdi onun varlığı kendinden değil, başkasındandır. Böyle olduğu için de, iftikar bağıntısı ile bağıntılanmıştır. Ve, kendisine dayanılanın; kendi Zat’ıyla zorunlu varlık [vacibü’l vücud] olması, kendi nefsiyle varlığında gani olup, başkasına müftekir olmaması kaçınılmazdır — ve O, bu hâdis olana kendi Zat’ıyla varlık verendir. Böylece, hâdis olan O’na intisab etti. Ve O’nun, Zat’ından dolayı onu gerekli kılmasıyla, zorunlu [vacib] oldu. Ve zatiyla, kendisinden zahir olan Zat’a dayanması, kendisinin, O’na nisbet olunan bütün İsim ve Sıfatlarla O’nun suretinde olmasını gerektirdi — zatî zorunluluk dışında. Çünkü, hâdis olan için bu sözkonusu değildir ve zorunlu varlık haline gelmiş olsa bile, zorunlu olması, kendisiyle değil, kendisinden başkası yoluyla dır.

Ondan sonra, bil ki, iş bizim dediğimiz gibi, yani, O'nun Kendi suretini hâdis olanda zahir kılması şeklinde olunca, Hak Teala, O'na ilişkin ilmi edinebilmemiz için bizi hâdis olan üzerine düşünmeye yöneltti ve bize ayetlerini onda gösterdiğini söyledi. Böylece, biz O'na ilişkin olarak kendimiz yoluyla çıkarımda bulunduk. Dolayısıyla, biz O'nu –Kendisine özgü olan Zatî zorunluluğu dışında– ancak kendi sahip olduğumuz vasıflarla vasıflandırdık. Ve O'nu kendimizden ve kendimizle bildiğimiz için kendimize nisbet ettiğimiz her şeyi O'na nisbet ettik ve bundandır ki, İlahi haberler bize tercümanların (*yani, Nebilerin*) dili üzere ulaştı ve O, Kendini bize bizimle vasıflandırdı. Böylece, O'nu müşahede ettiğimizde, kendimizi müşahede ederiz. Ve bizi müşahede ettiğinde, O Kendini müşahede eder.

Her ne kadar bizi cem eden hakikat-ı vahid üzre olsak da, hiç kuşkusuz, kişi ve tür olarak çok sayıdayızdır. İmdi, biz kesinlikle biliriz ki, kişileri bir diğerinden ayıran bir ayırıcı vardır. Eğer bu olmasaydı, vahid'de kesret olmazdı. Böylece O, bütün vecihleriyle birlikte Kendini vasıflandırdığı vasıflarla bizi vasıflandırmış olsa da, bir ayırıcı olması kaçınılmazdır. Ve bu ayırıcı, mümkün varlığımız için O'na duyduğumuz iftikardan dolayı, varlığımızın ona bağlı olması ve O'nun, bizim O'na duyduğumuza benzer bir iftikardan Gani olmasıdır. Bundandır ki, O'nun için, adem'den varlığın açılması anlamında evveliyetin sözkonusu olmadığı ezel ve kıdem sözkonusudur. Böylece O, Evvel olmakla birlikte, O'na evveliyet nisbet olunmaz. Bundandır ki O'na Ahir denir. İmdi O'nun evveliyeti, kayıtlı varlığın evveliyeti olsaydı, bitimi olmayan mümkün şeylerin ahiri olmadığından, O'nun kayıtlı olanın Ahir'i olduğu söylenemezdi. O'nun Ahir olması, bütün her şeyin bize nisbet olunduktan sonra O'na dönmesinden dolayıdır. Böyle olunca o, Evvel olmaklığının kendisinde Ahir ve Ahir olmaklığının kendisinde de Evvel'dir.

Sonra bil ki, gerçekte Hak Teala, Kendini “Zahir” ve “Bâtın” olarak vasıflandırdı. Dolayısıyla, gaybımız ile bâtını idrak edebilmemiz için gayb âlemini ve şehadetimizle zahiri idrak edebilmemiz için de şehadet âlemini var etti. Ve Kendini, rıza ve gazabla vasıflandırdı. Dolayısıyla, O'nun gazabından korkalım ve O'nun rızasını umalım diye de âlemi, korku ve ümit sahibi olarak var etti. Ve Kendini “Cemîl” ve “Celal Sahibi” olarak vasıflandırdı. Ve bizleri de heybet ve üns üzere var etti. Ve O'na nisbet olunan bütün Sıfatlar ve O'nun adlandırıldığı bütün İsimler için bu böyledir. İmdi Hak Teala, âlemin hakikatlerini ve ferdlerini cami olan İnsan-ı Kâmil'in halk edilmesine yöneldiği bu iki sıfat için “İki El” ibaresini kullandı. Böyle olunca, âlem şehadettir ve halife gayb'dır. Ve bundan dolayıdır ki, Sultan örtünür.

Hak Teala Kendini, tabii cisimler olan zulmanî perdelerle ve latif ruhlar olan nuranî perdelerle vasıflandırdı. Böyle olunca âlem, kesif ve latif arasındadır ve kendisi için perdenin ta kendisidir. İmdi âlem, Hakk'ı, Hakk'ın Kendini idrak ettiği vech ile idrak edemez. Ve O'na duyduğu ıftikarla kendini var edenden ayrı olduğunu bilmekliğiyle, bu örtü hiçbir zaman kalkmaz. Çünkü âlem, Hakk'ın varlığı olan zatî varlığın zorunlu olmaklığını tadamaz ve O'nu sonsuza dek idrak edemez. Böylece, Hak Teala; hâdis olanın ondan (yani, zatî zorunluluktan) nasibi olmamasından dolayı, zevk ve şuhud ilmiyle sonsuza dek bilinemez olarak kalır.

İmdi Allahu Teala Âdem'i şereflendirmek için, onu "İki Eli" arasında cem etti. Bundandır ki, Hak Teala İblis'e, "İki Elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?" [Sâd Suresi, 38/75] buyurdu — ki bu, Âdem'i, Hak Teala'nın İki Eli olan iki suret arasında, yani âlemin suretiyle Hakk'ın sureti arasında cem etmenin ta kendisidir. İblis ise ancak âlemin bir parçası olduğundan, bu cem'iyet onda ortaya çıkmadı. Ve Âdem, bu vasfından dolayı halife oldu. Eğer halife kılındığı şeyde, kendisini halife kılanın suretiyle zahir olmasaydı, kendisine halifelik verilmezdi. Ve eğer, üzerlerine halife kılındığı ve kendisine dayanıyor olan uyrukların bütün talepleri kendinde mevcut olmasaydı, onlar üzerine halife olmazdı. Böyle olunca kendisine muhtaç olanların tümü ile kaim olması kaçınılmazdır. Değilse, onların üzerine halife olamaz. Bu takdirde halifelik ancak İnsan-ı Kâmil için geçerlidir. Ve Allahu Teala, İnsan-ı Kâmil'in zahirî suretini âlemin hakikatlerinden ve suretlerinden inşa etti ve batinî suretini de Kendi sureti üzre inşa etti. Ve bunun için İnsan-ı Kâmil'e ilişkin olarak, "Ben onun görmesi ve işitmesi olurum" dedi; "gözü ve kulağı olurum" demedi ve böylece iki sureti birbirinden ayırdı.

Öte yandan O, âlemdeki mevcut olan her şeyde, her birinin hakikatinin talep ettiğince. Ama, halifeden başka cem edici olan yoktur ve o da bu cem'iyete sahip olmaklığı ile üstün oldu. Eğer Hakk'ın mevcudatta suretle sereyanı olmasaydı, âlemin varlığı sözkonusu olmaz ve aynı şekilde, küllî olan akılla-kavranabilir hakikatler için olmasaydı, aynı varlıklarda bir hüküm zahir olmazdı. Ve bu hakikat dolayısıyladır ki, âlemin kendi varlığı için Hakk'a ıftikarı olduğu kesinleşmiş oldu.

Her şey müftekir; müstağni olan yok...

Durum budur, sözün gerçeği

Anarsam Tek, Müstağni olan diye

Anlarsın kimden söz ettiğimi

Her şey birbirine bağlı, kaçacak yer yok

Öyleyse anlayıver sözlerimi...

Artık Âdem'in, kendi zahirî sureti olan bedeninin ortaya çıkışındaki hikmeti öğrendiğin gibi; Âdem'in, kendi bâtinî sureti olan ruhunun ortaya çıkışındaki hikmeti de öğrenmiş oldun. Ve bildin ki o, hem halk hem de Hak'tır. Ve onun – kendisiyle halife olmaklığı hak ettiği– her şeyi cem edici olan rütbesini de bildin. Böyle olunca, Âdem kendisinden bütün bir insan türünün halk edildiği tek nefs'tir [nefs-i vahid]. Ki Hak Teala şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar, sizi bir tek nefsten yaratıp, ondan eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkekler ve kadınlar çıkaran Rabbinizden sakının!” [Nisa Suresi, 4/1]. O'nun, “Rabbinizden sakının” sözü şu anlama gelir: “Sizden zahir olanı Rabbiniz için korunak kılın, ve sizin için bâtin olanı da, ki o Rabbinizdir, zahiriniz için korunak kılın.” Ve, gerçekte iş, yergi ve hamddır. Ve yergiye korunak ol ve hamd ile O'nu kendine korunak kıl ki, edeb sahibi alimlerden olasın.

Sonra, Allahu Teala, Âdem'e ne veriyse kendisine gösterdi. Ve Âdem'e verdikleri iki avcu arasındaydı. Bir avcunda âlem ve öbür avcunda da Âdem ve evlatları ve onların mertebeleri vardı. Ve Allahu Teala, ilk büyükbabamıza verdiği şeyi, bana kendi sırrımda gösterdi; ve ben bu kitapta, bana getirilen sınırları gözeterek yazdım, yoksa hakkında bütün bildiklerimi değil. Çünkü bunlar ne bu kitaba, ne de şu an var olan âleme sığar. Bu kitapta, müşahade ettiğim şeyleri, Resulullah'ın – salat ve selam onun üzerine olsun– bana getirdiği sınırlar içerisinde kaleme aldım. Ve kitabımı, ilki bu “Âdem Kelimesindeki Hikmet-i İlahiyye” bölümü olmak üzere, şu bölümlere ayırdım:

Şit Kelimesindeki Hikmet-i Nefesiyye, Nuh Kelimesindeki Hikmet-i Subbuhiyye, İdris Kelimesindeki Hikmet-i Kuddusiyye, İbrahim Kelimesindeki Hikmet-i Müheyyemiyye, İshak Kelimesindeki Hikmet-i Hakkiyye, İsmail Kelimesindeki Hikmet-i Aliyye, Yakub Kelimesindeki Hikmet-i Ruhiyye, Yusuf Kelimesindeki Hikmet-i Nuriyye, Hud Kelimesindeki Hikmet-i Ahadiyye, Salih Kelimesindeki Hikmet-i Fütuhiyye, Şuayb Kelimesindeki Hikmet-i Kalbiyye, Lut Kelimesindeki Hikmet-i Melkiyye, Üzeyir Kelimesindeki Hikmet-i Kaderiyye, İsa Kelimesindeki Hikmet-i Nebeviyye, Süleyman Kelimesindeki Hikmet-i Rahmaniyye, Davud Kelimesindeki Hikmet-i Vücudiyye, Yunus Kelimesindeki Hikmet-i Nefsiyye, Eyyub Kelimesindeki Hikmet-i Gaybiyye, Yahya Kelimesindeki Hikmet-i Celaliyye, Zekeriya Kelimesindeki Hikmet-i Malikiyye, İlyas Kelimesindeki Hikmet-i İnasiyye, Lokman Kelimesindeki Hikmet-i İhsaniyye, Harun Kelimesindeki Hikmet-i İmamiyye, Musa Kelimesindeki Hikmet-i Ulviyye, Halid Kelimesindeki Hikmet-i Samediyye ve Muhammed Kelimesindeki Hikmet-i Ferdiyye.

Ve her bir hikmetin bulunduğu bölüm, bu hikmetin nisbet olunduğu Kelime'dir. Dolayısıyla bu kitapta, Ana Kitap'ta kesinlenmiş olan doğrultusunda, kendimi bu bölümlerde yazmış olduklarımla sınırladım. Ve ancak bana gösterilene uydum ve bana çekilen sınırdaki durdum. Eğer daha fazlasını yapacak olsaydım buna güç yetiremezdim, çünkü hazret bunu yapmaktan alıkoyar. Başarı Allah'tandır ve O'ndan başka Rab yoktur.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİT KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEFESİYYE

Bil ki, varoluşta –kulların aracılığıyla olsun veya olmasın– zahir olan hediyeler ve bağışlar iki kısma ayrılır: İlki Zat’tan gelen bağışlar [ataya-yı zati], diğeri ise İsimler’den gelen bağışlardır [ataya-yı esmai] ve bunlar zevk ehli indinde birbirinden farklıdır. Bu bağışlar, özgülenmiş veya özgülenmemiş bir dileyiş üzerine verildiği gibi, herhangi bir dileyiş olmaksızın verilen bağışlar da vardır — ve gerek Zat’tan gelen bağışlar ve gerekse İsimler’den gelen bağışlar için olsun, bu böyledir. Özgülenmiş bir şey isteyen kişi, hatırına başka bir şey getirmeksizin şöyle der: “Yarabbi, bana şunu ver!” Özgülenmemiş bir şey isteyen kişi ise, yine hatırına başka bir şey getirmeksizin şöyle der: “Yarabbi, zatımın lâtif ve kesif her bir parçasına benim için hayırlı olduğunu bildiğin şeyi ver!”

Ve dileyişte bulunanlar iki sınıftır: Bir sınıfı, insanın doğasında bulunan acelecilikle bir şey dilemeye davranır. Bu, insanın aceleci bir yaratılışta olmasındandır. Ve diğeri sınıfı da, Allah’ın indinde, halihazırda İlâhî İlim’de bulunan ve talep edilmedikçe elde edilemeyecek olan şeyler olduğuna ilişkin ilimleriyle bir şey dilemeye davranarak şöyle derler: “Umulur ki, Hak’tan dileyişte bulunduğumuz şey bu türdendir.” Böylelikle, bu kimse, dileğinin gerçekleşme imkânı konusunda ihtiyatlıdır. Allah’ın ilminde olanı ve neyi kabul etmeye istidadı olduğunu bilmez. Çünkü, içinde bulunulan her bir anda, kişinin kendi istidadını bilmesi, anlaşılması en zor bilgilerdendir. Eğer istidadı, dilemeye yöneltmeseydi, dileyişte bulunmazdı.

Böylesi bir bilgiye sahip olmayan Huzur Ehli, bunu olsa olsa bulundukları an içerisinde bilir. Huzurda olmaklıklarıyla, Hakk’ın o anda kendilerine ne verdiğini ve verileni almalarının ancak buna istidatları olmalarından dolayı olduğunu bilirler. Ve onlar iki sınıftır: Bir sınıfı kabul ettikleri yoluyla istidatlarını bilirler; ve diğerleri de neyi kabul ettiklerini istidatları yoluyla bilirler. Bu da, bu sınıfta istidadın bilinmesinde, olabilecek olanın en eksiksizidir. Ve bu sınıftan kimileri vardır ki,

acelecilikten ve dileyişin kabul edilebilir olmasından değil, ancak Allahu Teala'nın, "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim" [Mü'min Suresi, 40/60] yolundaki emrine uymak için dileyişte bulunurlar. Ve böylesi bir kimse katıksız kuldur. Ve bu şekilde dileyişte bulunan kimsede, dilediği şeye ilişkin –bu şey ister özgülünmüş, ister özgülünmemiş olsun– herhangi bir himmet yoktur. Onun himmeti ancak efendisinin buyruklarına uymaya yöneliktir. Eğer hali bir dileyişte bulunmayı gerektirirse, kulluğu diler; ve Allah'a havale etmeyi ve sessizliği gerektirdiğinde de, Eyyub ve diğerlerinde olduğu gibi sessiz kalır ve Allah'tan, başına getirdiği şeyi gidermesi yolunda bir dileyişte bulunmaz. Başka bir zamanda, bu başlarına gelen şeyin giderilmesini talep etmeyi gerektirdiğinde, dileyişte bulunurlar ve Allah bunu onların başından giderir.

Dilenen şeyin bir an önce yerine gelmesi veya gecikmesi, Allah'ın onun için belirlemiş olduğu kaderden dolayıdır. Eğer zamanında dileyişte bulunulmuşsa, dilek hemen kabul olunur ve eğer zamanı henüz gelmemişse, ister bu dünyada olsun ister ahirette, dilenen şeyin kabul olunması gecikir; yoksa geciken Allah'ın "lebbeyk" biçimindeki icabeti değildir. Bunu anla.

Ve bağışların ikinci kısmına gelince, bu bağışlar herhangi bir dileyiş olmaksızın – yani dile getirilen bir dileyiş olmaksızın– verilirler. Çünkü, aslına bakılırsa, ister söz, ister hal veya isterse istidat yoluyla olsun dileyiş kaçınılmazdır. Nitekim hamdın kayıtlanmamışlığı, ancak dile getirilmekliğinde sözkonusudur; ama mânada bu hamdı halin kayıtlaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, seni Allah'a hamdetmeye yönelten şey; hamdını, ya Allah'ın fiillerine ilişkin bir İsim [ism-i fiil] ya da Allah'ın aşkınlığına ilişkin bir İsim [ism-i tenzih] yoluyla kayıtlar.

Kul kendi istidadının farkında değildir, ama halinin farkındadır, çünkü kendini neyin yönelttiğini bilir ve bu da haldir. İstidat, dilemenin en gizli olanıdır. Ve, Allah'ın kendileri hakkında öncel bir hükmü olduğuna ilişkin ilimleri, ancak bu, onları dileyişte bulunmaktan alıkoyar. Dolayısıyla onlar, Hak'tan gelen şeyin kabulü için mahallerini hazırladılar ve nefislerinden ve garazlarından geçtiler. Ve onlar arasında; Allah'ın, bütün hallerine ilişkin olarak kendileri hakkındaki ilminin, varlıklarından önce aynlarının sübutu halinde üzerinde sabit oldukları şey olduğunu bilenler vardır. Ve onlar bilirler ki, Hak onlara, ancak kendi aynlarının O'na ilim olarak verdiği şeyi verir ve bu da sübutları halinde üzerinde sabit oldukları şeydir. Böylece onlar, Allah'ın kendilerine ilişkin ilminin nereden ortaya çıktığını bilirler. Ve Ehlullah arasında bu sınıftan daha üstün ve keşfi daha açık bir sınıf yoktur. Ve gerçekte bunlar kader sırrını kavramışlardır.

Bu sınıf da kendi arasında ikiye ayrılır: Bunlardan bir kısmı kader sırrını mücmel olarak bilirken, diğer kısmı da mufassal olarak bilir. Kader sırrını mufassal olarak bilenler, mücmel olarak bilenlerden daha yüce ve daha eksiksizdir. Çünkü kader sırrını mufassal olarak bilen kişi, ister ayn-ı sabitesinin ilim olarak Allah'a verdiği şeyi Allahu Teala'nın kendisine bildirmesiyle olsun, isterse Allahu Teala'nın, ayn-ı sabitesinin bütün sonsuz hallerini birbirini izleyişi içerisinde kendisine açmasıyla olsun, Allah'ın kendisine ilişkin olarak ne bildiğini bilir. Bu kişi, daha yücedir. Böylesi bir kimse kendini, Allah onu nasıl biliyorsa öyle bilir — çünkü ilmin alındığı kaynak birdir. Ne var ki, kul açısından kendine ilişkin ilmi Allah'ın bir lütfundan başka bir şey değildir ve bu lütuf da ayn-ı sabitesinin halleri cümlesindendir. Böylesi bir keşf sahibi olan kişi, Allah ona kendi ayn-ı sabitesinin hallerini gösterdiğinde bunun Allah'ın bir lütfu olduğunu bilir. Çünkü, Allah ona, kendisi üzerinden varlık suretinin ortaya çıktığı ayn-ı sabitesini gösterdiğinde; bunu, Hakk'ın ayan-ı sabiteyi yokluk [adem] hallerinde görmesi gibi göremez. Çünkü bunlar zatî nisbetlerdir ve zatî nisbetlerin sureti yoktur. Eğer bütün bunlar anlaşılacak olursa, diyebiliriz ki, ilimdeki bu denklik, Allah'ın kula yönelik lütfu sonucunda ortaya çıkar. Bundandır ki Allahu Teala, "...ta ki bilelim" buyurmuştur [Muhammed Suresi, 47/31]. Ve bu, anlamı kesin bir sözdür ve bu meşrebden olmayanların sandığından son derece farklıdır. Tenzih edicinin amacı, ilimdeki sonradan olmaklığı ilme ilişkin kılmaktır. İlmi Zat'a bir eklenti olarak ele almadıkça, bu meselede aklı en üst düzeyde kullanmış olur. Ama Zat'a değil, ilme ilişkin kıldı. Ve böyle yapmamış olmakla, keşf ve şuhud sahibi olan muhakkik ehlullahtan ayrıldı.

Şimdi bağışlara dönelim: Bunlar, ya Zat'tan veya İlâhi İsimler'dendir. Zat'tan gelen bağış ve hediyeler ancak ilâhi tecelli yoluyla gelir ve Zatî tecelli, ancak kendisine tecelli olunanın istidadı suretinde olur, bunun dışında Zatî tecellinin olması söz konusu değildir. Kendisine tecelli olunan kişi, Hakk'ın aynasında kendi suretinden başkasını görmez; ve Hakk'ı görmez. Ve kendi suretini ancak Hakk'ın aynasında gördüğünü bilse bile, tıpkı zahirdeki ayna için söz konusu olduğu gibi, O'nu görmesi mümkün değildir. Aynaya baktığında ve onda suretleri gördüğünde, kendi suretini ve başka suretleri onun vasıtasıyla gördüğünü bilsen bile aynanın kendisini göremezsin. İmdi, Allahu Teala bu durumu, kendi Zatî tecellisi için bir misal olarak sundu, öyle ki kendisine tecelli olunan O'nu görmediğini bilsin diye. Ve rüyet ve tecelliye bundan daha yakın olabilecek bir misal yoktur. Aynada kendine baktığında, aynanın kendisini görmeye çalış, hiç kuşkusuz onu hiçbir zaman göremezsin. Bunu idrak eden bazı kimseler, görülen suretin, görenin gözüyle ayna arasında olduğunu düşündüler. Bu onların ilim olarak güç yetirebildikleri şeyin son noktasıdır. Ve iş, bizim söylediğimiz gibidir ve

biz bunu *Fütühat-ı Mekkiye*'de açıkladık. Ve sen bunu deneyimlediğinde, yaratılmış olan için daha bir ötesi olmayan amacı deneyimlemiş olursun. Böyle olduğundan dolayı, bu derecelerden daha yükseğine ilerlemeye tamah etme ve kendini yorma! Bundan ötesi hiçbir zaman vaki değildir ve bundan sonrası katıksız yokluktur. İmdi, O, nefsini görebilmen için sana bir aynadır ve sen de O'nun ta kendisi olan isimleri'nin hükümlerinin zuhurunu görmesinde O'na bir aynasın.

Ve böylece, iş karışık ve içinden çıkılmaz hale gelir. İçimizden, bu meselede bilgisizliğini kabullenen kişi, "İdrakı idrak etme konusundaki acz, idrakın kendisidir" dedi. Ve aramızda bilenler ve böyle söylemeyenler vardır; ve bu, sözün en yücesidir. İlim, bu kimselere acz değil, sessizliği vermiştir. Ve bu, Allah'a ilişkin ilmin en yücesidir ve bu ilim ancak Hatem-i Enbiya ve Hatem-i Evliya için sözkonusudur. Ve bu ilmi nebi ve resuller ancak Hatem-i Enbiya mişkatinin nurundan görmüşlerdir. Hatta, hiç kuşkusuz, resuller ilmi ancak Hatem-i Velayet mişkatinin nurundan görürler, çünkü şariat getirme risaleti ve şariat getirme nübüvveti sona ermiştir, öte yandan ise velayet hiçbir zaman sona ermez. Ve resuller evliya olduklarından dolayı, sözkonusu ilmi Hatem-i Velayet mişkatinin nurundan görürler; böyleyken, nasıl olur da onlardan daha alt mertebede olan evliyalar başka bir yerden alabilirler? Her ne kadar Hatem-i Evliya, Hatem-i Enbiya'nın şariatına bağlı ise de, bu durum onun makamını alçaltmaz ve ona ilişkin inanışımızla da çelişmez. O, bir yanıla aşağı, bir yanıla da yücedir. Öne sürdüğümüz bu şeyler şariatımızın zahiri tarafından, Ömer'in (r.a.) Bedir'de ele geçirilen esirler hakkındaki hükmünün üstünlüğünde ve hurma ağaçlarının aşılması meselesinde gösterildiği gibi, doğrulanır; o halde, kâmil kişinin her şeyde ve her mertebede en önde olması gerekmez. Ricalullah, ancak Allah'ı bilme mertebelerinde önde olmaklığı dikkate alırlar; dünya hadiselerine gelince, bunlarla kendilerini meşgul etmezler. Bu şekilde, sözünü ettiğimiz şey doğrulanır.

Nebi'nin (sav) verdiği örneğe gelince, nübüvvet, tuğladan örülmüş ve tuğlalarından biri eksik olan bir duvar gibidir. Böylelikle Resul (sav), duvarı tamamlayan bu eksik tuğla oldu. Ve Resul (sav), kendi söylediği gibi, bütün bir duvarda sadece tek bir tuğlanın eksik olduğunu gördü. Ama Hatem-i Evliya için, Resul'ün gördüğünü görmesi ve duvarda iki tuğlanın eksik olduğunu görmesi kaçınılmazdır. Tuğlalar altın ve gümüştedir ve Hatem-i Evliya duvarda iki tuğlanın eksik olduğunu ve biri altın ve biri de gümüş olmak üzere iki tuğlayla bu duvarın tamamlandığını görür. Ve kendini bu iki tuğlanın boş yerini tastamam doldurduğu gördüğünden, bu iki eksik tuğla ve duvarı tamamlayan olur. İki tuğla görmesinin sebebi, kendisinin zahirde Hatem-i Enbiya'nın şariatına tâbi olmasıdır ve gümüş tuğlanın yeri bu tâbi olmaklığı simgeler ve Hatem-i Evliya'nın zahiridir.

Ne var ki bu zahirî suret itibarıyla tâbi olsa bile, sırrını doğrudan doğruya Allah'tan alır. Çünkü işi, ne ise o olarak görür ve bu şekilde görmesi kaçınılmazdır. Ve bu durum altın tuğlanın yerini simgeler — resule vahiy getiren meleğin aldığı aynı kaynaktan almıştır. Eğer işaret ettiğim şeyi anlarsan, senin için faydalı olacak bir ilim elde etmiş olursun.

Âdem'den son Nebî'ye (sav) varıncaya dek bütün nebiler, ne almışlarsa, herhangi bir istisna olmaksızın Hatem-i Enbiya'nın mişkatinin nurundan almışlardır; balçıktan olan varlığı sonradan gelse bile, hakikati ile her zaman mevcuttur. Ve o şöyle demiştir: “Âdem suyla balçık arasındayken, ben nebiydim.” Diğer nebilere gelince, onlar ancak gönderildikleri zaman nebi oldular. Aynı şekilde Hatem-i Evliya da, Âdem suyla balçık arasındayken veliydi ve geri kalan evliyalara gelince, ancak İlahi ahlâka ilişkin olan velayet şartlarını yerine getirip bu ahlâk ile vasıflandıklarında, Allahu Teala'nın onları “Veli” ve “Hamid” olarak adlandırmasıyla veli oldular.

Hatem-i Rusûl'ün, velayeti yönünden, Hatem-i Velayet'e nisbeti, nebi ve resullerin Hatem-i Velayet'e nisbeti gibidir. Ve gerçekte Hatem-i Rusûl hem veli, hem resul, hem de nebidir. Ve Hatem-i Evliya kaynaktan alan ve mertebeleri müşahede eden vâristir. Ve o, şefaât kapısı açıldığında Âdemoğlunun seyyidi ve nebilerin önde geleni olan Muhammed'in (sav) güzelliğinden bir güzelliştir. Ve Resul (sav), seyyid olmaklığını özgüleştirdi ve bunu genellemedi. Ve, sadece bu özgül halde, İlahi İsimler üzerinde öne geçti. Ve gerçekte, Rahman İsmi, Müntakim İsmi'nin mazharı olan bela ehli için, ancak şefaâtçilerin şefaâtinden sonra şefaât etti. Ve Muhammed (sav) bu özgül makamda seyyid olmaklığıyla bütün hepsinin önüne geçti. Mertebe ve makamları anlayan kimseler için, burada söylenen sözleri kabul etmek zor değildir.

İlahi İsimler'den gelen hediyelere gelince: bil ki, Allahu Teala'nın halk ettiklerine verdikleri, O'ndan bir rahmettir ve bunların hepsi İsimler'dendir. Bunların kimisi saf rahmettir — tıpkı bu dünyada lezzetli olan, Kıyamet Günü'nde de kişiyi lekelemeyecek olan güzel rızıklar gibi; ve bunlar Rahman İsminden gelirler. Kimisi de, karışık rahmettir — tıpkı, içildikten sonra insanı rahatlatan acı bir ilacın içilmesinde olduğu gibi. Ve bunlar da ilahi bağıştır. Ve gerçekte, ilahi bağışın, İsimler'in yardımcılarından bir yardımcı eliyle olmaktan başka bir yolla verilmesi mümkün değildir.

İmdi, Allahu Teala kimi zaman kuluna Rahman'ın iki eliyle bağıшта bulunur. Böyle olduğunda, bağış, o anda hoş gitmeyen veya istenen şeye uymayan veya buna benzer her türlü kusurdan arınıktır. Ve kimi zamanlar Allahu Teala, bağış, Vâsi'nin

iki eliyle verir ve böyle olduğunda verilen bağış genel bir nitelik taşır. Veya Hakim'in iki eliyle verir ve böyle olduğunda O, en uygun düşeni verir. Veya, nimet verdiğinde Vahib İsmi'nin iki eliyle verir ve bağışı alanın, bu verilen için şükretme veya amelde bulunma yükümlülüğü yoktur. Veya Cebbar İsmi'nin iki eliyle verir ve böyle olduğunda da kulun bulunduğu yere ve hale bakarak verir. Eğer içerisinde bulunduğu hal cezayı gerektiriyorsa, onun bu halini örter veya eğer cezayı gerektirmiyorsa, onu, cezayı gerektirecek halden korur — böylesi bir kimseye "masum," "inayet olunmuş" ve "korunmuş" ve benzeri isimler verilir. Veren, Kendindeki hazinelerin sahibi olmasından dolayı, Allah'tır. Ve O, bağışı özgül İsmi'nin iki eliyle, bilinen kader üze dağıtır. Adil İsmiyle ve benzeri isimlerle, her şeye halkını verir.

Allah'ın isimleri –her ne kadar isimlerin Anaları [ümmehat-ı esma] veya isimlerin Hazretleri [hazerat-ı esma] olan sonlu asıllara dönücü olsalar da– sonsuz sayıdadır. Çünkü bu isimler kendilerinden ortaya çıkan şeyle bilinirler ve kendilerinden ortaya çıkan şeyler sonsuzdur. Ve gerçekte varlıkta, İlâhi isimler olarak işaret edilen bütün bu nisbetleri ve izafetleri kabul eden hakikat-ı vahid'den başkası yoktur. Ne var ki hakikat, bitimsiz bir şekilde zahir olan bir İsmi –diğer bir İsmi'den ayrışık olabilmesi için– belirli bir hakikati olmasını getirir. Ve bir İsmi diğer isimlerden ayrışık kılan bu hakikat, o İsmi'nin ta kendisi olup, kendisinde ortaklaşalık sözkonusu olan şeyin ta kendisi değildir. Ve aynı şekilde, ayn-ı vahid'den olmalarına karşın, her bir bağış kendi özgül niteliğiyle bütün diğerlerinden ayrışır. Bir bağışın diğeriyle aynı olmadığı bilinen bir şeydir ve bunun nedeni isimlerin birbirinden ayrışık olmasıdır. Genişliğinden dolayı, İlâhi Hazret'te hiçbir tekrar yoktur. Bu, kuşku götürmez bir hakikattir.

Bu, Şit aleyhisselam'ın sahip olduğu ilimdir ve onun ruhu, bu konuda söz söyleyen bütün ruhlara yardım eder. Sadece Hatem-i Evliya'nın ruhu bunun dışındadır, çünkü Hatem-i Evliya'ya gelen ilim ruhlar arasındaki bir ruhtan değil, doğrudan Allah'tandır ve tersine, bütün ruhlara ilim onun kendisinden gelir. Ve Hatem-i Evliya bunun böyle olduğunu unsurlardan oluşan bedeninin terkipli oluşmasında kendi nefisinden akletmiş değildir. Kendi hakikati ve mertebesi dolayısıyla bütün bunları kesinkes bilir, öte yandan unsursal terkipli yönünden bunları bilmez. Aynı anda hem bilir, hem bilmez ve zıt niteliklerle nitelenmeyi kabul eder, tıpkı aslın aynı şekilde, Celâl ve Cemâl, Zahir ve Bâtın, Evvel ve Ahir olarak nitelenmeyi kabul ettiği gibi — ve O Kendi varlığının ta kendisidir ve Kendisinden başkası değildir. İmdi, Hatem-i Evliya bilir ve bilmez, ariftir ve arif değildir, müşahede edicidir ve müşahede edici değildir.

Sahip olduğu bu ilimden dolaydır ki kendisine Şit ismi verildi ve Şit “Allah’ın armağanı” anlamına gelir. Dolayısıyla, türleri ve nisbetleri birbirinden farklı olan bağışların anahtarı onun elindedir. Ve gerçekte Allahu Teala onu Âdem’e bir bağış olarak vermiştir ve bağışladığı ilk şey odur ve bu bağış Âdem’in kendisindendir; çünkü çocuk, babanın sırrıdır. Dolayısıyla ondan çıktı ve ona döndü. Ve anlayışını Allah’tan alan kimse için, bu ilahi hediye’de kendisine yabancı olan hiçbir şey yoktur. Ve varoluştaki bütün bağışlar bu mecra üzeredir.

Ve hiç kimsede Allah’tan bir şey yoktur. Ve her bir kimsede, suretler ne kadar çeşitli olursa olsun, kendi nefsinden gelenden başka bir şey yoktur. Bunu herkes bilmez ve gerçekte iş böyledir. Bunu ancak ehlullah’tan olan Efrad bilir. Ve bunu bilen birini görürsen, ona bu konuda güven; böylesi bir kişi, ehullahtan olanların seçkinlerinin en seçkinlerinin özüdür. Herhangi bir keşf sahibi, sahip olmadığı bir ilmi veren bir suret ve bu ilimle daha önceden elinde olmayan bir şeyi keşfederse, bu suret kişinin ta kendisidir, başkası değildir. Ve kendi nefsinin ağacından kendi ilminin meyvelerini devşirir.

Aynı şekilde, kişinin, cilalanmış bir yüzeyde gördüğü sureti, kendisinden başkası değildir — her ne kadar kendi suretini gördüğü mahal veya düzlemin [hazret] hakikati doğrultusunda, bu suret belli bir şekilde dönüşüme uğrasa da. Nitekim büyük olan bir şey küçük bir aynada küçük, uzun olan bir aynada uzun, hareket eden bir aynada hareketli görünür. Ve bazen özel bir düzlemden suretin tersini, bazen de kendisinden beliren şeyin aynısını verir. Ve bazen de suretin sağ, aynaya bakanın sağına düşer. Ve bazen de suretin sağ, bakanın sol tarafına düşer; ki bu, daha sık karşılaşılan bir durumdur. Bazen de alışıldığının tersine sağ sol tarafa düşer ve bu durumda hayal ters görünür. Ve bunun hepsi, tecelli olunan düzlemin hakikatinin bağışlarındandır ki, biz bunu aynalar menzilesine indirerek, bu şekilde bir misal olarak verdik. İstidadını bilen kişi, neyi kabul edeceğini de bilir. Ama neyi kabul edeceğini bilen herkes istidadını bilmez ve istidadının ne olduğunu ancak kabul edişinden sonra ve icmal olunmuş olarak bilebilir.

İmdi, nazar ehli olan bazı zayıf akıllılar, Allah’ın dilediğini yapabilir olduğunu öne sürdüler ve Allah’ın hikmete aykırı olan şeyi yapabilir olduğunu düşündüler — halbuki işin aslı böyle değildir. Ve işte bunun için, nazar ehlinden bazıları, imkânın değillenmesine [nefy-i imkân] ve zatı ve başkası yoluyla zorunluluğun kesinlenmesine [isbat-ı vücub] yöneldiler. Ve bizden tahkik ehli olanlar, gerçekte imkânı kesinlerler ve onun düzlemini bilirler; mümkünün ne olduğunu, bir şeyin mümkün olmağının nereden olduğunu, ve mümkünün kendisinin ancak başkası yoluyla zorunlu olduğunu ve kendisini zorunlu kılana “başkası” isminin

verilmesinin hangi bakımdan doğru olduğunu bilirler. Bunu mufassal olarak ancak Allah'a ilişkin ilme sahip olanlar bilir.

İnsan türünden doğan son insan, Şit'in izinde olacak ve onun sırlarını taşıyacaktır. Ve artık ondan sonra herhangi bir çocuk dünyaya gelmeyecektir. Ve gerçekte o çocukların sonuncusudur. Onunla birlikte dünyaya gelen kızkardeşi, ondan hemen önce doğar. O da başı, kızkardeşinin ayaklarına değiyor olarak, kızkardeşinin hemen ardından doğar. Bu çocuk Çin'de doğacak ve bu ülkenin dilini konuşacaktır. Ve erkeklerde ve kadınlarda kısırlık yaygınlaşacak, çocuksuz evlilikler çoğalacaktır. Onları Allah'a çağırır ama kendisine uyan olmaz. Ve Allahu Teala onun ve onun zamanındaki iman sahiplerinin canlarını aldığı anda, geri kalanlar hayvanlar gibi olacaktır. Bunlar helali helal ve haramı da haram olarak bilmezler. Akıldan ve şeriatten tümüyle yoksun olarak tabiatın hükümlerine göre şehvetin güdümünde hareket ederler. Ve Kıyamet onların üzerine kopar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUH KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ SUBBUHİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz, hakikat ehline göre, Cenab-ı İlâhî'nin tenzihi, sınırlama ve kayıtlamanın ta kendisidir. İmdi, tenzih eden kimse ya cahildir, ya da gereken edebden yoksundur. Ama, böylesi cahil ve gereken edebden yoksun kişiler, tenzihi mutlaklaştırıp bu şekilde konuşurlarken şeriatler çerçevesinde tenzih edip, tenzihte kalan, ve tenzihten başka görmeyen iman sahibi de gerçekte –farkında olmaksızın– edebe aykırı davranır ve Hakk'ı ve Resulleri yalanlar. Yaklaşımında isabetli olduğunu sanır, halbuki uzağa düşmüştür ve bir kısmına iman edip bir kısmını inkar eden kimse gibidir.

Gerçekte, ilahi şeriatlerin dilleri Hakk'a ilişkin olarak söylediklerini, insanların geneli için kavramların ilk anlaşılan anlamı üzere söylediler; özelde ise bu aynı sözler –hangi dilde söylenmiş olursa olsunlar– o sözden çıkarılabilecek farklı anlamlar içerirler. Hak, yaratılmış olan her şeyde zuhur etmekte olduğundan, bütün anlaşılanlarda zahir olan O'dur. Her anlayıştan bâtın olan da O'dur — ve ancak, “Âlem Hakk'ın sureti ve huviyeti, ve O'nun Zahir İsmidir” diyen kimsenin anlayışından bâtın değildir. Gerçekte Hak, mâna yönünden, zahir olan şeyin ruhu olmasıyla bâtındır. Hakk'ın, âlemin suretlerinden zahir olan şeye nisbeti, yönetici ruhun surete nisbeti gibidir.

İmdi, insanın tanımında [had] –tanımı yapılan bütün diğer şeyler gibi– onun hem zahiri hem de bâtını gözönüne alınır. Hakk'a gelince, O bütün bu tanımlar ile tanımlıdır. Ne var ki, âlemin suretleri zaptedilemedikleri gibi, kapsanamazlar da — ve âlemdeki her bir suretin tanımı, ancak bu suretlerden ortaya çıkan kadarınca bilinebilir. İşte bunun içindir ki, Hakk'ın tanımı bilinmiyor olarak kalır. Hakk'ın tanımı, ancak bütün suretlerin tanımının bilinmesiyle bilinebileceğinden ve bunun olması da olanaksız olduğundan, Hakk'ın tanımlanması olmayacak bir şeydir.

Ve Hakk'ı tenzih etmeksizin teşbih eden kimse de hiç kuşkusuz Hakk'ı kayıtlayıp sınırladı ve O'nu bilmedi. Ve Hakk'ı bilmekliğinde tenzih ve teşbihi cem eden ve Hakk'ı bu iki vasıfla vasıflandıran kimse –nasıl ki kendi nefsinin tafsil üzere değil, mücmel olarak biliyorsa– Hakk'ı da tafsil üzere değil, mücmel olarak bilir. Çünkü âlemdeki suretlerin kapsanamamasından dolayı, Hakk'ı bu iki vasıfla tafsil üzere vasıflandırmak olanaksızdır. Ve bunun içindir ki, Nebi (sav) Hakk'ın bilinmesini nefsin bilinmesine bağlayarak, “Nefsinin bilen, hiç kuşkusuz Rabbini bildi” buyurdu. Ve Hak Teala da şöyle buyurdu: “Yakında, O'nun Hak olduğu onlara apaçık olana kadar, ayetlerimizi ufuklarda..” –ve ufuklar senin dışında olanlardır– “..ve nefsinde..” –ve bu da senin kendindir– “..onlara gösteririz” [Fussilet Suresi, 41/53]. Bu, senin Hakk'ın sureti olman ve O'nun senin ruhun olması dolayısıyla böyledir. İmdi sen, O'nun için cismanî bir suret gibisin; ve O, senin için cesedinin suretini yöneten ruh gibidir. Ve tanım, senin hem zahirini hem de batinını içine alır. Çünkü geri kalan suret, kendisini yöneten ruh kendisinden ayrıldığında, insan olarak baki kalmaz; fakat bu suret hakkında, “o, insan suretine benzer bir surettir” denilir. Dolayısıyla bu suret ile, ağaçtan ve taştan yontulmuş olan insan sureti arasında fark yoktur; ve bu surete “insan” ismi verilmesi hakikat ile değil, mecaz ile.

Ve Hakk'ın âlemin suretinden zevali asla mümkün değildir. Böyle olunca, Hak için uluhiyet tanımlaması –diri olduğundaki insanın tanımı gibi– hakikat ile, mecaz ile değil. Ve insanın suretinin zahiri, kendisini yöneten ruhuna ve nefsine, kendi diliyle nasıl hamdını dile getirirse; aynı şekilde Allahu Teala da âlemin suretini Hakk'ı hamdetmekle tesbih edici kıldı. Ne var ki biz, âlemdeki suretleri kuşatamadığımızdan, onların tesbihini idrak edemeyiz. Böyle olunca, âlemin suretlerinin hepsi Hakk'ın dilleri olup, Hakk'ın hamdını dile getirirler. Ve işte bunun içindir ki, “Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur” [Fatiha Suresi, 1/1] dediler. Ki bu, hamd sonuçta O'na döner, demektir. Dolayısıyla, hamd eden ve hamd edilen ancak O'dur.

Yalnızca tenzih edecek olursan, kayıtlayıcı olursun;

Yalnızca teşbih edecek olursan, sınırlayıcı olursun.

Hem tenzih hem de teşbih edecek olursan,

Dosdoğru yolda olursun ve bilgide imam ve seyyid olursun.

İmdi ikilikten sözeden, ortak kılıcı oldu

Ve teklikten sözeden, bir'leyici oldu.

Eğer ikileyici isen, teşbihten sakın!

Ve eğer bir'leyici isen, tenzihten sakın!

İmdi, sen O değilsin ve sen O'sun;

Ve sen O'nu şeylerin ayn'ında

Kayıtlanmamış ve kayıtlanmış olarak görürsün.

Allahu Teala, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.." diyerek tenzih etti; "..O, Semi ve Basir'dir" [Şura Suresi, 42/11] diyerek teşbih etti. Ve Allahu Teala, "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur.." diyerek teşbih etti ve iki'ledi; "..O, Semi ve Basir'dir" diyerek tenzih etti ve tek kıldı. Eğer Nuh, kavmi için bu iki daveti cem etseydi, elbette kavmi kendisine icabet ederdi. Böyle olunca, onları apaçık olarak davet etti ve sonra gizli olarak davet etti. Sonra onlara, "Rabbinizden bağışlanma dileyin ki, muhakkak O bağışlayıcıdır" [Nuh Suresi, 71/10] dedi. Ve Nuh, "Yarabbi, ben kavmimi gece-gündüz davet ettim, bu davetim onları kaçırmaktan başka bir işe yaramadı" [Nuh Suresi, 71/5-6] dedi.

Nuh, kavmi hakkında; kendi davetine uymalarının neyi zorunlu kıldığını bildiklerinden, yaptığı daveti duymazlıktan geldiklerini söyledi. Böyle olunca Allah'ı bilenler, Nuh'un kendi kavmini yergi diliyle yüceltmekle neye işaret ettiğini bildiler; ve Nuh'ta Furkan olduğu için, onun davetine uymadıklarını da bildiler. Çünkü emr Kur'an'dır, Furkan değil. Ve Kur'an'da bulunan kimse, Kur'an içinde olduğundandır ki Furkan'a yönelmez; çünkü Kur'an, Furkan'ı içerir. Bundandır ki, Kur'an ancak Muhammed'e (sav) ve ümmetlerin en hayırlısı olan onun ümmetine özgü kılındı. Ve Muhammed (sav), "Leyse ke-mislihi şey'in" [Şura Suresi, 42/11] diyerek, tenzih ve teşbihi tek bir şeyde cem etti. İmdi, eğer Nuh, kavmine böylesi bir ayet getirseydi, ona uyarlardı. Çünkü tek ayette, hatta belki ayetin yarısında teşbih ve tenzih etti. Nuh aleyhisselam ise, gayb olan akılları ve ruhaniyetleri dolayısıyla kavmini geceleyin davet etti; ve aynı şekilde, zahir olan suretleri ve bedenleri dolayısıyla onları gündüzün davet etti — ve davette, "Leyse ke-mislihi şey'in" [Şura Suresi, 42/11] gibi cem etmedi. Böyle olunca, onların batinları bu Furkan'dan nefret etti ve onların kaçıp uzaklaşmalarını artırdı.

Sonra Nuh, kavmini, Hakk'ın Kendini onlara açmaklığına değil, Hakk'ın onları Kendisiyle örtmekliğine davet etmiş olduğunu kendinden bildirdi. Ve onlar Nuh'tan bunu anladılar. Bunun için, parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar ve elbiselerine büründüler — bütün bunlar, davet olundukları örtmenin [setr] suretidir. İmdi, onlar Nuh'un davetine söz ile değil, fiil ile uydular.

Halbuki, "Leyse ke-mislihi şey'in" [Şura Suresi, 42/11] ayet-i kerimesinde benzerin hem kesinlenmesi [isbat], hem de değillenmesi [nefy] vardır. Ve işte bunun için Resulullah Efendimiz (sav) kendisine bütün kelimelerin verildiğini bildirdi. İmdi, Muhammed (sav) kavmini geceleyin ve gündüzün davet etmedi. Belki onları gündüzde geceye ve gecede gündüze davet etti.

İmdi Nuh, hikmetinde kavmine şöyle dedi: “Hak Teala üzerinize gökten yağmur gönderir..” –ve bu mânalara yönelik aklı marifet ve nazar-ı itibarıdır– “..ve size mallar ile..” –yani sizi O’na meylettiren şey ile– “..yardım eder” [Nuh Suresi, 71/11-12]. İmdi, sizi Kendisine meylettirdiği zaman, O’nda suretinizi görürsünüz. Böyle olunca, içinizden, hiç kuşkusuz O’nu gördüğünü tahayyül eden kimse, arif değildir, olmamıştır; ve sizden hiç kuşkusuz nefsini gördüğünü bilen kimse ariftir. İşte bunun için, insanlar Allah’ı bilenler ve Allah’ı bilmeyenler olarak iki kısma ayrıldı. Ve “çocuğu..” [Nuh Suresi, 71/21], düşünsel kurgulamalarının vardıgı sonuçtur; ve iş, ilmin müşahedesine dayandığı için, düşünsel kurgulamanın sonuçlarından uzaktır, “olsa olsa ziyandır” [Nuh Suresi, 71/21]. İmdi, onların ticaretleri kazanç getirmede ve onlar doğru yola dönmediler [Bakara Suresi, 2/16].

İmdi, kendi mülkleri olduğunu tahayyül ettikleri her şeyi yitirdiler. Ve Hak Teala Muhammedî olanlara, “Allah’ın sizi üzerine halife kıldığı şeylerden sarfedin” [Hadid Suresi, 57/7] dedi. Ve Nuh’a ve Nuh ümmetinden olanlara, “Benden başka vekil tutmayın” [İsra Suresi, 17/2] dedi. Dolayısıyla, Nuh ümmetinden olanlar için mülke sahip olmaklığı ve Allah’ın bu mülke vekil olmaklığını kesinledi. Muhammediler ise, mülk üzerinde halife kılınmışlardır, dolayısıyla Allah hem mülkün sahibi hem de onların vekilidir ve onlar mülke ancak halife olmaklıkları bakımından sahiptirler. Böylelikle –Tirmizi’nin dediği gibi– Hak, Mülkün Meliki’dır.

“Büyük hileyle aldattılar” [Nuh Suresi, 71/22]. Çünkü Allah’a davet, davet edilene hiledir. Çünkü O, öncesinde yok değildir ki, sonrasına davet edilsin. “Allah’a davet ediyorum!” [Yusuf Suresi, 12/108] — işte bu, “basiret üzere” hilenin ta kendisidir. Böylelikle Nebi (sav) bütün her şeyin Allah’a mahsus olduğunu tenbih etti. Böyle olunca, Nuh onları hileyle davet ettiği gibi, onlar da hileyle uydular. Ve Muhammedî olan geldiğinde, bildi ki hiç kuşkusuz Allah’a davet, O’nun Huviyeti dolayısıyla değil, ancak İsimleri dolayısıyladır. Bundandır ki Hak Teala, “Biz o gün itaat edenleri gruplar halinde Rahman’a doğru bir araya toplarız” [Meryem Suresi, 19/85] buyurarak, bir şeye doğru olmaklık anlamına gelen “ila” ön-ekini, İsim’e bitıştirdi. Öyleyse, biz bildik ki, âlem itaat edenlerin itaatkar olmalarını gerektiren bir İlahi İsm’in kuşatması altındadır.

İmdi, hilelerinde, “İlahlarınızı terk etmeyin; ve Vedd’i ve Süva’yı ve Yeğus’u ve Yauk’u ve Nesr’i de terk etmeyin” [Nuh Suresi, 71/23] dediler. Eğer ilahlarını terk etmiş olsalardı, ilahlarını terk ettikleri ölçüde Hak’tan cahil olurlardı — çünkü Hakk’ın her bir ibadet olunanda bir vechi vardır. Bunun böyle olduğunu, bilen bilir ve bilmeyen bilmez. Ve Hak Teala Muhammedî olanlara şöyle buyurdu: “Senin Rabb’in ancak O’na ibadet etmenize hükmetti” [İsra Suresi, 17/23].

İmdi, ilim sahibi olan, ibadet olunanın kim olduğunu ve hangi surette zahir olduğu için kendisine ibadet olunduğunu bilir. Ve, hiç kuşkusuz ayırlama ve çokluk beşerin duyumsanabilir suretindeki uzuvların ve ruhani suretindeki manevî kuvvetlerin çokluğu gibidir. Böyle olunca, her bir ibadet olunanda Allah'tan başkasına ibadet olunmadı. Dolayısıyla kulun aşağı düzeyde olanı, onda uluhiyet tahayyül eden kimsedir. Eğer bu tahayyül olmasaydı, taş ve ondan başkasına ibadet olunmazdı. Ve işte bunun için Hak Teala şöyle buyurdu: "De ki: tapındıklarınızı isimlendirin" [Ra'd Suresi, 13/33]. Bunu yapacak olsalardı, ibadet ettikleri şeyleri "taş," "ağaç" ve "yıldız" olarak isimlendirirlerdi. Ve eğer onlara, "Kime ibadet ettiniz?" denilse, "bir ilaha" derlerdi — "Allah'a" ve "İlah'a" demezlerdi.

Ve kulun yücesi, onda uluhiyet tahayyül etmeyip, buna bir ilahi tecelli mahalli olmaklığıyla hürmet edilmesi gerektiğini söyleyerek, uluhiyeti ona özgü kılmaz. Tahayyül sahibi olan aşağı düzeydeki kul ise, "Biz bunlara Allah'a yakınlığımızı artırırsınlar diye taparız" [Zümer Suresi, 39/3] der. Ve yüce olan kul şöyle der: "Sizin ilahınız ancak tek ilahıdır.." —dolayısıyla, nerede zahir olursa— "..O'na boyun eğin. O alçakgönüllü kimselere.." —yani, tabiat ateşi sönmüş olanlara— "..müjdele!" [Hac Suresi, 22/34]. İmdi onlar, "ilah" dediler ve "tabiat" demediler. Nuh kavminden olanlar ise "birçoğunu dalalet düşürdüler" [Nuh Suresi, 71/25], yani, onları, Bir [vahid] olanın vecihleri ve nisbetlerinin çokluğu yoluyla hayrete düşürdüler. Ve Kitab'a vâris kılınıp seçilmişlerden olan, nefslerine "zulmedenler" çoğaltmadılar. Ve böylesi bir kimse, üçün ilkidir — ve Hak onu, "orta yolu tutan" ve "öne geçen"den önce andı [Fâtır Suresi, 35/32]. Ancak dalalet, yani hayret içerisinde çoğalttılar. Nitekim Muhammedî olan, "Sana olan hayretimi artır!" dedi. Her ne vakit onlara aydınlık olsa, onun içinde yürürler; ve üzerlerine karanlık basınca dururlar [Bakara Suresi, 2/20]. İmdi, hayret ehli için devr vardır ve devrî hareket daire merkezinin çevresinde olup, ondan ayrılmaz.

Ve uzayıp giden yolda olanlar, amacın dışına yönelirler. Böylesi bir kimse, hayal ettiği şeye taliptir ve amacı da o hayaldir — dolayısıyla onun için bir yerden doğru olmaklık ve bir yere doğru olmaklık ve o ikisinin arasındaki şey vardır. Ve devrî hareket sahibi için başlangıç yoktur ki, ona, bir yerden doğru olmaklık gereksin. Ve onun için amaç yoktur ki, ona, bir yere doğru olmaklık hükmetsin. Böyle olunca onun varlığı en eksiksiz ve en kâmil olandır. Ve ona kelimelerin ve hikmetlerin toplamı verildi. Günahları dolayısıyladır ki, bu günahlarından geçerek Allah'ın ilim deryalarına garkoldular — ve bu da hayret denilen şeydir.

İmdi onlar suyun kendisinde ateşin içine daldırıldılar. Ve “denizler tutuştuğu zaman” [Tekvir Suresi, 81/6] ayeti, Muhammedî olanlar için gelmiştir — ve bu, fırını yaktığın zaman “fırın tutuştu” dendiğindekiyle aynı anlamdadır. Böyle olunca onlar, kendilerine Allah’tan başka yardımcı bulamadılar. Dolayısıyla, Allah onlar için yardımcının ta kendisi oldu. Onlar, sonsuza dek O’nda helak oldular. Eğer Allahu Teala onları sahile, tabiat sahiline çıkarsaydı, onları bu yüksek dereceden indirirdi — her ne kadar bütün her şey Allah için ve Allah ile ve gerçekte Allah ise de.

Cenab-ı Nuh, “Rabbî..” dedi, “İlahî..” demedi. Çünkü “Rab” için değişmezlik [sübut] olduğu halde, “İlah” isimler ile çeşitlenir ve O her an bir şeendedir. İmdi, Nuh “Rab” ile, telvinin sübutunu diledi; çünkü bundan başkası sözkonusu değildir. Ve Nuh, “..Yeryüzünde bırakma!” [Nuh Suresi, 71/26] diyerek, kavmi için, arzın içinde olmaları yönünde dua etti. Ve Muhammedî olan, “Eğer ipi sarkıtacak olursanız, Allah’ın üzerine düşerdi” dedi — ve, göklerde ve yerde olanlar O’nundur. İmdi sen, yerin içine gömüldüğün zaman, onun içinde sin ve o senin örtündür; ve “Sizi onun içinden..” –vecihlerin birbirinden farklı olmasından dolayı– “..tekrar ortaya çıkaracağız” [Taha Suresi, 20/55]. Örtünme talebiyle giysilerine bürünen ve parmaklarıyla kulaklarını tıkayan kâfirlerden kimseyi bırakma ki, davet genel olduğu gibi, fayda da genel olsun. “Eğer Sen onları bırakırsan..” –yani Sen onları terk edersen– “..kullarını şaşırtırlar..” [Nuh Suresi, 71/27] yani onları hayrete düşürürler; ve onları kulluktan, kendilerinde rububiyet sırlarından bulunan şeye geçirirler. Böyle olunca onlar nefsleri indinde kul olduktan sonra, nefslerini rablar olarak görürler; ve onlar hem kul hem de rablardır. Ve onlar “..ancak faciri..” –yani kendilerindeki örtülmesi zorunlu olan rububiyeti– “..doğururlar” [Nuh Suresi, 71/27] ve açığa çıkarırlar; ve facir olanlar, sımsıkı örtücüdürler [keffar], yani zahir olan şeyi, zahir olduktan sonra örterler. İmdi, örtülmüş olan şeyi açığa çıkarırlar. Onun açığa çıkışından sonra da örterler. Böyle olunca gören kişi hayrete düşer. Ve ortaya çıkarıcının [facir] ortaya çıkışındaki ve örtücünün [kâfir] örtüşündeki maksadını bilmez — halbuki, her ikisini yapan da aynı kişidir.

“Ya Rab, beni bağışla [gafr]!..” –Yani, beni ört; ve benden dolayı ört! Ve senin, “Allah’ın kadrini hakkıyla bilmediler” [En’am Suresi, 6/91] sözünde kadrin bilinmediği gibi, benim de makamım ve kadrime bilinmesin!– “..Ve ana-babamı da ört..” –ki ben onların sonucuyum; ve onlar ‘akıl’ ve ‘tabiat’tır– “..Ve benim evime..” –yani kalbime– “..giren kimseyi de mümin olarak ört..” –yani nefslerin içeriden söyledikleri olan kalbime gelen ilahi haberleri tasdik edici olarak giren ört. Ve akıllar olan “..mümin erkekleri..” ve nefsler olan “..mümin kadınları..” da ört. Ve karanlık örtülerin arkasında gizlenen ve gayb ehli olan “..zalimlerin ancak helakını

artır" [Nuh Suresi, 71/28]. İmdi onlar, nefsleri olmaksızın Hakk'ın vechini müşahade ettikleri için, nefslerini bilmezler. Muhammedî olanlar için, "O'nun vechi dışında her şey helak olucudur" [Kasas Suresi, 28/88].

Ve bir kimse Nuh aleyhisselam'ın sırlarına vakıf olmak isterse, güneş feleğine yükselmesi gerekir. Ve güneş feleğine yükselme konusundan *Tenezzülat-ı Mevsiliyye* adlı kitabımızda sözettik.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDRİS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KUDDUSİYYE

Yüceliğin iki nisbeti vardır: mekân yüceliği [ulüvv-i mekân] ve mekânda-olmaklık yüceliği [ulüvv-i mekânet]. Mekân yüceliğine, “Onu yüce bir mekâna yükselttik” [Meryem Suresi, 19/57] sözüyle işaret edilmiştir ve mekânların en yücesi, üzerinde felekler âleminin bir değirmen gibi devr-i daim ettiği mekândır, yani Güneş Feleği’dir ve İdris’in ruhani makamı işte buradadır.

Güneş Feleği’nin altında yedi felek, üzerinde de yine yedi felek vardır ve kendisi onbeşincidir. Üzerindekiler şunlardır: Felek-i Ahmer, yani Merih, Müşteri Feleği, Zühal Feleği, Menziller Feleği, Burçlar Feleği, Kürsî Feleği ve Arş Feleği. Ve aşağısında olanlar da şunlardır: Zühre Feleği, Utarid Feleği, Ay Feleği, Esîr Feleği, Hava Küresi, Su Küresi ve Toprak Küresi. Ve Güneş Feleği, feleklerin kutbu olması itibarıyla en yüksek mekândır.

Mekânda-olmaklık yüceliğine gelince; bu, bizim için, yani Muhammedî olanlar içindir. Allahu Teala şöyle buyurdu: “Sizler yüce olanlarsınız ve Allah sizinle birliktedir..” [Muhammed Suresi, 47/35] Çünkü O, mekândan aşkın olsa da, mekânda-olmaklık’tan değildir. Böyle olmasından dolayı, aramızdaki amel-edici nefsler korkunca, Hak Teala, birlikteliği şu sözlerle sürdürdü: “..Ve O hiçbir amelinizi boşa çıkarmaz” [Muhammed Suresi, 47/35]. Amel mekânı, ilim ise mekânda-olmaklığı talep eder. Ve Allah, bizim için bu iki yüksekliği; yani, amelden dolayı mekân yüceliğiyle, ilimden dolayı mekânda-olmaklık yüceliğini, cem etti. Ve bundan sonra –bu birliktelikten herhangi bir biçimde ortaklaşalık anlaşılmasın diye– Kendini ortaklaşalıktan tenzih ederek, “Yüce Rabbinin adını tesbih et” [A’lâ Suresi, 87/1] buyurdu.

İnsan’ın, yani İnsan-ı Kâmil’in mevcudatın en yücesi olması şaşılası şeylerdendir. Ama ona yüceliğin nisbet olunması, ancak bulunduğu mekân ve mertebeden

ibaret olan mekânda-olmaklık dolayısıyladır. Yani o, zatından dolayı bir yüceliğe sahip değildir. Onun yüceliği, içerisinde bulunduğu mekânın veya mekânda-olmaklığın yüceliğinden dolaydır. Dolayısıyla yücelik, mekân ve mekânda-olmaklık için sözkonusudur.

Mekân yüceliği şunun gibidir: “Rahman Arş’a oturmuştur” [Taha Suresi, 20/5] — ve Arş, mekânların en yücesidir. Mekânda-olmaklık yüceliği de şudur: “O’nun vechi dışında her şey helak olucudur” [Kasas Suresi, 28/88], “Her şey O’na dönücüdür” [Hud Suresi, 11/123] ve “Allah’ın yanısıra bir ilah var mıdır?” [Neml Suresi, 27/63]. Ve Allah, “Onu yüce bir mekâna yükselttik” dediğinde, “yüce” kelimesini, mekânı niteleyen övücü bir vasf olarak dile getirdi. “Ve Rabbin meleklerle, ‘yeryüzünde bir halife yaratacağım’ dediğinde..” [Bakara Suresi, 2/30] — işte bu da mekânda-olmaklık yüceliğidir.

Ve melekler hakkında söylediği, “İki Elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Gururlandın mı, yoksa yüce olanlardan mısın?” [Sâd Suresi, 38/75] sözleriyle de, yüceliği meleklerle özgü kıldı. Eğer bu yücelik yakıştırması kendilerine melek olmalarından dolayı yapılmış olsaydı, bütün melekler bu yücelik içre olurdu. Ama, bu yücelik yakıştırmasının bütün melekleri içine alacak şekilde genelleştirilmemiş olmasından anlıyoruz ki, burada sözü edilen yücelik, Allah indinde mekânda-olmaklık yüceliğidir. Ve, insanlar arasındaki halifeler için de durum böyledir. Halife olmakla elde ettikleri yücelik, zatlarından dolayı bir yücelik olsaydı, bütün insanların yüce olması gerekirdi. Ama bu yücelik genel olmadığı için, anlıyoruz ki bu, mekânda-olmaklık yüceliğidir.

“Yüce” [Âli] İsmi, O’nun Güzel İsimleri’ndendir. Varlıkta O’ndan başkası olmadığından, neye itibarla Yüce’dir? Demek ki, O gerçekte Kendi Zatı itibarıyla Yüce’dir. Ya da hangi şeyden Yüce’dir? Ancak O var olduğundan, O’nun bu yüceliği Kendiliğindedir. Ve O, varlık bakımından bütün mevcudatın ta kendisi olduğundan, “sonradan olma” diye adlandırılan şeyler, kendi zatı itibarıyla Yüce’dir. Dolayısıyla Hak, Kendinden başkası olmadığından, Kendisi için izafî yücelik sözkonusu olmaksızın Yüce’dir. Ve bu aynlara gelince, onlar için yokluk [adem] sözkonusudur ve onlar yoklukta sabittirler ve varlıktan bir koku koklamamışlardır. İmdi mevcudatta suretlerin çokluğu sözkonusu olduğu halde, bu aynlar hep kendi hallerinde kalırlar. Öte yandan, bütün bir mevcudattaki her şeyin ayn’ı Bir’dır ve çokluğun varlığı İsimler’dedir. Ve İsimler nisbetlerdir. Ve nisbetler, var olmayan şeylerdir [umur-u ademiyye]; ve ancak Zat olan ayn vardır. Ve O, izafet yoluyla değil, kendi Nefsiyle Yüce’dir. Bundan dolayı, âlemde izafî yücelik yoktur. Ne var ki, varlığın vecihleri arasında üstünlük farklılığı vardır. Böyle olunca,

izafî yücelik ayn-ı vahid'de ancak vecihlerin çokluğu dolayısıyla vardır. Bu nedenle, bu konuda "O'dur" ve "O-değildir," "sensin" ve "sen-değilsin" denmiştir.

El-Harraz –ve o Hakk'ın vecihlerinden bir vecih ve kendi nefsinden konuşan, diller arasında bir dildir– ancak O'nun üzerine kendileriyle hüküm verilen zıtların birlenmesiyle Allah'ın bilinebileceğini söylemiştir. O Evvel'dir ve Ahir'dir ve Zahir'dir ve Bâtın'dır. O, zahir olanın ta kendisidir ve zuhuru halinde bâtin olanın ta kendisidir. Ve varlıkta, O'nu Kendisinden başka görebilecek olan olmadığı gibi, O'ndan bâtin olan da yoktur. O Kendisiyle zahirdir ve Kendisinden bâtındır. Ve Ebu Said el-Harraz ve benzeri diğerlerinin sonradan olma isimleriyle adlandırılan O'dur.

Zahir "Ben" dediğinde, Bâtın "Hayır" der ve Bâtın "Ben" dediğinde Zahir "Hayır" der. Bu, her zıt olan için böyledir. Ama söyleyen birdir ve işiten de söyleyenin ta kendisidir. Nebi, sallallahu aleyhi ve sellem, şöyle demiştir: "Allah, söz ve eylemle ortaya çıkmadıkça, ümmetinden olanların içlerinden geçenleri bağışladı." Ve nefis, kendi içinden geçirdiklerini kendisi oluşturur; içinden geçenleri işittiği gibi, bunların ne sebeple oluştuğunu da bilir. Her ne kadar hükümler birbirinden farklı olsa da, ayn bir'dir; ve durumun böyle olduğunun bilinmemesi sözkonusu değildir, çünkü Hakk'ın sureti olan insan, kendi nefsinden durumun böyle olduğunu bilir.

Böylece, şeyler birbirinden farklı oldu. Ve sayılar, bilinen basamaklar doğrultusunda "bir"den [vahid] türedi. Böylece nasıl ki "bir" sayıları var ettiyse, sayılar da "bir"e açılım kazandırdı [tafsil]. Öte yandan, sayının [aded] hükmü de ancak sayılan [ma'dûd] ile zahir oldu. Ve sayıya gelen şeylerin kimisi yok ve kimisi de vardır. Bir şey, his itibarıyla var olmadığı halde, akıl itibarıyla var olabilir. İmdi sayının ve sayılan şeyin olması kaçınılmazdır. Böyle olunca "bir"in üzerine inşa olunarak bir ortaya çıkış kaçınılmaz olur. Böylelikle sayılar "bir" dolayısıyla zahir olur. Ve her ne kadar sayıların her biri –örneğin "dokuz," "on" gibi sayılar ve bunların aşağısında olanlar ve bunların üzerinde sonsuz büyüğe kadar gidenler– tek başlarına birer gerçeklik iseler de, hiçbir bütünlüğü kendinde toplamaz. Ve hiçbir "birlerin toplamı" adıyla anılmaktan kurtulamaz. Çünkü (*bir'lerin toplamından oluşan*) "iki" tek başına bir gerçekliktir; (*bir'lerin toplamından oluşan*) "üç" de tek başına bir gerçekliktir ve sonraki sayılar için de durum böyledir. Ve bu sayıların hepsi (*bir'lerin toplamından oluşmak bakımından*) bir ise de, hiçbir sayının "bir"in kendisini barındırması, diğerininkiyle aynı değildir. Böyle olunca toplam [cem], hepsini tutar. Şu halde, toplam, sayılarda sayıların kendileriyle söz sahibidir. Ve onlara, onların kendileriyle hükmeder. Ve bu şekilde, yirmi basamak zahir oldu.

Dolayısıyla bu basamaklar bileşimseldir. Böyle olunca, senin indinde zatından dolayı menfi olan şeyin (*yani bir'in sayı olmamaklığının*) ta kendisini (*yani, sayıların, sayı olmayan bir'lerin toplamından oluştuğunu*) müsbet kılmaktan kendini kurtaramazsın.

Ve her kim, sayılar hakkında vardığımız sonucu, yani bir'in sayı olmaklığının değillenmesinin, bir'in sayı olmaklığının kesinlenmesiyle aynı olduğunu anlasa; gerçekte bilir ki, münezzeh olan Hak, halkta benzeş olandır ve halk, Hâlik'ten ayrışık olsa da, bu böyledir. İmdi iş odur ki, Hâlik mahluktur. Ve yine iş odur ki, mahluk Hâlik'tir. Her ikisi de ayn-ı vahid'dendir. Belki de, tersine ayn-ı vahid'dir ve çok sayıdaki aynlardır. Neyi görüyor olduğuna bak!

“Ey babacığım, sana emredileni yap!” [Saffât Suresi, 37/102]. Oğul babasının ta kendisidir. Ve İbrahim, nefsinden başkasını boğazlıyor olduğunu görmedi. Ve O, İbrahim'e fidye olarak büyük kurbanı verdi; ve insan suretinde görünmüş olan bu kurban, koç suretinde göründü. Oğul suretinde görünmüştü; hayır, belki de oğul hükmünde görünmüştü — ve oğul, babasının aynısı olan kişidir. “Ve O, ondan eşini halk etti” [Nisa Suresi, 4/1]. Bu demektir ki, Âdem'in nikâhı, kendi nefsinden başkasıyla olmuş değildir; eşi ve oğlu kendi nefsindendir. Ve emr, sayıda bir'dir.

Tabiat nedir ve ondan zahir olan nedir? Tabiatın, kendisinden zahir olan yüzünden eksiklendiğini; ve zahir kılmadıklarıyla da artılandığını görmedik. Ve zahir olan, ondan başkası değildir. Ve o, suretlerin birbirinden farklı olmasındandır ki, “şu, soğuk ve kurudur ve şu diğeri de, sıcak ve kurudur” diye hüküm verilmesiyle, zahir olanla aynı değildir. Çünkü tabiat kuruluğu cem etti ve diğerlerini ayırdı. Halbuki, tabiat cami'dir. Ya da, tersine, ayn Tabiat'ın ta kendisidir. Dolayısıyla, tabiat âlemi, bir aynadaki suretlerdir. Ya da, tersine, birbirinden farklı aynalardaki bir surettir. Böylece, bakış açılarının farklı olmasından dolayı, ancak hayret vardır.

Ve bizim söylediklerimizi bilen kimse, hayrete düşmez. Ve böylesi bir kimse ilimde ilerlemiş biri olsa bile, bu ilim ancak mahallin hükmüncedir. Ve mahal, ayn-ı sabitenin ta kendisidir. Ve Hak, ayn-ı sabiteyle tecelli mahallerinde çeşitlenir. Böyle olunca da, Kendisi üzerine hükümler çeşitlilik gösterir. Ve O, her hükmü kabul eder. Ve Kendisi üzerine, ancak tecelli ettiği ayn hükmeder. Böyle olunca da, başkaca hiçbir şey yoktur.

Hak, bu yönüyle halktır, düşün öyleyse

Halk değildir diğer yönüyle de; an, zikret öyleyse...

Kim ki anladı dediklerimi, zayıflamaz basireti

Ve ancak basireti olan anlar bu söylediklerimi...

İster ayrımları kaldır, ister ayrımlar koy — Bir'dir ayn.

Ve baki değildir, kalmaz bir şey çokluktan...

İmdi Kendinden dolayı Yüce olan, bütün var-olan şeyleri ve var-olmayan nisbetleri istiğrâk eden bir kemale sahip olandır. Bu öyle bir istiğraktir ki –gerek aklî ve şer'î olarak övülesi olsun, gerekse ilmî, aklî ve şer'î olarak yerilesi olsun– herhangi bir vasıflandırmanın dışarıda bırakılması mümkün değildir. Ve böylesi bir yücelik, ancak “Allah” İsmiyle adlandırılan için sözkonusudur.

Ama “Allah” İsmiyle adlandırılardan başkası olanlar, ya O'nun için birer tecelli mahallidirler, ya da O'nda birer surettirler. Eğer O'nun için bir tecelli mahalli olursa, böyle olduğundan dolayı kaçınılmaz olarak bir tecelli mahalliyle diğeri arasında üstünlük farklılığı ortaya çıkar. Ve eğer, O'nda bir suret olursa, böylesi bir suret zatî kemalin ta kendisidir; çünkü bu suret, kendisinde zahir olduğu şeyin aynısıdır. Ve, “Allah” olarak adlandırılan için sözkonusu olan, bu suret için de sözkonusudur. Ve bu suretin O olduğu söylenemeyeceği gibi, O'ndan başkası olduğu da söylenemez.

Gerçekte, Ebu Kasım ibn Kasiyy, *Hal'ün-Naleyn* adlı kitabında, buna, her bir İlahi İsmi, bütün İlahi İsimler'le isimlendiğini ve onlarla vasıflandığını söyleyerek işaret etti. Ve burada söylediği şudur ki, her bir İsim Zat'a ve kendisi için sözkonusu edilen ve kendisi tarafından talep edilen mânaya delalet eder. Ve bu İsim, Zat'a delalet etmesinden dolayı, İlahi İsimler'in hepsini kendinde toplar. Ve belli bir anlama delalet etmesiyle de, Rab ve Hâlik ve Musavvir ve benzeri diğerleri gibi, diğerlerinden ayrışır. Ve İsim, Zat'tan dolayı, adlandırılanın ta kendisidir. Ve İsim, kendisi için sözkonusu edilen kendine özgü anlamından dolayı, adlandırılardan başkadır.

Eğer sözünü etmiş olduklarımızdan yüceliğin ne olduğunu anladıysan; bunun, mekân veya mekânda-olmaklık yüceliği olmadığını da anlamış olmalısın. Çünkü, mekânda-olmaklık yüceliği sultan ve hakimler ve vezirler ve kadılar ve –bu mevki için yeterliliği bulunsun bulunmasın– amir olan her bir mevki sahibine özgüdür. Ama sıfat yoluyla yücelik böyle değildir. Çünkü bir kimseye, isterse bu kimse insanların en alimi olsun, hükmetme mevkiinde bulunan bir kimse tarafından hükmedilebilir — isterse bu hükmeden kimse insanların en cahili olsun. Böyle olunca, amirin yüceliği, mekânda-olmaklık'tan dolayı yüceliktir. Onun yüceliği, kendisine tâbi olanlara hükmetmesi bakımındandır ve böyle olunca da o, kendinden bir yüceliğe sahip değildir. Dolayısıyla, bulunduğu mevkiden alındığında, yüksekte bulunmaklığı ortadan kalkar. Ama, alim için durum böyle değildir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İBRAHİM KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MÜHEYYEMİYYE

İbrahim aleyhisselam'ın "Halil" olarak adlandırılması, zat-ı Halil'in, Zat-ı İlahiyye'nin vasıflandığı sıfatların tümüne birden bürünmesi ve onlara nüfuz etmesinden dolayıdır. Şair şöyle der: "Ruhum, bedenimin uzuvlarına nasıl nüfuz etmişse, Sen de aynı şekilde uzuvlarımin bütününe nüfuz ettin; Halil'in Halil olması işte böylece oldu." Bu tıpkı rengin, renge boyanana nüfuz etmesi gibidir: araz, cevherin bulunduğu mahaldedir, ona ulanmıştır ama bununla birlikte, arazın bu nüfuz edişi cevherin yer tutmaklığı gibi değildir. Veya İbrahim'e "Halil" adının verilmesi Hakk'ın onun suretinin varlığına nüfuz etmiş olmasından dolayıdır. Her iki yaklaşım da geçerlidir — çünkü her hükmün, kendi sınırlarını aşmayan kendine özgü bir yerindeliği vardır.

Görmez misin ki, Hak, sonradan olma şeylerin sıfatlarıyla ve hatta kusurlu ve yerilesi sıfatlarla zahir olduğunu Kendinden haber vermiştir. Ve görmez misin ki, hakedilmiş olan başından sonuna dek Hakk'ın sıfatlarıyla zahir olmuştur. Ve nasıl ki, Hakk'ın bütün sıfatları hakedilmiş olanın sıfatlarıysa, sonradan olmaklık sıfatları da Hakk'ın sıfatlarından başka bir şey değildir. "Hamd Allah'a mahsustur" [Fatiha Suresi, 1/1] sözü, her övenin [hamid] yüceltmesinin ve her övülenin [mahmud] yüceltilmesinin sonuçta Allah'a dönmesi anlamına gelir. Ve, her şey O'na döner. İmdi, bu geri dönüş hükmü yerilesi ve övülesi şeyleri içine alır — ve varlıkta övülesi veya yerilesi olandan başkası yoktur.

Bil ki, herhangi bir şey ancak bir başkasına yüklenmiş olduğunda ona nüfuz edebilir. Nüfuz eden –yani etkin olan– nüfuz edilenle örtülmüştür. Hal böyle olunca, edilgin olmaklığıyla nüfuz edilen zahir ve etkin olmaklığıyla nüfuz eden de bâtındır. Ve nüfuz eden, zahir olan için gıdadır; tıpkı, bir yün parçasının, kendisine nüfuz eden suyla şişmesi ve genişlemesinde olduğu gibi.

Eğer, Hak Zahir ve halk O'nda batin ise, halk Hakk'ın bütün isimleri'ni, O'nun iştirakini, görmesini, O'nun bütün nisbetlerini ve O'nun ilmini yüklenmiştir. Ama eğer halk zahir ve Hak onda Batın ise, o halde Hak –kudsî hadiste belirtildiği gibi– halk'ın iştirakindedir, onun görmesinde, elinde, ayağında ve onun bütün kuvvetlerindedir.

Eğer Zat-ı İlahiyye bu nisbetlerden arınık olsaydı, bir ilah olmazdı ve bu nisbetleri bizim aynlarımız sonradan ortaya çıkardılar, öyle ki ilah kılmaklığımızla, O'nu ilah kılan bizleriz. Bundandır ki, bizler bilinmedikçe ilah da bilinmez. Resulullah (sav), "Nefsini bilen, Rabbini bilir" demiştir ve o halk içerisinde hiç kuşkusuz Allah'ı en iyi bilen kimsedir. Ebu Hamid gibi bazı alimler, Allah'ın, âleme bakılmaksızın bilinebileceğini söylemişlerdir — ama bu doğru değildir. Evet, Zat'ın kadim ve ezelî olduğu bilinebilir, ama ilah-edinen bilinmeyince, Zat'ın ilah olduğu bilinemez; o halde, ilah-edinen, ilahın delilidir.

Ardından, ikinci halde gelen keşf, gerçekte Hakk'ın Kendisi'ne ve Uluhiyeti'ne ilişkin delilin, yine Kendisi olduğunu ve gerçekte âlemin, fertlerin ayn-ı sabiteleri suretlerinde Hakk'ın tecellisinden başka bir şey olmadığını ve öte yandan da Hakk'ın tecellisi olmaksızın bu ayn-ı sabitelerin var olmasının mümkün olmadığını açığa vurur. Bu keşf aynı zamanda, O'nun Kendisini, bu aynların hakikatlerine ve hallerine göre çeşitlendirdiğini ve birbirinden farklı suretlerde zahir kıldığını ve dolayısıyla farklı suretlerde tasavvur olunduğunu da açığa vurur. Ve bu keşf, Hakk'ın bizim ilahımız olduğuna ilişkin ilmin oluşmasından sonradır.

Bundan sonra son bir keşf daha gelir ki, suretlerimizi sana Hak'ta zahir kılar, ve Hak'ta bazımız diğer bazılarını zahir olur, bazımız diğer bazılarını bilir ve bazımız diğer bazılardan ayrışır. Bizden bazımız bu marifetin bize Hak'ta bizden geldiğini bilir, ve bazımız da bu marifetin bize bizden geldiği İlahi İlim Hazreti konusunda cahildirler. Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!

Bu iki keşf ile birlikte, O, bizim üzerimize ancak bizimle hükmeder; belki de daha doğrusu biz kendi üzerimize hükmederiz — ama O'nda. İşte bu nedenledir ki, Allahu Teala, perdelenmiş olanlar neden başlarına kendi arzularına aykırı şeyler geldiğini sorduklarında, buna karşılık olarak, "Apaçık delil Allah'ındır" [En'am Suresi, 6/149] buyurdu. Ve Hak onlar için "sak"ı gösterir ve bu, aramızdan arif olanların keşfetmiş olduğu şeydir. Ve bu arifler, perdeli olanların Hakk'ın yaptığını iddia ettikleri şeyi Hakk'ın yapmadığını, ama bunun kendilerinden olduğunu görürler. Ve gerçekte Hak onları, İlim Hazreti'ndeki değişmezlikleri üzre bilir. Böylelikle perdelenmiş olanların delili geçersiz kılınır ve geriye Allah'ın apaçık delili kalır.

Eğer, “Dileseydi, hepinizi hidayete erdirirdi” [En’am Suresi, 6/149] sözü ne anlama gelir diye soracak olursan, deriz ki: “..seydi” takısı varsa, bu sakınma içindir ve Hakk’ın meşiiyeti, şey ne üzre ise onu dilemektir. Ama akli delil, mümkün bir şeyin ayn’ının bir şeyi ya da o şeyin karıştını kabul edebilir olduğuna hükmeder. Bu iki akılla-kavranabilir olan hükümden biri vaki olduğunda, bu vaki olan hüküm, bu mümkün şeyin kendi sübutu halinde kendisi üzre bulunduğu şeydir. “Hidayet ederdi” sözü, “apaçık gösterirdi” anlamına gelir. Hak, şeyin, kendisinde ne üzre değişmez olduğunu anlaması yönünde bütün mümkün şeylerin basiret gözünü açmış değildir. Sonuçta bazısı ilim sahibi, bazısı ise cahildir. Ve Allah dilemedi, ve herkese hidayet etmedi ve dileycek de, hidayet edecek de değildir. Ve “dilerse” sözü için de aynı durum geçerlidir. Allah, olmayacak şeyi hiç diler mi?

Böylece, Hakk’ın meşiiyeti tek bir şeye bağlıdır, yani meşiiyet ilme tâbi bir nisbettir ve malum olan, sen ve senin hallerindir. Ve ilmin malum üzerinde hiçbir etkisi yoktur, tersine malum’un alim üzerinde bir etkisi vardır — ayn’ında her ne üzre ise, kendinden onu verir.

İlahi hitap, ancak muhatapların üzerinde anlaştıkları şey üzre ve akli kurgulamanın verdiği şey üzre geldi. Ve bu ilahi hitap, keşfin verdiği şey üzre gelmedi. Bundandır ki, mü’minler çok sayıda oldukları halde, keşf ehli arifler az sayıdadır.

Bizim aramızdan bilinen bir makamı olmayan ve bu makamda bulunmayan yoktur. Ve bilinen makam, sübutu içerisinde kendisiyle olduğun ve varlığında kendisiyle zahir bulunduğu şeydir — ve bu, senin için varlık sözkonusu olduğunda böyledir. Eğer varlığın sana değil de Hakk’a ait olduğu kesinlenirse, hüküm Hakk’ın varlığında hiç kuşkusuz senin hükmündür. Ve eğer senin var-olmaklığın kesinlenecek olursa, o zaman hüküm hiç kuşkusuz senin üzerinedir. Ve hüküm verici olan Hak olsa bile, Hakk’ın hüküm vermekliği, senin üzerine varlık saçmaktan [feyz-i vücud] ibarettir ve kendin üzerine hükmeden ancak kendinsindir. O halde, ancak kendi nefesine hamd et ve kendi nefsinin yer.

Artık geriye varlık saçtığı için Hakk’a hamd etmekten başka bir şey kalmaz — çünkü bu gerçekte O’ndandır, senden değil... Ve sen hükümlerle O’nun gıdasısın ve O, varlıkla senin gıdandır. İmdi, sende kendini gösteren şey, Hak’ta kendini gösterdi. Hüküm vermeklik, O’ndan sana ve senden O’nadır. Aradaki fark şudur ki, sen “yükümlü” olarak adlandırılırsın — ve Hak seni ancak kendi haline ve istidadına göre, “beni yükümlü kıl” dediğin şeyle yükümlü kıldı. Ama Hak, “yükümlü” olarak adlandırılmaz.

O beni över, ben de O’nu,

*O bana kulluktur, ben de O'na.
Belli bir halde O'nu isbat eder,
Ve aynlarda O'nu nefy ederim.
O beni bilir, ben O'nu inkar ederim,
O'nu bilir ve O'nu müşahede ederim.
O bizden nasıl gani olabilir ki,
Ben O'na yardım eder ve O'na varoluş veririm.
İşte bundandır ki O'nu bileyim diye beni var etti
Ve O'nu var ettim.
Ve hadis bize bu mâna ile geldi
Ve O'nun amacı bende gerçekleşti.*

Ve İbrahim aleyhisselam, kendisine “Halil” denildiği bu mertebeye eriştiğinden, konuklarını doyurmak kendisi için bir adet haline geldi. İbn Meserre, onun Mikail ile birlikte, bir rızık kaynağı olduğunu söyledi. Ki rızıklar rızıklandırılanların gıdasıdır. Gıda, her parçaya nüfuz ederek, beslenen kişinin zatına nüfuz eder. Ne var ki burada parçalar yoktur — İbrahim aleyhisselam “İlahi İsimler” denilen bütün ilahi makamlara nüfuz etmiş ve Hak celle ve alâ'nın Zatı da onda zahir olmuştur.

*Kanıtlandığı üzere bizler O'nunuz
Tıpkı aynı zamanda kendimize ait olduğumuz gibi.
Ve O bana ancak varlık verir
Ve biz O'nun içiniz
Ve kendimiz içiniz.
Benim için iki vecih vardır: “O” ve “ben”
Ve O'nun Ben-liğinin zuhurunda “Ben” yoktur.
Ama ben O'nun zuhur mahalliyim
Ve bizler onun için bir kap gibiyiz.
Ve Allahu Teala hak olanı söyler ve doğru yola iletir.*

ALTINCI BÖLÜM

İSHAK KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ HAKKİYYE

*Nebi'yi kurtaran, bir kurbanın kesilmesi oldu
Ama koçun bağirtısıyla, insanın konuşması nasıl bir olur?
Halbuki Yüce Allah bizim için veya kendisi için koçu yüceltti
Bilmem ki bu yüceltme nedendir?
Kuşku yok, diğer kurbanlıklar ağırlığınca daha değerlidir
Ne var ki, kurban olarak kesilen koçtan daha aşağı oldular.
Bilmek isterdim, küçücük bedeninden ibaret bir koçun
Rahman'ın Halifesi'nin yerini nasıl tutabildiğini.
Bilmez misin ki, bu kurban işinde bir düzenleniş vardır:
Kârda çoğalma ve kayıpta azalmadır o.
İmdi, minerallerden daha yüce yaratılıştaki olan yoktur
Ondan sonra değerce yüksek olan bitkilerdir.
Bitkilerden sonra, his sahibi hayvanlar gelir,
Yaratıcılarını bildikleri keşf ve açık delil ile sabittir.
Ve "Âdem" denilen yaratılışa gelince:
O, akıl, fikir ve imanıla kayıtlıdır.
Sehl el-Tusteri ve benzerimiz olan tahkik ehli böyle dedi,
Çünkü biz ve onlar ihsan makamındayız.
İmdi, işi benim müşahede ettiğim gibi müşahede eden
Gizlide ve açıkta benim söylediğim gibi söyler
Ve bizim sözümüze aykırı olan söze bakma
Ve buğdayı çorak yere ekme!
Onlar, Masum Olan'ın, Kur'an'da söz ettiği sağırılar, dilsizlerdir.*

Bil ki –Allah bizi de seni de güçlendirsin– Halil İbrahim aleyhisselam oğluna şöyle dedi: "Rüyada seni kurban ettiğimi gördüm" [Saffat Suresi, 37/102]. Ve rüya âlemi

hayal hazretidir. İbrahim, gördüğü bu rüyayı tabir etmedi. Halbuki, rüyasında kendisine oğlu suretinde görünen koçtan başkası değildi. Ama İbrahim'in, gördüğü rüyayı olduğu gibi kabul etmesi üzerine, İbrahim'in bu vehminden dolayı, Rabb'i, İshak'a koçu feda etti; ki bu İbrahim'in gördüğü rüyanın –her ne kadar kendisi bundan haberdar olmasa da– Allah katındaki tabiriydi.

Demek ki, hayal hazretinde görülen suretlerden Allah'ın murad ettiği şeyin ne olduğunu anlamak için bir başka ilme ihtiyaç vardır. Görmez misin ki, Ebubekir (r.a.) rüyayı tabir ettiğinde Resulullah (sav), “Bir kısmını doğru, bir kısmını da yanlış tabir ettin” buyurdu. Ebubekir, nerede yanlışlık yaptığını sorduysa da Resulullah Efendimiz bunun hangisi olduğunu söylemedi.

Hak Teala İbrahim aleyhisselam'a seslendiğinde, ona, “Ey İbrahim! Sen rüyada gördüğünü doğruladın” [Saffat Suresi, 37/104] dedi; yoksa, “rüyada gördüğün doğrudu,” yani, “rüyada gördüğün gerçekten de oğlundu” demedi. Çünkü İbrahim, rüyasını tabir etmeyip, gördüğü şeyi kendisine görüldüğü şekilde aldı. Halbuki rüyanın tabir edilmesi gerekir. Ve bundandır ki Aziz, yanındakilere, “Eğer rüya tabir etmeyi biliyorsanız..” [Yunus Suresi, 12/43] demişti. Tabir, rüyada görülen suretten başka bir şeyi uygun görme demektir. Ve öküzler, kıtlık ve bolluk yıllarıydı.

İbrahim aleyhisselam'ın rüyasında gördüğü doğru olsaydı, oğlunu kurban etmesi kaçınılmaz olurdu. Ama o, sadece rüyada gördüğünün oğlu olduğunu doğruladı — ve Allah indinde ise oğlu suretinde görünen şey gerçekte koçtan başkası değildi. Bundandır ki, İbrahim'in zihninde oğlunu kurban etme düşüncesi doğunca, koçu İshak için feda etti. Ama bu koç Allah indinde feda edilen bir şey değildi. İmdi, his koç olarak biçimlerken, hayal de İbrahim'in oğlu olarak biçimledi. Eğer hayalde bir koç görmüş olsaydı, onu oğlu olarak veya bir başka şey olarak tabir ederdi.

Ve sonra Hak Teala şöyle buyurdu: “Bu, apaçık bir imtihandır” [Saffat Suresi, 37/106]. Yani bu, İbrahim'in, rüya uğrağının tabir gerektirdiğini bilip bilmediği konusunda bir imtihandır; çünkü O, rüya uğrağının tabir gerektirdiğini bilir. Ama İbrahim, gördüğü rüyayı tabir etmesi gerektiğini düşünemedi ve rüya uğrağının gereğini yerine getiremediğinden dolayı da, rüyasında gördüğünü doğruladı.

Aynı şekilde, Müsned sahibi bir imam olan Taki bin Mahled de düşüncesizlik etti. Resul'ün (sav) şöyle dediğini iştmişti: “Her kim rüyasında beni görürse, uyanıklıkta beni görmüştür; çünkü şeytan benim suretime giremez.” Ve Taki bin Mahled rüyasında Resul'ü (sav) gördü; ve bu rüyada Resul (sav) kendisine süt içiriyordu.

Rüyada gördüğünü doğruladı; istifra ederek içmiş olduğu sütü çıkardı. Eğer rüyasını tabir edecek olsaydı, içtiği süt kendisinin sahip olacağı birçok ilim olacaktı. İçtiği süt kadar ilimden Allah onu mahrum kıldı.

Görmez misin ki, Resul (sav) rüyasında kendisine bir kap dolusu süt verildiğini söyleyerek şöyle buyurdu: “İyice kanıncaya kadar içtim ve kalanını Ömer’e verdim.” Kendisine, “Ya Resulallah, içtiğiniz sütü ne olarak yorumladınız?” diye sorulduğunda ise, “İlim” diyerek karşılık verdi. Ve rüya uğrağının tabir edilmeyi gerektirdiğini bildiğinden, gördüğü bu sureti süt olmaklığında bırakmadı.

Ve hiç kuşkusuz Nebi’nin (sav) duyularla müşahade edilen sureti Medine’ye defnedilmiştir. Ve onun ruhunu ve latifesini hiçbir kimse ne başkasında ne de kendisinde müşahade etmemiştir. Diğer bütün ruhlar için de bu böyledir. İmdi, Nebi’nin (sav) ruhu, rüyada kendisini gören bir kimseye, toprağa defnedilen bedeninin suretinde görünür. Ve rüyada görülen sureti, onun bedeninin aynısıdır, herhangi bir eksiklik sözkonusu değildir. Ve Allah’ın rüya gören kişiyi korumasından dolayı, şeytanın onun suretine girmesi mümkün değildir. Bundandır ki, her kim onu bu şekilde görecektir olursa; kendisine emrettiği, sakındırdığı veya bildirdiği ne varsa, bunların hepsini onun kendisinden almış olur. Tıpkı, Nebi (sav) hayattayken onu görseydi –anlamı ister açık ister örtük olsun, veya hangi şekilde olursa olsun– söylediklerini nasıl ki ondan almış olacaktıysa, öyle. Ve eğer Nebi (sav), ona bir şey verecek olsa, bu şeyin hiç kuşkusuz tabir edilmesi gerekir. Ama eğer hayaldeki şeyin aynısı duyumsal olarak da görülecek olursa, böylesi bir rüyanın tabir edilmesi gerekmez — işte Halil İbrahim ve Taki bin Mahled bu şekilde, gördükleri surete, gördükleri kadarınca itibar ettiler.

Rüya için bu iki yön sözkonusu olduğundan, nübüvvet makamını verdiği İbrahim’e yaptığı ve söyledikleriyle bize edebi öğretti. Ve bizler de Hakk’ı aklî delilin kabul etmediği bir surete bürünmüş olarak gördüğümüzde, görülen sureti –ya gören kişinin hali ve Hakk’ın görüldüğü mekân açısından veya her ikisi açısından– şeriate uygun olan Hak doğrultusunda tabir etmemiz gerektiğini bildik. Ve eğer aklî delil, gördüğümüz şeyi reddetmezse, onu gördüğümüz suret ne ise, o şekilde alıkoyarız — tıpkı ahirette Hakk’ı gördüğümüzde, O’nu gördüğümüz suret üzere kabul etmemizde olduğu gibi.

Her bir mevtında Rahman olan Bir’in suretleri vardır — gizli ve açık

Eğer “bu Hak’tır” dersin doğruyu söylemiş olursun

Yok eğer, “bu Hak’tan başka bir şeydir” dersin

Öbür yana geçmiş olursun.

*O'nun hükmü bir mevtını içirip, diğerini dışlamak değildir
Ve O, kendi hakikatiyle yaratılıştta seyrini sürdürür.
Kendini gözler önüne serdiğinde, akıllar
Alışageldikleri aklı delillerle O'nu reddederler
Ama gerçek akıl sahipleri, akıl hazretinde
Ve "hayal" denilen şeyde, O'nu kabul ederler.*

Ebu Yezid Bistamî bu makamda şöyle demiştir: "Eğer Arş ve onun içerisinde olan her şey, yüzbinlerce kez daha büyük olsaydı, arifin kalbinin bir köşeciğinde olurdu ve onun farkına bile varmazdı" — ve bu Ebu Yezid'in cisimler âlemindeki genişliğidir. Ne var ki ben şöyle diyorum: Varlığı bitimli olmayan şeyin bitimli olduğu varsayılarak, kendisini var eden ayn ile birlikte arifin kalbinin bir köşeciğinde ortaya çıksaydı onun farkına bile varmazdı. Çünkü kalbin, Hakk'ı kendisine sığdıracak genişlikte olduğu ortaya konmuş ama kanmaklıkla nitelenmemiştir. Eğer dolacak olsaydı, kanardı. Nitekim Ebu Yezid de böyle dedi. Biz de sözümüzle hiç kuşkusuz bu makama dikkat çektik.

*Ey eşyayı Kendi nefsinde halk eden
Yarattığın her şeyi Kendinde toplarsın
Varlığı bitimli olmayan şeyi, Kendi varlığında halk edersin
Ve Sen hem genişsin, hem de darsın
Eğer Allah'ın halk ettiği şey benim kalbimde olaydı
Bütün bu şeyler kalbimde sönük kalırdı
Eğer kalbim Hakk'ı sığdıracak kadar genişse,
Halk onu nasıl olur da daraltır
Ey bana kulak veren, bu nasıl bir iştir?*

İnsan, hayal gücünde, varlığı olmayan ve yalnız hayal gücünde varlık kazanan şeyi vehimle halkeder. Ve arif, himmetiyle, himmet mahallinin dışında varlığı ortaya çıkan şeyi halkeder. Ama arifin himmeti, onu korumaktan geri kalmaz. Ve onun yarattığı şeyi koruması, himmete bir yük oluşturmaz. Arif yarattığı şeyi korumaktan gaflete düşecek olduğunda, eğer bütün hazretleri zaptetmiş değilse, halkettiği bu şey yok olur. Bütün hazretleri zaptettiği durumda, böylesi bir gaflet söz konusu değildir, halkettiği şeyi hiç kuşkusuz bir hazretten müşahade eder. İmdi, arif bütün hazretleri kuşatmış olarak, himmetiyle bir şey halkedecek olsa, o halkedilen şeyin sureti her bir hazrette zahir olur. Bu durumda, suretleri diğer suretlerle korur. Arif, bir hazretten veya birkaç hazretten gaflete düşse ve fakat halkettiği sureti koruduğu hazretlerden birini müşahade etmeyi sürdürse, gaflete düşmediği hazretteki bu bir suretin korunmasıyla, bütün suretler korunmuş olur.

Çünkü gerçekte gaflet –ister insanların geneli için, isterse seçkinler için olsun– hiçbir zaman genel değildir.

Ve hiç kuşkusuz, burada öyle bir sır açıkladım ki, ehlullahtan olanlar böylesi bir sırrı açığa vurmaktan kaçınırlar. Burada, kendilerinin Hak oldukları yolundaki davalarının reddi vardır. Çünkü, Hakk'ın hiçbir zaman hiçbir şeyden gafil olması sözkonusu olmadığı halde, kulun bir şeyden gafil değilken, başka bir şeyden gafil olması kaçınılmazdır. İmdi, halk ettiği şeyi korumasından dolayı “ben Hakk'ım” demesi sözkonusudur. Ne var ki, o şeyin suretini koruması, Hakk'ın koruması gibi değildir. Ve işte biz bu farkı ortaya koyduk. Ve herhangi bir suretten ve bu suretin bulunduğu hazretten gafleti dolayısıyla, kul hiç kuşkusuz Hak'tan ayrılır. Ve suretlerin tümünü korumayı sürdürmesine sürdürür de, bunu, bu hazretlerin tümü içerisinde gafil olmadığı hazrette bu sureti koruyarak yapması nedeniyle, kulun Hak'tan ayrılması kaçınılmazdır. Çünkü kulun halk ettiği sureti gafil olduğu hazretlerde koruması zımnen sözkonusudur. Ama Hakk'ın halk ettiği şeyi koruması böyle değildir. Çünkü O, halk ettiği her bir sureti tek tek korur.

Ve bu mesele bana bildirildi. Bu meseleyi, bu kitaptan başka hiçbir yerde hiçbir kimse yazmamıştı; ne ben, ne de bir başkası. Dolayısıyla bu mesele vaktin benzersiz incisidir. İmdi, sakın ola ki bundan gafil olma! Çünkü, bir suret ile huzur üzere olduğun hazret, Hak Teala'nın “Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” [En'am Suresi, 6/38] dediği, olmuş ve olmamış olan her şeyi cami olan Kitab'ın benzeridir.

Bizim söylediklerimizi ancak nefsinde Kur'an olan kimse bilir. Çünkü, takva sahibi bir kimse için Allahu Teala bir furkan kılar [Enfal Suresi, 8/29]. Ve bu furkan da, kendisiyle kulun Rabbinden ayrışık oluşuna ilişkin olarak bu meselede sözünü ettiğimiz furkan gibidir. Ve bu, en büyük furkandır.

*İmdi bir zaman olur ki kul, hiç kuşkusuz Rab olur
Ve bir zaman olur ki kul, kesinkes kul olur
Ve kul olduğunda Hak'la geniştir
Ve Rab olduğunda ise darlıktadır
Kul olarak nefsinin gerçekte ne olduğunu görür
Ve Hak'tan istedikleri çoğalır, genişler.
Rab olarak, mülk ve melekut hazretlerinde
Bütün halkın kendisinden taleplerde bulunduklarını görür
Ama o, zatı itibarıyla, onların isteklerini karşılayamaz
Bundandır ki, bazı arifleri ağlar görürsün
İmdi sen Rabb'in kulu ol; O'nun kulunun Rabb'i olma
Yoksa ateşe ve erimeye düşersin.*

YEDİNCİ BÖLÜM

İSMAİL KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ ALİYYE

Bil ki, “Allah” olarak adlandırılan, Zat’ıyla Tek [Ahad] ve İsimleri’yle bütündür [külli]. Her bir varlığın kendi özgül Rabb’i vardır ve bu Rabb’in bütünün kendisi olması olanaksızdır. Ama ilahi ahadiyette, hiç kimse için yer yoktur. Çünkü, “bir şeyde ilahi ahadiyetten bir şey vardır; ve diğerinde de ondan bir şey vardır” denilemez; çünkü O, bölünme kabul etmez. İmdi, O’nun ahadiyeti açığa çıkmamış olan İsimlerin tümünün toplamıdır.

Said, Rabb’i indinde razı-olunandır. Ve varlık hazretinde, Rabb’i indinde razı olunmayan yoktur. Çünkü o Rab, onun üzerinde rububiyetini sürdürür. Böyle olunca da razı olunandır ve dolayısıyla said’dır.

Bu konuda Sehl şöyle der: “Rububiyetin bir sırrı vardır — bu sır sensin.” Sehl, “sen” sözüyle her bir ayn’a seslenir. Ve şöyle sürdürür: “Eğer o sır ortadan kalkabilecek olsaydı, elbetteki rububiyet geçersiz hale gelirdi.” Sehl, “ortadan kalkabilecek olsaydı” sözüyle söylediği şeyin olanaksızlığına işaret etmiştir. Çünkü bu sır ortadan kalkmayacağı gibi, rububiyet de geçersizleşmez. Çünkü ayn’ın varlığı ancak Rabb’i ile sözkonusudur ve ayn her zaman için var-olduğundan, rububiyet hiçbir zaman geçersiz hale gelmez.

Ve her razı olunan sevilendir; ve sevilenin her yaptığı şey sevilendir. Çünkü ayn’ın bir fiili yoktur; olsa olsa bu fiil o ayn’daki, Rabbinin fiilidir. Böylelikle, ayn, işlediği fiilin kendisine dayandırılmasından kurtuldu. Bu durumda, ayn, Rabbinin fiillerinden ve kendisinde olan ve kendisinden zahir olan şeyden razı oldu. Bu fiiller razı olunmuştur. Çünkü her fiil işleyen ve sanatçı kimse, kendi fiilinden ve sanatından razıdır. Çünkü her fiil işleyen ve sanatçı kimse, kendi fiilinin ve sanatının hakkını kusursuz bir şekilde verdi. “O, her şeye halkını verdi ve ona

doğru yolu gösterdi” [Taha Suresi, 20/50]. Böylece her şeye halkını verdiğini beyan etti — ve eksiklik veya fazlalık kabul etmez.

İsmail, sözünü ettiğimiz şeyi keşfetmesinden dolayı Rabbinin indinde razı-olunan oldu. Bunun gibi, her bir varlık Rabbinin indinde razı-olunandır. Ve her bir varlığın, söylediğimiz gibi, Rabb’i tarafından razı olunması, başka bir kulun Rabb’i tarafından razı olunması gerektiği anlamına gelmez. Çünkü rububiyeti bir’den [vahid] değil, olsa olsa bütünden almıştır. Böylelikle ona bütünden ancak kendisine uygun olan şey tayin olundu, ki bu da o şeyin Rabbidir. Ve hiçbir kimse rububiyeti, Hakk’ın ahadiyeti dolayısıyla almaz; ve bunun içindir ki, Ehlullah’tan olanlar, ahadiyette tecellinin sözkonusu olmadığını söylediler.

İmdi sen O’na, O’ndan doğru bakarsan, O, Kendi nefesine bakar — ve böylece O, Kendi nefesine, Kendi nefsiyle bakıyor olmağını sürdürür. Ve eğer sen O’na seninle bakarsan, ahadiyet ortadan kalkar. Ve eğer sen O’na O’nunla ve seninle bakarsan yine ahadiyet ortadan kalkar. Çünkü “*sen* bakıyorsun” sözündeki “*sen*” zamiri bakılan’ın kendisi değil, ondan başkasıdır. Burada, “bakan” ve “bakılan” olarak iki şeyin gerektirdiği bir ilişkinin varlığından dolayı, ahadiyet ortadan kalkar. Ama yine de, O Kendi nefsiyle Kendi nefesine bakmaktadır ve bu vasıfta, bakan da O’dur, bakılan da.

İmdi, bir kimsenin mutlak olarak razı-olunan olması, ancak o kimsede zahir olan fiilin, Razı-olan’ın onun yoluyla olan fiili olmasıyla sözkonusu olabilir. İmdi, Hak Teala’nın İsmail’i Rabb’i indinde razı-olunmaklıkla nitelemesiyle İsmail, diğer aynlardan üstün oldu. Ve, kendisine, “Ey nefis, Rabb’ine dön!..” denilen her mutmain nefsin durumu da böyledir. İmdi, Hak Teala, mutmain nefse, kendisini davet eden Rabbine dönmeyi emretti. Ve “..razı olmuş olarak kullarım arasına katıl..” — ki bu makam bu kullarımın mülküdür. Şu halde, burada sözü edilen kullar, Rabbini bilen ve O’nunla yetinen ve ondan başka bir Rabb’e bakmayan kullardır. “..Ve gir cennetime” [Fecr Suresi, 89/27-30] — ki, Ben Kendimi onunla örterim [setr]. Ama Benim cennetim senden başkası değildir. Çünkü sen, zatın ile Beni örtersin. İmdi, Benim bilinmem ancak seninledir ve sen de ancak Benimle varsındır. Böylece seni bilen Beni bilir. Ve Ben bilinmem, sen de bilinemezsin.

Ve Rabbinin cennetine girdiğinde, kendi nefesine girmiş olursun. O zaman, nefsini bildiğinde Rabbini bildiğin marifetten başka bir marifetle nefsini bilirsin. Böylelikle iki tür marifete sahip olursun: Öncelikle O’nu, nefsini biliyor olarak, bu sayede bilirsin ve ikinci olarak, nefsinden dolayı değil ama Rabb’inden dolayı ve Rabb’ini biliyor olman nedeniyle nefsini bilirsin.

Sen kulsun ve sen Rabb'sin

O kimse ki, O'nun için ve O'nda kulsun

Sen Rabb'sin ve sen sözleşme yaptığın Rab için kulsun

Her bir belirli Rab-kul sözleşmesi

Başka bir Rab-kul sözleşmesi karşısında geçersizleşir

Böyle olunca, Allah kullarından razı oldu, kulları da razı olunanlar oldu. Ve kulların hepsi O'ndan razı oldu ve O da böylece razı olunan oldu.

İmdi, iki hazret, benzerlerin birbirine karşılık gelmesi gibi birbirine karşılık geldi. Ve benzer olanlar, birbirlerine karşıttılar. Çünkü iki benzer birlenemez, aksi halde aralarında bir ayrım kalmazdı. Varlıkta ise diğerlerinden ayrışık olmayan bir şey yoktur. İmdi, hakikat-ı vahid'de benzer yoktur. Böyle olunca varlıkta benzer yoktur ve varlıkta karşıt da yoktur. Çünkü varlık hakikat-ı vahid'dir ve bir şey kendisine karşıt değildir.

Hak'tan başkası baki değildir, yaratılmış olan baki değil

Ulaşma diye bir şey yoktur, ayrı olma diye bir şey yok

Apaçık delil bununla geldi

Böylece ben gözlerimle gördüğüm ve incelediğim zaman

O'nun ayn'ından başka bir şey görüyor değilim

Bu, ancak, kendini Rabb'in varlığı olarak görme konusunda Rabb'inden korkan kimselere özgüdür, çünkü onlar ayrışmayı bilirler. Bazılarının cehaleti, bizi, bilenlerin yaptığı bu ayrımı yapmaya yöneltti. Gerçekte kullar arasında ayrım vardır ve Rab'ler arasında ayrım vardır. Herhangi bir ayrım olmasaydı, o zaman hiç kuşkusuz İlahi İsimler'in her biri, tıpkı diğerleri gibi bütün vecheleriyle yorumlanırdı. Ama Muizz İsmi, Muzill İsminin yorumlandığı gibi yorumlanmaz ve diğerleri için de bu böyledir. Ne var ki, ahadiyet yönünden bakıldığında durum başkadır. Bütün İsimler'e ilişkin olarak diyebilirsiniz ki, her İsim, kendi huviyeti yönünden hem Zat'a, hem de kendi hakikatine götürür, çünkü adlandırılan Bir'dir. Böylelikle Muizz, adlandırılan Bir yönünden Muzill'le aynıdır ve öte yandan Muiz, kendine özgü hakikati yönünden Muzill'den farklıdır, çünkü her ikisinden farklı kavramlar anlaşılır.

Halk'tan ayrı tutarak Hakk'a bakma!

Ve Hak'tan başka olmaklık giysisine büründürerek halk'a bakma!

Ve Hakk'ı tehzih ve teşbih et;

Ve sıdk makamında dikil.

*Ve ister cem makamında, istersen fark makamında ol!
Eğer sana bunlardan biri zahir olursa, diğerine yönel ki,
İkisiyle birden zafere eresin!
Sen ne fani olur, ne de baki kalırsın,
Ne yok edebilir ne de baki kılabilirsin.
Ve vahiy senin üzerine başkasından verilmez;
Ve sen de onu başkasına vermezsın.*

Yüceltme, verilen söze sadık olunmasına yapılır. Ve ilahi hazret övülen yüceltmeyi talep eder. Dolayısıyla O, verdiği sözde sadık olması [sıdk-ı va'd] yönünden yüceltilir, tehdidinde sadık olması [sıdk-ı va'id] yönünden değil. Allahu Teala, "Allah'ın resullerine verdiği sözde sadık olmayacağını sanma" [İbrahim Suresi, 14/47] dedi — "tehdit" demedi. Hatta, onları tehdit etmiş olmasına rağmen, şöyle dedi: "Biz onların günahlarından geçersiz" [Ahkaf Suresi, 46/16]. Ve Allah, İsmail'i, sözüne sadık olmasından dolayı övdü ve böylece, gerçekte Hak için tehdidin gerçekleşmesi imkânı ortadan kalktı.

*İmdi geriye yalnızca Sözüne Sadık Olan kaldı
Ve Hakk'ın tehdidiyle bakılabilecek tek bir ayn yoktur
Ve her ne kadar şeka yurduna girseler de onlar
Şeka yurdundan bir tat alırlar; o da farklı bir nimettir
Yani ebedilik cennetlerindeki farklı bir nimet
Halbuki alınan lezzet birdir
Ve aralarında tecelli bakımından farklılık vardır
Çekilen azab, tadının tatlılığından dolayı "azab" olarak adlandırılır.
Ve "azab" sözü, lezzete kabuk gibidir ve kabuk koruyucudur.*

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YAKUB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ RUHİYYE

Dinin iki türü vardır: İlki; Allah'ın indinde, Hakk'ın bildirdiği kimse indinde ve Hakk'ın bildirdiği kimsenin bildirdiği kimse indinde olan dindir. İkincisi ise, halkın indinde olan dindir ki, Allah onu geçerli kılmıştır.

Allah indinde olan din, O'nun seçtiği ve halkın dini üzerinde yüce kıldığı dindir. Hak Teala şöyle buyurur: "İbrahim ve Yakub, oğullarına şöyle vasiyet ettiler: Allah sizin için dini seçti, o halde ancak O'na teslim olmuş bir halde ölün" [Bakara Suresi, 2/132]. Din, harf-i tarif'le birlikte kullanılmıştır, dolayısıyla bu, bilinen ve belirli bir dindir. Ve Hak Teala şöyle buyurur: "Allah'ın indinde din İslam'dır" [Âl-i İmran Suresi, 3/19] — yani, teslimiyettir. Dolayısıyla din, senin teslimiyetinden ibarettir ve Allah indinde olan din, senin hükümlere teslimiyet göstermekliğidir. İmdi "din" teslimiyet ve "nâmus" da Allahu Teala'nın koyduğu hükümlerdir. Dolayısıyla, Allahu Teala'nın kendisi için ortaya koyduğu hükümlere teslimiyet göstererek bunlarla nitelenen kimse, dini uygulayan ve onu –kıldığı namazla– yerleşik kılandır, yani onu inşa edendir. Böylece kul, dini inşa eden ve Hak da, şer'i hükümleri ortaya koyandır. O halde, teslimiyet senin fiillerinin ta kendisidir ve din senin fiillerinden ortaya çıkar. Böyle olunca, sen ancak kendinden olanla mutlu olursun. Ve nasıl ki senin mutluluğunu ortaya çıkaran senin kendi fiillerinse, ilahi isimleri de ortaya çıkaran ancak Allah'ın fiilleridir. Ve sen Allah'ın fiillerisin ve bunlar sonradan olmadılar. Allah, ortaya koyduklarıyla "İlah" olarak adlandırılır ve sen de ortaya koyduklarınla "said" olarak adlandırılırsın. Ve sen din'i yerleşik kılıp Allah'ın koyduğu hükümlere teslimiyet gösterdiğinde, Allahu Teala, seni Kendi nefsi menzilesine indirir.

Bu konu hakkında faydalı olacak şeyleri, inşaallah, Allahu Teala'nın geçerli kabul ettiği "halk indinde olan din"i açıkladıktan sonra ortaya koyacağım. İmdi, her iki

din de Allah'ındır. Ve ikisi de Allah'tan değil sendendir. Dinin Allah'tan olması, ancak işin aslı itibarıyladır.

Allahu Teala şöyle buyurdu: “..onların başlattıkları ruhbanıyeti var kıldık..” Ve bu hikmetli kanunlar herkesin bildiği resul tarafından ve bildik özel yoldan Allah katından getirilmiş değildir. Ama, içerdği hikmet ve zahirdeki faydadan dolayı konulmuş şeriatin amacına uygun bir şekilde ilahi hükümlere uyarlık gösterdikleri için, Allahu Teala bu hikmetli kanunları “..onlar üzerine farz kılmadığı halde..” tıpkı Kendi koyduğu hükümleri geçerli kıldığı gibi geçerli kıldı. Ve Allahu Teala, Kendisiyle onların kalpleri arasında yardım ve rahmet kapısını açarak, onların kalplerine –kendileri bunun farkında olmaksızın– koydukları bu hükümleri yüceltmekliği yerleştirdi. Bu şekilde onlar ilahi bilgilendirmeyle bilinen nebevî yoldan başka bir yolla Allah'ın rızasını isterler. İmdi, bu kanunları kendileri için bir hüküm olarak koyanlar ve kendileri için bu hükümler konmuş olanlar, “..ancak Allah rızasını istediklerinden dolayı, onları hakkıyla yerine getirdiler..” ve bu şekilde itikat ettiler — “..böylece, onlar arasından iman edenlere ödülleri verdik; ve onların birçoğu sapmıştır” [Hadid Suresi, 57/27] yani, bu hükümlere teslimiyetten ve bunları yerine getirmekten uzaktırlar. Ve bu hükümlere teslimiyet göstermeyenlere, bu hükümleri koymuş olan, kendilerini hoşnut edecek şeyleri onlara vermeyerek, teslimiyet göstermez. Ama, emr teslim olmaklığı gerektirir. Ve bu, şu demeye gelir:

Yükümlü olan, ya uymak suretiyle teslimiyet gösterir veya karşı gelir. Kendi isteğiyle itaat edenin durumu açık olduğundan, onun hakkında söze gerek yoktur. Karşı çıkan kimseye gelince; bu kişi, kendisine egemen olan karşı geliş nedeniyle Allah'tan, şu iki şeyden birini ister: bağışlanmak veya cezalandırılmak. Ve, kendi nefsinde bunlardan birini hakettiği için bunlardan biri olmak zorundadır. İmdi, kulun fiillerine ve bulunduğu haline göre, Hakk'ın teslimiyet gösterdiği doğrulanmış oldu. Böylece, etkide bulunucu olan, kulun halidir.

Bu şekilde bakıldığında, din, verilen karşılık, yani hoş olan ve hoş olmayan bedel olur. Hoş olan şeyle verilen bedel şudur: “Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar” [Mâide Suresi, 5/119]. İşte bu sevinç veren şeyle bir karşılıktır. Sevinç vermeyecek şeyle karşılık ise şudur: “Sizden zulmeden kimseye büyük bir azabı tattıracağız” [Furkan Suresi, 25/19]. “Ve Biz, onların günahlarından geçeriiz” [Ahkaf Suresi, 46/16] de bir karşılıktır. Böylelikle, din'in bir karşılık olduğu ortaya çıkmış oldu. Çünkü, din İslam'dır ve bu da teslimiyet demektir. Ve Hakk'ın kula teslimiyeti, kulun halinin gerektirdiği karşılığı vermektir. Bu, o halde, dinin ne olduğunun zahirî açıklamasıdır.

Bu söylenenlerin sırrına ve bâtınına gelince: din, Hakk'ın varlık aynasında bir tecellidir. Böyle olunca, mümkün şeylerdeki Hakk'a ait olan şey, bu mümkün şeylerin bulundukları hal içerisinde kendi zatlarının Hakk'a verdiği şeydir. Çünkü mümkün şeylerin bulundukları her halde, birer sureti vardır. Bundan dolayı, mümkün şeylerin hallerinin birbirinden farklı olmasından dolayı, suretleri de birbirinden farklıdır. Ve hallerinin birbirinden farklı olmasından dolayı da, Hakk'ın tecellisi farklı farklıdır. Sonuçta Hakk'ın kuldaki etkisi, kulun içinde bulunduğu hal üzere ortaya çıkar. İmdi, kula hayrı veren kulun kendisinden başkası değildir. Ve kendisine hayrın karıştını veren de kendisinden başkası değildir — o, kendi zatını nimetlendirir ve azaplandırır. Yerecekse sadece kendi nefsinin yersin ve hamd edecekse sadece kendi nefsinin hamd etsin! O halde, Hakk'ın onlara ilişkin ilminde apaçık delil vardır — çünkü ilim, malum'a tâbidir.

Şimdi, meselenin biraz daha derinine inip, daha bir ötedeki şu sırrı ortaya koyalım: mümkün şeylerin asılları yokluktur ve bu değişmez. Ve mümkün şeylerin nefslerinde ve aynlarında, içinde bulundukları hallerin suretine bürünen Hakk'ın varlığından başka bir varlık yoktur. İmdi sen haz ve acı duyanın kim olduğunu ve hallerden her bir hali izleyen ne olduğunu bildin — ve bundandır ki, bir hali izleyen bir sonraki hal, “ukubet” ve “ikab” olarak adlandırılmıştır. İyi olsun, kötü olsun her durum için bu geçerlidir; ama toplumsal uyulaşım, bu sonucu, iyi olan şeyler için “sevap” ve kötü şeyler içinse “ikab” olarak adlandırdı. İşte, bundandır ki, din “âdet” olarak adlandırıldı veya bu şekilde yorumlandı. Çünkü halinin gerektirdiği veya talep ettiği şey geri döner. Böyle olunca, din âdettir. Şair şöyle der: “Ümm el-Huvaris'in önünde böyle yapmak senin dinindi,” yani, âdetindi. Ve âdet denince anlaşılan, bir şeyin kendi özgün haline dönmesidir; ama bir şeyin önceki haline, öncekinin aynısı olarak dönmesi olabilir bir şey değildir. Ve âdet denince de, bir şeyin kendini tekrarlama düşünülür.

Ama âdet, akılla-kavranabilir olan bir hakikattir ve birbirine benzeyen suretlerde vardır. Biliriz ki, Zeyd insanlık itibarıyla Amr'ın aynısıdır. Ama burada insanlık tekrarlanmış değildir; eğer öyle olsaydı, çoğalırdı. Ne var ki, insanlık hakikat-ı vahid olduğundan çoğalmaz. Yine biliriz ki, Zeyd'in fert olmaklığı, Amr'ın fert olmaklığının aynısı değildir. İmdi, her ikisi de fert olmakla birlikte, fert olarak Zeyd, fert olarak Amr'ın aynısı değildir. Dolayısıyla biz, bu benzerlikten dolayı insanlığın his olarak yinelenmediğini, hüküm olarak da yinelenmediğini söyleriz — dolayısıyla bir yönden tekrarlama varken, bir yönden de tekrarlama yoktur. Aynı şekilde, bir yönden bakıldığında karşılık vardır ve bir diğer yönden bakıldığında da karşılık yoktur — çünkü karşılık da mümkün şeydeki bu mümkün şeyin hallerinden bir haldir.

Bu meseleyi bilenler, bu meseleyi gereğince açıklığa kavuşturmadılar. Bu konuda cahil olduklarından değil; bu mesele, halk edilmiş olanlar üzerinde egemen olan kader sırrına ilişkin olduğundan, bu meseleyi açıklamaktan kaçındılar.

Bil ki, hekimlerin tabiata hizmet ettiği söylendiği gibi, resul ve vârislerinin de insanların geneline yönelik olarak ilahi emre hizmet ettikleri söylenir. Halbuki onlar, işin aslına bakılırsa mümkün şeylerin hallerine hizmet ederler. Ve yaptıkları hizmet, bu mümkün şeylerin ayn-ı sabiteleri içerisinde bulunduğu hale göredir. Bunun ne şaşılacak bir şey olduğuna bak!

Burada istenir olan hizmet edici, hizmet ettiği kişi için yazılmış olanı hal ve söz ile bilen hizmet edicidir. Çünkü hekim için, ancak tabiatın suyuna gittiği ölçüde tabiata hizmet edici denebilir. Tabiat, hastanın bedeninde özel bir mizaç oluşturmuştur ki, bu kimse bu nedenle “hasta” olarak adlandırılır. Ve eğer hekim yardım edecek olsaydı, sadece hastalığı artırmış olurdu. Böylelikle, hastanın bedenini iyileştirmek için tabiatı hastalıktan alıkoyar. Ne var ki, sağlık da, hastalığa neden olan mizaca karşı olan başka bir mizaç oluşturulmasıyla elde edilebileceği için, sağlık da yine tabiattandır. İmdi, bu durumda, tabiata hizmet edici değildir ve tabiata ancak hastanın bedenini iyileştirmeyerek hizmet edebilir. Ve o hasta mizacı değiştirmesi de yine tabiat iledir. Tabiata genel bir yönden değil, özel bir yönden hizmet ederek, bu yönde çaba harcar. Çünkü böylesi bir meselede, geneli kapsayacak bir yaklaşım yoktur. O halde hekim, tabiata hem hizmet eder, hem de etmez.

Resullerin ve vârislerinin Hakk’a hizmetleri de bunun gibidir. Hak yükümlü olanların hallerine iki yönden hükmeder. Kul üzerindeki emir, Hakk’ın iradesinin gerektirdiği şekilde ortaya çıkar. Ve Hakk’ın iradesi de, Hakk’ın ilminin gerektirdiği şeye ilişkilendirir. Ve Hakk’ın ilmi de, malum’un kendi zatından Hakk’a verdiği şeye ilişkilendirir. Dolayısıyla kul, ancak kendi suretiyle zahir olur.

Böyle olunca, resul ile vâris olan, Allah’ın iradesine değil, Allah’ın iradesiyle olan ilahi emre hizmet eder. Resul ve vâris olan, yükümlü olan kişinin mutluluğunu istediğinden dolayı, ona ilahi emir ile gelir. Eğer ilahi iradeyle gelseydi, öğüt vermezdi. Halbuki resul ve vâris ancak ilahi irade ile öğüt verir. İmdi, resul ve vâris, nefslar için uhrevî hekimdir. Allah emrettiğinde, O’nun bu emrine uyar. Allahu Teala’nın emrini gözetir ve O’nun iradesini gözetir ve Hakk’ın, Kendi iradesine aykırı şeyle kendisine emrettiğini görür. Halbuki yalnızca Hakk’ın irade ettiği şey olur. Ve böyle olduğundan dolaydır ki, emir ortaya çıktı. İmdi, emri diledi, ortaya çıktı; ve emrolunana emredip de, ortaya çıkışını dilemediği şey de, emrolunandan

ortaya çıkmadı. Bu durum, “karşı gelme” ve “isyankarlık” olarak adlandırılır. Durum böyle olunca, resul tebliğ edicidir, başka bir şey değil.

İşte bunun için Resul (sav), içerisindeki “..emrolunduğun gibi dosdoğru ol” [Hud Suresi, 11/112] sözünden dolayı, “Hud suresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı” buyurdu. İmdi, onu “emrolunduğun gibi” sözü ihtiyarlattı. Çünkü, Allah’ın iradesine uygun olan ve dolayısıyla gerçekleşebilecek bir şeyle mi, yoksa Allah’ın iradesine aykırı olan ve dolayısıyla da gerçekleşmeyecek olan bir şeyle mi emrolunduğunu bilmiyordu. Ve hiç kimse, Allah’ın iradesinin neye hükmettiğini bilemez. Bunu ancak irade ettiği şeyin gerçekleşmesinden sonra bilir. Ama Allah’ın basiret gözünü açtığı kimse bunun dışındadır. Bu kimse, mümkün şeylerin aynlarını değişmez oldukları hal üzere idrak ederek, gördüğü şey doğrultusunda hüküm verir. Ve bu durum, insanların bazılarında zaman zaman olur, ama her zaman olmaz. Nitekim, Hak Teala, “De ki: Benim ile ve sizin ile ne işlenir, bilmem” [Ahkaf Suresi, 46/9] buyurarak, perdeyi apaçık kıldı — ve istenen, ancak kimi özgül şeylerden haberdar olmaktır, başka değil.

DOKUZUNCU BÖLÜM

YUSUF KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NURİYYE

Bu, nur hikmetidir. Bu nur hikmetinin yayılması hayal hazreti üzerindedir. Ve inayet ehli için, hayal hazreti, vahyin başlangıcıdır. Hz. Ayşe, Allah ondan razı olsun, şöyle dedi: “Resulullah’a vahyin gelişi rüya ile başladı. Ve gördüğü rüya, içerisinde herhangi bir gizli saklılık olmaksızın, gün ışıması gibi apaçık olurdu..” Hz. Ayşe’nin bilgisi bundan öteye geçmedi. “..Ve bu rüyalar altı ay sürdü, sonra Melek geldi.” Bilmedi ki, Resulullah (sav), “İnsan uykudadır, öldüğünde uyanır” buyurmuştu. Ve her ne kadar halleri birbirinden farklıysa da, Resulullah’ın (sav) uyanıklık halinde gördüğü her şey, rüyada görülen gibidir. Hz. Ayşe, altı ay sürdüğünü söyledi, halbuki onun bütün yaşamı rüyadan farksızdı. Ve sözünü ettiği altı aylık dönem, olsa olsa uyku içinde uykudur. Ve uykuda görülen şey türünden gelen ne varsa, hayaldendir; bundan dolayı da tabir edilmesi gerekir. Bu demektir ki, asıl suretinden başka bir surette beliren bir şey tabir edilir. Böylece tabir eden kişi, rüyada görülen suretten, o şeyin kendi içinde ne ise o olan suretine geçer; elbette ki eğer bunu gereğince yapabilirse. Resulullah’a (sav) ilim süt suretinde göründü ve o bunu yorumlarken, süt suretinden, ilim suretine geçti. Ve bu süt suretinin anlamının ilim sureti olduğunu söyledi.

Sonra, kendisine vahiy geldiği zaman Resulullah (sav), duyumsanan bildik şeylerden uzaklaşır ve yanında bulunanlardan örtülenirdi. Ve örtü kaldırılınca, önceki haline dönerdi. Dolayısıyla vahyi ancak hayal hazretinde idrak etmiştir — ama onun bu haldeyken uykuda olduğu söylenemez. Ve yine, melek kendisine adam suretinde görüldüğünde, bu da hayal hazretindendir. Çünkü o adam değil, insan suretine bürünmüş bir melektir. İmdi bu adam suretine bakan arif, bu adam suretinden geçerek, onun gerçek suretine ulaştı. Böylece, “Bu Cebrail’di, size dininizi öğretmeye geldi” dedi. Halbuki, orada bulunanlara daha önce, “O adamı bana getirin” demişti. Orada bulunanlara görüldüğü suret dolayısıyla, Cebrail’i

“adam” olarak adlandırdı. Ama daha sonra, adam olarak tahayyül edilenin gerçek suretini gözönüne alarak “Bu, Cebrail’dir” dedi. Her iki durumda da doğruyu söyledi: Gözün gördüğü suretine bakarak “adam” demekle doğru söylemiş olduğu gibi, “Bu, Cebrail’dir” demekle de doğruyu söyledi — çünkü o, hiç kuşkusuz Cebrail’dir.

Yusuf, babasına şöyle dedi: “Onbir yıldız ve güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm” [Yusuf Suresi, 12/4]. İmdi, kardeşlerini yıldızlar suretinde, babasını güneş ve teyzesini de ay suretinde gördü. Onları bu şekilde görmesi, kendisinin onları bu şekilde hayal etmesinden dolayıdır. Eğer, gördüğü kimselerden dolayı olsaydı, kardeşlerini yıldızlar, babasını güneş ve teyzesini ay olarak görmesi, onların istedikleri bir şey olurdu. Ama, gördüğü şeyi bilmediklerinden, Yusuf’un gördüğü şey kendi hayal hazinesinden ortaya çıktı. Yusuf bunu anlattığında, Yakub bunun böyle olduğunu bildi ve şöyle dedi: “Oğlum bunu kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar” [Yusuf Suresi, 12/5]. Sonra da, hile yapmıklığı oğullarından geri tutarak, hile yapmayı şeytana özgü kıldı; ki o hilenin ta kendisidir. Ve Yakub şöyle dedi: “Gerçekte şeytan insanın apaçık düşmanıdır” [Yusuf Suresi, 12/5] — yani, düşmanlığı apaçık ortadadır.

Çok sonraları Yusuf şöyle dedi: “Bu önceden gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim bu rüyayı doğru kıldı” [Yusuf Suresi, 12/100] — yani, önceden hayal suretinde görünen şeyi, duyumsal olarak da apaçık kıldı. Kerem Sahibi Nebi (sav), “İnsanlar uykudadır..” buyurdu. Böyle olunca, “Rabbim bu rüyayı doğru kıldı” sözü; rüyasında uykudan uyandığını görüp, gördüğü rüyayı tabir eden kimsenin sözünden farklı değildir. Bu kimse bilmez ki, hâlâ uykudadır ve uykudan uyanmamıştır. Ve gerçekten uyandığında ise, “Böyle böyle bir rüya gördüm; rüyamda, gördüğüm rüyadan uyanıp, bu rüyayı yorumladım” der.

İmdi, Muhammed’in (sav) idrakiyle, Yusuf’un idraki arasındaki farkı gör! “Bu önceden gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim bu rüyayı doğru kıldı” [Yusuf Suresi, 12/100] derken Yusuf’un kastettiği şey histir. Halbuki rüyada görülen şey, duyumsanandan başkası değildir. Çünkü hayal, hiçbir zaman duyumsanandan başka bir şey vermez. Hayal için bundan başkası yoktur.

İmdi, Muhammedî vârislerin ilminin ne kadar şerefli olduğuna bir bak! Ve ben birazdan bu hayal hazreti hakkında söylenenleri, Muhammedî Yusuf’un diliyle açıklığa kavuşturacağım. Cenab-ı Hak dilerse, bunu anlarsın.

Bil ki, “Hak’tan başka” olan veya “âlem” olarak adlandırılanın Hakk’a nisbeti, gölgenin kişiye nisbeti gibidir. Böyle olunca âlem, Allah’ın gölgesidir. Ve bu,

varlığın âleme nisbetinin aynısıdır. Çünkü gölge hiç kuşkusuz duyumsanan bir şeydir. Ama gölgenin görünmesi, ancak gölgenin üzerine düştüğü mahal var olduğu sürece sözkonusudur. Eğer bu gölgenin görünmesini sağlayan mahallin yokluğunu varsayacak olsaydın, bu gölge aklî bir şey olarak kalır ve duyumsal olarak var olamazdı. Olsa olsa, gölgenin sahibi olan kişide açığa çıkmamış olarak kalırdı.

O halde, Allah'ın, "âlem" olarak adlandırılan gölgesinin düştüğü yer, mümkün şeylerin aynlarıdır ve gölge bunların üzerine düşer. Dolayısıyla, zatın varlığına işaret eden bu gölge, üzerine düştüğü şey yoluyla idrak edilir. Ama idrak, Nur ismiyle ortaya çıktı. Ve bu gölge, mümkün şeylerin aynaları üzerine, bilinmez gayb suretinde düştü.

Görmez misin ki, gölge, siyahlığa meyillidir. Ve bu siyahlık, kişi ile gölge arasındaki ilişkinin uzaklığından dolayı, gölgedeki gizlenmişliğe işaret eder. Ve kişi beyaz bile olsa, gölgesi yine de bu şekilde siyahtır. Dağları görmez misin ki, bakan kişiden uzakta olduklarında kara gözüktürler. Halbuki renkleri göze görülenden farklıdır. Ve böyle görülmelerinin tek nedeni aradaki uzaklıktır. Ve gökyüzünün maviliği de bunun gibidir. Gökyüzünün mavi oluşu, uzaklığın ışık vermeyen cisimlerde duyulara etkisidir.

Ve yine, mümkün şeylerin aynaları da ışık vermezler, çünkü yokturlar [madum]. Ve her ne kadar "değişmezlik" [sübut] ile nitelenseler de "varlık" [vücut] ile nitelenmezler — çünkü varlık, nurdur. Işıklı cisimlere uzaktan bakıldıklarında ise, göze küçük görünürler. Bu da uzaklığın bir diğer etkisidir. Böylesi cisimler, duyulara küçük hacimli görünseler bile, aslında göze görüldüğünden daha büyüktürler. Örneğin, güneşin dünyadan çok daha büyük olduğu kanıtlanmış olduğu halde, gözle bakıldığında bir kalkandan daha büyük değildir. Bu da uzaklığın bir etkisidir.

Böyle olunca, Hak, bir şeyin gölgesinden bilindiği ölçüde bilinir. Ve Hak, bir şeyin gölgesinden bilinmediği ölçüde bilinmezdir. İmdi âlemin Kendi gölgesi olmasından dolayıdır ki Hak, bilinir. Ve gölgesi düşen kişinin suretinin, o gölgenin kendisine bakılarak bilinmemesinden dolayıdır ki, Hak bilinmez. İşte bundan dolayı biz deriz ki: Gerçekte Hak bizim için bir yönüyle bilinir ve bir yönüyle de bilinmezdir.

"Sen Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? Dileseydi, onu sakın kılardı.." [Furkan Suresi, 25/45] — yani, açığa çıkmamış olarak O'nda olurdu. Ve bu, şu demeye gelir: Hak Teala gölgeyi zahir kılmadan önce, mümkün şeylere tecelli etmeseydi,

bu gölge, varlıkta ayn'ı zahir olmayan mümkün şeyler gibi kalırdı. “..Sonra, güneşi gölgeye delil kıldık..” Ve güneş, daha önce sözünü ettiğimiz, Allah'ın Nur İsmi'dir. Ve his, gölgenin varlığının güneş yoluyla olduğuna tanıklık eder. “..Ondan sonra, gölgeyi Kendimize kolaylıkla çektik” [Furkan Suresi, 25/46]. Onu Kendisine çekmesi, Kendi gölgesi olmasından dolayıdır. Nasıl ki O'ndan zahir olduysa, bütün her şey yine O'na döner.

İmdi gölge, O'dur; O'ndan başkası değildir. Böyle olunca, senin idrak ettiğin ne varsa, mümkün şeylerin aynalarında olan Hakk'ın varlığıdır. Hakk'ın huviyeti yönünden, idrak edilen şey O'nun varlığıdır; öte yandan, içerisindeki suretlerin birbirinden farklılığı yönünden, bu idrak edilen şey mümkün şeylerin aynalarıdır. Şu halde, mümkün şeylerin aynalarının birbirinden farklı suretlerde olmasından dolayı, idrak edilen şey her zaman için “gölge” olarak adlandırılır — ve yine aynı nedenden dolayı “âlem” ve “Allah'tan başka” olarak adlandırılır. Gölge olmaklığının ahadiyetinden dolayı, o Hak'tır — çünkü Hak, Vahid ve Ahad olan varlıktır. Ama suretlerinin çokluğundan dolayı âlemdir. Öyleyse, senin için açıklığa kavuşturduğum şeyi anla ve uyanık ol!

Ve iş benim söylediğim gibi olunca; âlem vehmolunmuş bir şeydir, gerçek bir varlığı yoktur — ve hayal bu demektir. Yani sen âlemin fazladan bir şey olduğunu, kendi başına durduğunu ve Hakk'ın dışında olduğunu hayal ettin — ama aslında öyle değildir. Gölgenin, gölgesi düşen kişiye ilişik olduğunu ve gölge için bu ilişkiliğin ortadan kalkmasının olmayacak bir şey olduğunu görmez misin? O halde ayn'ını bil: Sen kimsin? Huviyetin nedir? Hakk'a nisbetin nedir? Ve sen ne yönden Hak'sın ve ne yönden âlemsin, Hak'tan başkasın? Bu ve benzeri şeyler konusundaki bilgileriyle alimler arasında, bilenler ve çok bilenler olarak üstünlük dereceleri vardır.

Hak, gölgenin düştüğü belli bir yerin durumuna göre, küçük veya büyük, saf veya daha saftır. Hak, bakan kimseye camın rengiyle renklenmiş olarak görünen, ama aslında rengi olmayan kandildeki nur gibidir. Ve sen bu misalin, Rabbin ile kendi hakikatin arasındaki ilişkiyi betimlediğini görürsün. Ve eğer sen, camın yeşilliğinden dolayı “nur yeşildir” dersin, doğru söylemiş olursun — his bu konuda sana tanıklık eder. Ve eğer sen, aklî delilden yola çıkarak “nur yeşil değildir” dersin, yine doğru söylemiş olursun — bu konuda sana tanıklık eden ise, sahih olan aklî kurgulamandır. İmdi bu, gölgeden yansıyan nurdur ve bu da camın ta kendisidir. Ve saf olmasından dolayı da, bu, ısıltılı bir gölgedir. Ve içimizden Hak ile mütehakkık olmuş bazılarımızda Hakk'ın sureti, saflıklarından dolayı, başkalarında zahir olandan daha çok zahir olur. Ve bizden öylesi vardır ki, Hak'tan

haber veren Şariat Getirici'nin verdiği işaretlerle Hak bu kimsenin işitmesi, görmesi ve bütün kuvvetleri ve uzuvları olmuştur.

Buna rağmen gölgenin ayn'ı vardır. Çünkü, "onun işitmesi" sözündeki "o" zamiri, o kula ilişkindir. Ve diğer kullar onun eriştiği bu noktaya erişmemişlerdir. Bu kulun Hakk'ın varlığına yakınlığı, diğer kullara nisbetle daha fazladır.

İş sana anlattığım gibi olunca, bil ki, sen bir hayalsin. İdrak edip, "başkadır" "ben değilim" dediğin ne varsa hayaldir. Bütün bir varlık, hayal içinde hayaldir. Ve gerçek varlık –Zat'ı ve ayn'ı dolayısıyla– ancak Allah'ın varlığıdır. Ve "zat-ı ahadiyye" olarak adlandırılan Hakk'ın hakikati, belirmemişlik [la taayyün] ve belirmişlik [taayyün] koşuluna bağlı olmaksızın bir varlık olduğundan dolayı, katıksız varlıktan ibarettir. Ve O, bundan dolayı, sıfatlar ve isimlerden arınıktır. Ve O'nun sıfatı, ismi ve şekli yoktur. Ve kendindeki çokluğa hiçbir yönden itibar yoktur. Ne var ki, çokluğa itibar olmaması, İsimler yönünden değildir. Ve O'nun İsimleri iki şeye delalet eder: İsmi delalet ettiği ilk şey, adlandırılanın ta kendisidir. Ve delalet ettiği diğer şey de, bu İsmi kendisini, diğer İsimler'den ayıran şeydir. Böylece Gafûr, Zahir ve Bâtın olmadığı gibi, Evvel de Ahir değildir. Artık, her bir İsmi hangi itibarla diğer İsimlerin aynısı olduğunu ve bir İsmi hangi itibarla diğer İsimler'den başka ve onlardan ayrışık olduğunu anladın. O İsim, diğer İsimler'in aynısı olması itibarıyla Hak'tır ve o İsim, diğer İsimler'den başka olması itibarıyla da –ele aldığımız bağlamda– hayal olunan Hak'tır.

Kendine delili yine ancak Kendisi olanı tenzih ederim, ki O'nun varlığı ancak Kendi ayn'ı iledir. İmdi, varoluştaki O'nun ahadiyetine delalet etmeyen hiçbir şey yoktur. Ve hayalde de çokluğa delalet etmeyen hiçbir şey yoktur. Anlayışı çokluk yoluyla olan kimse, âlem ile ve İlâhi İsimler ile ve âlemin isimleri ile olur. Ve anlayışı ahadiyet yoluyla olan kimse, Hakk'ın sureti dolayısıyla değil, âlemlerden gani olan Zat'ı dolayısıyla Hak'la olur. Ve Allah'ın âlemlerden gani olması, İsimlerin Kendisine nisbet olunmasından gani olmasının ta kendisidir. Çünkü İsimler O'nun Kendisine delalet ettikleri gibi, bu İsimlerin etkilerini [eser] gerçekleyen adlandırılanlara da delalet ederler.

"De ki: O Allah, Ahad'dır." O ayn'ı dolayısıyla Ahad'dır. Bizim O'na dayanıyor olmamız dolayısıyla "Allah Samed'dir." Kendi huviyetinde ve bizimle ilişkisinde "O doğurmamıştır" ve aynı şekilde "doğurulmuş da değildir." Ve yine, "O'na denk olan tek bir şey yoktur." Böylece bu O'nun, Kendini nitelemesidir ve O, kendi Zat'ını "Allah, Ahad'dır" sözü ile tek kılmıştır. Ve Hakk'ın bu bilinen nitelenişi sayesinde çokluk, bizde zahir oldu — biz doğururuz ve doğuruluruz, Hakk'a dayanırız, ve kimimiz kimimize denk oluruz. Halbuki Vahid olan, bu

nitelemelerden münezzehtir ve O, bizlerden gani olduğu gibi, bu nitelemelerden de ganidir. Ve Hakk'ın, bu İhlas Suresi'nden başka bir sıfatı yoktur. İhlas Suresi, bunun için indi.

İmdi, Allah'ın ahadiyeti bizi talep eden İsimler'den dolayı çokluğun ahadiyetidir [ahadiyet-i kesret]. Ve bizden ve İsimler'den gani olması dolayısıyla da, Allah'ın ahadiyeti, ayn'ın ahadiyetidir [ahadiyyet-i ayn]. Her ikisi de ahadiyet olarak adlandırılır, bil!

İmdi Hak, sağa ve sola dönerek secde eden gölgeyi senin kendine ve O'nun Kendisine bir delil olarak senin için var etti — sen nefsini bilesin; senin Hakk'a nisbetin nedir, Hakk'ın sana nisbeti nedir, anlayasın diye. Allah'tan başka olanların hangi itibarla ve hangi ilahi hakikatten Allah'a karşı tümüyle yoksunluk içerisinde olduğunu ve kimisinin kimisine gereksinimi nedeniyle nisbî yoksunluk ile nitelendiğini bilesin diye. Ve, nasıl ve hangi ilahi hakikat ile, Hakk'ın insanlardan ve âlemlerden gani olduğunu ve âlemin nasıl gani olmaklık ile nitelendiğini, yani insanların kimisinin kimisine bir yönden gereksinim duymazken, kimisinin de onların gani oldukları bu aynı yönden başkalarına nasıl muhtaç olduklarını bilesin diye.

Hiç kuşkusuz âlem tümüyle sebeplere muhtaçtır. Ve âlemin muhtaç olduğu sebebiyet, Hakk'ın İlâhi İsimleri'nden başkası değildir ve muhtaç olunan İlâhi İsimler –ister muhtaç olanın, âlemdeki benzeri olan İsim olsun, isterse Hakk'ın ayn'ından bir İsim olsun– âlemin muhtaç olduğu her bir İsim'dir. Ve muhtaç olunan İsim, Allah'tır, ondan başkası değildir. Bundandır ki Allahu Teala şöyle buyurur: “Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız; O ise Gani ve Hamid'dir” [Fâtır Suresi, 35/15].

Kimimizin kimimize iftikarı olduğunu biliyoruz. Böyle olunca, bizim isimlerimiz, Allah'ın İsimleri'dir. Çünkü iftikar, hiç kuşkusuz O'nadır. Ve bizim aynlarımız ise, aslında, O'nun gölgesi olup, O'ndan başkası değildir. İmdi O, hem bizim huviyetimizdir, hem de bizim huviyetimiz değildir. Biz sana yolu açtık, bir düşün.

ONUNCU BÖLÜM

HUD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ AHADİYYE

*Allah dosdoğru yol üzerindedir
Ve bu genelde apaçıktır, gizli değildir
Büyükte ve küçükte, bilende ve bilmeyende
Allah'ın ayn'ı zahirdir
Bunun içindir ki, Allah'ın rahmeti
İster hakîr ister yüce olsunlar her şeyi içine aldı.*

“Hiçbir hayat sahibi yoktur ki, Allah onu alnından yakalamış olmasın; benim Rabbim hiç kuşkusuz doğru yol üzerindedir” [Hud Suresi, 11/56]. Her şey kendi Rabbinin doğru yolu üzerinde yürür; bu bakımdan gazaba uğramış ve dalalete düşmüş değillerdir. Dalaletin gelip geçici olması gibi, ilahi gazab da bunun gibi gelip geçicidir. Ve sonunda varılacak olan, her şeyi içine alan rahmettir ve rahmet gazabın önüne geçmiştir.

Hak'tan başka olmaklıkla nitelenen her şey yürüyücüdür, çünkü ruh sahibidir. Ve hiçbir şey kendi nefsiyle hareket etmeyip, ancak nefsinden başka olanla hareket eder. Dolayısıyla her şey, doğru yol üzerinde olanın hükmüne tâbi olarak hareket eder. Yol, eğer üzerinde yürünmüyor olsaydı, yol olmazdı.

*Halk sana uyduğu zaman, sana uymuş olan Hak'tır
Ve eğer Hak sana uyarsa, bazen halk sana itaat edip, uymaz
O halde, ne dediğimizi iyi anla! Çünkü Hak'tır benim sözüm
Ve varoluşta, konuşmayan hiçbir varlık yoktur
Gözünle gördüğün her mahluk, Hakk'ın ayn'ı ve zatıdır.
Gerçekte O, mahlukta gizlidir ve suretler kılıftan ibarettir.*

Bil ki, ehlullahın sahip olduğu ilahi deneyimleme [zevk] ilimleri, kuvvetlerin birbirinden farklı olmasından dolayı, farklılık gösterirler — her ne kadar ayn-ı vahid'e dönücü olsalar bile, bu böyledir. Allahu Teala şöyle der: "Ben onun işitmesi ve görmesi, tuttuğu eli ve yürüdüğu ayağı olurum." Bu sözüyle Hak, kendi huviyetinin, kulun kendisi olan uzuvların ta kendisi olduğunu söyler. Huviyet bir'dir, uzuvlar ise birbirinden farklıdır. Ve her bir uzvun deneyimleme ilimlerinden, kendisine özgü olan farklı bir ilmi vardır. Bu, suyun durumu gibidir: Su, hakikat-ı vahid olduğu halde, aktığı yerlerin bir diğerinden farklı olması nedeniyle, tadı farklılaşır — kimisi acı olur, kimisi de tatlı. Halbuki o, bütün bu hallerde, yine de sudur. Tadı çeşitli olsa da, suyun hakikati değişmez olarak kalır.

Ve bu ahadiyet hikmeti "ayaklar ilmi" [ilm-i ercül] ile ilintilidir. Ve bu ayaklar ilmi, O'nun kitaplarına uyan kavimlerin beslenmelerine ilişkin olarak Allahu Teala'nın, "...ayaklarının altından beslenirlerdi.." [Mâide Suresi, 5/66] sözünden türetilmiştir. Üzerinde yürünen yolda yolculuk etmek ve ilerlemek, ancak ayaklar yoluyla olur. Doğru yol üzere olan Rabb'in eliyle alınların yakalanmış olduğu, ancak, deneyimleme [zevk] ilimlerinden biri olan bu özel ilim ile müşahede edilebilir.

İmdi, Allahu Teala suçluları sevk eder. Ve onlar, Allahu Teala'nın batı rüzgârıyla sevk ettiğı bir makamı hakeden bir kavimdir. Ve Hak, bu batı rüzgârıyla onların neflerini helak etmiştir. Şu halde Rab, onların alınlarından tutar ve üzerinde sabit oldukları hevalarının ta kendisi olan batı rüzgârı onları vehmettikleri uzaklık olan cehenneme sevk eder.

Onları buraya sevk ettiğinde, yakınlığa eriştiler ve onların cehennem olarak adlandırdıkları uzaklık ortadan kalktı. Ama suçlu olduklarından dolayı, ancak hakettikleri kadarıyla yakınlık nimetine eriştiler. Hak onlara bu hoşnutluk verici makamı gönül yüceliğinden dolayı vermiş değildir; onlar bu makamı, ancak yaptıkları amellerle, hakikatlerinin bu makamı haketmesiyle aldılar. Ve amellerini sürdürürken, Rabb'in doğru yolu üzerindeydiler. Çünkü alınları, bu şekilde sıfatlanmış olanın elindeydi. Böylece onlar nefleriyle yürümediler; yakınlığın kendisine ulaşınca kadar zorlamanın hükmü altında yürüdüler.

"Biz ölmekte olan kişiye sizden daha yakınızdır, ama siz bunu görmezsiniz" [Vakia Suresi, 56/85]. Ölünün görmesi, kendi üzerindeki perdenin kalkmış olmasındandır ve onun bu görüşü keskindir. Ve Hak Teala bir ölüyü diğer ölüden ayırmadı, yani yakınlık bakımından said ve şaki arasında bir ayrım yapmadı. Yine, "Biz insana şahdamarından daha yakınız" [Kaf Suresi, 50/16] dediğinde de, insanlar arasında bir ayrım gözetmedi. Kulun ilahi yakınlık içerisinde olduğu, bu ilahi haberde apaçık bir şekilde ortaya konmuştur. İmdi, Hakk'ın huviyetinin, kulu kendisi yapan uzuv

ve kuvvetlerin ta kendisi olmasından daha öte bir yakınlık sözkonusu olamaz. Böyle olunca kul, vehmolunan halk'ta müşahede olunan Hak'tır [Hakk-ı meşhud]. Nitekim, iman sahipleri ve keşf ehli indinde, halk akılla-kavranabilir olan ve Hak da duyumsanan ve müşahede olunandır. Bu iki sınıfın dışında kalanlar için ise Hak akılla-kavranabilir olan ve halk da müşahede olunandır — dolayısıyla onlar, acı su menzilesindedir. Ama iman sahipleri ve keşf ehli ise içeni kandıran tatlı ve lezzetli su menzilesindedirler.

İmdi, insanlar iki kısımdır: Kimileri, üzerinde yürüdükleri yolu ve o yolun sonunu bilirler. Dolayısıyla da bu yol, kendileri için doğru yoldur. Kimileri de üzerinde yürüdükleri yolu ve o yolun sonunu bilmezler. Halbuki bu yol diğer sınıfın bildiği yoldur. İmdi, arif olan kişi basiret üzere Allah'a davet ederken; arif olmayanlar ise, taklit ve cehalet üzere Allah'a davet ederler. Bu özel ilim, aşağısının aşağısından ortaya çıkar — çünkü ayaklar, kişinin aşağısındadır ve bu aşağı olanın da aşağısında ise yolun ta kendisi vardır. Dolayısıyla, Hakk'ın, yolun ta kendisi olduğunu bilen kişi, işin hakikatini bilir. Ve yolda yürüyen ve yolculuk eden hiç kuşkusuz Hak'tır. Çünkü, bilinen ancak O'dur. Ve O, yolda yürüyen ve yolda olanın ta kendisidir. Ve Bilen de ancak O'dur. Öyleyse sen kimsin? Sen hakikatini ve yolunu bill! Çünkü iş, tercümanın diliyle sana açıklandı — eğer anlayabildiysen. Ve onun sözü Hakk'ın sözüdür ve bunun böyle olduğunu, anlayışı Hak olan anladı. Çünkü, Hakk'ın birçok nisbetleri ve birbirinden farklı vecihleri vardır.

Sen Hud aleyhisselam'ın gönderildiği Âd kavmini iştirmedin mi? Onlar, "Bu, üzerimize yağmur indirmek üzere gelen bir buluttur" dediler [Ahkaf Suresi, 46/24]. Böyle diyerek, Hakk'a yönelik iyi bir zan beslediler — ki Allahu Teala, kullarının Kendisi hakkındaki zannına göredir. Böyle olunca, Hak onların bu sözlerine karşılık olarak, onlara yakınlık bakımından daha kusursuz ve daha yüce olan şeyi haber verdi. Eğer Hak Teala onlar için yağmur yağdıracak olsaydı, bu yağmur toprağın yüzünü güldürecek ve taneler sulanmış olacaktı. Ne var ki, onlar bu yağacak yağmurun sonucuna ancak çok zaman sonra kavuşacaklardı. Allahu Teala şöyle dedi: "Belki o sabırsızlandığınız şey, içerisinde elemli azap olan bir rüzgârdır" [Ahkaf Suresi, 46/24]. Ve rüzgârın onlara rahatlık verecek bir şey olduğunu sezindirdi. Çünkü Hak Teala bu rüzgârı onları, bu karanlık beden-suretlerinden, zor yollardan ve karanlık perdelerden kurtarıp rahatlığa kavuşturdu. Ve bu rüzgârda azap vardır. Yani, bu azabı tattıklarında, her ne kadar alıştıkları şeyden ayrılmakla elem içine düşseler de, bu azap içerisinde lezzet bulacakları bir şey vardır.

Azap onlara gelip çattı. Böylece iş, onlara tahayyül ettiklerinden daha yakın oldu. Rüzgâr, Rabbinin emriyle her şeyi yok etti. Evlerinden başka hiçbir şey

görünmüyor olarak sabahladılar. Ve onların evleri, hakiki ruhlarının [ervah-ı hakkıyye] mamur kıldığı bedenleridir. Böyle olunca, bu özgül nisbetin hak olmaklığı [hakkıyyet] ortadan kalktı. Ve beden-suretlerinde, Hakk'ın kendilerine özgü kıldığı hayat baki kaldı — ki deriler, eller, ayaklar, kamçıların uçları ve uyluklar sahip oldukları bu hayat ile konuşurlar. Ve bunun böyle olduğu, ilahi haber yoluyla bildirilmiştir.

Allahu Teala kendi nefsinı kıskanç [gayûr] olmaklıkla nitelendirdi. Ve kıskanç olmaklığından dolayıdır ki, taşkınlığı haram kıldı. Ve taşkınlık, zahir olandan başkası değildir. Ve bâtın olan taşkınlık, kendisinde taşkınlık zahir olan varlık içindir. İmdi, Hak Teala taşkınlıkları, yani sözünü ettiğimiz şeyin hakikatini bilmekten, yani Hakk'ın şeylerin aynı olmaklığını bilmekten sakındırarak, taşkınlıkları haram kıldı ve bu hakikati “başka olmaklık” yoluyla örttü — ve bu başka olan, sensin. İmdi başka olan, “İşitme, Zeyd'in işitmesidir” der. Arif ise, “Zeyd'in işitmesi, Hakk'ın aynıdır” der. Geri kalan bütün uzuv ve kuvvetler için de bu böyledir. Herkes Hakk'ı arif olmadığından; insanlar birbirinden üstün ve mertebeler birbirlerinden ayrıışık oldu. Bu şekilde, üstünlük zahir oldu.

Bil ki, Hak Teala Âdem'den Muhammed'e (sav) kadar beşerden olan bütün resul ve nebilerin aynlarını bana gösterdi. Bu olay 586 yılında Kurtuba'da bulunduğum sırada gerçekleşti. Onların arasından yalnızca Hud aleyhisselam benimle konuştu ve bana toplanmalarının sebebini söyledi. Ve ben onu, orada bulunanlar arasında; yapılı, güzel görünlü, konuşması latif ve keşf işlerini arif bir kimse olarak gördüm. Onun keşf işlerini bildiğine ilişkin delilim, Hak Teala'nın, “Hiçbir hayat sahibi yoktur ki, Allah onu alnından yakalamış olmasın; benim Rabbim hiç kuşkusuz doğru yol üzerindedir” [Hud Suresi, 11/56] sözüdür. Ve halk için, bundan büyük ve bundan kusursuz bir müjde var mıdır? Ve Hakk'ın, Hud aleyhisselam'ın bu sözünü Kur'an yoluyla aktararak bize bildirmesi, bize bir ihsandır.

Sonra, bütün her şeyi cami olan Muhammed (sav), Hud aleyhisselam'ın diliyle söylenen bu ilahi sözü, Hak'tan bize bildirdiği şeyle tamamladı — buna göre, Hak işitmenin ve görmenin ve elin ve ayağın ve dilin ta kendisidir, yani duyuların ta kendisidir. Ruhani kuvvetler duyulardan daha yakın olduğu halde, Resul (sav), daha yakın olup da sınırları bilinmez olan ruhani kuvvetler yerine, daha uzak olan ama sınırları bilinen duysal kuvvetleri dile getirmekle yetindi.

İmdi, Hak, Hud aleyhisselam'ın kavmine söylediği sözü bir müjde olarak bize tercüme etti. Ve Resul (sav), Hud aleyhisselam'ın sözünü bize bir müjde olarak Hak'tan tercüme etti. Böylelikle ilim, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde kâmil hale geldi. “Ayetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkar ederler” [Ankebut Suresi,

29/47]. Çünkü onlar, bilseler de, nefislerindeki çekemezlilik ve kıskançlık ve zulümden dolayı Hakk'ın ayetlerini örterler. Ve biz, Hak Teala'nın gerek indirdiği ayetlerdeki, gerekse bize ulaştırdığı haberlerdeki, Kendisine ilişkin hem tenzih yönünden ve hem de teşbih yönünden nitelemelerinde hiçbir zaman bir sınırlamadan başka bir şey görmedik. Haber verdiği ilk şey, "altında ve üstünde havanın olmadığı Amâ"dır. Hak, halkı yaratmadan önce Amâ'daydı. Sonra, Allahu Teala, Arş üzerine oturduğunu söyledi. Bu da, tıpkı önceki gibi sınırlamadır. Daha sonra, Hakk'ın dünya semasına indiğini söyledi, ki bu da bir sınırlamadır. Ondan sonra, sınırlı olduğumuz halde, biz nerede olursak olalım bizimle birlikte olduğunu söyledi — ta ki, bizim ta kendimiz olduğunu bize haber verene dek. Böylece Hak, Kendisini ancak sınırlama yoluyla vafetti.

Allahu Teala'nın, "Leyse ke-mislihi şey'in" [Şura Suresi, 42/11] sözü de, eğer "ke mislihi"deki "kâf" harfini sıfat olarak düşünmeyip artiklı olarak kabul edersek, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" anlamına gelir ki, bu da yine sınırlamadır. Sınırlı olandan ayrışık olarak, o sınırlı olan olmamaklığıyla —tam da bu nedenle— sınırlanmış olur. Dolayısıyla, anlayan için, kayıtlanmamış kılma kayıtlamadır, çünkü mutlak olan, kayıtlanmamışlıkla kayıtlanmıştır.

Eğer "kâf" harfini sıfat ön eki olarak kabul edecek olursak, ayet, "O'nun benzeri gibi bir şey yoktur" anlamına gelir ki, bu şekilde de Hakk'ı sınırlandırmış oluruz. Ve eğer bu ayeti, benzer olmaklığın değillenmesi olarak aldığımızda, anlayış ve doğru haber yoluyla Hakk'ın şeylerin ta kendisi olduğunu kuşkuyla yer kalmaksızın bilmiş oluruz. Ve şeyler, her ne kadar sınırları birbirinden farklı da olsa, sınırlıdır. Ve Hak, her sınırlı olanın sınırıyla sınırlıdır. Ve dolayısıyla her bir sınır, Hakk'ın sınırıdır.

İmdi, Hak "mahlukat" ve "mübdeat" olarak adlandırılan şeyde yayılmıştır. Eğer böyle olmasaydı, varlık söz konusu olamazdı. Dolayısıyla Hak, varlığın ta kendisidir. Ve durum böyle olunca da, Hak her şeyi kendi Zat'ı ile korur; öyle ki, bu koruma O'na hiçbir şekilde bir yük oluşturmaz. O'nun her şeyi koruması da, Kendi Sureti'ni başka bir suret olmaktan koruması demektir ve bunun başka türlü olması söz konusu değildir. Ve O, her şahid olanda Şahid ve her şahid olunanda Şahid Olunan'dır. Dolayısıyla âlem O'nun suretidir ve O da âlemin ruhu olup, onu yönetendir. Bu şekilde âlem, Büyük İnsan'dır.

İmdi bütün varoluş Hak'tır

Ve O Bir'dir — öyle ki varlığım O'nun varlığıyla

Bundandır, derim ki, biz besleniyor olanlarız

O benim varlığım ile beslenir

Ve biz de O'nun varlığıyla besleniriz

*Bir vecihden bakacak olursan,
Benim sığınmam O'ndan O'nadır.*

Darlıktan dolayıdır ki, Nefes verdi ve bu Nefes'i de Rahman'a nisbet etti. Çünkü âlem suretlerinin var edilmesini isteyen ilahi nisbetlere Rahman İsmiyle rahmet etti. Ve bu âlem suretlerine biz "Hakk'ın zahiri" diyoruz, çünkü Zahir olan O'dur. Ve Hak, âlem suretlerinin bâtınıdır, çünkü Bâtın olan O'dur. Ve Hak, Evvel'dir; çünkü âlem suretleri yokken O vardı. Ve Hak, Ahir'dir; çünkü âlem suretlerinin zuhurunda O, bu suretlerin ta kendisi oldu. Böylece Ahir, Zahir'in ta kendisiyken; Bâtın da Evvel'in ta kendisidir. Böylece Hak, her şeyi bilir; çünkü O, hiç kuşkusuz Kendi Nefsini bilir.

Ve Hak, suretleri Nefes'te var ettiğinde, "İsimler" olarak adlandırılan nisbetlerin hükümlerliği zahir oldu; âlem için ilahi nisbetlerin varlığı gerçekleşmiş oldu. Dolayısıyla, âlem suretleri Allahu Teala'ya intisab ettiler. Allahu Teala şöyle der: "Bugün sizin nisbetlerinizi kaldırıp Kendi nisbetlerimi koyarım" — yani, sizin kendinize olan intisabınızı sizden alırım ve sizi, Bana olan intisabınıza geri döndürürüm.

Hak, takva sahiplerinin zahiri olunca, yani onların zahir olan suretlerinin ta kendisi olunca, Hakk'ı korunak kılan bu takva ehli nerededir? Ve o takva sahipleri, bütün ehlullah indinde, insanların en yücesi, en layık olanı ve en güçlüsüdür. Takva sahibi olan kişi, zaman olur ki, kendi nefsinin suretini Hakk'a korunak kılar. Çünkü, Hakk'ın huviyeti, kulun kuvvetleridir. Böyle olunca, "kul" olarak adlandırılanı, "Hak" olarak adlandırılana korunak kılar — bilenlerle bilmeyenler ayrılısın diye. "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak işin özünü bilenler düşünürler" [Zümer Suresi, 39/9]. Ve bu kimseler, şeylerin özünü görürler ki, öz, şeylerin istenir olan yanıdır. Bu konuda, şeylerin zahirine takılıp kalan kimseler, şeylerin özünü bilme yolunda çabalayanları geçemezler; tıpkı ücret karşılığı çalışanın, karşılığında ücret beklemeksizin çalışanı geçememesi gibi.

Ve Hak, kul için bir yönden korunak olduğuna, ve kul da Hak için bir yönden korunak olduğuna göre, varoluş hakkında dilediğini söyleyebilirsin. İstersen, varoluş halk'tır diyebilirsin. Ya da, dilersen, varoluş Hak'tır diyebilirsin. Ve eğer, dilersen, varoluş Hak olan halk'tır dersin. Ya da, dilersen, bir yönüyle halk ve bir yönüyle de Hak'tır dersin. Ve eğer, dilersen, varoluş hakkında hayretini dile getirirsin.

İmdi, mertebelerin belirmesiyle, talep olunanlar zahir oldu. Ve eğer sınırlama olmasaydı, Resuller, Hakk'ın suretlerde değiştiğini haber vermezler ve O'nu bütün suretlerden arı olmaklıkla nitelemezlerdi.

Göz O'ndan başkasını görmez

Ve hüküm ancak O'nun üzerinedir

Böylece, biz O'nun içiniz

Ve O'nun iki elinde O'nunlayız.

Ve bulunduğumuz her halde O'nun indindeyiz...

Bu sınırlandırmadan dolayıdır ki, O inkar edilir ve bilinir; tenzih edilir ve nitelenir. Hakk'ı, Hak'tan, Hak'ta ve Hakk'ın gözüyle gören kimse, ariftir. Ve Hakk'ı, Hak'tan, Hak'ta ve fakat nefsinin gözüyle gören, arif değildir. Ve Hakk'ı, Hak'tan ve Hak'ta görmeyip de, nefsinin gözüyle ahirette görme beklentisinde olan cahildir. Sonuçta her bir kimse için Rabb'ine ilişkin olarak O'na dönebileceği ve O'nu talep edebileceği bir itikat gereklidir. Hak, bir kimseye, itikatındaki surete bürünmüş olarak tecelli ettiğinde, bu kimse O'nun Hak olduğunu bilir ve O'nu doğrular — ve ne zaman ki, bir kimseye itikat ettiği suretin dışında tecelli edecek olsa, O'nu inkar edip O'ndan sakınır. Ve kendince Hakk'a karşı edeb gösterdiğini vehmederken, işin aslında, Hakk'a karşı gereken edebi göstermemiş olur.

Dolayısıyla, itikat sahibi bir kimse, ancak nefsinde var ettiği ilaha itikat eder. Böyle olunca, itikat edilen ilah, var edilmiş olan ilahtır. İtikat sahipleri ancak nefslerini ve nefslerinde var ettikleri şeyi görürler. İmdi, insanların Allah'ın ilmindeki mertebelerini düşün! İnsanların Allah'ın ilmindeki mertebeleri, kıyamet günü, Hakk'ı gördüklerinde bulunacakları mertebenin ta kendisidir. Ve ben sana, mertebelerin birbirinden farklı olmasını gerektiren sebebi açıkladım. İmdi, sen özgül bir itikatla sınırlanmaktan ve bundan başkasını da inkar etmekten sakın. Yoksa büyük bir hayırdan ve işin hakikatini bilmekten yoksun kalırsın.

Öyleyse, sen bütün itikat suretlerinin hepsinin heyulası ol! Çünkü Allahu Teala, bir itikada uygun düşüp de, diğer bir itikada uygun düşmemekle sınırlanamayacak ölçüde yücedir. Çünkü Allahu Teala, “Nereye dönerseniz dönün, orada Allah'ın yüzü vardır” [Bakara Suresi, 2/115] buyurarak, belli bir yönden söz etmeksizin, Allah'ın yüzünün her yerde olduğunu söyledi. Ve bir şeyin yüzü, o şeyin hakikatidir. İmdi, Allahu Teala bu sözle, ariflerin kalplerine, dünya hayatındaki geçici şeyler bunun hatırlanmasından kendilerini alıkoymasın diye tenbihte bulundu. Çünkü kul hangi nefeste öleceğini bilmez — kimi zaman gaflet içerisindeyken ölür. Ve böylesi bir kimse, huzurda olduğunun bilincinde olanla bir değildir.

Kâmil kul, bunun böyle olduğunu bilmekle birlikte, zahirî ve sınırlı suretiyle namaz kılarken, Mescid-i Haram’a yönelmeyi gerekli görür; ve namaz sırasında Allahu Teala’nın, yöneldiği doğrultuda olduğuna itikat eder. Ve Mescid-i Haram’ın bulunduğu doğrultu, “Nereye dönerseniz dönün, orada Allah’ın yüzü vardır” [Bakara Suresi, 2/115] ayetinde de belirtildiği gibi, Hakk’ın yüzünün bulunduğu mertebelerden bir mertebedir. Ama, “O’nun yüzü sadece bu doğrultudadır” deme ve namaz sırasında, bir yandan Mescid-i Haram’ın bulunduğu doğrultuya yönelerek edebini korurken, öbür yandan da, Hakk’ın yüzünün belirli bir doğrultuya özgülenemeyeceği ve Mescid-i Haram’ın, Hakk’a yönelinecek doğrultulardan biri olduğu konusunda edebini koru.

İmdi, hiç kuşkusuz, Allahu Teala, yönelinen her doğrultuda olduğunu açıklığa kavuşturdu. Dolayısıyla yönelinen her doğrultu, ancak O’na ilişkin bir itikattır. Ve herkes, yöneldikleri doğrultuya yönelmiş olmakla isabet etmiştir; her isabetli olan ödüllendirilecektir; her ödüllendirilecek olan said’dir; her said razı olunmuştur. Her ne kadar bunlardan kimisi ahiret yurdunda bir süre için şaki olsa da, bu böyledir. Nasıl ki, said olanlar da, ehlullah arasında said olduklarını bildiğimiz halde, bu dünyada hastalanıyor ve acı çekiyorlarsa; Allah’ın kimi kulları da vardır ki, onlar, ahiret hayatındayken cehennem denilen yerde bu acıları çekerler. Bununla birlikte, işin hakikatini keşfetmiş olan ilim sahibi bir kimse, cehennem yurdunda bulunanların, kendilerine özgü nimetleri olmayacağını kestirip atmaz. Bu nimet, çektikleri acının ortadan kalkmasıyla azabın onlardan uzaklaşmasıdır — böylece, çektikleri acıdan kurtulmaları, onların nimeti olur. Ya da cennet ehline, cennete özgü bir nimet verilmesi gibi, cehennem ehline de cehenneme özgü bir nimet verilir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

SALİH KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ FÜTUHIYYE

*Yürüyen binekler O'nun ayetlerindendir
Yolların çeşitliliğinden dolayı böyledir bu
Bu bineklerle kimisi doğru yolu izlerken
Kimisi de ıssız çöllerde gezinip dururlar
Dosdoğru gidenler, ayn ehlidir
Gezinip duranlar ise, uzaklaşanlardır.
Ve her ikisine de O'ndan gelen
O'nun gayblarının açılması her bir yönden gelir.*

Bil ki –Allah seni başarıya erdirdin– iş, tek'lik [ferdiyyet] üzerine dayanır; ve bundandır ki, üçleme [teslis] vardır, çünkü üç, tek olanların [efrad] ilkidir. Ve âlem, bu ilahi hazretten mevcud olmuştur. Allahu Teala şöyle buyurdu: “Biz bir şeyi dilediğimizde ‘Ol!’ deriz, olur” [Nahl Suresi, 16/40]. Burada Zat, İrade ve Söz vardır. Eğer bu Zat olmasaydı ve O'nun bir şeyin tekvinine yönelmesi olan İrade olmasaydı ve bu yönelişe eşlik eden “Ol!” Söz'ü olmasaydı, o şey olmazdı.

Bundan sonra, şey'de de üçlü tek'lik [ferdiyyet-i selasiye] zahir oldu ve bu sebeptendir ki, kendisinin kendisi tarafından tekvini ve varlıkla nitelenmesi gerçekleşti — ve ondaki bu üçlü tek'lik, kendisinin şey-olmaklığı, işitmesi ve Var-Kılıcısının var etme yönündeki emrine uymasındır.

Böylece üç, üç'e karşılık geldi. Şey'in, değişmez olarak yokluk halinde bulunan zatı, Mucid'inin Zatı'na karşılık geldiği; işitmesi, Mucid'inin İrade'sine karşılık geldiği ve bu emri kabulü de, Mucid'inin “Ol!” sözüne karşılık geldiği için, bu şey mevcud olmuştur.

İmdi, Allahu Teala tekvini şey'e nisbet etti. Eğer kendisinde kendi nefsi yoluyla varolma kuvveti olmasaydı, "Ol!" sözünü işitse bile, varolamazdı. Gerçekte, önceden var olmayan şey, tekvin emri verildiğinde, kendini var etti. İmdi, Hak Teala, tekvinin Hak'tan değil, "şey"ın kendisinden olduğunu ve Hak'tan olanın, yalnızca o şeye yönelik Emir olduğunu kesinledi. Nitekim, Hak Teala, "Biz bir şeyi dilediğimizde 'Ol!' deriz, olur" [Nahl Suresi, 16/40] sözüyle Kendisinden haber vererek, kendi Emriyle gerçekleşen tekvini, şeyin kendisine nisbet etti — ve Hak Teala ne söylerse doğrudur. Ve işin böyle olması da akla yatkındır. Korkulan ve itaat olunan biri, kölesine "kalk!" dediğinde, köle efendisinin emrine itaat ederek hemen kalkar. Kölenin bu kalkışında, efendisine ait olan tek şey kalkması yönündeki emridir ve kalkma eylemini gerçekleştiren efendi değil, kölenin kendisidir.

Böylece tekvin üçleme üzerine dayanır; bu, biri Hak tarafından ve diğeri de halk tarafından olmak üzere iki-taraflı bir üçlemedir. Sonra, bu üçleme mantıksal çıkarımlar yoluyla ulaşılan anlamların icadına da dayanak oldu. İmdi, mantıksal çıkarımın üçten oluşan özel bir düzenleniş ve özel bir koşul üzere olması gerekir ki, ancak bu şekilde kaçınılmaz olarak bir sonuç verir. Özel düzenleniş, akılyürüten kişinin ortaya koyduğu mantıksal çıkarımını, her biri iki terimden [müfred] oluşan iki öncülde oluşturmasıdır — böylece ortaya konan iki öncülde dört terim vardır. Ne var ki, terimlerden biri, iki öncülü –nikâhta olduğu gibi– birbirine bağlamak üzere her iki öncülde de mevcuttur. Böylece, her iki öncülde de bulunan terimin tekrarlanmasından dolayı, üç terim vardır. Ve bu düzenlenişte, tekrarlanan terimin iki öncülü birbirine bağlaması sözkonusu olduğunda istenen elde edilir. Ve sonucun doğru olması için gereken özel koşul, büyük terimin [hüküm] küçük terimden [illet] daha genel olması veya hiç değilse ona denk olmasıdır. Böyle olmadığı takdirde, sonuç yanlış olur. Ve sonucun yanlış olması durumu, Allah'a nisbet edilmeksizin fiiller yalnızca kula izafe edildiğinde veya tekvin Hakk'a izafe edildiğinde –ki Hak, tekvini "Ol!" seslenişinin yöneldiği şeye izafe etmiştir– sözkonusu olur.

Örneğin, âlemin bir sebebi olduğunu kanıtlamak istediğimizde, şöyle deriz: "Her hâdisin bir sebebi vardır." Bu ilk öncülde iki terim vardır: "hâdis" ve "sebepe." İkinci öncülde ise şöyle deriz: "Âlem hâdistir." "Hâdis" terimi birinci ve ikinci öncüllerde yinelenmiştir. Ve üçüncü terim olan "âlem" şu sonucu verir: "O halde, âlemin sebebi vardır."

"Sebepe" terimi, hem ilk öncülde, hem de sonuçta kendini gösterir. Özel yön "hâdis" sözcüğünün yinelenmesidir. Özel koşul ise, hâdis'in varlığının sebebi olmasından dolayı, sebebin genel olmasıdır. Çünkü sebep, hâdisin varlığına

sebeptir; ve bu “sebeb,” yani büyük terim, âlemin Allah tarafından sonradan olmaklığından daha geneldir. Böylece, her hâdisin bir sebebi olduğuna hükmederiz — bu sebep ister büyük terime denk olsun, isterse büyük terimden daha genel olsun, bu böyledir. Böyle olunca “hâdis,” “sebeb”in hükmü altına girer ve sonuç doğru olur. Öyleyse, üçleme ilkesi, mantıksal çıkarımlar ile elde edilen anlamların icadında da hiç kuşkusuz zahir oldu. Bundandır ki, kavminin helakını üç gün geciktirmekle, Allahu Teala’nın zahir kıldığı Salih aleyhisselam’ın hikmeti, yalanlanamaz bir tehditti ve gerçekten de Allah’ın onları helak ettiği çığlıkla bu gerçekleşti — böylece evlerinde yüzüstü kapaklanmış bir halde sabahladılar.

İnsanların yüzleri, bu sözkonusu üç günün ilk günü sapsarı, ikinci günü kıpkırmızı ve üçüncü günü de kapkara oldu. Bu üç günün tamamlanmasıyla helak olmaları yönündeki istidatları kuşku götürmez oldu. Böylece, onlarda bozunmanın varlığı zuhur etti — ve buna da “helak” dendi.

Bu durumda şakilerin yüzlerinin sararması, Allahu Teala’nın “O gün kimi yüzler parlaktır” [Abese Suresi, 80/38] ayetiyle işaret ettiği, saidlerin yüzündeki parlaklığa karşılık geldi. Parlama, zuhur etme demeye gelir. Nitekim, ilk gün Salih aleyhisselam’ın kavminin yüzlerindeki sararma, onlardaki şakilik belirtisinin zuhuru oldu. Sonra, kızarmaya karşılık olarak, Allahu Teala, saidler için “güleç” sözünü kullandı. Çünkü gülme, yüzün kızarmasına sebep olur ve bu durumda saidlerin yanaklarının al al olması gülümsemelerinden dolaydır. Daha sonra, şakilerin yüzlerinin kararmasına karşılık olarak, Allahu Teala, saidlerin “sevinçli” olduğunu söyledi. Böylece aldıkları müjde, saidlerin yüzünde sevinç etkisi yaparken, şakilerin yüzünde ise kararma etkisi yaptı. Ve, Allahu Teala hem saidler hem de şakiler için “müjde” sözünü kullanmıştır. Saidler’e ilişkin olarak şöyle buyurur: “Rableri, onlara rahmetini ve rıdvanını müjdeler” [Tevbe Suresi, 9/21]. Ve şakilere ilişkin olarak ise şöyle buyurur: “Onlara elem verici azabı müjdele!” [Âl-i İmran Suresi, 3/21]. Böylece, her bir zümre, bu seslenişin nefslerindeki etkisini yüzlerindeki rengin değişmesiyle dışa vurdu. Dolayısıyla, kendilerinde, ancak bânınlarda yerleşik olan şeyin hükmü zahir oldu. O halde, kendilerine kendilerinden başkaca bir şey etkide bulunmadı — tıpkı tekvinin kendilerinden olması gibi.

Öyleyse, insan üzerinde apaçık delil sabittir. Her kim bu hikmeti anlar ve bu hikmeti kendinde yerleşik kılar ve bu hikmeti kendisi için meşhud kılsa, kendinden başkasıyla ilgilenmekten yana rahata erer ve başına gelen hayır ve şerrin ancak kendinden geldiğini bilir. “Hayır”dan kastım, bir kimsenin garazına uygun düşen ve tabiatına ve mizacına hoş gelen şeydir. “Şer”den kastım ise, bir

kimsenin garazına uygun düşmeyen ve tabiatına ve mizacına hoş gelmeyen şeydir.

Bunu müşahede eden bir kimse, bütün mevcudatın özürlerini –her ne kadar kendileri dile getirmeseler de– onlar tarafından ikame eder ve başlarına her ne geldiyse, nefslerinden geldiğini bilir. Ve biz, bunun böyle olduğunu, “İlim, malum’a tâbidir” sözüyle belirtmiştik. Dolayısıyla, böylesi bir kimse, başına, garazına uymayan bir şey geldiğinde şöyle der: “Ellerin bağladı, ağzın üflledi.”

Allah doğruyu söyler ve hidayet eder.

ONİKİNCİ BÖLÜM

ŞUAYB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KALBİYYE

Bil ki, kalb –yani, Allah’ı arif olanın kalbi– ilahi rahmettendir ve ilahi rahmetten daha geniştir. Çünkü böylesi bir kalp kendi içerisine Hakk’ı sığdırır. Hakk’ın rahmeti ise –genel anlayışa göre– Hakk’ı içine almaz. Ve bu anlayışa göre Hak rahmet edendir, rahmet olunan değil. Böyle olunca, O’na rahmet olunması sözkonusu değildir. Ariflerin anlayışı ise; Allahu Teala’nın, Nefsini – “tenfis” sözcüğünden gelen– “Nefes”le nitelendirmiş olmasına dayanır.

Ve İlahi İsimler, adlandırılanın ta kendisi olup, bu da Hak’tan başkası değildir. Ve İsimler, kendi hakikatlerinin verdiği şeyi talep ederler ki, bu da âlemden başkası değildir. Böyle olunca uluhiyet ilah-edinen ister; rububiyet de rab-edinen ister — başka türlü, bunlar için ayn sözkonusu olmayıp, varlık ve takdir yönünden var olmaları ilah-edinen ve rab-edinen sayesinde. Ve Hak, zatı yönünden âlemlerden gani iken, bu durum rububiyet için sözkonusu değildir. İmdi iş, rububiyetin âlemi talep etmesiyle, Zat’ın âlemlerden gani olması arasında kalmış gibi gözükse de, rububiyet hakikatinde ve nitelenmesinde, bu Zat’ın ta kendisidir, başka değil.

İmdi, nisbetlerin hükmü birbirine zıt olunca, Hak Kendi nefsinin “kullarına şefkat gösterici” [Bakara Suresi, 2/207] olarak niteleyerek, bunu ilahi haber yoluyla bildirdi. Hakk’ın Rahman’a nisbet olunan Nefes ile –rububiyet mertebesinde– verdiği ilk Nefes; rububiyetin ve bütün İlahi İsimler’in talep etmekte olduğu âlemi var eden Nefes’tir. Bu yönden, hiç kuşkusuz, Hakk’ın rahmeti her şeyi içine aldı; hatta Hakk’ı da içine aldı. Bu durumda, rahmet, kalpten daha geniştir; ya da rahmetin genişliği kalbin genişliğine denktir — ki bundan daha önce söz edilmişti.

Sonra, bil ki, Hak Teala sahih haberde kesinleşmiş olduğu üzere, çeşitli suretlerde tecelli eder ve hiç kuşkusuz Hak Teala kalbe sığıldığında, kalbe O’nun yanısıra

O'ndan başka olan hiçbir mahlukat sığmaz — O, bu şekilde bütün kalbi doldurur. Ve bunun anlamı şudur: Kalbin, Hakk'ın tecellisi sırasında Hakk'a bakarken, bunun yanısıra başkasına bakması mümkün değildir. Ve arifin kalbi Beyazıd Bestamî'nin dediği gibi öylesine genişler ki, "Arş ve onun içerisinde olan her şey, yüzbinlerce kez daha büyük olsaydı, arifin kalbinin bir köşeciğinde olurdu ve onun farkına bile varmazdı." Ve Cüneyd, bu konuya ilişkin olarak şöyle demiştir: "Hâdis olan Kadîm'e bitiştiğinde, bu hâdis olandan eser kalmaz." Öyleyse, Kadîm'i içine alan bir kalp, nasıl olur da o hâdis olanı –mevcud olsa bile– duyumsar?

Ve Hakk'ın çeşitli suretlerde tecelli etmesinden dolayı kalp, ilahi tecelli suretlerine göre zorunlu olarak genişler veya daralır. Çünkü kalp kendisinde ortaya çıkan tecelli suretlerinden fazlası değildir. Çünkü arifin veya İnsan-ı Kâmil'in kalbi, yüzük taşının yuvası gibidir ve yüzük taşı, yuvasından fazlalıklı olamaz. Eğer yuva yuvarlaksa, yüzük taşı da yuvarlak; eğer yuva dörtgen, altıgen veya sekizgen ise yüzük taşı da dörtgen, altıgen veya sekizgendir. Yuva hangi şekilde ise, yüzük taşı da yuvanın bu şeklini alır ve bunun başka türlü olması söz konusu değildir.

Bu söylenenler, ehlullahın, "Hak, kulun istidadına göre tecelli eder" sözüyle işaret ettikleri şeyin tersidir ve durum onların söyledikleri gibi değildir; çünkü kul, Hakk'ın kendisine tecelli ettiği suretle ve bu suret kadarıyla Hakk'a zahir olur. Ve meselenin aslı şudur ki; Allah'ın iki türlü tecellisi vardır ve bunlar gayb tecellisi ve şuhud tecellisidir. Gayb tecellisi ile, kalbin üzerinde bulunduğu istidadı verir. Ve bu gayb tecellisi, hakikati gayb olan zat tecellisidir. Ve bu gayb tecellisi, Hakk'ın "O" [Hu] olarak Kendinden haber verdiği Huviyeti'dir. Bu Huviyet sürekli ve sonsuza dek O'nun Huviyetidir.

Kalpte bu istidat ortaya çıkınca, Hak bu kalbe şهادette şuhud tecellisiyle tecelli eder. Böylelikle kalp, kendisinde ortaya çıkan tecelli suretiyle zahir olur — ki bundan söz etmiştik. Sonra Hak, Kendisiyle kulu arasındaki perdeyi, "O, her şeye halkını verdi" [Taha Suresi, 20/50] sözüyle kaldırdı. Böylelikle kul, Hakk'ı kendi itikadı suretinde gördü. Dolayısıyla Hak, kulun itikadının ta kendisidir. Ve, kalp ve göz Hakk'a ilişkin olarak kendi itikat ettiği suretten başkasını müşahade etmez. İmdi, itikat edilen Hak, sureti, iman sahibinin kalbine sığınan Hak'tır — ve kalbe tecelli eden bu itikat edilen Hak'tır ki, böylelikle kalp O'nu bilir. Dolayısıyla göz, itikat edilen Hak'tan başkasını görmez. Ve itikatların çeşitliliği apaçık ortadadır. Hakk'ı kayıtlayan kişi, başka itikatlardaki Hakk'ı inkar eder ve O'nu ancak kendi kayıtladığı itikadınca tecelli ettiğinde, ancak o zaman kabul eder. Ve Hakk'ı herhangi bir kayıtlı kayıtlamayan kişi, Hakk'ın her bir suretteki değişimini inkar etmeyip kabul

eder. Ve Hakk'ın sonu gelmez bir şekilde kendisine tecelli ettiği her bir suretin kadrini Hakk'a verir.

Ve yine arifler için Allah'ı bilmenin sonu olmadığından, kendileri için durabilecekleri bir son yoktur. Arif olan kişi, "Rabbim, ilmimi artır! Rabbim, ilmimi artır!" diyerek, Allah'ı bilme yönünde hep daha fazlasını ister. Böyle olunca iş, iki taraftan da bitimsizdir. Bu durum, Hak ve halk arasında bir ayrım gözettiğin zaman böyledir. Ve sen Allahu Teala'nın, "Ben kulumun yürüdüğü ayağı, tuttuğu eli ve söylediği dili olurum" –ve diğer kuvvetleri ve bu kuvvetlerin bulundukları uzuvları olurum– sözüne bakarsan birbirinden ayıramazsın. Böyle olunca, "her şey Hak'tır" veya "her şey halktır" dersin. İmdi o, bir bakımdan halk ve bir bakımdan da Hak'tır — ve ayn bir'dir. Dolayısıyla tecelli suretinin ayn'ı ile, bu tecelli suretini kabul edenin ayn'ı bir'dir. Böylelikle O, tecelli eden ve tecelli olunandır. İmdi huviyeti dolayısıyla ve Güzel İsimleri'nin hakikatlerinde âleme nisbeti dolayısıyla Hakk'ın varlığının ne kadar şaşılası olduğuna bak!

İmdi olan kimdir ve olan nedir?

Olanda ayn vardır — o ayn, olanın kendisidir.

Onu genelleştiren kimse onu özgülleştirir

Ve onu özgülleştiriren kimse de onu genelleştirir.

Ayn-ı vahid vardır, böyle olunca

Nurun ayn'ı ile karanlığın ayn'ı birdir.

İmdi, bundan gafil olan kimsenin nefsi perdelidir

Ve bizim bu söylediklerimizi ancak himmet sahibi olan kul bilir.

Kur'an'da, "Bunda hiç kuşkusuz kalp sahibi olanlar için öğüt vardır" [Kaf Suresi, 50/37] buyurulmuştur. Çünkü kalp, çeşitli suretler ve sıfatlar yoluyla dönüşüme uğrar. Ve Hak Teala, "akıl sahibi olanlar için" dememiştir; çünkü akıl kayıtlar ve Emr'i tek bir niteliğe indirger. Halbuki hakikat, işin aslında böylesi bir indirgenmeyi kabul etmez. Dolayısıyla Kur'an akıl sahipleri için bir öğüt değildir. Onlar, itikat sahipleridir ki, birbirlerini kâfirlikle suçlar ve lanetlerler. Ve onların yardımcısı yoktur. Çünkü, itikat edilen bir ilahın başka bir itikat edilen ilah üzerinde herhangi bir hükmü yoktur. İtikat sahibi kimse, kendi itikat ettiği ilahı savunur ve ona yardım ederken; bu itikat ettiği ilah ona herhangi bir yardımda bulunmaz. Bundan dolayıdır ki, karşı taraftakinin itikat ettiği ilah üzerinde herhangi bir etkide bulunamaz. Ve yine karşı taraftaki için de itikat ettiği ilahı kendisine bir yardım gelmesi sözkonusu değildir. Dolayısıyla, bunlardan hiçbirinin yardım edeni yoktur. Bu, Hakk'ın, itikat sahibinin kendi itikatınca kayıtladığı itikat-edilen-ilah'tan yardımı nefy etmesinden dolayı böyledir. Ve yardım edilen, bütün itikatları cami

olandır ve yardım eden de, bunların toplamı olandır. Böyle olunca Hak, arif tarafından inkar olunmaksızın bilinir. Bu dünyada bilenler, ahirette de bileceklerdir. Bundan dolayıdır ki, Hak Teala, “kalbi olanlar için” [Kaf Suresi, 50/37] buyurmuştur — arif kişi, kalbin suret ve şekillerde dönüşüme uğraması nedeniyle, Hakk’ın suretlerde dönüşüme uğradığını bilir. Arif kişi, Hakk’ın nefsinin kendi nefsi yoluyla tanır. Arif kişinin nefsi Hakk’ın huviyetinden başkaca bir şey değildir ve varoluştaki mevcut olan hiçbir şey Hakk’ın huviyetinden başkaca bir şey olarak varolmayıp, mevcut olan her şey Hakk’ın ta kendisidir. Dolayısıyla, bu suretlerde bilen, anlayan ve kabul eden Hak’tır ve bir diğer suret’te bilmeyen, anlamayan ve inkar eden de yine Hak’tır. İşte bu, Hakk’ı tecelli yoluyla, ve ayn-ı cem’de müşahade yoluyla bilen kimsenin deneyimlediği bir şeydir. Bu kimse, Hakk’ın sözü gereğince, Hakk’ın dönüşüme uğramasıyla çeşitlenen bir kalp sahibi olan kimsedir.

Ama iman ehli olanlar, Hakk’a ilişkin olarak haber verdikleri şeyler konusunda, nebi ve resulleri taklit edenlerdir. İnkâr ehlini taklit edenler ve gelen haberleri kendi aklî delillerine dayandırarak yorumlayanları taklit edenler ise, taklit eden kimseler değildirler. İman ehli olanlara, Allahu Teala tarafından, nebilerin dilleri üzere gelen ilahi haberlere “kulak verenler” [Kaf Suresi, 50/37] olarak işaret edilmiştir. Ve kulak veren böylesi bir kimse şehid’dir. Allahu Teala, hayal hazretine ve bu hayal hazretinin kullanılmasına dikkat çekmektedir. Ve buna Resulullah Efendimizin (sav) şu sözleriyle işaret edilmiştir: “İhsan, senin Allah’ı görüyor gibi O’na ibadet etmendir” ve “Allahu Teala, namaz kılan kimsenin kıblesindedir.” İşte bundan dolayıdır ki, böylesi bir kimse şehid’dir.

Ve düşünsel kurgulama sahibini taklit eden ve düşünsel kurgulama ile kayıtlı olan kimse, kulak veren kimse değildir. Çünkü, kulak veren kimsenin, bizim sözünü ettiğimiz şeyi şehid olması kaçınılmazdır. Ve bizim sözünü ettiğimiz şeyi şehid olmayan kimse, bu ayet ile kastedilen kimse değildir. Bu kimseler, Allahu Teala’nın kendileri hakkında, “Kendilerine uyulanlar, kendilerine uyanlardan yüz çevirdiklerinde..” [Bakara Suresi, 2/166] buyurduğu kimselerdir. Resuller ise, kendilerine uyanlardan hiçbir zaman yüz çevirmezler.

İmdi ey dostum, bu “kalp hikmeti”nde senin için sözünü ettiğim şeyi iyice anla. Ve “kalp hikmeti”nin Şuayb’a özgü kılınması, “kalp hikmeti”nde şubelenme olmasından dolayıdır. Yani, bu hikmet belli bir şubeye özgü değildir, çünkü her itikat bir şubedir. Dolayısıyla itikatların toplamı birçok şubelerden oluşur. Böyle olunca, perde açıldığında, her bir kimse için itikat ettiği şey ölçüsünde açılır. Kimileyin ise itikat ettiği şeyin tersine bir şekilde açılır — tıpkı Allahu Teala’nın şu

sözünde olduğu gibi: “Kıyamet günü onlara zannetmedikleri şey Allah’tan zahir olur” [Zümer Suresi, 39/47].

Bu açılmaların çoğu ilahi hükümlere ilişkindir. Nitekim bir Mutezili, tevbe etmeksizin ölen isyankar bir kimse için Allah’ın tehdidini yerine getireceğine itikat eder. Ama, Allah, ölen bu kimseye inayet edip herhangi bir ceza vermeyecek olursa, Allah’ın Gafûr ve Rahman olduğunu görür — dolayısıyla da, zannetmediği şey Allah’tan zahir olur.

Ve Huviyet’e ilişkin olarak perdenin açılmasına gelince: Kulların kimisi, kendi itikatlarında Allah’ın muhakkak şöyle ve böyle olduğuna kesinkes inanır. Perde açıldığında itikat ettiği şeyin suretini görür — ve bu suret itikat ettiği Hak’tan başkası değildir. Ve düğüm çözülür. Böylelikle de itikadın ortadan kalkmasıyla, müşahede yoluyla bilir. Görüşün keskinlik kazanmasından sonra, zaaf ve düşüncenin noksanlığı artık geri gelmez.

Hak –birbirinden farklı suretlerde tecelli etmesindendir ki– kimi kullarına da rüyet indinde itikat ettikleriyle uyuşmaz bir şekilde zahir olur. Çünkü tecellide tekrar yoktur. Böylece kimi kullar için, gördükleri bu yeni suret huviyete ilişkin itikatları olur. Ve Huviyet hakkında zannetmedikleri şey, perdenin açılmasından önce Allah’tan kendilerine zahir olur.

Ve biz, *Tecelliyat* adlı kitabımızda, ölümden sonra Allah’a ilişkin marifetteki ilerlemeden ve keşf sırasında ehlullahtan bir araya geldiğimiz kişilere, bu mesele hakkında bilmedikleri bazı şeyleri anlattığımızdan söz etmiştik.

İnsanın sürekli ilerleme halinde olması hiç kuşkusuz çok şaşılası bir iştir. Ve insan, perdenin inceliğinden ve suretlerin birbiriyle benzeşmesinden dolayı, bu ilerlemenin farkına varamaz. Ve bu suretlerin benzeşmesine, Hak Teala’nın, “Cennet ehline bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiğinde, ‘Bu, önceden dünyada bize verilenlerdendir,’ derler” [Bakara Suresi, 2/25] sözünde işaret edilmiştir. Halbuki bir rızık, bir diğer rızık aynısı değildir. Çünkü benzeşen iki şey birbirlerine benzeş olmalarından dolayı, arif için iki farklı şeydir. Ve tahkik ehli bir kimse bir’de çokluğu görür. Ve, İlahi İsimler’in tek bir şeye delalet ettiklerini ve her ne kadar hakikatleri çeşitli ve çok ise de, delalet ettikleri şeyin hiç kuşkusuz ayn-ı vahid olduğunu bilir. İmdi bu, ayn-ı vahid’de akılla-kavranabilir olan bir çokluktur. Tecellide, ayn-ı vahid’deki çokluk müşahede edilir. Nitekim heyula, bütün suretler için varsayılan bir şeydir; ve çokluklarına ve çeşitliliklerine rağmen bütün bu suretler hakikatte cevher-i vahid’e dönerler — ki, bu cevher-i vahid de bu suretlerin heyulasıdır. Nefsini bu marifetle bilen kişi, hiç kuşkusuz Rabb’ini bilir.

Çünkü Hak, insanı Kendi Sureti üzere yaratmıştır. İnsan Hakk'ın huviyetinin ve hakikatının ta kendisidir. Bundandır ki, resuller ve sufiler arasındaki ilahiyun'dan başkaca hiçbir alim, nefsin marifetine ve hakikatine ulaşamadı.

Öncekilerden ve kalamcılardan kuramcı ve düşünce erbabı olanların, nefs ve nefsin mahiyeti hakkındaki sözlerine gelince: Bunlardan nefsin hakikatine erişmiş olan yoktur. Ve düşünsel kurgulama hiçbir zaman marifete götürmez. İmdi, düşünsel kurgulama yoluyla, nefsin hakikatini bilmeyi isteyen kişi, şişmeyi semizlik sanır ve ateşsiz odunu üfler. Hiç kuşkusuz bunlar, dünya hayatında çabaları boşa gitmiş ve batıl olduğu halde, iyi işler yaptıklarını sananlardır. İmdi, bir işi uygun düşenden başka bir yoldan isteyen kişi, o işin hakikatine erişmek konusunda başarılı olamaz.

Ve Hak Teala, âlem hakkında ve âlemin her Nefes'te yeni yaratılışla [halk-ı cedid] ayn-ı vahid'de dönüşüme uğraması hakkında ne güzel buyurmuştur! Belli bir kesim ve belki de âlem ehlinin çoğu hakkında, "Onlar yeni yaratılış konusunda şüphededirler" [Kaf Suresi, 50/15] buyurdu. Dolayısıyla bu kimseler, âlemin her Nefes'te yenilendiğini bilmezler.

Ama Eş'ariler, yeni yaratılışın [halk-ı cedid] bazı mevcudat, yani arazlar için sözkonusu olduğunu, Hisbaniyye'den olanlar ise âlemin bütünü için sözkonusu olduğunu gördüler. Ama kuramcıların hepsi onları cehaletle suçladı. Hisbaniyye'nin hatası, bütün bir âlemin değişime uğramasına ilişkin sözlerinin varlığına rağmen, bu suretleri kabul eden akılla-kavranabilir cevherin ahadiyet-i ayn'ına akıl yetirememiş olmalarıdır. Halbuki, bu cevher ancak bu suretlerle mevcut olur ve bu suretler de ancak, akılla-kavranabilir olan bu cevherle akledilebilir olurlar. Eğer böyle düşünselerdi, işin aslını bilmiş olurlardı.

Ve Eş'ariler'in hatasına gelince: onların bilmediği şey, âlemin bütünü'nün arazların toplamı olduğu ve her an başkalaştığıdır — çünkü araz, iki farklı anda aynı kalmaz. Bu, şeylerin tanımlanmasında apaçık ortadadır; çünkü onlar bir şeyi tanımladıklarında, bu tanımladıkları şeyin araz olduğu, tanımlamalarının kendisinde apaçıktır. Ve bu şeyin tanımında sözü edilen arazlar da, kendisiyle kaim olan cevherin ta kendisi ve bu cevherin hakikatidirler. Ve kendi hakikati yönünden cevher, arazdan başka bir şey olmayıp, kendisiyle kaim olması sözkonusu değildir.

İmdi, kendisiyle kaim olmayan şeyin toplamından, kendisiyle kaim olan bir şey ortaya çıkar — kendisiyle kaim olan cevherin zatî tanımında "boşlukta yer tutma" olması gibi. Ve cevherin arazı kabulü, o cevherin zatî tanımıdır. Ve hiç kuşkusuz,

kabul arazdır. Çünkü kabul –kendisiyle kaim olmadığı için– ancak kabul-eden’de mevcut olur. Halbuki kabul, cevher için zatîdir. Ve boşlukta yer tutma da arazdır; ve bu da kendisiyle kaim olmayıp ancak boşlukta yer tutan’da sözkonusu olur. Halbuki boşlukta yer tutma ve kabul, tanımlanan cevherin kendisine birer eklenti değillerdir. Çünkü zatî tanımlar, tanımlananın ta kendisi ve huviyetidirler. Böylece, iki farklı anda aynı kalmayan şey, iki veya daha çok farklı zamanda aynı kalmış olur ve kendisiyle kaim olmayan şey, kendisiyle kaim olan şey haline döner. Ama onlar bunun farkında değillerdir. “Ve onlar yeni yaratılış konusunda şüphededirler” [Kaf Suresi, 50/15].

Ve keşf ehline gelince, onlar Allah’ın her Nefes’te tecelli ettiğini ve tecellide tekrar olmadığını görürler. Ve yine onlar, her tecellinin yeni yaratılışı [halk-ı cedid] ortaya çıkardığını veya yaratılışı ortadan kaldırdığını müşahade yoluyla görürler. İmdi, yaratılışın fenâsı tecellinin ortadan kalkması iken, yaratılışın bekâsı da, bir sonraki tecellinin yaratılışı ortaya çıkarmasıdır. Öyleyse, anla!

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LUT KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MELKİYYE

“*Melk*” şiddet, güç ve “*melik*” şiddetli, sıkı, güçlü [şedid] demektir. Hamur iyice yoğrulduğunda, “Hamur sıkıca yoğruldu” diye bir ifade kullanılır. Kays bin el-Hatîm, savrulan bir mızrağı şöyle betimler: “Mızrağı elimle öylesine sıkı [şedid] tutup sapladım ki, açılan yarığın genişliğinden, karşıda duran kişi arkada olanı görebilir...”

Ve Allahu Teala, Kur’an’da Lut aleyhisselam’ın şu sözlerini aktarır: “Eğer size karşı gücüm yetseydi veya güçlü bir kaleye sığınsaydım..” [Hud Suresi, 11/80]. Ve Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Allahu Teala kardeşim Lut’a rahmet etsin, ki o güçlü bir kaleye sığındı.” Ve Lut aleyhisselam’ın “güçlü bir kale” [rûkn-i şedid] derken kastettiği şey “kabile”dir; “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” sözüyle kastettiği de, “karşı koyma”dır ve bu da burada beşere özgü himmettir. Ve Resulullah (sav) şöyle buyurdu: “Lut’un, ‘Eğer size karşı gücüm yetseydi veya güçlü bir kaleye sığınsaydım’ dediğinden bu yana gönderilen bütün peygamberler, kendi kavminden bir topluluk içerisinde ve kendisini kollayan bir kabile içerisinde gönderilmiştir” — tıpkı Ebu Talib’in Resulullah’ı (sav) koruyup kollaması gibi.

Lut aleyhisselam’ın, “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” demesi, Allahu Teala’nın, “Allah sizi zaaftan yarattı ve ardından güç verdi” [Rum Suresi, 30/54] sözünü iştmiş olmasından dolayıdır. Demek ki, güç, meydana getirmeyle ortaya çıkmıştır; dolayısıyla da bu, arızî bir güçtür. Sonra, gücün ardından zaafı ve ihtiyarlığı ortaya çıkardı; dolayısıyla meydana getirme, ihtiyarlığa ilişkilendi. Zaaf ise, yaratılmış olanın kendi aslına dönmesidir — ve O şöyle buyurmuştur: “Allah sizi zaaftan yarattı” [Rum Suresi, 30/54]. Böylece O, insanı kendisinden yarattığı şeye döndürür: “İçinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına dek götürülür, öyle ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez bir hale gelir” [Hac Suresi, 22/5]. Burada Allahu Teala, bu kimsenin başlangıçtaki zaafa döndürüldüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla,

zaaf sözkonusu olduğunda, ihtiyar kişinin durumu –hüküm bakımından– tıpkı bir çocuğunki gibidir.

Hiçbir nebi yoktur ki, kırk yaşını doldurmadan gönderilmiş olsun — ve kırkinci yaş, insanın güçten düşmeye başladığı zamandır. Bundandır ki, Lut aleyhisselam, “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” dedi ve kendisinde zaaf ortaya çıkınca müessir olan himmet’i istedi. Eğer sen, “Lut aleyhisselam’ı, müessir olan himmetten alıkoyan nedir; tâbi olma durumundaki saliklerde bulunan bu şey nasıl olur da onlardan daha üstün olan resulde bulunmaz?” diye soracak olursan, derim ki: Doğru söylüyorsun, ama bilmediğin şey; marifetin, himmet yoluyla tasarrufta bulunmaya engel olduğudur. Dolayısıyla arifin marifeti arttıkça, himmet yoluyla tasarrufu azalır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, kulluk makamını gerçeklemiş ve tabii olan yaratılışının aslını görmüş olmasıdır. İkincisi ise, tasarruf-eden ile tasarruf-edilen’in ahadiyetidir — himmetini yöneltebileceği bir şey göremez; dolayısıyla bu, onu tasarrufta bulunmaktan alıkoyar. Ve bulunduğu müşahede noktasında görür ki, karşısındaki kendisiyle çekişen kimse, yokluk halindeyken ayn’ının değişmezliğinde bulunduğu hakikat üzere olup, bundan herhangi bir şekilde sapmış değildir — varlığıyla, yokluk halindeki değişmezliğinde ne üzere bulunuyorsa onu zahir kılar. Dolayısıyla, kendi hakikatinin sınırını aşmış ve kendi yolundan şaşmış değildir. Bunun, “çekişme” olarak adlandırılması arızî bir şeydir, böyle görülmesi ancak insanların gözlerindeki perdeden dolayıdır ve Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: “İnsanların çoğu bilmezler” [A’raf Suresi, 7/187] yani, “Onlar dünya hayatının zahirini bilirler ama işlerin sonundan gafildirler” [Rum Suresi, 30/7]. Bu, (“gılaflar” sözcüğünden) çevrinmiştir. Gafil olanlar, şöyle derler: “Bizim kalplerimiz gılaflar içindedir” [Bakara Suresi, 2/88]. Ve “gılaflar,” hakikati ne ise o olarak görmekten alıkoyan perdedir. İşte bu ve buna benzer şeyler, arif olan bir kimseyi âlemde tasarrufta bulunmaktan alıkoyar.

Şeyh Ebu Abdullah Muhammed bin Kâid, Şeyh Ebu Suud bin eş-Şiblî’ye şöyle sordu: “Niçin tasarrufta bulunmuyorsun?” Bunun üzerine eş-Şiblî şöyle cevap verdi: “Ben tasarrufu, Hakk’ın üzerimde dilediğince tasarrufta bulunması için terk ettim.” Burada, Allahu Teala’nın, “O’nu vekil kıl!” [Müzemmil Suresi, 73/9] emrine göndermede bulunur. Ve vekil, tasarrufta bulunandır. Ebu Suud, Allahu Teala’nın şu emrini işitmiştir: “Allah’ın sizi üzerine halife kıldığı şeylerden sarfedin!” [Hadîd Suresi, 57/7]. Dolayısıyla Ebu Suud ve arifler, ellerinde olanın kendilerine ait olmayıp, kendilerinin bu mülke halife kıldıklarını bilirler. Hak, ona şöyle dedi: “Seni halef kıldığım ve sana mülk olarak verdiğim şeyler için Beni vekil kıl!” Böyle olunca, Ebu Suud, Allah’ın emrine uyarak, O’nu vekil kıldı.

İmdi, buna benzer şeyleri müşahede eden bir kimsede, başkaları üzerinde tasarrufta bulunabileceği bir himmet nasıl kalabilir ki? Himmet ancak üzerinde tasarruf edilecek şey üzerinde yoğunlaşıp diğer şeylerin gözardı edilmesiyle etkisini gösterebilir — işte bunun bilgisidir ki, böylesi bir yoğunlaşmadan alıkoyar. Dolayısıyla, marifeti eksiksiz olan arif, son derece acz ve zaaf içerisinde zahir olur.

Abdallardan biri Abdurrezzak’a şöyle dedi: “Ey Abdurrezzak! Şeyh Ebu Medyen’e selamdan sonra de ki: Ey Ebu Medyen! Nasıl olur da bize hiçbir şey güç gelmediği halde, sana şeyler güç gelir — üstelik de biz senin makamına rağbet edici olup, sen bizim makamımıza rağbet edici olmadığın halde?” Ebu Medyen, Abdallar’ın makamına ve diğer makamlara sahipti. Biz, ne var ki, zaaf ve acz makamında Ebu Medyen’den daha ötedeyiz. Abdal’ın Ebu Medyen’e bu söyledikleri, bu meseleyle ilgilidir.

Ve Resulullah (sav) bu zaaf ve acz makamında, kendisine yönelik ilahi emir doğrultusunda şöyle buyurdu: “Ben, bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım” [Ahkaf Suresi, 46/9]. Dolayısıyla Resul (sav), kendisine ne vahyolunmuşsa, onun hükmüne uyar ve onun için, ilahi hükme uymaktan başkası sözkonusu değildir. Ona açıkça tasarrufta bulunması vahyolunursa, tasarrufta bulunur. Ve eğer tasarruftan sakındırılsa, tasarrufta bulunmaktan kaçınır. Ve eğer tasarrufta bulunma konusunda serbest bırakılırsa – marifetinde eksiklik olmadıkça– tasarrufta bulunmamayı yeğler.

Ebu Suud bin Şibli Bağdadî, müridlerine şöyle dedi: “Onbeş yıl oluyor ki, Allahu Teala bana tasarruf verdi ve ben incelik göstererek tasarrufta bulunmadım.” Burada, naz sözkonusudur. Ama biz, tasarrufu incelik göstermek için bırakmadık, bizim tasarrufta bulunmayışımız, ancak marifetin kusursuzluğundan dolayıdır; çünkü marifet tasarrufta bulunma işini tercihe bırakmaz. Dolayısıyla arif olan kişi, himmetiyle âlemde tasarrufta bulunduğunda bunu, kişisel tercihiyle değil, ilahi emirle ve zorunda kalarak yapar. Ve hiç kuşquamız yoktur ki, risaletin kabulü gerektiğinden dolayı, elbetteki risalet makamı tasarrufu talep eder. İmdi, Allah’ın dininin zahir olması için, ümmeti ve kavminin doğruluğunda şüphe duymayacakları bir şeyle zahir olur. Ne var ki, bu durum evliya için böyle değildir.

Resul de tasarrufu zahiren talep etmez. Çünkü kavmine karşı merhametlidir. Dolayısıyla delilin onlara apaçık kılınmasında –bu, onların helak olmasına neden olacağından– aşırıya gitmeyi istemez. Böylelikle, onların helak nedenleri olan delilin ortaya çıkmasında aşırıya gitmek istemeyişiyle, onların yaşamlarını sürdürmelerini sağlar.

Resul, mucize bir topluluğa apaçık kılındığında bazı kimselerin bu mucizeye inanacaklarını ve bazı kimselerin de –bildikleri halde– bu mucizeyi inkar edeceklerini; gördükleri mucizeyi, zulüm, büyülenme ve çekememezlik nedeniyle açıktan açığa doğrulamayacaklarını ve bir kısmının bu mucizenin sihir ve büyü olduğunu söyleyeceğini bilir. Resul, bunu gördüğü ve ancak Allahu Teala’nın, kalbini iman nuruyla aydınlattığı kimsenin mümin olduğunu ve bir kimse iman denilen bu nur ile bakmadıkça, mucizenin bir yarar sağlamadığını gördüğü içindir ki –mucizenin, orada bulunanların kalplerindeki etkisi genel olmadığından– himmetini, mucize göstermekten alıkoydu. Nitekim, Allahu Teala, resullerin en kâmil olanı, halkın en bilgili ve hal itibarıyla en sadık olanı için şöyle buyurdu: “Sen sevdiğin kimseye hidayet edecek değilsin; dilediğine hidayet edecek olan Allah’tır” [Kasas Suresi, 28/56]. Ve eğer himmetin etkisi genel olsaydı; kendisinden daha kâmil ve himmet itibarıyla kendisinden daha üstün ve yüce bir kimse bulunmayan Resulullah’ın (sav) himmeti etkide bulunurdu. Ne var ki, Resulullah’ın himmeti amcası Ebu Talib’e etkide bulunmadı ve yukarıda andığımız ayet, Ebu Talib’e ilişkin olarak indi. Bundandır ki Allahu Teala Resul (sav) hakkında şöyle buyurdu: “Onun görevi ancak bildirmektir” [Mâide Suresi, 5/99]. Ve Allahu Teala yine şöyle buyurdu: “Onlara hidayet etmek senin işin değildir; Allah’tır dilediğine hidayet eden” [Bakara Suresi, 2/272]. Ve Allahu Teala, Kasas Suresi’nde şunu ekledi: “Allah hidayet olunanları bilir” [Kasas Suresi, 28/56] — yani, Allahu Teala, ayn-ı sabiteleri yoluyla yokluk hallerinde hidayet olunmalarına ilişkin ilmi Kendisine verenleri bilir.

Bu, ilmin malum’a tâbi olduğunu kanıtlar. Dolayısıyla, ayn’ının değişmezliğindeki yokluk halinde mümin olan bir kimse, varlık halinde de aynı suret üzre zahir olur. Ve Allahu Teala, onun böyle olduğunu ondan bildi. Bundandır ki, “Allah hidayet olunanları bilir” [Kasas Suresi, 28/56] buyurdu. Ve yine Allahu Teala şöyle buyurdu: “Benim indimde söz değişmez..” [Kaf Suresi, 50/29] — çünkü Benim sözüm halk ettiklerime ilişkin ilmimle sınırlıdır. “..Ve Ben kullarıma asla zulmedici değilim” [Kaf Suresi, 50/29] — yani, Ben onları şaki kılan küfrü kendi üzerlerine takdir edip de sonradan, onların güç yetiremeyecekleri bir şeyi kendilerinden istiyor değilim; Biz onlara ancak ilmimiz kadarınca muamele ettik; eğer ortada bir zulüm sözkonusuysa, zalim olanlar ancak kendileridir. Dolayısıyla, Allahu Teala onlara zulmetmiş değildir: “Onlar kendilerine zulmediyorlar” [Bakara Suresi, 2/57] — ve Biz, Zatımız onlara ne söylemekliğimizi verdiyse onu söyledik; ve Zatımız, Bize malumdur ve böylelikle onlara şunu mu yoksa bunu mu söyleyeceğimizi biliriz; Biz ancak söylemekliğimize ilişkin olarak neyi biliyorsak onu söyleriz; söz Bizden, işittikleri söze uymak veya uymamak ise onlardandır.

*Her Şey Bizden ve her Şey onlardandır
Ve ilmin alınması da Bizden ve onlardandır
Bizden olmasalar bile
HiÇ kuŖkusuz Biz onlardanız.*

Öyleyse ey dostum, marifetin özü olan bu Lut kelimesindeki melki hikmeti iyi anla!

*Ŗimdi sır sana açıldı ve iş açıklığa kavuŖtu:
"Tek" denilenin, çiftin içerisinde yer almasıdır bu.*

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜZEYİR KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KADERİYYE

Bil ki, “kazâ” denilen şey, Allah’ın şeylerdeki hükmüdür. Ve Allah’ın şeylerdeki hükmü; şeylere ilişkin ve şeylerdeki ilmiyle sınırlıdır. Ve Allah’ın şeylerdeki ilmi de, bu bilinen şeylerin nefslerinde sabit olarak bulundukları halden Hakk’a verdikleri ilimle sınırlıdır.

Kader, şeyler kendi aynlarında ve nefslerinde ne üzere sabit iseler, hükmün buna göre fazlalık olmaksızın zamansal olarak verilmesidir. Ve ilahi kazâ, şeyler üzerine ancak şeyler ile hükmeder. Ve bu kader sırrının ta kendisidir. Ve bunu bilmek, kalbi olan ve müşahede edici olarak kulak veren kimseye özgüdür. Ve apaçık delil Allah’ındır. Böyle olunca, Hüküm Verici, gerçekte hüküm verilenin ayn’ına uyarlık içerisinde hüküm verir — hüküm verilenin zatı neyi gerektiriyorsa o şekilde hükmeder. Hükmolunan, kendisinde olan şeyle Hüküm Verici’nin nasıl hüküm vereceğine ilişkin hüküm vericidir. İmdi, hüküm verme konumunda olan, hüküm verdiği şeyle ve hüküm verdiği şeyde hükmolunandır.

İmdi, bu meseleyi iyice anla! Çünkü kader sırrı, ancak zuhurunun yeğînliğinden dolayı bilinmez oldu. Ve nebiler kader sırrını bilmeyi çok istedikleri ve bu konuda ısrarlı davrandıkları halde, bu kader sırrı bilinmez olarak kaldı.

Bil ki, resuller –Allah’ın selamı onların üzerine olsun– evliya ve arif olmaları dolayısıyla değil, resul olmaları dolayısıyla, ümmetlerinin bulundukları hal mertebesi üzeredirler. Bundandır ki, resullerde kendilerine bildirilen ilim, ancak artıksız ve eksiksiz olarak ümmetlerinin gereksindiği kadardır. Ve ümmetler arasında üstünlük derecelenmesi sözkonusudur. Kimi ümmetler, kimi ümmetlerden daha fazlasına sahiptir. Resuller de –ümmetlerin arasındaki üstünlük derecelenmesi dolayısıyla– resullük ilminde biri diğerinden daha üstündür. Buna ilişkin olarak Allahu Teala şöyle buyurur: “Resullerin bazısını

bazısından üstün kıldık” [Bakara Suresi, 2/253]. Ve yine resullerin, kendi zatları gereğince ilimlere ve hükümlere olan istidatları dolayısıyla, kendi aralarında üstünlük derecelenmesi sözkonusudur. Ve Allahu Teala buna ilişkin olarak şöyle buyurur: “Nebilerin bazısını bazısından üstün kıldık” [İsra Suresi, 17/55].

Ve Hak Teala, halk’a ilişkin olarak şöyle buyurdu: “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi” [Nahl Suresi, 16/71]. Ve rızık bir yanıyla ilim gibi ruhani ve bir yanıyla da yiyecek gibi duyumsaldır. Ve Hak Teala rızkı bilinen kader ile indirir — ve “bilinen kader” denilen şey, halk’ın talep ettiği istihaktır — ve “O, her şeye halkını verdi” [Taha Suresi, 20/50]. İmdi Hak Teala, bir şey için ne dilemişse [meşîyyet] o kadar rızık indirir. Ve O, bildiği şey ölçüsünce ve hükmettiği şey yoluyla diler. Ve önceden dediğimiz gibi, Hak Teala bilinen’i ancak bu bilinen’in kendi nefsinden Hakk’a verdiği kadarıyla bildi. İmdi, zamanlama, asıl itibarıyla, bilinen içindir. Ve ilim, irade ve meşîyyet kadere tâbidir.

Böyle olunca, kader sırrı, ilimlerin en üstünlerinden ve en büyüklerinden biridir ve Allahu Teala bu ilmi ancak eksiksiz marifete eriştiği kimse için anlaşılır kılar. Kader sırrını bilmek, onu bilen kimseye hem büyük bir rahatlık, hem de elemli bir azap verir. Dolayısıyla kader ilmi, bu ilme sahip olan kişiye birbiriyle çelişen iki şey verir. Ve bundandır ki, Hak Teala Kendi nefsinin gazab ve rıza ile nitelendirdi. Ve böylelikle İlâhi İsimler birbirlerine karşılık geldi. Böyle olunca, mutlak varlıkta ve kayıtlı varlıkta tek bir hakikat hükmeder; ve hükmü doğrudan veya dolaylı olarak genel olduğundan, bundan daha kusursuz, daha güçlü ve büyük bir şeyin olması olanaksızdır.

Nebiler –Allah’ın selamı onların üzerine olsun– ilimlerini belli bir şekilde ilâhi vahiy yoluyla aldıkları için; aklın, düşünsel kurgulamasından dolayı, işlerin hakikatini ne ise o olarak görmek konusunda eksikli olduğunu bildiklerinden, kalpleri aklî kurgulamadan arınıktır. Ve yine, ancak deneyimleme ile erişilerek idrak olunan şeyin haber verilmesi de eksiklidir. İmdi, kusursuz ilme, ancak ilâhi tecelli yoluyla ve Hakk’ın gözlerden ve kalplerden perdeyi kaldırmasıyla erişilebilir ve böylelikle kişi, kadîm olanı ve hâdis olanı; yokluğu ve varlığı; olanaksız ve zorunlu ve olabilir olanı kendi hakikatlerinde ve aynlarında sabit oldukları şey üzere idrak eder.

Üzeyir aleyhisselam vahiy yoluyla öğrenmek istediğinden dolayıdır ki –hadis-i şerifte belirtildiği gibi– azarlandı. Eğer bizim sözünü etmiş olduğumuz keşfi istemiş olsaydı, bu isteğinden dolayı azarlanması sözkonusu olmazdı. Ve Üzeyir aleyhisselam’ın kalbinin arınıklığının kanıtı, bir yönden bakıldığında, onun, “Allah, ölümünden sonra bunları nasıl diriltir acaba?” [Bakara Suresi, 2/259] sözüdür. Ve bizim anlayışımıza göre, Üzeyir aleyhisselam’ın bu sözleri, İbrahim aleyhisselam’ın

sözleri gibidir. “Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti ve ona ‘Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz’ dedi” [Bakara Suresi, 2/259]. Bu şekilde, Üzeyir aleyhisselam, cisimlerin nasıl dirildiğini doğrudan inceleme yoluyla gördü. Böylelikle Allah, ona, bunun nasıllığını göstermiş oldu.

Ne var ki Üzeyir aleyhisselam, şeyleri ancak yokluklarındaki sübut hallerinde keşf etmekle idrak edilebilecek kader sırrını öğrenmek istedi. Bundandır ki, ona bu kader sırrı verilmedi — çünkü bu kader ilmi ilahi özelliklerden biridir. Kaderi Allahu Teala’dan başkasının bilmesi olmayacak bir şeydir. Çünkü bunlar ilk anahtarlardır, yani gayb anahtarlarıdır ki, bunları Allah’tan başka hiç kimse bilmez. Ama Allah kullarından dilediğine buna ilişkin bazı şeyleri bildirir. Bil ki, anahtarlar, ancak fetih halinde “anahtarlar” olarak adlandırılırlar. Ve fetih hali de, tekvin’in şeylere ilişkilmesi halidir — veya, dilersen, buna kudretin takdir olunmuşa ilişkilmesi halidir de diyebilirsin. Ve bunu Allah’tan başkası deneyimleyemez. Ve bu hal içerisinde ne tecelli ne de keşf sözkonusu olur. Çünkü kudret ve fiil ancak – herhangi bir şekilde kayıtlanmamış mutlak varlık sahibi olan– Allah’a özgüdür.

Kadere ilişkin isteğinden dolayı Hakk’ın Üzeyir aleyhisselam’ı azarladığını gördüğümüzde, bildik ki, Üzeyir aleyhisselam bu erişimi istemiş ve sonuçta, kendisi için, takdir olunmuşa ilişkilendirilen bir kudret istemiştir. Ne var ki bu, ancak mutlak varlık sahibi olan için sözkonusu olabilir. Dolayısıyla Üzeyir aleyhisselam, halkta deneyimlemesi olanaklı olmayan şeyi istedi — ve bir işin nasıllığı ancak deneyimleme yoluyla idrak olunur.

Ve Allah Üzeyir aleyhisselam’a, “Eğer bu isteğinden vazgeçmezsen adını nübüvvet defterinden silerim” dediğinde, bununla kastolunan şey şudur: “Ben sana vahiy yolunu kapatır ve işi sana tecelli yoluyla bildiririm. Ve bu da ancak senin istidadına göre olur. Ve sonuçta sen, ancak istidadın kadarınca idrak etmekte olduğunu bilirsin. Bu istediğin şeye bakarsın. Ve tecellide istediğin şeyi görmeyecek olursan, görmek istediğin bu şeye istidadın olmadığını ve bu istediğin şeyin ilahi özelliklerden olduğunu bilirsin. Biliyorsun ki, Allahu Teala her şeye halkını vermiştir. Eğer ki, Allahu Teala sana bu özel istidadı vermemiş ise, bu senin halkın değil demektir. Eğer bu senin halkın olsaydı, ‘O, her şeye halkını verdi’ [Taha Suresi, 20/50] sözünü bildiren Hak, elbette onu sana verirdi.” Ve bu, Üzeyir aleyhisselam’a Allah’ın bir inayetidir — bunu bilen bildi, bilmeyen bilmedi.

Bil ki, velayet her şeyi içine alan felek olduğundan ardı kesilmemiştir. Ve velayet için haber verme [inba] genel bir nitelik taşır. Ama, Muhammed (sav) ile birlikte şariat getiren nübüvvet ve risaletin ardı kesildi ve artık ondan sonra nebi yoktur;

yani, şariat getirici ve kendisine şariat verilmiş nebi, ve şariat getirici olan resul yoktur. Ve Resulullah'ın (sav), "Benden sonra nebi yoktur" hadisi, eksiksiz kâmil kulluk zevkinin kesilmesini içerdiğinden dolayı, evliyaullah'ın zuhurunu kısıntıladı. İmdi, eksiksiz kulluğa özgü olan "nübüvvet" ismi, bundan böyle, kul-olmaklığa [ubudiyyet] ilintilendirilemez. Çünkü kul, efendisi olan Allah'a, isim yönünden ortak olmamayı diler — yani, "Allah" isminde ortak olmamayı diler.

Allahu Teala "Nebi" ve "Resul" isimleriyle adlandırılmazken, "Veli" ismiyle adlandırıldı ve bu isimle nitelendi — ki O şöyle buyurmuştur: "Allah inananların Veli'sidir" [Bakara Suresi, 2/257] ve "O gerçek Veli'dir, övülmeye layık olandır" [Şura Suresi, 42/28]. Bu "Veli" ismi dünyada ve ahirette kullar için kalıcıdır. İmdi, nübüvvet ve risaletin sona ermesinden dolayı, Hakk'a özgü olmayıp da yalnızca kula özgü olan bir isim kalmadı. Ancak Allahu Teala, kullarına lütfundan dolayı, onlara şariat getirici olmayan genel nübüvveti kalıcı kıldı. Ve Allahu Teala, kulları için, hükümlerin değişmezliği korunarak içtihad yoluyla şariat getirmeyi kalıcı kıldı — yani, kulları için şariat getirme konusundaki veraseti kalıcı kıldı. Bundandır ki, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Alimler, nebilerin vârisleridir." Bu veraset, ancak hükümlerden içtihad yoluyla şariat getirmelerine ilişkindir.

İmdi sen bir nebiyi, şariat getirmenin dışında bir söz söylerken gördüğünde, o, arif bir veli olması dolayısıyla konuşmaktadır. Bundandır ki, o nebinin, alim bir nebi ve bir veli olması dolayısıyla olan makamı, resul veya şariat getirici ve şariat sahibi olması dolayısıyla olan makamından daha üstün ve daha kâmindir. İmdi, ehlullahtan birisinin, "Velayet, nübüvvetten üstündür" dediğini işitecek olursan, o bu sözüyle ancak bizim sözettiğimiz şeyi kastediyordur. Veya, ehlullahtan birinin, "Veli, nebi ile resulün üstündedir" dediğini işitecek olursan, o bu sözüyle tek bir kişiyi kasteder — onun veli olması dolayısıyla bulunduğu makam, nebi veya resul olması dolayısıyla bulunduğu makamdan üstündür. Yoksa, nebiye tâbi olan veli, nebiden üstün değildir. Çünkü tâbi olan bir kimse, hiçbir zaman tâbi olduğu kimseyi geçemez — eğer tâbi olan, tâbi olduğu kimseyi geçecek olsaydı, tâbi olmaklığından söz edilemezdi. Bunu iyi anla!

İmdi, risalet ve şariat getiren nübüvvetin kaynağı velayet ve ilimdir. Görmez misin ki, Allahu Teala, Resul'e (sav) daha fazla ilim istemesini emretti. İlimden başka bir şey için, elinde olandan daha fazlasını istemesini emretmedi. Böylece ona şöyle buyurdu: "De ki: Rabbim, ilmimi artır!" [Taha Suresi, 20/114].

Şariat, belirli amellerle yükümlendirme ve belirli amellerden sakındırmadır. Ve bu amellerin mahalli de, geçici olan dünyadır. Ama velayetin geçici olması sözkonusu değildir. Eğer velayet geçici olsaydı —tıpkı risalet için sözkonusu olduğu gibi—

hakikati ile birlikte geçici olurdu. Ve eğer velayet bu şekilde hakikati ile birlikte geçici olsaydı “Veli” ismi kalıcı olmazdı — halbuki, “Veli” ismi Allah için kalıcıdır ve bu isim, hallenme yoluyla [tahallukan] ve gerçekleştirme yoluyla [tahakkukan] ve ilişkilendirme yoluyla [taallukan] Hakk’ın kuluna özgüdür.

İmdi, Hak Teala’nın Üzeyir aleyhisselam’a söylediği, “Eğer kaderin mahiyeti hakkında sormaktan vazgeçmeyecek olursan, adını nübüvvet defterinden silerim” sözü, “İş, sana keşf ve tecelli yoluyla gelir ve senden ‘nebi’ ve ‘resul’ isimleri kalkar” demeye gelir. Ve böylece, velayeti kalır. Ne var ki, hal karinesi, kendisine yönelik ilahi seslenişin bir tehdit şeklinde olduğuna delalet edince, Üzeyir aleyhisselam, bu seslenişin, velayet mertebelerinden kimisinin bu dünyada kendisinden alınacağı şeklinde bir tehdit olduğunu bildi — çünkü nübüvvet ve risalet, velayetin içeriyor olduğu mertebelerden kimi mertebeleri içeren özel bir rütbedir. Böylece Üzeyir, şariat getirici nübüvveti ve şariat getirici risaleti olmayan veliden üstün olduğunu bildi. Ve böylece, nübüvvet mertebesinin gerektirdiği sonraki hallere yaklaşan kimse için, bu seslenişin tehdit değil, verilen bir söz olduğu ortaya çıkar. Böyle olunca, Üzeyir’in dileyişte bulunduğu şey hiç kuşkusuz makbuldür — çünkü, bir nebi olmaklığıyla aynı zamanda da bir veli olduğundan hal karinesi ile bilir ki, bir nebi’nin –velayet in bu özel mertebesine sahip olmasından dolayı– Allah’ın kerih gördüğünü bildiği ve olmasının olanaksız olduğunu bildiği bir şeyin peşinden gitmesi olmayacak bir şeydir. Ve bu haller, bunlara yakın olan kimse indinde yakın ve sabit olduğundan, böylesi bir kimse, “adını nübüvvet defterinden silerim,” biçimindeki ilahi sesleniş kendisi için verilmiş bir söz olarak görür. Ve bu sesleniş, kalıcı mertebeye delalet eden bir haber olur. Ve bu mertebe, ahiret yurdunda kalıcı olan mertebedir — ki bu ahiret yurdu herhangi bir şariat için mahal değildir, yaratılmış olanlar bir kez cennete veya ateşe girdiklerinde artık onlar için bir şariat üzere olmaklık söz konusu değildir.

Biz şeriatı, cennet ve ateş olan iki yurda girilmesiyle kayıtladık. Çünkü, kıyamet gününde ara-dönem ehli olanlar, henüz çocukken ölmüş olanlar ve deliler için şariat sözkonusudur. Bunlar, adaletin yerine getirilmesi ve suçlu olanların cezalandırılması ve cennet ehlinde olanların iyi amellerinin ödüllendirilmesi için bir arada haşrolunurlar. Bunlar diğer insanlardan ayrı bir yerde haşrolunduklarında, aralarındaki iyi olanlarından biri kendilerine nebi olarak gönderilir. Ve bu arada kendilerine bir ateş gösterilir. Nebi şöyle der: “Ben size gönderilmiş Hakk’ın resulüyüm.” Kimileri ona inanır ve kimileri de onu inkar eder. Sonra, bu nebi onlara şöyle der: “Kendinizi bu ateşe atın, içinizden her kim bana uyacak olursa, kurtulacaktır; ama her kim bana isyan edecek ve emrime karşı

gelecek olursa helak olup, ateş ehlinde olacaktır.” Sonra, ona uyup kendilerini ateşe atanlar said olurlar ve içine atladıkları ateşin serin ve esenlikli bir yer olmasıyla ödüllendirilirler. Ve her kim o nebiye asi olmuşsa, ceza çekmeyi hak ederek ateşe girer ve karşı gelmesinden dolayı ateşe iner. Ve sözü edilen günde bu nebinin gönderilmesi, Allah’ın kullarına yönelik adaletini yerine getirmesi içindir.

Ve yine Allahu Teala’nın, “O gün hakikat apaçık ortaya çıkar ve secdeye davet edilirler; fakat güç yetiremezler” [Kalem Suresi, 68/42] sözü de teklif ve şeriat getirmedir. İmdi, onlardan kimileri secde etmeye güç yetirir, kimileri de güç yetiremez. Nitekim dünyada, Ebu Cehl ve başkaları Allah’ın emrine uymaya güç yetiremediler. İmdi, ahirette, kıyamet gününde, ateşe ve cennete girmeden önce, şeriatten bu kadarı kalır. İşte bundan dolayıdır ki, biz, ahiret şeriatini kayıtladık. Allah’a hamd ü senâ olsun.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

İSA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEBEVİYYE

*Meryem'in suyundan veya
Balçıktan yapılmış beşer suretindeki Cebrail'in soluğundan
"Siccin" olarak adlandırdığın tabiattan,
Ruh, o tertemiz olanda, oluşa geldi.
Bundandır ki, onda ikameti uzadı bin yıldan fazla bir zaman.
O ancak Allah'tan bir ruhtur
Ulvî ve süflî olanda etkide bulunmasını sağlayan
Rabbine olan nisbeti doğrulansın diye
Ölüleri diriltti ve çamurdan kuş inşa etti.
Allah onun cismine temiz ve ruhunu arı kıldı
Ve tekvin işinde onu Kendine benzer kıldı.*

Bil ki, ruhların kendilerine özgü olan niteliği, ilişkilendikleri bir şeyin canlılık kazanarak, hayatın, ilişkilendikleri bu şeyden yayılmasıdır. Ve işte Samirî, bundandır ki, elçinin –ki o Cebrail'dir ve o da Ruh'tur– izinden bir avuç kadar aldı. Çünkü Samirî işin ne olduğunu biliyordu. İmdi, onun Cebrail olduğunu anlayınca, üzerine dokunduğu şeyde hayatın yayıldığını bildi. Böylece elçinin izinden bir parça alarak, bunu buzağıya koydu. Ve buzağı böğürmeye başladı. Çünkü buzağının çıkardığı ses, böğürmedir. Eğer, aldığı parçayı, başka bir surete yerleştirseydi, o suretten ancak o suretin kendisine özgü olan ses çıkardı ve bu sesin ismi de o surete nisbet olunurdu — tıpkı, homurdanmanın deveye, gümürdemenin koça, melemenin koyuna ve konuşmanın insana nisbet olunması gibi.

İmdi, hayatın, şeylere yayılan kadarına "lâhut" adı verilir. Ve "nâsut" bu ruhun, kendisiyle kaim olduğu mahaldir ve nâsut ruh ile kaim olmasından dolayı "ruh" olarak adlandırılır.

Cebrail'in ta kendisi olan Ruhü'l-Emin Meryem'e kusursuz bir insan suretinde görüldüğünde, Meryem onu kendisiyle birleşmek isteyen bir beşer sanarak – bunun izin verilmeyen bir şey olduğunu bildiğinden– kendisini bu adamdan kurtarması için bütün varlığıyla Allah'a sığındı. Böylelikle, eksiksiz bir şekilde Allah'ın huzurunda olmaklığa erişti, yani manevî ruha. Eğer Cebrail, bu durumda bulunan Meryem'e o anda üfleyecek olsaydı, İsa –annesinin o anki halinden dolayı– yaratılışının çirkinliğine kimsenin tahammül edemeyeceği bir kimse olarak ortaya çıkardı. Ve Cebrail Meryem'e, "Ben yalnızca Rabbinin elçisiyim; sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için geldim" [Meryem Suresi, 19/19] dediğinde, Meryem'in sıkıntısı geçti ve göğsü genişledi. İşte o anda Cebrail, İsa'yı ona üfledi. Cebrail, Allah'ın Kelimesi'ni Meryem'e aktardı — tıpkı Resul'ün (sav) Allah'ın Kelamı'nı kendi ümmetine aktarması gibi: "O, Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur" [Nisa Suresi, 4/171].

Meryem'de şehvet yayıldı. Dolayısıyla da İsa'nın bedeni Meryem'deki gerçek sudan [mâ-i muhakkak] ve Cebrail'deki –nefesinin neminde yayılmış olan– vehmolunan sudan [mâ-i mütevehhem] yaratıldı. Çünkü, canlı olan bedenin nefesi, bir miktar su içermesinden dolayı nemlidir. Böyle olunca, İsa'nın bedeni, vehmolunan sudan ve gerçek sudan varoldu. Ve bu insan türünde tekvin'in bildik şekilde olabilmesi için, annesinden ve Cebrail'in insan suretinde görünmesinden dolayı insan suretinde oldu.

Ve İsa, ölüyü diriltti, çünkü İsa İlahi Ruh'tur. Ve diriltme Allah'a ve üfleme İsa'ya aitti — tıpkı üflemenin Cebrail'e ve Kelime'nin Allah'a ait olması gibi. İmdi, İsa'nın ölüleri diriltmesi –bu diriltme onun üflemesiyle zahir olduğundan dolayı– gerçek bir diriltmeydi. Ve ölüleri diriltmesinin kendisinden olduğu vehmolunmuştu — diriltme Allah'tandı. Böyle olunca İsa, üzerine halk olunduğu kendi hakikatinden dolayı –ki İsa'nın vehmolunan su ve gerçek sudan halk olunduğunu söylemiştik– gerçek diriltmeyle [ihya-yı muhakkak] vehmolunan diriltmeyi [ihya-yı mütevehhem] cem etti. Bir yönden bakıldığında, diriltme ona tahkik yoluyla, ve bir diğer yönden bakıldığında da tevehhüm yoluyla nisbet olunur. "Ölüleri diriltirim" [Âl-i İmran Suresi, 3/49] — bu, tahkik yoluyladır. Ve, bundan önce, "O balçığa üflerim de, Allah'ın izniyle, o bir kuş olur" [Âl-i İmran Suresi, 3/49] — bu da, tevehhüm yoluyla diriltmedir. Yukarıda anılan ayette, "Allah'ın izniyle" olan şey, "kuşun olmasıdır," "üfleme" değil. Ama "Allah'ın izniyle" olanın "üfleme" olması da olasıdır — bu durumda kuş, duyumsal cismanî sureti dolayısıyla kuş olur.

Ve aynı şekilde, "Benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun" [Mâide Suresi, 5/110] ayetinde de durum böyledir ve İsa'ya ve Allah'ın iznine ve

Kur'an'da buna benzer olarak "İznimle" ve "Allah'ın izniyle" biçiminde izne nisbet olunan ne varsa hepsi böyledir. Eğer, "Allah'ın izniyle" olan şey "üfleme" ise, o halde üfleyenin üflemesine izin verilmiştir, böylelikle bu üfleme yoluyla kuş ortaya çıkar. Eğer "Allah'ın izniyle" olan "üfleme" değilse, o halde, kuşun tekvini Allah'ın izniyle olmuştur — ki bu durumda "Allah'ın izniyle" olan, "kuşun olması"dır. Ve hiç kuşkusuz, emirde tevehhüm ve tahakkuk olmasaydı, bu suret, bu iki yönü kabul etmezdi — ama İsa'nın oluşumunun bunu vermesinden dolayıdır ki, bu iki yöne sahiptir.

Ve İsa, öylesine bir alçakgönüllülük ile ortaya çıktı ki, cizyeyi alçakgönüllü bir şekilde ödemelerini, kendilerine bir tokat atılacak olursa, öbür yanaklarını çevirmelerini, tokat atan kimseye karşı gelmemelerini ve kısas talep etmemelerini ümmetine bir şeriat kıldı. Bu alçakgönüllülük, ona annesi yönündendir. Çünkü kadında aşağıdalık [süff] sözkonusudur ve kadın, hükmen ve duyumsal olarak erkeğin altında olmasından dolayı alçakgönüllüdür.

Öte yandan ise, kendisinde bulunan diriltme ve iyileştirme kuvveti, beşer suretindeki Cebrail'in üflemesi yönündendir. Eğer Cebrail, beşer suretinde gelmeyip; ister hayvan, ister bitki veya mineral olsun, başka bir unsursal varoluş suretinde gelmiş olsaydı, İsa'nın –Cebrail'in geldiği bu surete bürünmedikçe ve bu surette zahir olmadıkça– ölüleri diriltmesi sözkonusu olmazdı. Eğer Cebrail –kendi tabiatının ötesine geçmeksizin, ki geçmesi sözkonusu değildir– unsurlar ve erkânla ilişkisi olmayan kendi nuranî suretinde gelmiş olsaydı, İsa, annesi yönünden olan unsursal beşer suretinde zahir olduğunda değil, ancak bu nuranî tabiat suretinde zahir olduğunda ölüleri diriltebilirdi.

Ve İsa, ölüleri dirilttiğinde ona "O'dur ve O değildir" denildi ve ona bakışta hayret ortaya çıktı. Nitekim, bir beşerin ölüleri dirilttiğini gördüklerinde, düşünsel kurgulamalarıyla akılyürütenler hayrete düştü — çünkü ölünün, yalnızca bedensel olarak değil, aynı zamanda söz söyler olarak diriltilmesi ilahi özelliklerdendir. Bakan kişi, beşer suretini ilahi etkiye [eser-i ilahî] bürünmüş olarak görünce hayrete düştü.

Bu durum, bazılarını "hulûl"den sözetmeye ve ölüleri diriltmesinden dolayı da "o Allah'tır" demeye götürdü. Bundandır ki, onlara "kâfir" dendi — ve "küfür" örtmek demektir. Çünkü onlar, ölüyü diriltten Allah'ı, İsa'nın beşerî suretiyle örttüler. Bundandır ki, Allahu Teala, "Allah odur, Meryem oğlu Mesih'dir" diyenler kâfir oldular" [Mâide Suresi, 5/17] buyurdu. Bu kimselerin, bu sözleriyle hem hata etmeleri, hem de kâfir olmaları, "o Allah'tır" demelerinden olmadığı gibi, "Meryem oğludur" demelerinden de değildir — bu ikisini biraraya getirip, "Allah odur, Meryem oğlu

Mesih'tir" demelerindendir. Onlar, ölüyü diriltmesinden dolayı, Allah'ı, "Meryem oğludur" sözüyle, o beşer suretine indirgeyerek saptılar — ve o, hiç kuşkusuz Meryem'in oğludur.

Ama onların bu sözünü işitenler sandılar ki, bu sözü söyleyenler uluhiyeti surete nisbet ettiler ve onu suretin aynı kıldılar. Halbuki onlar böyle yapmayıp, İlahi Huviyeti işin başından beşer suretine özgü kıldılar — ki bu Meryem'in oğludur. Dolayısıyla onlar, sureti hükümden ayırdılar. Nitekim Cebrail beşer suretinde geldiğinde üflemedi. Sonradan üfledi. Böyle olunca, suret ve üflemeyi ayırdı. Dolayısıyla, üfleme suretten ortaya çıkmış olsa bile, suretin zatî bir niteliği değildir.

Böyle olunca, insanlar arasında İsa'nın mahiyeti hakkında görüş farklılıkları ortaya çıktı. İmdi, beşer sureti yönünden ona bakan kişi, "O, Meryem'in oğlu Mesih'dir" der. Ve beşer olarak görünen sureti yönünden ona bakan kişi, onu Cebrail'e nisbet eder. Ve kendisinden ölüyü diriltmesinin zahir oluşu yönünden bakan kişi, onu ruh yoluyla Allah'a nisbet eder ve "O, Allah'ın Ruhudur" der — yani o, üflediği kimseyi diriltendir. Kimi zaman, edilgenlik çekimiyle, onda Hak vehmolunur; ve kimi zaman onda Melek vehmolunur ve kimi zaman da onda insanın beşer olmaklığı vehmolunur. Böylece, kendisine bakanlar üzerinde bu yönlerden hangisi egemense, İsa o yönde olur. Ve o Allah'ın Kelimesi'dir ve Allah'ın Ruhu'dur ve Allah'ın kuludur. Ve beşerî duyumsal surette böylesi bir durum bir başkası için sözkonusu değildir. Her kişi kendi babasına nisbet olunur, Kendi Ruhunu beşer suretine üfleyene değil. Çünkü, gerçekte Allah insan bedenini tesviye ettiğinde, Kendi söyleyişiyle, "Ona şekil verdiğimde ve ona üflediğimde" [Hicr Suresi, 15/29] — yani, ona Kendi Ruhu'ndan üflediğinde, onun varlığındaki ve ayn'ındaki ruhu Kendisine nisbet etti. Ama İsa için, bu böyle değildir: onun bedeninin tesviyesi, Ruh'un üflenişinde içkindir — ki bu durum, sözünü ettiğimiz gibi, başkaları için sözkonusu değildir.

Bütün bir mevcudat, Allah'ın sonu gelmez kelimeleridir, çünkü onlar "Ol"dandır ve "Ol" [Kün] Allah'ın Kelimesi'dir. İmdi, Kelime O'na nisbet olunabilir mi — ki bu takdirde, mahiyeti bilinemez. Ya da, Hak Teala, "Ol" diyen bir surete mi nüzul eder — ki bu takdirde ise, "Ol" Kelimesi'nin, nüzul ettiği ve zahir olduğu o suretin hakikati olduğu söylenebilir. Kimi arifler ilkinde karar kılarken, kimi arifler de öbüründe karar kılmışlardır — arif olanlardan geri kalanı ise bu meseleye ilişkin olarak hayrete düşmüş ve bilememişlerdir. Ve bu mesele ancak deneyimleme yoluyla bilinebilir — tıpkı Beyazîd Bestamî de olduğu gibi. Ki o, öldürdüğü karıncayı, üfleyerek dirilttiğinde üfleyen kim olduğunu bilerek üflemişti. Dolayısıyla Bestamî, İsevî görüye sahipti.

Manevî olarak diriltmeye gelince, bu diriltme ilim yoluyla olur. Böylesi bir dirilmeyle elde edilen hayat; ilahî, zatî, ilmî ve nuranî bir hayattır ve buna ilişkin olarak Allahu Teala şöyle buyurur: “Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nur verdiğimiz kimse..” [En’âm Suresi, 6/122]. Ölü bir nefsi, Allah’ı bilmeye ilişkin ilmî hayatla diriltten bir kimse, bu nefsi ilim yoluyla diriltmiştir ve bu kimse, sahip olduğu bu nurla insanlar arasında, yani suret olarak kendisine benzer olanlar arasında yürür.

*Olmasaydı O ve olmasaydık biz — olmazdı olan
Biz gerçekte Hakk’ın kullarıyız ve O bizim Mevlâ’mızdır.
Ve ben “insan” dediğimde, biz O’nun ayn’ıyız, anla öyleyse
Ve insan ile perdeli kalma — delil verdi sana o insan.
Hak ol ve halk ol — Allah ile Rahman olursun böylece.
O’ndan aldığıyla O’nun halkını besle
Ki böylece rahatlık verici
Ve güzel koku saçıcı olursun
Ve biz O’nunla bizde zahir olanı O’na verdik
Ve İlâhi Emr O’nunla bizler arasında taksim edildi
Ve O bize hayat verdiğinde,
Kalbimi bilen ona hayat verdi.
Ve biz orada
Oluşlar ve aynlar ve zamanlar idik
Ama sürekli değildir bizde,
Ama böyleyizdir zaman zaman*

Ve unsurlardan oluşan beşer suretiyle ruhun üflenmesi işinde bizim söylediğimize delalet eden şeylerden biri de, Hakk’ın, Kendi nefsinin “Rahmanî Nefes” ile nitelendirmiş olmasıdır. Ve bir sıfatla nitelenen herhangi bir şey, bu nitelendiği sıfatın kendi bulunmaklığını gerektirdiği her şeyde bu sıfata tâbidir. Ve, nefesin, nefes vermeyi gerektirdiğini bilirsin. Bundandır ki, İlâhi Nefes âlem suretlerini kabul etti. Böyle olunca, İlâhi Nefes, âlem suretleri için heyulanî cevher gibidir. O halde İlâhi Nefes, Tabiat’ın ta kendisidir.

Unsurlar, Tabiat’ın suretlerinden bir surettir. Ve unsurların üstünde olan ve bu unsurlardan doğanlar da yine Tabiat suretlerindendir. Ve bunlar, yedi göğün üstünde olan yüce ruhlardır [ervah-ı ulviyye]. Göklerin ruhları ve aynları ise, unsurlardır. Çünkü bu ruhlar ve aynlar, unsurların dumanındandır [duhan-ı anasır] ve ondan doğmuşlardır. Dolayısıyla, bu göklerden varolmuş olan melekler de unsursaldır [unsuriyyun]. Ve unsurların ötesinde olanlar ise tabiatsaldır [tabiiyyun]. Ve

bundandır ki Allahu Teala, yüce melekleri [mele-i a'la] birbiriyle uyuşmaz olmaklıkla nitelendirdi, çünkü onlar karşıtlıkları barındıran Tabiat'tandırlar. Ve nisbetlerden ibaret olan İlahi İsimler arasındaki karşıtlaşmaları, Rahman'ın Nefesi verir. Bu hükmün dışında olan Zat'ın nasıl âlemlerden gani olduğunu görmez misin? Âleme gelince, kendisini var edenin suretinde ortaya çıktı — ve onu var eden Rahmanî Nefes'ten başka bir şey değildir.

İlahi Nefes, kendisinde sıcaklık olduğunca ulvîdir ve soğukluk ve nem olduğunca da süflîdir. Ve kendisinde kuruluk olduğunda sabit hale gelir ve yerinden oynamaz — çünkü çökelme, soğuk ve nemli olana özgüdür. Görmez misin ki, doktor, hasta bir kimseye ilaç içirmek istediğinde, öncelikle idrar kabına bakar. Tortulanma olduğunu gördüğünde, olgunlaşmanın tamamlanmış olduğunu görür ve olgunlaşmayı çabuklaştıracak bir ilaç verir. Ve tortulanma, tabiatındaki nem ve soğukluktan dolayıdır.

Sonra, Allah bu insanın balçığını iki eli ile yoğurdu ve bu iki el, birbirine karşılık gelir. Eğer bu iki el'in her ikisinin de sağ el olduğunu söyleyecek olursan ikisi arasında ayrım olduğu açıktır — böylece onlar iki oldu. Çünkü tabiatıta, ancak tabiatıta uygun düşen etkide bulunur; bu da kendisine karşılık gelendir. Bundandır ki, "iki el" dedi. Ve Allah onu iki eliyle var ettiğinde; bu Kendine izafe olunan iki eliyle, o cenaba yaraşır bir vech ile dokunuşundan [mübaşeret] dolayı, ona "beşer" adını verdi. Ve iki eliyle halk etmesi, insan türüne yönelik inayetinden dolayıdır. Böyle olunca, ona secde etmekten geri durana, "İki elimle halk ettiğime secde etmekten seni alıkoyan nedir? Gururlandın mı, yoksa yüce olanlardan mısın?" [Sâd Suresi, 38/75] dedi. "Yüce olanlar" ile, her ne kadar tabîi olsa da, nuranî oluşumu içerisinde unsursal olmaktan zatıyla yüce olanı kasteder. İnsan, kendinden başka diğer bütün unsurlardan oluşmuş olanlardan, ancak beşer olmaklığıyla üstün oldu — çünkü o, unsurlardan bu dokunuş olmaksızın halk edilmiş olan türlerden üstündür. Böylelikle insan, arz ve semavat meleklerinden üstündür ve yüce olan melekler [mele-i ala] ise, ilahi hüküm ile, bu insan türünden daha hayırlıdır.

İlahi Nefes'i bilmeyi dileyen kişi, âlemi bilsin, çünkü nefisini bilen, gerçekte, kendisinde zahir olan Rabbini bilir. Nitekim, âlem isimlerin etkilerinin zuhuru sebebiyle; etkilerinin zuhurunun yokluğundan dolayı isimlerde bulunan şeyi Allahu Teala'nın kendisiyle giderdiği Nefes-i Rahman'da zahir oldu. Böyle olunca, O, Nefesiyle icad ettiği şeyle Kendi nefesine ihsanda bulundu. İmdi, Nefes'ten ortaya çıkan ilk etki o taraftan ortaya çıktı ve ondan sonra, zuhur işi, sıkıntının nefesin verilmesiyle giderilmesi ile, mevcut son şeye varıncaya dek aşağı doğru inmekliğini sürdürdü.

*Nefesin ayn'ında olan ne varsa,
Gece karanlığından sonraki aydınlık gibidir.
Delile dayanan ilim gün sonunda uykuya dalan kimseye özgüdür.
Bu kimse, Rahmanî Nefes'e ilişkin söylediklerimizi
Rahmanî Nefes'e delalet eden bir rüya sanır.
Ve bu söylediklerimiz, Abese Suresi'nin okunuşunda
Onu bütün sıkıntılardan kurtarır.
Ve O, ateşin peşinde olana tecelli etti
Ve o, O'nu ateş olarak gördü, ama O
Sultanlar için ve gece karanlığında gezinenler için Nur'du.
Söylediklerimi anladıysan eğer,
Bil o halde fakir olduğunu
Eğer ateşten başka bir şey istiyor olsaydı
O'nu, istediği bu şeyde görürdü ve yüz çevirmezdi.*

Ve, Hak Teala, “..ta ki bilelim..” [Muhammed Suresi, 47/31] makamındayken İsa Kelimesi'ne, ona nisbet ettikleri şeyin doğru olup olmadığını –bunları çok iyi biliyor olduğu halde– sordu ve ona şöyle dedi: “Sen insanlara, ‘beni ve annemi Allah’tan başka iki ilah olarak kabul edin’ mi dedin?” [Mâide Suresi, 5/116]. Ve edeb gereği, soru sorulan kişinin sorulan soruya cevap vermesi gerekir. Ve Hak Teala bu makamda ve bu surette kendisine tecelli ettiği için; hikmet, ayn-ı cem’de ayırlama ile cevabı gerekli kıldı. Ve tenzihle başlayarak, “Seni tenzih ederim..” [sübhanke] dedi ve bu sözüne “kâf” harfi ile sınırlama getirdi — ve bu, yüz yüze olmayı ve seslenişi gerektirir. “..Bana yakışmaz..” –benliğimin Sen’den ayrı olmasından dolayı– “..hakkım olmayan şeyi söylemek..” –yani, ne huviyetimin ne de zatımın gerektiriyor olmadığı şeyi söylemek– “..Eğer, öyle demiş olsaydım, bunu bilirdin..” — çünkü söyleyen Sen’sin ve bir şey söyleyen kimse, hiç kuşkusuz, ne demiş olduğunu bilir ve Sen benim konuştuğum dilsin. Nitekim, Resulullah (sav) bize Rabbinden aldığı şu ilahi haberi bildirdi: “Ben onun konuştuğu dili olurum.” Böylece Kendi huviyetini, konuşanın dilinin ta kendisi kıldı ve sözü de kuluna nisbet etti. Sonra salih kulu, verdiği cevabı şu sözleriyle tamamladı: “..Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ve ben onda ne olduğunu bilmem..” Ve Hak, İsa’nın huviyetinden ilmi değillledi — onun söz söyleyen ve etkide bulunan olması dolayısıyla değil, Kendi huviyeti olması dolayısıyla değillledi. “..Gerçekte gaybı bilen Sen’sin, Sen!..” [Mâide Suresi, 5/116]. Böylece gaybı ancak O’nun bildiğini belirttiğinde, sözünü desteklemek ve teyit etmek için “sen” zamirini iki kez yineledi.

Böylelikle hem tefrik etti hem de cem etti; hem birledi hem çoğulladı; hem genişletti hem de daralttı. Sonra, verdiği cevabı bitirmek üzere şöyle dedi: “..Ben söylemiş değilim onlara, bana söylememi emretmiş olduğundan başka bir şeyi..” [Mâide Suresi, 5/117] — böylece, öncelikle o varlıkta olmadığına işaret eder bir şekilde değillendi; ve sonra, soruyu sorana edeble cevap verme gerekliliğini ortaya koydu. Eğer bu şekilde cevap vermeyecek olsaydı, hakikatlerin bilgisinden yoksun olmaklıkla nitelenirdi — ama o, böylesi bir yoksunluktan uzaktır. Böylelikle, şöyle dedi: Bana emretmiş olduğundan başka bir şeyi söylemedim ve benim dilimden konuşan ancak Sen’sin ve Sen benim dilimsin... Bu ilahi-ruhani tenbihin nasıl latif ve incelikli olduğuna bak!

“..Allah’a kulluk edin!..” Burada, kulluk edenlerin kulluk edişlerindeki çeşitlilikten ve şeriatlerin çeşitliliğinden dolayı, “Allah” adını kullanarak, O’nu başka bir özgül İsimle özgü kılmadı ve bütün İsimler’i kendinde toplayan İsmi kullandı. Sonra, “..benim Rabbim ve sizin Rabbiniz..” [Mâide Suresi, 5/117] dedi; çünkü, O’nun Rab-olmaklığıyla [rububiyet] var olan bir şeye nisbeti, var olan başka bir şeye nisbetinden farklıdır. Bu nedenle, “Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz” biçiminde bir ayırım yaparak, bu farklılığa işaret etti.

Ve, “..yalnızca bana emretmiş olduğun şeyi..” demekle de kendi nefisini emrolunan olmaklığı halinde isbat etti ve bu, onun kul-olmaklığından [ubudiyyet] başka bir şey değildir. Çünkü emir –yerine getirilsin veya getirilmesin– ancak emre uyabilirliği düşünülen kimseye verilir. Ve emir, mertebenin hükmüne göre indiğinden, belli bir mertebede zahir olan her bir kimse, bulunduğu mertebenin hakikatinin verdiği şeye boyanır. Emrolunmaklık mertebesi için, her emrolunan kişide zahir olan bir hüküm olduğu gibi, emretmeklik mertebesi için de her emredende zahir olan bir hüküm vardır.

Ve Hak, “Namaz kılın!” [Bakara Suresi, 2/43] dediğinde, Kendisi emreden, yükümlü kişi ise emrolunandır. Ve kul, “Rabbim, beni bağışla!” [A’raf Suresi, 7/151] dediğinde ise, kulun kendisi emreden ve Hak da emrolunandır. İmdi, Hakk’ın verdiği emirle kuldan istediği şey, kulun verdiği emirle Hak’tan istediği şeyin aynısıdır. Bundan dolayı, bütün dualara icabet edilmesi –sonraya kalsa bile– kaçınılmazdır. Ki, aynı şekilde, namaz kılmakla yükümlü olanlardan kimileri, namaz kılmaya çağrıldıklarında, vakit içerisinde namaz kılmayıp çağrıya icabeti sonraya bırakırlar ve kendileri için uygun olan daha sonraki bir zamanda kılarlar. Böylece, niyetlenme ile olsa bile emre uymak kaçınılmazdır.

Sonra, “Ben onlar üzerine ... idim” dedi ve, “Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz” dediğindeki gibi söylemeyip, “onların yanısıra, kendim üzerine ... idim” demedi:

“Ben onlar üzerine, onlar arasında bulundukça, şehid idim..” — çünkü, nebiler, ümmetleri üzerine, onların içinde bulundukları sürece şehiddirler. Ve şöyle sürdürdü: “..Ve beni ölü kıldığında..” –yani, beni Kendine yükselttiğinde, onları benden perdeli kıldın ve beni de onlardan perdeli kıldın ve benim bedenimde değil ama onların bedenlerinde– “..onlar üzerine Rakîb oldun..” [Mâide Suresi, 5/117] — çünkü Sen, murakabeyi gerektiren görmekliği oldun onların. İmdi, insanın nefsine şuhudu, Hakk’ın onun nefsine şuhududur. Ve İsa onu “Rakîb” ismine ilişkin kıldı, çünkü şuhudu kendisine ilişkin kılmıştı. İmdi, kendisinin kul olması dolayısıyla İsa’nın İsa ve O’nun kendi Rabb’i olması dolayısıyla da Hakk’ın Hak olduğu bilinsin için, kendisiyle Rabb’i arasında bir ayırım koymayı dilediğinden, kendisinin “şehid,” Hakk’ın ise “Rakîb” olduğunu söyledi. Böylece İsa, kendi nefsi sözkonusu olduğunda, kendi kavmini öne aldı ve Hakk’a yönelik edebden dolayı onları kendisine yeğleyerek, “onlar üzerine şehid idim” dedi. Hak’tan söz ettiğinde ise, Rabb’in mertebe yönünden önceliği hakediyor olmasından dolayı, onları sona alarak, “..Sen onlar üzerine Rakîb oldun..” dedi. Sonra İsa, “onlar üzerine şehid idim” dediğinde, kendisi için kullandığı “şehid” isminin, gerçekte Rakîb olan Hakk’ın ismi olduğunu belirterek, “..Sen her şey üzerine Şehid’sin..” [Mâide Suresi, 5/117] dedi. Ve burada, genelliğe işaret eden “her” sözcüğünü, bilinmezlerin en bilinmezine işaret eden “şey” sözcüğünü ve Şehid ismini getirdi — çünkü O, her bir müşahede olunan üzerine, bu müşahede olunanın hakikatinin gerektirdiği şey kadarınca Şehid’dir. İmdi İsa, “Ben onlar arasında oldukça onların üzerine şehid idim” dediğinde, kendi kavmi üzerine Şehid olanın Hak Teala olduğuna dikkat çekti. Ve bu, Hakk’ın, İsa’nın cismindeki şehadetidir. Bununla, Hakk’ın, İsa’nın konuştuğu dili, işitmesi ve görmesi olduğu kesinlenmiş oldu.

Sonra İsa, hem İsevî, hem de Muhammedî olan sözü söyledi. Bunun İsevî olması, Allahu Teala’nın Kitabında bunun, İsa’nın sözleri olduğunu bildirmesinden dolayıdır. Ve Muhammedî olması ise, bu sözün belli bir mekânda Muhammed’den (sav) ortaya çıkmasından dolayıdır — ve o, bu sözün, kendisinden ortaya çıktığı yerde, bütün bir geceyi gün ağarınca kadar başka bir şey yapmayıp, bu sözü tekrarlayarak geçirdi: “..Eğer Sen onları cezalandırırsan, onlar Senin kullarıdır; ve eğer onları bağışlarsan, Aziz ve Hakîm olan muhakkak Sen’sin, Sen” [Mâide Suresi, 5/118].

Burada, “onlar” zamiri, tıpkı “o” zamiri gibi, gayb-olmaklık zamiridir. Nitekim O, gayb-olmaklık zamirini kullanarak şöyle dedi: “Onlar kâfirlerdir” [Fetih Suresi, 48/25] — ve bu gayb, onların, “hâzır olan meşhud” sözüyle kastedilenden perdeli olmalarıdır. Ve, onları Hak’tan perdeleyen örtüden başka bir şey olmayan bu gayb-olmaklık zamirini kullanarak, “Eğer onları bağışlayacak olursan” dedi. Ve

Allah, onları Allah'ın huzurunda bulunmaklıklarından önce andı — huzurda olmaklıklarına kadar maya, hamurda tahakküm edebilsin ve hamur mayaya dönüşebilsin diye.

“Çünkü onlar Senin kullarıdır.” Ve burada, üzerinde bulundukları tevhidden dolayı, seslenişi tek olana yöneltti. Ve nefslerinde tasarruf olmadığından dolayı, onlardaki zilletten daha büyük bir zillet yoktur. Dolayısıyla onlar, efendilerinin kendilerinden dilediği şeyin hükmü altındadırlar ve bu konuda O'nunla herhangi bir ortaklıkları yoktur. Bundandır ki İsa, “Senin kulların” diyerek O'nu tek kıldı. Ve “azap”la kastedilen, onların zelil olmaklığıdır ve kul olmaklıklarından dolayı onlardan daha zelil olan yoktur ve onların zatlari zelil olmalarını gerektirir. Dolayısıyla “Sen onları kul olmaklıklarından dolayı içerisinde bulunuyor oldukları zilletten daha büyük bir zillate düşürmezsin.”

“Eğer onları bağışlayacak olursan..” –yani, karşı gelmeleri dolayısıyla hakettikleri azaba düşmekten onları örtersen; yani onlar için, kendilerini azaptan örtecek ve azaptan koruyacak bir örtü kılsan– “..Sen muhakkak Aziz'sin..” – yani, koruyucu ve kollayıcısın. Ve Hak Teala, bu İsmi kullarından birine verdiğinde, Kendisi Muizz ve kul da Aziz olarak adlandırılır — ve bu durumda, bu kulunu Müntakim'in intikamından ve Muazzib'in azabından korur. Ve İsa, daha önce söylediği, “Gaybları bilen muhakkak ki Sensin, Sen” [Mâide Suresi, 5/118] ve “Her şey üzerine Rakib Sen oldun, Sen” [Mâide Suresi, 5/117] sözlerinin ifade biçimine uygun bir şekilde, sözü güçlendirmek için yineleme ile, “Aziz ve Hakim olan muhakkak Sensin, Sen” dedi.

Bu sözler Resul'ün (sav) bir cevap almak için gündeğümüne kadar ısrarla tekrarladığı bir dileyiş oldu; eğer dileyişi hemen kabul olunmuş olsaydı, dileyişini ardarda tekrarlamazdı. Hak Teala ona, cezalandırılma gerekçelerini, ayrıntılı olarak gösterdi. Ve o da, kendisine her gösterilende ve her bir ayn için, “Eğer onlara azap edecek olursan muhakkak ki onlar Senin kullarıdır; ve eğer onları bağışlayacak olursan Aziz ve Hakim olan muhakkak ki Sensin, Sen” [Mâide Suresi, 5/118] dedi. Eğer bu gösterilende, Hakk'ın öne çıkardığını ve bunu seçmesinin gerektirdiği şeyi görseydi, onlar için değil, onlara karşı dua ederdi. Böyle olunca Hak Teala ona ancak, onların bu ayetin verdiği Allah'a teslimiyet ve O'nun bağışlayıcılığına havale etmeyi hakettiklerini gösterdi.

Ve varid oldu ki, Hak Teala dua eden kulunun seslenişini sevdiğinde –geri çevirme sözkonusu olmaksızın, ona sevgisinden dolayı– duasını tekrarlasın diye, duaya karşılık vermeyi geciktirir. Bundandır ki, “Hakim” dedi — ve Hakim, her şeyi yerli yerine koyan; hakikatlerinin ve sıfatlarının istediği ve gerektirdiği şeyi

değiştirmeyen demektir. Hakîm, düzeni bilendir. Ve Resulullah (sav), bu ayeti tekrar ederken, Allahu Teala’dan aldığı büyük bir ilim üzere idi. Dolayısıyla, her kim bu ayeti ve diğerklerini okuyacak olursa, bu şekilde okusun; yoksa, sessiz kalması daha yerindedir.

Allahu Teala, bir kulun herhangi bir konu hakkında söz söylemesini yerinde bulduğunda; bu konuşmasını, ancak buna icabet etmeyi ve gereksinimi gidermeyi dilediğı durumda yerinde bulur. Dolayısıyla, hiç kimse, kendisi için yerinde bulunanın içerdığı şeyin geciktiğini düşünmesin. Tersine, Resulullah (sav), bu ayet üzerinde nasıl durmaksızın uğraşıysa, kendisi de bütün hallerinde aynı şekilde durmaksızın uğraşsın; ta ki, Allah’ın icabetini, zahirde veya bâtında veya Allah’ın dilediğı herhangi bir şekilde işitinceye kadar. Eğer O, dil ile ifade edilmiş bir karşılık verirse, kulağın ile işittirir ve eğer mâna ile karşılık verirse işitmen ile işittirir.

ONALTINCI BÖLÜM

SÜLEYMAN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ RAHMANİYYE

“Bu..” –yani mektup– “..Süleyman’dandır ve o, Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla” [Neml Suresi, 27/30]. Bazı kimseler burada, Süleyman’ın adının Allah’ın adından önde geldiğini düşündüler. Ama bu böyle değildir. Bu kimseler, Süleyman’ın Rabbine ilişkin marifetine yaraşır olmayan bir şekilde durumu ortaya koydular. Dedikleri şey hiç yakışık alır mı? Ki, Belkıs bu mektup hakkında, “Bana saygıdeğer bir mektup gönderildi” [Neml Suresi, 27/29] dedi — yani, saygı gösterilmesi gereken bir mektup. Bunların, böylesi bir şey söylemeye kalkışmaları, Kisra tarafından Resulullah’ın (sav) mektubunun parçalanmış olmasıdır — ama Kisra, baştan sona okuyup içerisinde yazılanları öğrenmeksizin mektubu yırtmış değildir. Ve Belkıs, eğer ki eriştiği şeye erişmemiş olsaydı, o da aynı şekilde mektubu yırtıp atardı. Dolayısıyla, mektubu yırtılıp atılmaktan koruyan, Süleyman’ın adının Allah’ın adından önce veya sonra yazılmış olması değildir.

Süleyman “bağışlanan rahmet” [rahmet-i imtinan] ve “zorunlu rahmet” [rahmet-i vücub] olmak üzere iki tür rahmeti andı ve bunlar “er-Rahman” ve “er-Rahîm”dir. Hak, Rahman olmaklığıyla karşılıksız bir şekilde bağışta bulunurken, Rahîm olmaklığıyla da yerine getirilen yükümlülüklere karşılık olarak rahmet eder. Ve bu “zorunlu rahmet” “bağışsal rahmet”ten olduğu içindir ki; Rahîm, Rahman’a içerilme yoluyla dahildir. Hak, kul tarafından yerine getirilen amellere karşılık olan rahmeti Kendi Nefsine zorunlu kıldığını söyleyerek, Kendi üzerine yazmıştır ve kul bu amelleriyle zorunlu rahmeti hak eder.

Böylesi kullar, kendileri yoluyla eyleyici olanın kim olduğunu bilirler. Ve ameller, insanın sekiz uzvu arasında bölümlenmiştir. Ve Hak Teala, Kendisi’nin bu uzuvların her birinin huviyeti olduğunu haber vermiştir. Böylece suret kula ait kalırken, bu uzuvlarda eyleyici olan Hak’tan başkası değildir. Ve Hakk’ın Huviyeti, O’nun İsmi olan kulda içkin olup, kulda eyleyici olan O’ndan başkası değildir — çünkü, Hak

Teala zahir olan ve “halk” denilen şeyin ta kendisidir. Ve, önceden olmayıp sonradan olduğu içindir ki, “Zahir” ve “Ahir” isimleri kula ilişkindir. Ve kulun zahir olması ve kendisinden amelin ortaya çıkması O’na bağlı olduğu içindir ki, “Bâtın” ve “Evvel” isimleri O’nundur. Böylelikle sen halkı gördüğünde Evvel’i, Ahir’i, Zahir’i ve Bâtın’ı görürsün.

Ve Süleyman bu marifetten yoksun değildi. Ve bu marifet kendisine verilen mülkün bir parçasıdır ki, kendisinden sonra hiç kimse şehadet âleminde böylesi bir mülkle zuhur etmeyecektir. Süleyman’a verilen, hiç kuşkusuz Muhammed’e (sav) de verildi; ama Muhammed (sav) bu mülkle zahir olmadı. Allah kendisine, geceleyin namazını bozmak için gelen İfrit’i kahretme gücünü verdiğinden, sabah olduğunda Medine’nin çocukları onunla oynasınlar diye, onu tutup mescidin direklerinden birine bağlamayı aklından geçirdi. Ama Süleyman’ın duasını hatırladı ve Allahu Teala İfrit’i zelil bir şekilde geri gönderdi. Dolayısıyla Resul (sav), kendisine verilenle zahir olmadı.

Süleyman’ın “bir mülk”ten sözemesi, mülke ilişkin olarak genellik içermez — böylece biz bildik ki Süleyman belli bir mülk istemiştir. Ve yine bildik ki, Allahu Teala’nın kendisine verdiği mülkün her bir parçasında, Süleyman başkalarıyla ortak kılındı. Ve böylece bildik ki, Süleyman ancak bunun toplamına özgü kılındı; ve İfrit’e ilişkin hadiste gösterildiği gibi, ancak zuhura özgü kılındı.

Ve eğer Resulullah (sav), İfrit’e ilişkin hadisinde, “Allahu Teala, ona karşı bana güç verdi” dememiş olsaydı; biz, “onu tutmaya yeltendiğinde, Allah, kendisine İfrit’i tutma gücünü vermediğini bilsin diye, Resul’e (sav) Süleyman’ın duasını hatırlattı ve bu şekilde, İfrit’i zelil bir halde gönderen Allahu Teala’nın Kendisi oldu” derdik. Ama Resul’ün (sav), “Allahu Teala, İfrit’e karşı bana güç verdi” demiş olmasından dolayıdır ki Allahu Teala’nın, kendisine, İfrit üzerinde tasarrufta bulunmaklığı bağışlamış olduğunu ve böyleyken ona Süleyman’ın duasını hatırlattığını ve onun da bu duayı anarak edebe uygun davrandığını bildik. Buradan bildik ki, Süleyman’dan sonra hiçbir mahluka layık olmayan şey mülkün genelinde zahir olmaktadır.

Ve bizim bu meseleyi ele alış nedenimiz, Süleyman’ın andığı iki tür rahmeti açıklığa kavuşturmadır ki, bunların Arapça’daki karşılıkları “Rahman” ve “Rahim” sözcükleridir.

Allahu Teala zorunlu rahmeti kayıtladı ve bağışsal rahmeti de, “Benim rahmetim her şeyi içine alır” [A’raf Suresi, 7/156] sözü doğrultusunda, İlahi İsimler’le, yani nisbetlerin hakikatleriyle bile kayıtlanmamış kıldı. Dolayısıyla, bunlara bizimle

bağıştta bulundu. Ve biz, İlahi İsimler'e ve Rabbanî nisbetlere yönelik bağışsal rahmetin sonucuyuz. Sonra, Hak Teala rahmetini bizim için –zahir olmamızdan dolayı– Kendi Nefsi üzerine zorunlu kıldı. Ve, rahmeti Kendi Nefsi üzerine ancak Kendi Nefsi dolayısıyla zorunlu kıldığını bilelim diye de, Kendisinin bizim huviyetimiz olduğunu bildirdi. İmdi, Rahmet, Hakk'ın dışında olmadığına göre o halde, kimin üzerine bağıştta bulundu — ki varlıkta O'ndan başka bir şey yoktur. Ne var ki, halk'ın ilim yönünden birbirinden üstünlüğü zahir olduğu için, ahadiyet-i ayn sözkonusu olsa da, ayırmalayıcı bakış açısının hükmü gereği bir şeyin bir başka şeyden daha alim olduğu söylenir. İmdi, bu üstünlük farklılığı İlahi Sıfatlar'da sözkonusudur. Ve bunun anlamı, ilmin ilişkilmesine itibarla iradenin ilişkilmesinin eksikli olması demektir ve aynı şekilde, kudretin ilişkilmesine itibarla, iradenin ilişkilmesinin daha kâmil ve daha üstün ve daha fazla olması demektir. Ve yine, O'nun işitmesi ve görmesi arasında ve bütün İlahi İsimler'in birbirleri arasında üstünlük farklılığı vardır. Ahadiyet-i ayn sözkonusu olsa bile, "bu, öbüründen daha alimdir" denilmekle halk'ta zahir olan üstünlük farklılığı da bu şekildedir. Ve nitekim, İlahi İsimler'den herhangi birini öne çıkardığında, bu İlahi İsmi, bütün İsimler'le isimlendirir ve onu bütün İlahi İsimler'le nitelersin. Aynı şekilde, halk'tan zahir olan belli bir şey için de durum böyledir. Bu şeyde, her bir şeydeki yeterlilik vardır — ve bu şeyin üstün kılınması, bu yeterliliğinden dolayıdır. Dolayısıyla, âlemin her bir parçası, âlemin bütünüdür; yani o parça, bütün âlemin ayrılaşmış hakikatlerini kabul-edici'dir. Ve Hakk'ın, Zeyd ve Amr'ın huviyetinin ta kendisi olması; bu huviyetin Amr'da, Zeyd'de olandan daha kâmil ve daha alim olmasıyla çelişmez. Ve Hak'tan başka olmayan İlahi İsimler arasında nasıl ki üstünlük farklılığı sözkonusuysa, taayyün için de aynı şekilde üstünlük farklılığı sözkonusudur. Ve İlahi İsimler Hak'tan başka olmamakla birlikte, Hakk'ın bir şeye Alim olmaklığıyla ilişkilmesi, Mürid ve Kadir olmaklığıyla ilişkilmesinden daha geneldir.

Öyleyse ey dostum, Hakk'ı bir zuhur mahallinde bilir olup da bir başka zuhur mahallinde bilmez olma; O'nu bir zuhur mahallinde nefy ederken, bir başka zuhur mahallinde isbat etme! O'nu ancak, Kendisinin nefy ettiği gibi nefy edip, Kendisinin isbat ettiği gibi isbat et — ve O, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.." diyerek Kendini nefy etti ve "...işiten ve görendir" diyerek [Şura Suresi, 42/11], işiten ve gören bütün canlılara atfedilebilir olan niteliklerle Kendini isbat etti. Ne var ki, her şeyin canlı olmaklığı, dünyada bazı insanların idrakinden gizlendi ama ahirette herkese zahir olacaktır, çünkü ahiret hayat yurdudur. Ve dünya da hayat yurdudur, ama onun canlı olmaklığı –âlemin hakikatlerini idrak edişlerindeki ayrılaşma sebebiyle, Allah'ın kulları arasında özgüleşme ve üstünlük farklılığı zahir olabilsin diye– kimi kullardan perdelidir. Dolayısıyla Hak Teala, idrakı genel olan kimsede;

kendisinde bu genellik ortaya çıkmayan kişiye itibarla hüküm yönünden daha fazla zahir olmuştur. İmdi sen, “Halk, Hakk’ın huviyetidir, diyen kimsenin sözü doğru değildir” diyerek, üstünlük farklılığıyla perdelene! Ben sana İlahi İsimler’de üstünlük farklılığı olduğunu gösterdim — ki artık sen şüphe etmezsin ki, İlahi İsimler Hak’tır ve bu İsimler ile adlandırılarak işaret edilen Allah’tan başkası değildir.

O halde, Süleyman nasıl olur da –bazılarının sandığı gibi– kendi adını “Allah” adından önceye koyar? Ki o, ilahi rahmetin yarattığı bütünün bir parçasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla, rahmet-olunan’ın dayanaklığı doğrulanabilsin için “Rahman ve Rahîm”in önde gelmesi gerekir. Gerçekte, sonraya bırakılmayı hakedenin öne alınması ve hakediyor olduğu durumda öne alınmayı hakedenin sonraya bırakılması, hakikate aykırıdır.

Belkıs’ın, kendisine gönderilen mektubun kimin yoluyla gönderildiğini söylememesi, sahip olduğu hikmetten ve ilminin yüceliğindendir. Böyle yapması, ashabının hangi yoldan geldiğini bilmedikleri bir şeyi bildiğini onlara göstermek içindir. Ve Belkıs’ın böyle yapması, yönetimde ilahi bir tedbirdir — çünkü sultana ulaşan haberlerin hangi yoldan geliyor olduğunu bilmedikleri zaman, devlet yöneticileri yaptıkları işlerden dolayı kendileri için korku duyarlar. Bu korku dolayısıyla, sultan haberdar olduğunda kendilerini sıkıntıya sokmayacak işler görürler. Eğer sultanlarına hangi yoldan haberlerin ulaştığını bilselerdi – dilediklerince davranışları sultana ulaşmasın diye– bu aracıyı elde etmeye çalışırlar ve ona büyük rüşvetler verirlerdi. Bundandır ki Belkıs, siyaset gereği olarak, kimin eliyle gönderildiğini belirtmeksizin, “Bana bir mektup gönderildi” dedi [Neml Suresi, 27/29]. Ve bu siyaset, halkının ve seçkin yöneticilerinin, kendisinden sakınmalarına sebep olmuş ve bu şekilde onların önde geleni olmayı haketmiştir.

İnsan türünden olan kimsenin tasarruf sırlarına ve şeylerin özelliklerine ilişkin ilminin, cinlerden olan kimsenin ilmine üstünlüğü zaman miktarından bilinir. Gözün, baktığı şeyi algılaması; oturan kimsenin yerinden kalkmasından daha çabuktur. Çünkü algılamanın gerçekleşebilmesi için geçen zaman, bakışın baktığı nesneye ulaşması için geçen zaman kadardır — ve bakan kişiyle bakılan nesne arasında belli bir uzaklık olmasına rağmen, göz açıldığı anda bakış, sabit yıldızlar feleğine ulaşır. Ve bakış, bakılan nesneden çekildiği anda, algılama yok olur. Ne var ki, insanın yerinden kalkması hiçbir zaman böylesi bir hızda gerçekleşmez. Böylece, Berhiya, işin yerine getirilmesinde cinden daha kusursuz oldu; öyle ki, Asaf bin Berhiya’nın söylemesi ile getirmesi aynı anda gerçekleşti. O anda Süleyman, “Belkıs’ın tahtını yanibaşında duruyor olarak gördü” [Neml Suresi, 27/40] —

bu tahtı, yer değiştirmeksizin, kendi yerinde duruyor olduğu halde algıladığı sanılmasın diye (*Allahu Teala böyle buyurdu*).

Bize göre aktarım zamanının birlenmesiyle olmayıp, tahtın yok edilmesi ve var edilmesi, bunu bilenden başkasının kavrayamayacağı bir şekilde oldu — ki, Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: “Onlar, halk-ı cedid konusunda şüphededirler” [Kaf Suresi, 50/15]. Görüyor oldukları şeyi görmedikleri bir zaman dilimi yoktur. Bu iş, bizim sözünü ettiğimiz gibi olduğunda; tahtın, bulunduğu yerden yok olması ve Süleyman’ın huzurunda –yaratılışın Nefesler’le yenilenmesi yoluyla– var olması aynı anda oldu. Ama ilmin bu kadarı hiç kimsede yoktur. Gerçekten de hiç kimse, kendine ilişkin olarak her bir Nefes’te yok olup sonra var olduğunun bilincinde değildir.

Ve sen, “yok olur, sonra var olur” sözündeki “sonra” [sümme] sözcüğünün zamanın geşmesine işaret ettiğini düşünme; bu doğru değildir. “Sümme” sözcüğü, Araplar tarafından özel durumlarda mantıksal önceliği belirtmek için kullanılır. Tıpkı şairin şu sözünde olduğu gibi: “Mızrak öne doğru fırladı, sonra titreşti..” Öne doğru fırlamayla, titreşme aynı anda olduğu ve ikisi arasında bir zaman geçmesi sözkonusu olmadığı halde, şair burada “sümme” sözcüğünü kullandı. Bunun gibi, Nefesler yoluyla yaratılışın yenilenmesinde, yokluk anıyla varlık anı arasında bir zamanın geçmesi sözkonusu değildir — tıpkı Eş’arilerin, arazın yenilenişine ilişkin olarak söyledikleri gibi.

Belkis’in tahtının ortaya çıkması meselesi, yukarıda sözünü ettiğimiz halk-ı cedid’i bilmeyen kimseler için içinden çıkılması en zor meselelerdendir. Asaf’ın üstünlüğü, sadece tahtın yeniden yaratılışını Süleyman’ın meclisinde ortaya çıkarma konusunda oldu. Söylediklerimizi anlayan kimse, tahtın bir mesafe katetmediğini, yeryüzünün taht için dürölmediğini ve tahtın yeryüzünü yarıp geşmediğini bilir. Ve orada bulunan Belkis ve adamlarına karşı –Süleyman’ın daha da azametli olduğu anlaşılsın diye– Süleyman’ın bazı adamları eliyle gerçekteşti.

Ve bunun nedeni, Allahu Teala’nın, “Biz, Davud’a Süleyman’ı bağışladık” [Sâd Suresi, 38/30] sözünden açık olarak anlaşıldığı üzere, Süleyman’ın Davud’a Allah’ın hediyesi olmasıdır — ve hediye, veren kişinin, herhangi bir şeyin karşılığı olmaksızın veya hakedilmiş olmaksızın verdiği bağıştır. Ve Süleyman, öncekini geçen bir nimet, apaçık delil ve etkili bir darbedir.

Ve Süleyman’ın ilmine gelince, buna Hak Teala’nın, “Biz Süleyman’a öğrettik” [Enbiya Suresi, 21/79] sözünde işaret edilmiştir. Ve Süleyman’ın verdiği hüküm, Davud’un verdiği hükümle çelişmektedir. Ve hükmü ve ilmi herkese Allahu Teala

vermiştir. Davud'un ilmi, Allah tarafından kendisine verilmiş bir ilimdir. Ve meselede, Süleyman'ın ilmi, Allah'ın ilmidir; çünkü dolayimsız olarak O hüküm verdi. Böylece Süleyman, sıdk makamında Hakk'ın tercümanı oldu.

Bu şekilde Süleyman, bir meselede Allah'ın hükmünde isabet eden, yani verdiği hüküm Allah'ın hükmüyle aynı olan bir müctehid gibidir. Eğer müctehid kendi nefsiyle veya Allah'ın, Resulüne vahyettiği şeyle bir mesele hakkında hüküm verecek olursa, onun için iki ecir vardır. Kendisinde ilim ve hüküm bulunmakla birlikte, verdiği bu belirli hükümde yanılan müctehid için ise bir ecir vardır. İmdi, Muhammed'in (sav) ümmetine, hüküm konusunda hem Süleyman'ın rütbesi hem de Davud'un rütbesi verildi. Bu ne şerefli bir ümmettir!

Belkis tahtını gördüğünde, aradaki uzaklığı bildiğinden ve bu kadar kısa bir sürede tahtın gelmesinin kendisince olanaksız olmasından dolayı, "Sanki o" [Neml Suresi, 27/42] dedi. Ve yaratılışın benzerler ile yenilenmesine ilişkin olarak söylediklerimiz bakımından doğru söyledi. Tahtı, o tahttır ve Belkis'in sözü doğrudur. Nitekim sen, yenilediğin anda, önceki anda olduğunun ta kendisidir.

Sonra, köşke ilişkin olarak ettiği tenbih, Süleyman'ın ilmindeki kemale işaret eder. "Ona 'köşke gir' denildi.." Ve köşk camdan olup kusursuz bir şekilde saydamdı. "..Ve onu gördüğünde, su sanarak, elbisesi ıslanmasın diye elbisesinin paçalarını kaldırdı" [Neml Suresi, 27/44]. Bu şekilde Süleyman, Belkis'a tahtının da bunun gibi olduğunu tenbih etti. Ve işte bu, insafın son noktasıdır; çünkü bu tenbihle, Belkis'in "sanki o" sözündeki isabetini ona bildirdi.

Belkis bunun üzerine şöyle dedi: "Yarabbi, kuşkusuz ben kendi nefsimi zulmettim ve Süleyman ile.." –yani Süleyman'ın İslam'ı ile– "..Âlemlerin Rabbine teslim oldum" [Neml Suresi, 27/44]. Böylece teslim olmaklığı, âlemlerden olan Süleyman'a değil Âlemlerin Rabbine'dir. Dolayısıyla, "Musa ve Harun'un Rabbine" diyen Firavun'un tersine, nasıl ki resuller Allahu Teala'yı itikatlarıyla kayıtlamıyorlarsa, Belkis da aynı şekilde, teslim olmaklığında Allahu Teala'yı kayıtlamadı. Gerçi Firavun'un bu teslimiyeti bir yönden Belkis'in teslimiyetine yetişir ama Belkis'inki kadar sağlam değildir. Dolayısıyla Belkis, Allah'a teslimiyette Firavun'dan daha fazla anlayış sahibiydi. Ve Firavun, zamanın hükmü altındaydı ve bundan dolayıdır ki, "İsrailoğulları'nın iman ettiklerine iman ettim" [Yunus Suresi, 10/90] diyerek imanını özgüledi. Ve bu özgülemeyi, büyücülerin, "Musa ve Harun'un Rabbi" dediklerini görmüş olduğundan dolayı yaptı.

Belkis'in İslam'ına gelince; onun İslam'ı, "Süleyman ile.." demiş olmasıyla, Süleyman'ın İslam'ının aynısı oldu ve böylelikle Süleyman'a tâbi oldu. Ve

Süleyman akaid olarak neyi izlediyse, Belkıs da onu izledi. Aynı şekilde, bizler Rab Teala'nın üzerinde bulunduğu dosdoğru yol üzerindeyiz. Ve alınlarımız O'nun elinde olduğundan, O'ndan ayrı düşmemiz olanaksız bir şeydir. Ve biz örtük bir şekilde O'nunla birlikteyiz ve O açıktan açığa bizimle birliktedir — çünkü O, hiç kuşkusuz şöyle demiştir: “Nerede olursanız olun, O sizinle birliktedir” [Hadid Suresi, 57/4]. Ve bizler, alınlarımızdan bizi tutmuş olmasıyla Hak ile birlikteyiz. İmdi, Hak Teala kendi dosdoğru yolunda bizimle yürüyor olmasından dolayı Kendi nefsiyle birliktedir. Böylece, âlemde dosdoğru yol üzerinde, yani Rab Teala'nın yolu üzerinde olmayan hiç kimse yoktur. Ve Belkıs, Süleyman'ın da böyle olduğunu bilmiş olduğundan, herhangi bir âleme özgülemeksizin, “..Âlemlerin Rabbi olan Allah'a” [Neml Suresi, 27/44] dedi.

Ve Allahu Teala'nın kendisinden sonra hiç kimseye layık olmayan bir mülk olarak kendisine özgü kıldığı ve Süleyman'ın, bu özgü kılınma sebebiyle başkalarından üstün olduğu teshir'e gelince: Bu, Süleyman'ın “emr”iyle olan bir teshirdir. Bundandır ki, Hak Teala şöyle buyurdu: “Biz rüzgârı ona müsahhar kıldık; onun emriyle eser” [Sâd Suresi, 38/36]. Çünkü Allahu Teala, her birimiz için herhangi bir şeyi özgülemeksizin şöyle buyurdu: “Allahu Teala göklerde ve yerde olan şeylerin hepsini size müsahhar kıldı” [Casiye Suresi, 45/13] — ve Allahu Teala burada rüzgârın ve yıldızların ve bundan başka olan her şeyin teshirinden sözetti. Ama bizim emrimizle değil, Allah'ın emriyledir. İmdi, eğer anladıysan, cenab-ı Süleyman ancak –cem'iyet ve himmet olmaksızın– tek başına, soyut emre özgü kılındı. Böyle diyoruz, çünkü biliyoruz ki, nefslar cem'iyet makamında bulunduklarında, âlemdeki cisimler hiç kuşkusuz bu nefsların himmetleriyle edilgin olurlar. Ve biz bunun böyle olduğunu bu yolda gördük. İmdi, Süleyman, bir kimseye teshir etmeyi dilediğinde, himmetsiz ve cem'iyetsiz olarak yalnızca emri dile getirdi.

Bil ki –Allahu Teala kendi tarafından ruh ve yardım ile bizi ve seni teyit etsin– bir kula verilecek böylesi bir bağış, bu kimsenin ahiret mülkünü eksiltmez ve bu mülkün hesabı kendisinden sorulmaz. İşte, Süleyman aleyhisselam böylesi bir mülkü Rabbinden istedi. Yoldaki deneyimleme; eğer Süleyman, başkaları için verilmesi bekletilen bağışın kendisi için çabuklaştırılmasını dileycek olursa, verilen bu bağışın hesabının ahirette kendisinden sorulmasını gerektirir. Allahu Teala Süleyman'a, “Bu Bizim bağışımızdır..” dedi — ve bu bağışın Süleyman için veya başkaları için olduğunu söylemedi ve şunu ekledi: “..Hesabı sorulmaksızın ister kendine sakla, ister başkalarına dağıt!” [Sâd Suresi, 38/39]. Yol'daki deneyimlemeden şunu bildik ki, Süleyman'ın bu mülkü istemesi, Rabbinin emri doğrultusunda oldu. Ve talep ilahi emir üzerine olunca, isteyen kişi –Hak Teala, bu isteği ister hemen yerine getirsin veya isterse yerine getirmeyi geciktirsin– bu

isteğinden dolayı tam bir ecir kazanır; çünkü kul Allahu Teala'nın kendisine yönelik emrine uyarak dileyişte bulunmakla, O'nun kendi üzerine zorunlu kıldığı emri yerine getirmiştir. İmdi, eğer Rabbinin emri olmaksızın kendi isteği doğrultusunda dileyişte bulunacak olursa, Rabbi ona bu sebepten dolayı elbette hesap sorar.

Ve Allahu Teala'dan dileyişte bulunulan her şey için bu böyledir. Allahu Teala, Nebisi Muhammed'e (sav) şöyle dedi: "De ki: Rabbim, ilmimi artır!" [Taha Suresi, 20/114]. Bunun üzerine o, Rabbinin emrine uyarak daha fazla ilim ister oldu. Hatta kendisine ne zaman süt verilse, verilen sütü "ilim" olarak yorumlardı. Rüyasında kendisine verilen bir kap sütü içerek, kalanını Ömer bin Hattab'a verdi. "Sütü ne olarak yorumladınız?" diye soranlara, "ilim olarak" karşılığını verdi. Ve yine Gece Yolculuğu sırasında, melek kendisine, içlerinde süt ve şarap bulunan iki kap getirdi. Sütü içtiğinde, melek kendisine, "Fıtratta isabet ettin, Allah da ümmetini sana eriştirsın" dedi. Dolayısıyla, ne zaman ki rüyada süt görülecek olsa, bu süt suretinde görünen "ilim"dir — tıpkı Cebrail'in Meryem'e beşer suretinde görünmesi gibi.

Resulullah (sav), "İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar" buyurmuş olmakla, insanların dünya hayatında gördükleri her şeyin, uyuyan kimsenin rüyasında gördüğü hayallerden farksız olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla yorumlanması gereklidir.

Kuşkusuz varoluş bir hayaldir ama hakikatte de Hak'tır.

Bunu gerçekten anlayan kişi Yol'un sırlarına erişmiştir.

Böylece, Resulullah'a ne zaman süt ikram edilse –bu sütü ilmin sureti olarak görüyor olmasından ve bu ilmin artmasını istemekle emrolunmasından dolayı– "Allahım, onu bizim için bereketli kıl ve onu bizim için çoğalt!" derdi. Ve süttten başka bir şey ikram edildiğinde ise, "Allahım, onu bizim için bereketli kıl ve bizi bundan hayırlısıyla doyur" derdi. İmdi, Allahu Teala, Kendisi tarafından istenmesi emrolunan bir isteğe karşılık olarak verdiği şeyden dolayı ahirette hesap sormaz. Ve Allahu Teala, Kendisi tarafından emrolunmaksızın istenen bir şeyi verdiğiğinde ise, iş Allahu Teala'ya kalmıştır — dilerse hesap sorar veya dilerse hesap sormaz. Ve ben Allah'tan özellikle ilim isterim ki, verdiği bu ilmin hesabını benden sormaz. Çünkü, ilminin artmasını istemesi yolunda Nebisine yönelik emri, aynı zamanda ümmetine de yönelik bir emirdir. Çünkü Allahu Teala, "Elbette sizin için Resulullah'ta güzel bir örnek vardır" buyurmaktadır [Ahzab Suresi, 33/21]. Ve anlaması Allah'tan olan kimse için, Resulullah Efendimiz'den daha güzel hangi örnek vardır?

Ve eğer biz Süleyman'ın makamı üzerine söylenebilecek her şeyi ortaya koymuş olsaydık, öğrendiğin şeyden dehşete düşerdin. Çünkü bu yolun çoğu alimi, Süleyman'ın hallerini ve mertebesini bilmediler. Halbuki iş, onların sandıkları gibi değildir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

DAVUD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ VÜCUDİYYE

Bil ki, nübüvvet ve risalet, özel bir ilahi lütuf olduğundandır ki, şariat getirici nübüvvette edinilmiş hiçbir şey yoktur. Allahu Teala, onlara verdiği bu bağışları, karşılık olarak vermiş olmadığı gibi; bu bağışından dolayı onlardan bir karşılık da istemez. Dolayısıyla O'nun nebi ve resullere vermesi, lütuf ve bağış yoluyladır. Bundandır ki, "Biz ona –İbrahim'e– İshak ve Yakub'u bağışladık" [En'am Suresi, 6/84] dedi. Ve Eyyub'a ilişkin olarak, "Biz ona ehlini ve onlarla birlikte olanların mislini bağışladık" [Sâd Suresi, 38/43] dedi. Ve Musa'ya ilişkin olarak da, "Biz rahmetimizden kardeşi Harun'u Nebi olarak bahşettik" [Meryem Suresi, 19/53] dedi. Bunun benzeri başka örnekler de vardır. Ve nebi ve resulleri önceden kuşatan, onları hallerinin hepsinde veya çoğunda sonradan da kuşatır; ve bu, O'nun Vehhab İsminden başkası değildir. Ve Davud'a ilişkin olarak, "Biz Davud'a katımızdan üstünlük verdik" [Sebe Suresi, 34/10] dedi; ve bunu ona, karşılıklıta bulunması isteğiyle vermedi. Ve bu sözettiği şeyi ona bir karşılık olarak verdiğini bildirmedi. Bunun karşılığında şükredilmesini istediğinde ise, bunu –Davud'a ilişkilendirilmişliklerini vurgulayarak– "âl-i Davud"dan istedi — ki, Davud'a bağışlanan şeye şükretsinsinler. Ve bu bağış, Davud için karşılıksız bir nimet ve lütuftur. Âl-i Davud içinse, kendilerinden karşılık isteniyor olduğundan, böyle değildir. Bundandır ki, Hak Teala şöyle buyurdu: "Ey âl-i Davud, şükredin; ve kullarımdan pek azı şükredicidir" [Sebe Suresi, 34/13].

Nebilerin Allah'ın kendilerine bağışladığı ve hediye ettiği şeylere şükretmelerine gelince, Allah'ın bu yöndeki bir isteği üzerine değil, kendiliklerinden şükrettiler. Nitekim Resulullah (sav), Allahu Teala'nın, kendisinin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamış olmasına şükür olarak, ayakları şişinceye kadar namaz kıldı. Ve kendisine sorulduğunda şöyle karşılık verdi: "Şükredici bir kul olmayayım mı?" Ve Nuh hakkında da şöyle buyurdu: "O çokça şükreden bir kuldu" [İsra Suresi, 17/3] — ama Allah'ın kullarından pek azı böyledir.

Allahu Teala'nın Davud'a verdiği ilk nimet, kendisine verdiği, içerisinde bitişen harfleri olmayan isimdir. Dolayısıyla –dal, elif ve vav harflerinden oluşan– bu ismi vermekle onu bu âlemden ayırdığını bize bildirdi. Öte yandan, Muhammed'i (sav) hem bitişen, hem de bitişmeyen harflerle isimlendirdi. Dolayısıyla onu Kendisine kavuşturdu ve onu âlemden ayırdı — böylece onun isminde her iki hali de birleştirdi. Aynısını Davud için de yapmakla birlikte, bunu onun isminde değil, mâna yönünden yaptı. Bu, Davud üzerine Muhammed (sav) için ismi yönünden tenbih olunan bir ayrıcalıktır; ve Allahu Teala bunu, Muhammed'in (sav) her yönden eksiksiz olduğuna işaret etmek için yaptı — ve aynı durum onun "Ahmed" ismi için de geçerlidir. Ve bunun böyle olması Allah'ın hikmetindendir.

Sonra Davud'a yönelik lütfuna ilişkin olarak, dağların onu yankılayarak onun tesbih edişiyile birlikte tesbih ettiklerini söyledi. Ve Davud için, dağların onu yankılayarak, amelleri Davud için olabilsin diye onunla birlikte tesbih etmelerini bir lütuf olarak bahşettiğini söyledi. Ve kuşlar da aynı şekilde onunla birlikte tesbih ederler.

Ve Davud'a kuvvet verdi ve onu bu kuvvete sahip olmaklıkla niteledi. Ve ona hikmeti ve hak ile batılı birbirinden ayırmayı verdi. Sonra, Allahu Teala ona en büyük lütuf ve yakınlık mertebesi olan halife olmaklığı özgü kıldı. Öyle ki, kendisi gibi olan diğer nebiler için bu nitelemeye bulunmadı. Şöyle dedi: "Ey Davud, Biz seni yeryüzünde halife kıldık. O halde sen insanlar arasında hak ve adalet ile hükmet ve hevaya uyma.." –yani, hüküm verirken, Benim vahyimden başka bir şeylerin hatırına gelmesine izin verme– "..ki bu, seni Allah'ın yolundan.." –yani, resullere vahyettiğim yoldan– "..saptırır" [Sâd Suresi, 38/26]. Sonra, Hak Sübhanehu, Davud'a edeb göstererek, "Allah'ın yolundan dönüp şaşırان kimseler için, hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır" [Sâd Suresi, 38/26] dedi ve "Eğer Benim yolumdan dönüp şaşırان olacak olursan, senin için şiddetli bir azap vardır" demedi.

Ve eğer sen, "halifelik Âdem'e de özgü kılınmıştı" diyecek olursan, biz, Âdem'in halife olmaklığının Davud'unki kadar kesinlik taşımadığı karşılığını veririz. Ve Allahu Teala meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife kılacağım" [Bakara Suresi, 2/30] demiş, ama "Ben yeryüzünde Âdem'i halife kılacağım" dememiştir. Ve eğer böyle demiş olsaydı bile, bu, Davud'a söylediği, "Biz seni halife kıldık" [Sâd Suresi, 38/26] sözü gibi kesinlik ifade etmezdi. Bunu izleyen ayetlerde Âdem'in adının anılmış olması, Âdem'in Allah tarafından halifeliğe özgü kılınan kişinin ta kendisi olduğuna delalet etmez. O halde, Allahu Teala kullarından haber verdiğinde, sen kalbini Hakk'ın verdiği haberlere çevir. Ve yine, İbrahim Halil'e, "Ben seni insanlara

imam kılacağım” [Bakara Suresi, 2/124] dedi — ama “Seni insanlara halife kılacağım” demedi. Ve gerçekte biz biliriz ki imam olmaklık, halife olmaklıktır — ama yine de ikisi aynıdır denilemez. Çünkü doğrudan doğruya “halifelik” sözcüğünü kullanmış değildir.

Ve sonra halifelik doğrudan doğruya Davud için anıldığında ise, hükümde halife kılındı — ve bu, ancak Allah’tan olabilecek bir şeydir. Allahu Teala Davud’a şöyle dedi: “İnsanlar arasında Hak ile hükmet” [Sâd Suresi, 38/26]. Ve Âdem’in halifeliği bu mertebede değildir. Âdem’in halifeliği, ilahi hüküm ile mahlukat üzerinde Allah’ın naibi olmak biçiminde değil, daha önce halifelik mertebesinde olan kimsenin ardılı olmak biçimindedir. Ama iş öyle de olsa, bizim söylediğimiz şey, halifeliğin Davud’a özgü kılınmış olması ve sadece Davud’dan açıktan açığa halife olarak bahsedilmiş olmasıdır.

Allah’ın yeryüzünde, halifeliği Allah’tan olan halifeleri vardır ve bunlar resullerdir. Ama bugün halifelik Allah’tan değil, resullerdendir. Çünkü bugünkü halifeler ancak resulün kendileri için getirdiği kadarıyla hüküm verirler ve bunun dışına çıkmazlar. Ama burada, Resul’ün (sav) getirdiği şeriaten hüküm verme konusunda ancak bizim gibi olanların bilebileceği bir incelik vardır: Halifeliği Resul’den (sav) olan kişi, hükmü Resulullah’ın aktarması yoluyla alır ya da –aslı yine Resulullah’tan aktarılan– içtihad yoluyla alır.

Ve bizim aramızda hükmü Allah’tan alan kişiler vardır. Bunlar tam da aldıkları bu hükümle halifelikleri Allah’tan olan kişilerdir. Ve onlar hükmü, Resul’ün (sav) hükmü Allah’tan aldığı gibi, aynı şekilde Allah’tan alırlar. Bu kişiler, verdikleri hükümlerin Resul’ün verdiği hükümlerle çelişmemesinden dolayı zahirde resule tâbidirler — tıpkı ahir zamanda incek ve hükmedecek olan İsa’nın durumunda olduğu gibi ve yine tıpkı, kendisine, “O nebiler Allahu Teala’nın yol gösterdikleridir; o halde sen, onlara gösterilmiş olan yola uy” [En’am Suresi, 6/90] denilen Nebi Muhammed (sav) gibi.

Böylesi bir kişinin, doğrudan Allah’tan aldığıyla bildiği şey kendisine özgüdür ve Resul’e aykırı değildir. Ve bunda, kendinden önce gelen resullerin şeriatini doğrulayan Resulullah’la (sav) aynı konumdadır. Böylelikle bizler, Resulullah’tan (sav) öncekilere vahyolunmuş şeriatlere değil, Resulullah’ın onları doğrulamasına tâbi oluruz. Ve Resul’ün Allah’tan aldığı hükmün aynısını halifenin Allah’tan alması da böyledir. Dolayısıyla biz halifeye keşf diliyle “Allah’ın halifesi” ve zahir diliyle de “Resul’ün halifesi” deriz. Ve Resul (sav), kendi ümmeti içerisinde halifeliği Rabbinden alan kimseler olduğunu bildiğinden dolayı herhangi bir kişiyi halife tayin etmedi. Böylelikle, Resulullah (sav), getirilmiş hükümde uyuşmakla birlikte,

Allahu Teala'dan halife olan kimseler olduğunu bildiğinden, işin önünü kapamadı. Böyle olunca, Allahu Teala'nın halk'ı arasında, resullerin aldığı şeyi, Resul'ün (sav) ve resullerin aldığı kaynaktan alan halifeler vardır. Ve bu halifeler, kendilerinden önde gelenin üstünlüğünü bilirler. Çünkü Resul, hükümleri çoğaltabilir olduğu halde, halife –bir resul olmadığından dolayı– hükümleri çoğaltamaz. Kendisine ilim ve hüküm olarak ancak Resul için getirilmiş olan şey verilir.

Sen İsa'yı görmez misin ki, Yahudiler –bugün bizim Resul'e göre halifenin durumu hakkında söylediğimiz gibi– İsa'nın, Musa'nın şeriatı üzerine eklenti yapmayacağını zannederek, ona iman edip onu doğruladılar. Ama İsa, resul olduğu için Musa'nın doğruladığı bir hükme eklenti yaptığında veya bir hükmü geçersiz kıldığında, kendisi hakkındaki itikatlarına ters düştüğü için, buna tahammül edemediler. Ve işin hakikatini bilmediklerinden dolayıdır ki, İsa'nın öldürülmesini istediler. Bu kıssa, Allah'ın yüce Kitabı'nda bize bildirilmiştir. İsa resul olduğunda yerleşik bir hükmü geçersiz kılmakla veya bir hükme eklenti yapmakla eklenti kabul etti — geçersiz kılma, hiç kuşkusuz hükme yapılan bir eklentidir. Günümüzdeki halifelige gelince, böylesi bir şey sözkonusu değildir. Halife, ancak Muhammed'in (sav) dile getirdiği şeriatı değil, ancak içtihad yoluyla yerleşik kılınan hükümleri geçersiz kılabilir veya bunlar üzerine eklenti yapabilir.

Kimi zaman bir halifenin Hadis'e aykırı bir hüküm verdiği görülür. Bunun, içtihadan kaynaklandığı sanılırsa da, durum böyle değildir. Böylesi bir durumda, imam keşf yönünden sözkonusu haberin Nebi'den (sav) olduğu konusunda emin değildir — eğer bu haberin Nebi'den (sav) olduğu kesin olsaydı, bununla hüküm verirdi. Bu hadis, adil insanlar tarafından bir diğerine aktararak gelmiş olsa bile, adalet sahibi bir kimse vehim ve anlam kayması konusunda hatasız değildir. Böylesi şeyler günümüzdeki bir halife için sözkonusudur — tıpkı İsa için sözkonusu olacağı gibi. Çünkü İsa indiğinde, özellikle de şeriatin ve Resul'ün (sav) üzerinde olduğu indirilen tek bir hüküm hakkında imamların hükümleri birbirine ters düştüğü konularda içtihad hükümlerinden çoğunu kaldıracak ve böylelikle Resul'ün (sav) getirdiği şeyin gerçek suretini özgün biçimiyle ortaya koyacaktır. Ve şurası kesin olarak bilinir ki, eğer vahiy incek olsaydı, elbetteki bir vecih ile inerdi ve bu vecih ilahi hükümdür. Ve bunun dışında kalanlar imamların içtihadlarıdır ki, bunlar –eğer onları Hak yerleşik kıldıysa– bu ümmetten darlığın giderilmesi ve Allah'ın hükmünün genişlemesi için yerleşik kılınmış olan şeriattir.

Ve Resulullah'ın (sav), “Eğer iki halifeye biat edilecek olursa, bunlardan birini öldürün” sözüne gelince; bu elinde kılıç bulunan zahirdeki halifeye ilişkindir. Ve her ne kadar birbirleriyle uyuşsalar bile, bu iki halifeden birinin öldürülmesi

gerekir. Manevî halifelik için ise bu sözkonusu değildir, manevî halifelikte öldürülme sözkonusu değildir — öldürülme ancak zahirdeki halifelik için geçerlidir. Ve her ne kadar zahirdeki halife, manevî halifenin makamına sahip değilse de –eğer adaletli ise– Resulullah'ın halifesidir. Dolayısıyla, zahirdeki iki halifeden birinin öldürülmesi iki ilah olduğunun sanılmaması yönündeki aslî hükmün gereğidir — “Ve onlarda Allah'tan başka ilahlar olsaydı..” –birbirleriyle uyuşsalar bile– “..fesada neden olurlardı” [Enbiya Suresi, 21/22]. Ve biz biliriz ki, bunların birbirleriyle uyuşmadıkları bir durum sözkonusu olduğunda bunlardan ancak birinin hükmü egemen olurdu. Dolayısıyla hükmü egemen olan hakikatte ilahtır ve hükmü egemen olmayan değildir. Ve biz buradan biliriz ki, bugün âlemde egemen olan bütün hükümler hiç kuşkusuz Allah'ın hükümleridir — bunlar her ne kadar şeriat denilen ve zahirde yerleşik olan hükümlere aykırı olsalar da, bu böyledir. Çünkü âlemde olup biten her şey ilahi meşîyyetin hükmü üzeredir; yerleşik kılınması ilahi meşîyyetten olan yerleşik şeriatin hükmü üzere değildir. Bundandır ki, şeriat ayrıca yerleşik kılınmıştır. Çünkü meşîyyet şeriatin yerleşik kılınmasını dilemiştir; yerleşik kılınan bu şeriat doğrultusunda amel edilmesini dilemiş değildir.

Meşîyyetin hükümlerliliği büyüktür. Bundandır ki Ebu Talip el-Mekkî meşîyyeti “Zat'ın Arşı” olarak adlandırmıştır, çünkü meşîyyet kendisinden dolayı hükmü gerektirir. Dolayısıyla varlıkta meşîyyet sözkonusu olmaksızın ne bir şey ortaya çıkabilir ne de bir şey ortadan kalkabilir. O halde, “isyanlık” olarak adlandırılan şey yoluyla ilahi emre karşı gelindiğinde, bu karşı geline emir, emr-i tekvinî değil, aracı yoluyla gelen emirdir. Dolayısıyla hiçbir kimse, O'nun meşîyyet yönünden olan emriyle ortaya çıkan hiçbir fiiline karşı gelemez. Karşı gelme ancak aracı yoluyla gelen emre yönelik olabilir. Öyleyse anla!

Meşîyyet yönünden olan emir, hakikatte, fiilin kendisinin var edilmesine yöneliktir, fiilin onun eliyle zahir olduğu kişiye değil. Dolayısıyla fiilin ortaya çıkmaması olanaksızdır — ama bu özgöl mahalde. İmdi kimileyin ilahi emre karşı gelme olarak ve kimileyin de ilahi emre uyma ve itaat olarak adlandırılır. Böylelikle fiil, kendisinden ortaya çıkan şeyden dolayı, övülür veya yerilir.

Ve iş bizim dediğimiz gibi olunca, halk'ın varacağı şey –birbirinden farklı türlerde olmak üzere– saadettir. Ve Hak Teala bu makamdan rahmeti, her şeyi içine almakla tabir etti; ve hiç kuşkusuz ki rahmet, ilahi gazabın önüne geçmiştir — ve öne geçen, önce gelir. İmdi kula sonradan hükmeden eriştiğinde, ona, önce gelen hükmeder ve rahmet, kendisini önceleyen bir şey olmadığından kula erişir. Ve bu, “Allah'ın rahmeti gazabını geçti” sözünün anlamıdır. Böylelikle rahmet,

kendisine erişen üzerine hükmeder; çünkü rahmet her şeyin ona doğru yol aldığı nihaî gayede durur. Gayeye erişmek kaçınılmazdır, dolayısıyla rahmete erişilmesi ve gazabdan uzaklaşılması kaçınılmazdır. Ve rahmet, kendisine erişen herkese, her birinin halinin verdiği şey doğrultusunda hükmeder.

Anlayış sahibi olan kimse, söylediklerimizi müşahede eder

Ve eğer anlayışı yoksa, bizden alsın.

Ve iş bizim söylediğimizden başkaca değildir, öyleyse söylenene güven

Ve bizim bulunduğumuz hal üzre ol

Size açıkladığımız şey Hak'tan bizedir

Ve bizim size hediye ettiğimiz şey bizden sizedir.

Demirin yumuşatılmasına gelince, bu, ateşin demiri yumuşatması gibi, katı kalplerin de sakındırma ve tehditle yumuşamasına benzer. Demirin yumuşatılması güç değildir. Güç olan, taştan daha da katı olan kalplerin yumuşatılmasıdır, çünkü ateş taşı çatlatır ve toz haline dönüştürür ve fakat onu yumuşatamaz. Ve Allah, bir şeyin kendisinin ancak kendisiyle korunabileceğine ilişkin bir tenbih olarak, kendisine zırh yapabilsin diye Davud için demiri yumuşattı. Ve zırh, kişiyi mızrak, kılıç, bıçak ve ok uçlarından korur; dolayısıyla sen demiri, demire karşı bir korunak kılarırsın. Böylelikle Muhammedî şariat, "Senden Sana sığınırım" sözüyle geldi. Öyleyse, anla! Bu, o halde, demirin yumuşatılmasının sırrının ruhudur ve O, Müntakim'dir, Rahîm'dir ve Başarıya Eriştirici'dir.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

YUNUS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEFSİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz Allahu Teala bu insan oluşumunu ruhuyla, bedeniyle ve nefsiyle kâmil bir şekilde Kendi suretinde yarattı. Ve bu insan oluşumunun çözülmesi, bu insan oluşumunu halk edenden başkasının elinde değildir. Bu çözülme, ya O'nun eliyle olur –ki her zaman için bu böyledir– ya da O'nun emriyle olur. Allah'ın emri olmaksızın bunu üzerine alan kişi hiç kuşkusuz kendi nefsine zulmeder, Allah'ın koyduğu sınırları aşar ve Allahu Teala'nın mamur kılınmasını emrettiği şeyin yıkımına yönelir.

Bil ki, Allah'ın kullarına şefkat göstermek, Allah yolunda gayret göstermekten daha yakışık alır bir şeydir. Davud aleyhisselam, Beyt-i Mukaddes'i inşa etmeyi dileyip, onu defalarca inşa ettiyse de inşaatı biten bina her seferinde yıkıldı. Bu durumu Allahu Teala'ya şikayet edince, Allahu Teala ona şöyle vahyetti: “Benim bu evim kan döken bir kişinin iki eli üzerinde ayakta duramaz.” Davud şöyle dedi: “Yarabbi, ben senin yolunda kan dökmedim mi?” Hak Teala şöyle buyurdu: “Evet, ama onlar Benim kullarım değil mi?” Davud şöyle dedi: “Yarabbi! Bu ev benden olan bir kişinin iki eli üzerine inşa edilsin.” Böylece Allahu Teala Davud'a, bu evin, oğlu Süleyman tarafından inşa edileceğini vahyetti.

Bu hikayeyle anlatılmak istenen, bu insan oluşumunun gözetilmesidir — ve hiç kuşkusuz bu insan oluşumunun gözetilmesi onun yıkıma uğratılmasından daha iyidir. Sen Allahu Teala'nın, din düşmanlarının hayatta kalmaları için cizyeyi ve barışı farz kıldığını görmez misin? Ve O, “Eğer onlar barışa meylederlerse, sen de onlarla barışa meylet ve Allahu Teala'ya tevekkül et” dedi [Enfal Suresi, 8/61]. Sen üzerine kısas vacib olan kişiyi görmez misin? Öldürülenin yakınları bir araya gelip de bunlardan biri diyete razı olduğu veya öldüreni bağışladığı ve diğerleri ise katilin öldürülmesini istediklerinde, Hak Sübhanehu, bağışlayan kişiyi nasıl gözetmekte ve bu kişiyi, bağışlamayan diğer kişilere nasıl yeğlemektedir?

Dolayısıyla, kısas yoluyla öldürmek olmaz. Ve görmez misin ki, Resulullah (sav), katilin kısas yoluyla öldürülmesine ilişkin olarak, “Onun öldürülmesi, diğerinin öldürülmesi gibidir” buyurmuştur. Ve görmez misin ki, Allahu Teala, kısasın kötü bir eylem olduğuna işaret ederek, “Kötülüğün cezası, ona benzer bir kötülüktür..” buyurmuştur — yani, meşru olmakla birlikte kısas, kötü bir fiildir. Ve “..Her kim bağışlar ve ıslah ederse onun ödülü Allah katındadır” [Şura Suresi, 42/40] — çünkü O’nun sureti üzerinedir. Böylece, her kim bağışlar ve öldürmezse, bu kişi, sureti üzre olduğu kimse tarafından ödüllendirilecektir. Bu elbette böyledir, çünkü onu bunun için inşa etmiştir. Allah, ancak onun varlığı yoluyla Zahir ismiyle zahir olduğundan, her kim insan oluşumunu gözetecek olursa, Hakk’ı gözetmiş olur.

Yerilesi olan, insanın ayn’ı değil, kendisinden ortaya çıkan fiilleridir. Ve bir kişinin fiili, onun –bizim şu anda sözünü ediyor olduğumuz– ayn’ı değildir. Bütün fiiller Allah’ın olsa bile, bunlardan bazıları yerilir ve bazıları övülür. Kendi hoşuna gitmeyen bir şeyden dolayı bir kimseyi yermek, Allah indinde yerilesi bir şeydir, çünkü yerilesi olan ancak şeriatin yerdiği. Şeriatin bir şeyi yermesinde bir hikmet vardır ki bunu ancak Allah veya Allah’ın kendisine bildirdiği kimse bilir. Nitekim kısas, belli bir fayda için getirildi — ki kısas insan türü için bir korunma ve insan türüne yönelik olarak Allah’ın sınırlarını aşanlar için bir çekinmedir. “Ey elbab sahipleri, sizin için kısasta hayat vardır” [Bakara Suresi, 2/179]. Böylesi elbab sahibi kimseler şeylerin özünü bilen ve ilahi yasaların ve hikmetlerin sırrına erişmiş olanlardır.

Ve sen Allahu Teala’nın bu insan oluşumunu gözettiğini ve onu ayakta tuttuğunu bildiğinde, sen de bu insan oluşumunun korunmasını daha bir gözetirsin — ki bunda senin için saadet vardır. Çünkü insan henüz hayatta iken, kendisi için halk olunan kemal sıfatına erişmesi istenir. Bundandır ki, her kim onu yok etmeye çalışırsa, onun için halk olunan şeye erişmekten onu alıkoymaya çalışmış olur.

Resulullah’ın (sav) şu sözü ne güzeldir: “Size, düşmanlarınız üzerine varıp onların boyunlarını vurmanızdan ve onların sizin boyunlarınızı vurmasından daha hayırlı ve daha yüce olan şeyi haber vereyim mi: Bu, Allah’ı zikretmektir.” Bu demektir ki, bu insan oluşumunun değerini ancak, kendisinden istenen zikir ile Allahu Teala’yı zikreden kimse bilir. Çünkü Hak Teala, Kendisini zikreden kişiyle birlikte ve birlikte olan, zikreden tarafından müşahede edilir. Ve zikreden kişi, kendisiyle birlikte olan Hakk’ı müşahede etmeyecek olursa, O’nu zikrediyor değildir. Çünkü Allah’ın zikredilmesi, kulun her yanına yayılmış olup, zikreden kişinin yalnızca diline özgü değildir. Eğer kişi yalnızca diliyle zikrediyorsa, bu durumda yalnızca dil O’nu müşahede eder — ve bu, insanın bir bütün olarak müşahade etmesiyle aynı

değildir. Gafillerin zikrine ilişkin olan bu sırrı anla! Gerçekte gafil kişinin Allah'ı zikreden parçası hiç kuşkusuz Allah'ın huzurundadır ve Zikrolunan onunla birliktedir — ve o parça Allah'ı müşahade eder. Ve gafil olan gafleti dolayısıyla zikredici değildir — böylelikle de Hak, o gafil olan parçalarla birlikte değildir. Çünkü insan hiç kuşkusuz çoğuldur, ahadü'l-ayn değildir. Ahadü'l ayn olan Hak da İlâhi İsimleri ile çoğuldur. Aynı şekilde insan da parçalar ile çoğuldur. Ve bir parçanın zikri, başka bir parçanın da aynı şekilde zikrediyor olması anlamına gelmez. Dolayısıyla Hak, bunlardan zikredici olan parça ile birliktedir ve diğerleri, gaflet içerisinde olmaklıkla nitelenir. Ve insanda Hakk'ı zikreden bir parça olması ve Hakk'ın bu parçayla birlikte olması gerekir ki, böylelikle geri kalan parçalar Hakk'ın inayetiyle korunmuş olsun.

Ve Hakk'ın bu insan oluşumunu "ölüm" olarak adlandırılan şeyle yıkıma yönelmesi, yok etme değildir, olsa olsa ayrışmadır. Ve böylelikle her parça kendi aslına döner. Hakk'ın dilediği şey, onu Kendine almaktır. Ve her şey Allah'a döner. İmdi, onu Kendine aldığı anda, aktarıldığı yurdun cinsinden –buradaki düzenlenişinden farklı bir düzenlenişle– ona bir düzenleniş verir. Ve varlığı itidal üzere olduğundan, orası beka yurdu. Artık burada ne ölür ne de parçaları bir kez daha ayrışır.

Ateş ehline gelince, onlar sonuçta nimete erişeceklerdir — ama bu nimet ateş içindedir, çünkü ceza süresinin bitiminden sonra, ateşin içerisinde olan kimseler için ateşin kızgınlığının soğuk ve selamet olması kaçınılmazdır ve bu nimettir. İmdi, hakkın yerini bulmasından sonra ateş ehlinin nimeti, ateşe atıldığı sıradaki Halilullah'ın nimetidir. Çünkü İbrahim ateşi görmekle ve ateşin, ona yaklaşan kimseyi yakmasının bildik bir şey olduğunu bildiğinden dolayı azap çekti. Ve İbrahim, o ateş suretinde ve o ateş suretinden kendisine ilişkin olarak Hakk'ın dilediği şeyin ne olduğunu bilmiyordu. Ve bu elemin ortaya çıkışından sonra, ateşi –rengini ve suretini görmekle birlikte– soğuk ve selamet buldu. Oradaki insanlar içinse ateş olarak göründü. İmdi, bir-olan-şey, bakanların gözünde çeşitlenir — ilâhi tecellinin hükmü böyledir. Dolayısıyla, dilerse, Allahu Teala bu şekilde tecelli eder dersin. Ve dilerse; âlem, kendisine kendisinde bakıldığında tecellide Hak gibidir, dersin. Böyle olunca bakanın kendisinde, bakanın mizacından dolayı çeşitlenir. Ya da bakanın mizacı, tecellinin çeşitlenmesinden dolayı çeşitlenir. Hakikatte her ikisi de olabilir.

Eğer ölen veya öldürülen kişi, öldüğünde veya öldürüldüğünde Allahu Teala'ya dönmeyecek olsaydı, Allahu Teala bir kimsenin ölümüne hükmetmez ve bir kimsenin öldürülmesini meşru kılmazdı. Hepsi O'nun avcundadır, ölenlerin yitip

gitmesi sözkonusu değildir. Ve Allah, kulun Kendisinden ayrılıp gitmeyeceğini bilmesinden dolayı öldürmeyi meşru kıldı ve ölüme hükmetti. İmdi, Hak Teala'nın "Her şey O'na dönücüdür" [Hud Suresi, 11/123] sözünde, ölen kişinin O'na dönmesine işaret edilmektedir ki, O, bu şeyin ta kendisidir. Yani O, tasarruf Kendisinde gerçekleşen ve tasarruf edendir. İmdi, O'ndan, O'nun ta kendisi olmayan hiçbir şey ortaya çıkmamıştır. Ve Hak Teala'nın, "Her şey O'na dönücüdür" [Hud Suresi, 11/123] sözünden keşf yoluyla anlaşılan budur.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

EYYUB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ GAYBİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz hayatın sırrı suda yayıldı. Dolayısıyla su, unsurlar ve erkânın aslıdır. Ve işte bunun için Allahu Teala diri olan her şeyi sudan yarattı. Ve varlıkta, diri olmayan ve Allah'ı hamdiyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ama bu tesbih, ancak ilahi keşf ile anlaşılır ve Hakk'ı ancak diri olan şey tesbih eder. Dolayısıyla her şey diridir ve her şeyin aslı sudur.

Sen Arş'ın nasıl su üzerinde durduğunu görmez misin? Çünkü Arş sudan oluştu. Dolayısıyla Arş, kendisini altından doğru koruyan suyun üzerinde yükseldi. Aynı şekilde, Allahu Teala insanı kul olarak halk etmiş ve insan Rabbine karşı büyükenerek, kendini O'nun üstüne yükseltmiştir — ve Hak Teala, bu kendi nefsinin bilmeyen kulun yüceliğine bakarak, onu altından doğru korur. Ve Resulullah'ın (sav) şu sözünde buna işaret edilmiştir: "Eğer bir ip sarkıtacak olsanız, Allah'ın üzerine düşerdi." Bu göstermektedir ki "alt" O'na nisbet olunur; tıpkı, "Üstlerindeki Rablerinden korkarlar" [Nahl Suresi, 16/50] ve "O, kulları üstünde kahredicidir" [En'am Suresi, 6/18] sözlerindeki "üst"ün O'na nisbet olunması gibi. Dolayısıyla, Hakk'a "alt" ve "üst" nisbet olunur. Böylelikle altı yön ancak insana nisbetle zahirdir ve insan Rahman'ın sureti üzeredir.

Allah'tan başka gıdalandırıcı yoktur. Ve O, bir topluluk hakkında şöyle buyurdu: "Eğer onlar Tevrat ve İncil'in hükümlerine.." –ve sonra, belirsiz ve genel bir ifadeyle– "...ve Rablerinden kendilerine indirilen şeye uyacak olsalardı.." –ki burada Resul'e vahyolunan ve ilham olunan bütün hükümler içerilir– "...üstlerinden.." –ki, Allah'a nisbet olunan üstte-olmaklık yönünden gıdalandırıcı ancak O'dur– "...ve ayaklarının altından yerlerdi" –ki, Allah'ın tercümanı olan Resul'ünün diliyle Hakk'ın kendi Nefsine nisbet ettiği altta-olmaklık yönünden gıdalandırıcı ancak O'dur [Mâide Suresi, 5/66].

Eğer Arş su üzerinde olmasaydı, Arş'ın varlığı korunamazdı, çünkü diri olanın varlığı ancak hayat ile korunabilir. Görmez misin ki, bir kişi bildik bir şekilde öldüğünde, onun düzenlenişinin parçaları dağınık ve onun kuvvetleri, bu ona özgü düzenlenişte var kalmaz.

Allahu Teala, çektiği acının ateşi içerisindeki Eyyub'a, "Ayağını yere vur, bu yıkanılacak bir şeydir" [Sâd Suresi, 38/42] — yani soğuk sudur, dedi. Dolayısıyla Allahu Teala bu ateşi suyun soğukluğuyla dindirdi. Bundandır ki, tıp, fazla olanın azaltılması, az olanın ise artırılmasıdır; ki bu şekilde istenen şey itidalin sağlanmasıdır; ama bu itidale ancak yaklaşık olarak ulaşılabilir. Yaklaşık olarak diyoruz, çünkü hakikatler ve şuhud, tekvin'in sürekli olarak Nefesler yoluyla olduğunu göstermektedir. Ve tekvin ancak bir yönelimle birlikte ortaya çıkar ki, buna, tabiat sözkonusu olduğunda "bozunma" ve "çürüme," Hak sözkonusu olduğunda ise "irade" denir. Ve irade, özgül bir murada yönelmektir, bir başkasına değil. İtidal ise, her yöne denk bir şekilde yönelmeyi gerektirir ki, böyle bir şey sözkonusu değildir. Bundan dolayıdır ki biz, itidal olamayacağını söyledik.

Nebilerin getirdiği ilahi ilimde Hak, "rıza" ve "gazab" ile ve birbirine karşıt olan sıfatlarla nitelenmiştir. İmdi, rıza gazabı ve gazab da rızayı ortadan kaldırır. Ve itidal, rıza ile gazabın denk olmasıdır. Dolayısıyla öfkelenen, öfkelenildiği kimseden aynı zamanda da razı olarak öfkelenmez. Böylelikle, bu kimseye ilişkin olarak iki hükmün biriyle nitelenir ki, bu niteleniş o kimsedeki yönelime işaret eder. Ve razı olan, razı olduğu kimseden aynı zamanda da öfke duyuyor olarak razı olmaz. Böylelikle bu kimseye ilişkin olarak iki hükmün biriyle nitelenir ki, bu niteleniş de yine o kimsedeki yönelime işaret eder.

Ve biz bu sözlerimizi, kendi zanlarınca, ateş ehli için Allah'ın gazabının sonsuza dek süreceğini düşünenler için söyledik — ki bu, bizim söylediğimizi doğrulamaktadır. Eğer iş bizim dediğimiz gibiyse, her ne kadar ateş içerisinde kalsalar da, ateş ehlinin varacağı son, çektikleri acının sona ermesidir — ki, bu da rızadır. İmdi, çektikleri acının sona ermesiyle gazab ortadan kalkar, çünkü – anlayacak olursan– çekilen acı duyulan öfkenin ta kendisidir. Öfke duyan kimse hiç kuşkusuz azap içerisinde. Dolayısıyla, içindeki acının, öfkelenildiği kişiye geçmesiyle kendisini rahatlatılabilmek için, acı çektirerek intikam almaya çalışır.

Hakk'ı âlemden ayıracak olursan, Hak böylesi bir sıfatla tanımlanmaktan sonsuz yücelikte aşkın olur. Ama eğer Hakk'ın âlemin huviyeti olduğunu düşünecek olursan, o halde, bütün hükümler ancak O'nda ve O'ndan zuhur eder. Ve bunun böyle olmaklığının delili, Allahu Teala'nın şu sözüdür: "Her şey O'na dönüktür.." — ve her şeyin O'na dönmesi hakikat ve keşf yoluyla. İmdi sen, hicab ve örtü

içindeliğiyle, “..O’na kulluk et ve O’na tevekkül et!” [Hud Suresi, 11/123]. Gerçekte, bu âlemden daha kusursuz bir âlem olması mümkün değildir ve bunun böyle olması, Allahu Teala’nın âlemi Rahman’ın sureti üzere halk etmiş olmasındandır. Yani Hak Teala’nın varlığı, âlemin zuhuru ile zahir oldu. Ve aynı şekilde insan da tabii suretinin varlığı ile zahir oldu. İmdi biz, O’nun zahiri suretiyiz ve O’nun huviyeti, bu zahiri suretin ruhu olup onu yönetir. Ve yönetme, ancak O’ndadır ve ancak O’ndandır. Böylelikle O, mâna yönünden Evvel’dir ve suret yönünden Ahir’dir; ve O, hükümler ve hallerin başkalaşması yönünden Zahir’dir ve yönetme yönünden Bâtın’dır. Ve O, her şeyi bilir ve O her şey üzerine Şehid’dir. Böylelikle O, şuhud yoluyla bilir, fikir yoluyla değil. Aynı şekilde, deneyimlemeler ilmi de [ilm-i ezvak] fikir yoluyla değil, şuhud yoluyla. Gerçek ilim budur ve geri kalan ne varsa zan ve tahminden ibaret olup, hiçbir şekilde ilim değildir.

Sonra, bu su, bedenindeki susuzluğu ve acıyı gidermek üzere Eyyub için bir içecek oldu. Ve Eyyub’un azabı, Şeytan’ın –yani idrak etmekle yakınlık içre olacağı hakikatleri ne ise o olarak idrak etmekten uzaklığın– dokunmasıyla ortaya çıktı. İmdi, görülen her bir şey, her ne kadar aradaki mesafeden dolayı uzak olsa da, göze yakındır. Çünkü görülen şeyin görülmesi dolayısıyla göz, hiç kuşkusuz bu görülen şeye erişir — ve eğer böyle olmasaydı, onu göremezdi. Ya da görülen şey göze erişir. Dolayısıyla gören ve görülen arasında bir yakınlık vardır. İşte bunun için Eyyub, “dokunma” tabirini bir kinaye olarak kullandı ve dokunma yakın olmaklığı gerektirmekle birlikte, bu dokunuşu Şeytan’a, yani uzaklığın kendisine izafe etti. Böylece, “Bendeki hikmetten dolayı, uzaklık bana yakınlaştı” demiş oldu. Sen elbette bilirsin ki, yakınlık ve uzaklık iki izafi şeydir ve yakın olan şeyde ve uzak olan şeyde bunların hükmü yerleşik olmakla birlikte, her ikisi de, ayn’da varlıkları olmayan nisbetlerdir.

Bil ki, Allahu Teala Eyyub’un sırrını bize ibret olsun ve Muhammedi ümmet bu kitabın satırlarını kendi hallerince okusunlar diye gösterdi. Böyle olunca Eyyub’un makamına erişirler; onun içindir ki bu şereflendirmedir.

İmdi Allahu Teala, kendisinden sıkıntıyı gidermesi için dua etmiş olmasına karşın Eyyub’u sabırlı olmakla övdü. Böylelikle biz bildik ki, bir kulun kendisinden sıkıntının giderilmesi için Allahu Teala’ya dua etmesi, “..sabredici..” olmasına ve “..iyi bir kul..” olmasına eksiklik getirmez. Nitekim Allahu Teala, “..o dönücüdür” [Sâd Suresi, 38/44] –yani sebeplere değil, Allah’a dönücüdür– dedi. Ve her ne kadar Hak, kulun dayanıyor olduğu bir sebep yoluyla işlese ve bir sıkıntıyı gideren sebepler çok olsa da, sebep-olan, ayn-ı vahid’dir. Dolayısıyla kulun, bu acıyı bir sebep yoluyla gideren ayn-ı vahid’e dönmesi, ilahi ilimde sabit olan şeyle çoğu

kez uyuşmayan özgöl sebebe dönmesinden daha yerindedir. İmdi kul, “Allahu Teala duamı kabul etmedi” der. Halbuki o kul dua etmeyip, zamanı ve vakti gelmemiş olan özgöl sebebe yönelmiştir.

İmdi Eyyub, nebi olduğundan dolayı, Allah’ın hikmeti doğrultusunda davrandı. Sabır, bazılarına göre, nefsi şikayet etmekten alıkoymaktır. Ama bize göre bu, sabrın tanımı değildir. Ve sabrın tanımı nefsi Allah’a değil, Allah’tan başka olana şikayet etmekten alıkoymaktır. İmdi, şikayet edenin şikayetinin, kazaya rıza göstermeye eksiklik getireceğini düşünmeleri, bu kimseleri perdeli kıldı. Ve iş, onların düşündüğü gibi değildir; çünkü Allahu Teala’ya ve O’ndan başkasına şikayet kazaya rıza göstermeye eksiklik getirmez, sadece kaza-olunan’a rıza göstermeye eksiklik getirir — ki, bizlere de kaza-olunan’a rıza göstermemiz hiçbir zaman söylenmiş değildir. Ve sıkıntı, kaza-olunan’dır ve kaza-olunan, kaza ile aynı şey değildir.

Eyyub bildi ki, sıkıntının giderilmesi konusunda Allahu Teala’ya şikayet etmekten nefsinin alıkoymak ilahi kahra karşı direnmek demektir; ki bu da kişinin cehaletinden kaynaklanır. Ve Allahu Teala böylesi bir kimseyi sıkıntıya sokacak bir şeye uğrattığında, bu kişi bu sıkıntılı işin giderilmesi için Allahu Teala’ya dua etmez. Ama bu durumda onun yapması gereken şey –muhtak olan kimse indinde– yakarmak ve kendisinden bu sıkıntının giderilmesi yönünde dileyişte bulunmaktır. Çünkü keşf sahibi olan arif indinde bu, Cenab-ı İlahi’den giderilmesi demektir. Ve Allahu Teala, “Allah’a ve Resulüne eza eden kimseler..” [Ahzab Suresi, 33/57] diyerek, hiç kuşkusuz Kendi nefsinin eza olunmaklıkla nitelemiştir. İmdi sen, O’ndan ya da bilmediğin ilahi bir makamdan gaflete düştüğünde, seni bir belaya uğratmasından daha büyük bir eza olabilir mi? Ve bu, sen O’na dönersin ve O’nun senden bu belayı gidermesiyle, senin hakikatin olan iftikarın doğrulansın diyedir. Ve sonuçta da, bu belanın giderilmesini O’ndan dilemen sebebiyle eza –sen O’nun zahiri sureti olduğundan dolayı– O’ndan giderilsin diyedir.

Ariflerden biri açlıktan dolayı ağladığında, bu bilgiyi deneyimlememiş olan birinin kendisini azarlaması üzerine şöyle dedi: “Allah beni ağlayayım diye acıktırdı.” Burada demek istediği, kendisinden giderilmesi için O’ndan dileyişte bulunsun diye kendisini sıkıntıya düşürdüğü ve bunun, kendisinin sabırlı oluşuna eksiklik getirmediğidir. Böylelikle biz bildik ki, sabır hiç kuşkusuz nefsi Allah’tan başkasına şikayette bulunmaktan alıkoymaktır. Ve “başkası” derken, Allah’ın vecihlerinden özgöl bir vechi kastediyorum. Ve Hak Teala ilahi vecihlerinden özgöl bir vechi tayin etti, ki bu vecih de “huviyet vechi” olarak adlandırılır. Dolayısıyla kul, sıkıntının giderilmesi için “sebepler” denilen diğer vecihlerden değil, bu vecihten

dua eder — ve fakat bunlar kendi içerisinde huviyetin tafsilinden başka bir şey değildirler. Ve arifin, kendisinden zararın giderilmesi için Hakk'ın huviyetinden dileyişte bulunması, onu, sebeplerin tümünün Hakk'ın Kendisi olduğunu görmekten perdeli kılmaz. Ve bu, Emin Olunanlar ve Edeb Sahipleri'nden başka hiç kimsenin bir yol bulamayacağı bir sırdır — çünkü O'nun için Emin Olunanlar vardır ki, onları Allah'tan başka kimse bilmez ve bunlardan bazıları bazısını bilir.

Biz sana bu şekilde öğüt verdik. İmdi sen, bununla amel et ve Allah Sübhanehu ve Teala'dan dileyişte bulun.

YİRMİNCİ BÖLÜM

YAHYA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ CELALİYYE

Bu isimlerde evveliyet-hikmeti'dir, çünkü Allahu Teala onu, kendisinden önce hiç kimseyi adlandırmamış olduğu "Yahya" ismiyle adlandırdı — ve bu, Zekeriya'nın zikri, onunla hayat bulur demektir. Ve Allahu Teala onu "Yahya" olarak adlandırmakla, geçmiş olan önceki kişinin zikrini yaşatmak üzere bir oğula bıraktığı sıfatı ile, onun ismini birleştirdi. Dolayısıyla "Yahya" ismi deneyimleme ilmi gibi oldu. Çünkü Âdem'in zikri Şit ile, Nuh'un zikri Sâm ile hayat buldu ve bu bütün diğer nebiler için de böyledir. Ama Allahu Teala, Yahya'dan önce hiç kimse için kendini-açıklayıcı bir isimle, bu ismin imlediği sıfatı birleştirmede — ve bunu ancak Kendi katından, Zekeriya'ya bir inayet olarak yaptı. Çünkü Zekeriya şöyle demişti: "Yarabbi, Kendi indinden bana bir velî bahşet!" [Meryem Suresi, 19/5] — ve bunu söylerken Hakk'ın ismini, oğlunun isminden önce andı; tıpkı Asiye'nin, "Senin indinde cennette bir ev" [Tahrim Suresi, 66/11] dediğinde Hakk'ın komşuluğunu evden önce anmış olduğu gibi.

İmdi Allahu Teala, Zekeriya'nın isteğini yerine getirmekle ona Yahya'yı bağışladı ve adı, Zekeriya'nın Kendisinden istediği şeyi zikredici olsun diye Yahya'yı Kendi sıfatı ile adlandırdı. Çünkü Zekeriya, kendinden sonra Allah'ın zikredilmesinin sürmesini diledi. Çünkü çocuk, babasının sırrıdır. Bundandır ki, "Bana vâris olsun ve Yakub ailesine vâris olsun" [Meryem Suresi, 19/6] dedi. Ve nebilerin Allah'ı zikretme makamından ve Hakk'a davetten başka bırakabilecekleri bir mirasları yoktur.

Sonra, Allahu Teala Yahya'yı benzerlerinin önde geleni kılarak, "Doğduğu, öldüğü ve diri olarak ba's olunduğu günde onun üzerine selam oldu" [Meryem Suresi, 19/15] sözüyle onu Zekeriya'ya müjdeledi. Ve Yahya'yı, Kendi Zatî sıfatı olan "Hayat" ile isimlendirdi. Böylece, Yahya'yı Kendi İsmi ile selamladığını Zekeriya'ya bildirdi. Ve O'nun sözü doğrudur ve onda hiçbir şekilde yanlışlık yoktur. Gerçekte, Ruh'un, "Doğduğum ve öldüğüm ve diri olarak ba's olduğum günde selam üzerime

olsun” [Meryem Suresi, 19/33] sözü, birlenme yönünden kusursuz ise de, Allah’ın Yahya’ya yönelik selamı, hem birlenme ve hem de itikat yönünden kusursuz olduğu gibi, herhangi bir yoruma da muhtaç değildir. Çünkü, İsa’nın durumunda alışlageldik olmayan şey, Allah’ın onun aklını yerli yerinde ve kusursuz kılarak konuşturması ile konuşmuş olmasıdır. Ne var ki, Yahya gibi kendisi üzerine tanıklık edilmedikçe, herhangi bir durumda konuşabilir olan bir kimsenin sözünün mutlaka doğru olması gerekmez. Bu yüzdendir ki Hakk’ın Yahya üzerine selamı, İsa’nın kendi üzerine selamından ilahi inayetle sarmalanmışlık yönünden daha üstündür. Ve İsa beşik içerisinde annesi Meryem’in masumiyetini kanıtlar biçimde konuştuğunda, her ne kadar hal karinesi, onun Allahu Teala’ya yakınlığına ve sözlerinin doğruluğuna delalet ediyor olsa da, bu böyledir. Ve bu, şahidlerden biridir. İkinci şahid ise, kuru hurma ağacını sallamasıdır — ki, Meryem İsa’yı nasıl bir erkekle cinsel birleşme olmaksızın doğurduysa, kuru hurma ağacından da dölleme olmaksızın taze hurma döküldü.

Eğer bir nebi, “Benim ayetim ve mucizem şu duvarın konuşmasıdır” diyecek olsaydı, ve duvar konuşarak, “Sen yalancısın, Allah’ın resulü değilsin” deseydi, elbetteki ayet doğrulanmış olurdu. Ve bu şekilde, onun Allah’ın resulü olduğu kesinlenir ve duvarın söylediği şeye bakılmazdı. İşte bu olasılığın beşik içerisinde konuşan İsa için de söz konusu edilebilecek olmasındandır ki, bu yönden de Yahya üzerine selam daha üstün oldu.

İmdi onun “Allah’ın kulu” olduğunun ortaya konması onun hakkında “Allah’ın oğlu” denilecek olmasından dolayıdır, ki bu, *(beşikteki)* konuşmanın kendisiyle geçersiz kılındı. Ve kendisinin nebi olduğunu söyleyen sonraki topluluk indinde o, Allah’ın kuludur. Ve beşikteyken söylediği her şey gelecekte zahir oluncaya dek, geri kalanı, aklî kurgulama indinde olasılık hükmünde kaldı. O halde sen, işaret olunan şeyi iyice anla!

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

ZEKERİYA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MALİKİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz Allah'ın rahmeti, varlıkta ve hükümde her şeyi içine aldı. Ve hiç kuşkusuz gazabın varlığı da, Allah'ın gazaba olan rahmetindendir. Dolayısıyla, O'nun rahmeti gazabını geçti; yani, rahmetin O'na nisbeti, gazabın O'na nisbetini geçti. Her ayn'ın Allah'tan talep ettiği bir varlığı olduğundandır ki, Allah'ın rahmeti her şeyi içine aldı. Çünkü O, her şeye rahmet ettiği rahmetiyle rahmet ettiğinde, o şey, aynî varlığında O'nun rahmetini kabul etti ve böylece Hak onu var etti. İşte, bundan dolayıdır ki, O'nun rahmetinin varlıkta ve hükümde her şeyi içine aldığını söylüyoruz. Ve ilahi isimler de şeylerdendir — çünkü ilahi isimler de ayn-ı vahid'e dönücüdür. İmdi, Allah'ın rahmetinin içine aldığı ilk şey, o ayn'ın şey-olmaklığıdır ki, rahmet yoluyla rahmeti var edicidir. Dolayısıyla, rahmetin içine aldığı ilk şey, öncelikle rahmetin kendisi ve sonra, yukarıda işaret edilen şey-olmaklıktır; ve daha sonra, gerek dünyada ve gerekse ahirette sonsuza dek varlık bulan –ister araz, isterse yalın veya bileşik cevher olsun– her mevcudun şey-olmaklığıdır. Ve rahmetin genişliğinde, şeylerin garazına ve kendilerine uygunluğa itibar yoktur — ilahi rahmet, varlıkta, hoşça gidici olsun veya olmasın her şeyi içine alıcıdır.

Fütühat-ı Mekkiye'de belirttiğimiz gibi, var-olan [mevcud] değil, ancak var-olmayan [ma'dum] etkide bulunur. Var-olan, etkide bulunuyor gibi gözükse de bu ancak var-olmayan'ın hükmü dolayısıyladır. Bu ilim gariptir ve bu mesele üzerinde pek az durulmuştur. Ve sadece vehim sahibi olanlar, deneyimleme yoluyla bunu bilirler; ama vehmin kendilerine etkide bulunmadığı kimseler bu meseleyi bilemezler.

Allah'ın rahmeti oluşlarda yayılmıştır

Zatlarda ve aynlarda akışını sürdürür

Ve bu taşaduran rahmetin mertebesini müşahede etmek

Bu rahmetin mertebesini düşünce yoluyla bilmekten yücedir.

İmdi, rahmetin andığı her bir şey hiç kuşkusuz said'dir — ve varlıkta rahmetin anmadığı hiç kimse yoktur. Ve rahmetin şeyleri anması, onları var etmesinin ta kendisidir. Ey dostum, belaya uğrayanlarda gözlemlediğin şey veya şakilerden eksik olmayacak ahiret elemelerine ilişkin inancın, burada söylüyor olduğumuz şeyi anlamaktan seni alkoymasın. Bil ki, rahmet her şey için, ancak var etme yönünden geneldir — böylelikle, elemlere yönelik rahmetle, elemleri var etti.

Sonra, bil ki, rahmet iki yönden etkide bulunur. İlki, bizzat etkide bulunmasıdır — ki bu, her mevcud ayn'ı var etmesidir. Ve garazın varlığına veya yokluğuna veya hoş'a gidici olup olmamasına bakmaz; varlığı kabul eden her mevcudun ayn'ına, ayn'ının değişmezliğinde bakar. Bundandır ki, itikatlarda yaratılmış olan Hakk'ı ayan-ı sabite'de bir ayn-ı sabite olarak gördü. İmdi, Hakk'ın kendine rahmeti, var etmeklik ile. Ve bundan dolayıdır ki, rahmet-olunanlar'ın var edilmesiyle rahmetin kendine rahmetinden sonra, itikatlarda yaratılmış olan Hakk'ın rahmet-olunan ilk şey olduğunu söyledik.

Rahmetin diğer etkisi ise, dileyişte bulunma yönündendir. İmdi, perdeli olanlar, itikatlarında olan Hak'tan, kendilerine rahmet etmesini isterler. Keşf ehli olanlar ise Allah'ın rahmetinin kendileriyle kaim olmasını isterler. Ve "Allah" ismiyle dileyişte bulunarak, "Allahım, bize rahmet et!" derler. Ve ancak, rahmetin onlarla kaim olmaklığıyla onlara rahmet eder. Şu halde, onlar için hüküm vardır. Çünkü hüküm, ancak hakikatte bir mahal ile kaim olan mâna için sözkonusudur. İmdi hakikatte rahmet edici olan mâna'dır. Böyle olunca, Allahu Teala inayet olunmuş kullarına ancak rahmetle rahmet eder. Rahmet kendileriyle kaim olduğunda, rahmetin hükmünü deneyimleyerek bulurlar. O halde, rahmetin andığı kimse hiç kuşkusuz rahmet olundu.

Ve eyleyici olan [ism-i fail] "rahîm" ve "râhim"dir. Ve hüküm, mânaların kendi zatlari için gerekli kıldıkları bir şey olduğundan, yaratılışlıkla nitelenemez. İmdi haller var da değildir, yok da değildir. Yani, hallerin varlıkta aynları var değildir; çünkü onlar sadece nisbetlerdir. Ve haller hüküm bakımından, yok da değildir. Çünkü ilmin kendisiyle kaim olduğu bir kimseye "alim" adı verilir, ki bu bir haldir. Dolayısıyla alim, ilim ile sıfatlanmış olan bir kimsedir. Alim, o kimsenin ta kendisi değildir, ilmin de ta kendisi değildir. Ve ortada, ilimden ve kendisiyle ilmin kaim olduğu kimseden başkası yoktur. Alim olmak, bu mâna ile nitelenmesi sebebiyle, bu kimsenin halidir. Böyle olunca, ilmin o kimseye nisbeti sonradan oldu ve ona böylelikle "alim" dendi. Ve gerçekte rahmet, rahmet-eden tarafından bir nisbettir ve bu rahmet nisbeti hükmü gerekli kılar ve bu, rahmettir. Ve rahmet-olunan'da rahmeti var eden, o rahmet-olunan'a rahmet edinceye dek, rahmeti var etmiş

değildir. Ve ancak rahmetin kendisiyle kaim olduğu kimseye, bu rahmetle rahmet edici olmak için, rahmeti var etti.

Ve Hak Sübhanehu Teala Hazretleri, sonradan olma şeyler için mahal değildir. Dolayısıyla, kendisinde rahmetin var edilmesi için de mahal değildir. O rahmet edicidir ve rahmet edici olan, rahmetin kendisiyle kaim olmasından dolayı rahmet edicidir. Böylece apaçık ortadadır ki, O, rahmetin ta kendisidir. Bu işi deneyimlemeyen ve buna erişememiş olan kimse, “Hak rahmetin ta kendisidir veya sıfatın ta kendisidir” demeye cesaret edemeyip, “Hak sıfatın ta kendisi de değildir, ondan başka da değildir” dedi. Böyle olunca, “Sıfatlar ne Hakk’ın huviyetidir, ne de Hak’tan başkadır” demiş oldu. Hakk’ın sıfatlarını değillemeye güç yetiremediği gibi, sıfatları O’nun ta kendisi kılmaya da güç yetiremedi ve yukarıdaki ifadeye yöneldi. Gerçi bu da güzel bir ifadedir, ama şu ifade işin aslına uygun düşer ve karışıklığı da ortadan kaldırır: Sıfatlar, nitelenen Hakk’ın zatıyla kaim olup, aynlarında bir varlıkları yoktur; ve sıfatlar, kendileri ve niteledikleri arasında ve birbirlerinin akılla-kavranabilir olan aynları arasında birer nisbet ve izafettirler.

Rahmet, cami olmakla birlikte, her bir İlâhi İsmle nisbetle çeşitlidir. Bundandır ki, Hak Sübhanehu’nun rahmet etmesi her bir İlâhi İsim ile dilenir. Böylece Allah ona rahmet eder ve bu, “Rahmetim her şeyi içine alır” [A’raf Suresi, 7/156] ayetinde işaret edilen rahmettir. Sonra, bu rahmetin, İlâhi İsimler’in sayısınca birçok kolları vardır. O halde, bir kimse, “Ey Rabbim, Bana rahmet et!” dediğinde, rahmet, bir İlâhi İsmle nisbetle genel değildir. Bu durum, diğer İlâhi İsimler için de geçerlidir. Böylece, hatta, Müntakim ismi ile “Ya Müntakim, bana rahmet et!” der. Bunun böyle olması, İlâhi İsimler’in adlandırılan Zat’a işaret ederken, hakikatlerinde, birbirinden farklı anlamlara işaret etmesindendir. İmdi, bir kişinin bu İlâhi İsimlerden biriyle dua ederek rahmet dilemesi, sözkonusu İsm’in, kendisiyle diğer İsimler’den farklı ve ayrışık olana işaret ediyor olması dolayısıyla değil, adlandırılan Zat’a işaret etmesinden dolayıdır. Çünkü o İsim, dua eden kimse indinde, Zat’a işaret ediyor olduğundan, diğer İsimler’den ayrışık değildir ve ancak kendi zatından dolayı kendi nefsiyle diğerlerinden ayrışıktır. Çünkü belli bir sözcükle kendisine işaret edilen anlam, kendi zatıyla, kendisinden başka olandan ayrışık bir hakikattir — her ne kadar İsimler’in hepsi ayn-ı vahid’e işaret etmek için konuldu ise de, bu böyledir. Hiç kuşkusuz, her bir İsm’in, ancak kendisine özgü olan bir hükmü olduğu gibi, bu İsimler aynı zamanda da adlandırılan Zat’a işaret ederler. Bundan dolayı, Ebu’l Kasım bin Kısî demiştir ki, hiç kuşkusuz her bir İlâhi İsim, tek tek bütün İlâhi İsimler’in hepsini adlandırır. Bir İsmi anarak öne çıkardığın zaman, o İsmi bütün İsimler’le nitelemiş olursun — bu, bütün İsimler’in ayn-ı vahid’e işaret

etmesinden dolayıdır. Her ne kadar çok olsalar ve her ne kadar hakikatleri çeşitli olsa da, bu böyledir.

Sonra hiç kuşkusuz rahmete iki yoldan erişilir: Bunlardan biri zorunluluk [vücub] yoluyladır — ki, buna Allahu Teala’nın, “Ben rahmeti takva sahipleri ve zekat verenler için farz kıldım” [A’raf Suresi, 7/156] sözünde işaret edilmiş olup, Hak tarafından kullar için ilme ve amele ilişkin sıfatlarla kayıtlanmıştır. Ve ikinci yol, ilahi bağış [imtinan] yoludur ki, burada, erişen rahmet hiçbir amelin karşılığı değildir. Buna da Hak Teala’nın, “Rahmetim her şeyi içine alır” [A’raf Suresi, 7/156] sözünde işaret edilmiştir. Ve “Ta ki, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın” [Fetih Suresi, 48/2] sözü de, tıpkı, “Ne dilersen yap, kuşkusuz Ben senin günahlarını bağışladım” sözü gibi bağışsal rahmete işaret eder. Öyleyse, bunu bil!

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

İLYAS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İNASİYYE

İlyas –Nuh’tan önce nebi olan– İdris aleyhisselam’dır. Ve Allah, İdris’i yüce mekâna yükseltti. İdris göklerin kalbinde, yani güneşte duruyordu. Sonra Baalbek şehrine gönderildi. “Baal” bir putun, “Bek” de bu yerin hükümdarının adıydı. Ve “Baal” adlı bu put, yörenin hükümdarına aitti. Ve İdris olan İlyas, “gereksinim” anlamına gelen “lübanet” kökünden türetilerek “Lübnan” adı verilen dağın yarılmasıyla ateşten bir at gördü — her tarafı ateşten bir attı bu. Atı görüp üzerine bindiğinde, şehvet kendisinden uzaklaştı. Böylece, içerisinde hiçbir şehvet barındırmayan akıl haline geldi ve nefsin garazlarıyla hiçbir ilişkisi kalmadı. Hak İlyas’ta münezzeh olunca, ilahi marifetin yarısını elde etmiş oldu. Çünkü kendi başına akıl, ilimleri kendi aklı kurgulamasından alması dolayısıyla, Allah’ı teşbih yoluyla değil, tenzih yoluyla bilir. Ve Allahu Teala ona marifeti tecelli yoluyla verdiğinde O’na ilişkin marifeti kusursuz hale gelir. Tenzih edilmesi gereken yerde –biçimsel tenzih ile değil– gerçek tenzih ile ve teşbih edilmesi gereken yerde de şuhudî ve keşfî teşbih ile teşbih eder; ki böylece tabii suretler ve unsurlarda Hakk’ın varlığının sereyanını görür ve kendisi için, ayn’ını Hakk’ın ayn’ı olarak görmediği hiçbir suret kalmaz. Ve işte bu, Allah’ın indirdiği şeriatlerin getirdiği en kusursuz marifettir — ve bütün vehimler bu marifet yoluyla hükmederler. Bundandır ki, vehim bu insan oluşumunda akıldan daha büyük bir güce sahiptir. Akıl sahibi bir kimsenin akli her ne kadar olgun olsa da, bu akıl vehmin kendisine hükmetmesinden ve aklettiği şeyde tasavvurdan kurtulamaz. Vehim, insanın kâmil suretinde bulunan en büyük hükümandır. Ve indirilen şeriatler de bu yolla geldi. Ve bu şeriatler, bir yandan tenzih ederken, bir yandan da teşbih etti. Tenzih durumunda, vehim ile teşbih etti ve teşbih durumunda da, akıl ile tenzih etti. Böylece birer bütün olarak her ikisi birbirine irtibatlandı. Dolayısıyla, tenzihin teşbihten, teşbihin de tenzihten ayrık olması mümkün değildir. Bundandır ki, Allahu Teala, “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur..” diyerek hem tenzih, hem de teşbih etti. “..O iştendir, görendir” [Şura Suresi,

42/11] diyerek de teşbih etti. Yukarıda anılan ilk ayet, tenzihe ilişkin olarak inen ayetlerin en büyüğü olmakla birlikte, “benzer” sözüyle, teşbihten arınık değildir. Allah’ı en iyi bilen yine Kendisi’dir ve O, Kendini bizim sözünü ettiğimiz şekilde niteledi. Sonra şöyle dedi: “Erişilmez olan Rab, onların niteledikleri şeyden münezzehtir” [Saffat Suresi, 37/180]. Böylece, Kendini onların tenzihlerinden tenzih etti. Çünkü onlar, tenzih ederek, Hakk’ı sınırladılar. Ve bu, akılların bunu idrak konusundaki eksikliğinden dolayıdır.

Sonra, bütün şeriatler, vehimlerin hükmettiği şeyle geldiler. Ve dolayısıyla da, Hakk’ı, Kendisi’ni zahir kılan sıfatlardan ayırık kılmadılar — böyle dediler ve böyle getirdiler. Ve ümmetler bu şekilde bildiler; Hak da onlara tecellisini bağışladı. Böylece vâris olarak resullerin ardınca geldiler ve Allah’ın Resulleri ne söylediyse, onu söylediler. “Allah risaletini nereye yerleştireceğini çok iyi bilir” [En’am Suresi, 6/124]. Bu ayetteki “çok iyi bilir” sözü iki şekilde ele alınabilir. Öncelikle “Allah resulleri”nin yüklemi olarak ve ikinci olarak da “risaletini yerleştireceği yer”in öznesi olarak — ve bunların her ikisi de doğrudur. Bu nedenledir ki, tenzihte teşbihten, teşbihte de tenzihten sözettik.

Bunu ortaya koyduktan sonra, tenkitçinin ve itikat sahibinin üzerine perdeleri indirir ve örtüleri örteriz. Her ne kadar bu kimseler Allah’ın kendilerinde tecelli ettiği birer suret olsalar bile, suretlerin istidatları arasındaki üstünlük farklılığının ve bir surette tecelli edenin ancak o suretin istidadı hükmünce tecelli ettiğinin zahir olabilmesi için örtmekle emrolunduk. Dolayısıyla, bir suretin hakikatının ve kendisine gerekenlerin verdiği şey, tecelliye nisbet olunur. Bu, kaçınılmaz olarak böyledir.

Uykusunda, inkar olunamaz bir şekilde Hakk’ı gören kimsenin durumu bunun gibidir. Ve hiç kuşkusuz ki, Hak, bu görülen suretin ta kendisidir. Ve Hakk’ın tecelli ettiği suretin gerekleri ve hakikatleri Hakk’a tâbidir. Uykudan uyanınca, uykuda görülenden başka bir şeye geçilir — ki bu, akıl yoluyla Allah’ın tenzih edilmesini gerektirir. Tabir eden kişi keşf ehli veya iman sahibi ise, yalnızca tenzih etmekle kalmaz, o surette zahir olanın da hakkını vererek, aynı zamanda teşbih eder. Böyle olunca, “Allah” sözü, işareti anlayan kimse için, eğer tahkik edecek olursa bütünlük mertebesinden [mertebe-i külliye] ibarettir. Ve bütünlük mertebesi de, etkin olan ilahi isimlerin cem’iyetini ve edilgin olan mümkün zuhur mahallerinin cem’iyetini cami olan uluhiyet mertebesidir.

Ve bu hikmetin ruhu ve özeti şudur: Her şey, etkide-bulunan ve etkide-bulunulan olarak ikiye ayrılır ve bunlar iki kavramdırlar. Etkide-bulunan, her bakımdan ancak Allah’tır. Ve etkide-bulunulan, her bakımdan her halde ve her hazrette ancak

âlemdir. İmdi, sana bir şey eriştiğinde sen onu uygun düşen aslına katıştır. Çünkü, gelen şeyin bir asıldan dallanması kaçınılmazdır. İlahi sevgi kulun nafilelerinden ortaya çıktı ve bu, etkide-bulunan ile etkide-bulunulan arasında ortaya çıkar. Hak, bu ilahi sevgiyle, kulun iştiraki, görmesi ve kuvvetleri oldu. Dolayısıyla bu, yerleşik bir etkidir [eser] ki, şer'i olarak kesinleşmiş olmasından dolayı –eğer iman sahibi isen– bu etkiyi inkar edemezsin.

Ve akl-ı selime gelince; akl-ı selim sahibi bir kimse ya tabii tecelli mahallinde ilahi tecellinin mahalli olup, bizim söylediğimiz şeyi ariftir; ya da iman sahibi bir müslüman olup, ona iman eder. Ki bu, sahih bir hadiste ortaya konmuştur. İmdi vehim sultanının, bu surette tecelli ettiği kendisine söz edilmiş akıl üzerine hükmetmesi kaçınılmazdır — çünkü buna iman eder.

İman sahibi olmayan kimseye gelince, vehmi vehim ile alt etmeye çalışır. Böyle olunca, düşünsel kurgulamasıyla, gördüğü rüyada, kendisine bu surette tecelli etmesinin Allah için olmayacak bir şey olduğunu tahayyül eder. Halbuki, böyle yaparken, kendi nefsinin bilmediği, bilincinde olmadığı için, vehim kendisinden ayrılmış değildir.

Ve Allahu Teala'nın, "Bana dua edin ki, kabul edeyim" [Mü'min Suresi, 40/60] buyurması bundandır. Hak Teala, "Kullarım sana Beni sorarlar: Ben yakınım ve bana dua eden olduğunda, dua edenin duasını kabul ederim" [Bakara Suresi, 2/186] buyurdu. Çünkü, ancak dileyişte bulunan olduğunda kabul edici olan vardır — her ne kadar dua edenle kabul edenin ayn'ı bir ise de, bu böyledir. İmdi, suretlerin birbirinden farklı olduğu apaçıktır. Dua eden ve duayı kabul eden hiç kuşkusuz iki ayrı surettir; ve bütün bu suretler, Zeyd'in uzuvları gibidir. Zeyd, şahıs olarak tek bir hakikattir [hakikat-ı vahid] ve eli hiç kuşkusuz; ayağından, başından, gözünden ve kaşından başka bir surettedir. Aynı şekilde Hak, çok olan bir'dir: Suretler ile çoktur, ayn ile bir'dir — ve hiç kuşkusuz ayn'ı ile bir [vahid] olan insan gibidir. Ve biz Amr'ın Zeyd olmadığına, Halid veya Cafer de olmadığına şüphe etmeyiz — ve hiç kuşkusuz bu ayn-ı vahid'in şahısları varlık olarak bitimsiz sayıdadırlar. İmdi insan, her ne kadar ayn ile bir ise de, suretler ve şahıslar olarak çoktur.

Eğer iman sahibi isen, kesinlikle bilirsin ki, Hak Teala kıyamet günü bir surette tecelli ettiğinde, tecelli ettiği bu suret yoluyla bilinir. Sonra değişik bir surette tecelli edip bu suret yoluyla bilinir. Ama her iki surette de tecelli eden O'dur; her iki suret de O'ndan başkası değildir; ve bilinir ki, ilk suret diğer suretten başkadır. Böylelikle, ayn-ı vahid, sanki bir ayna konumundadır. O aynaya bakan kişi, onda Hakk'a ilişkin itikadının suretine baktığında, onu tanır ve onu doğrular. Ve o aynada itikat ettiğinden başka bir şey gördüğünde, o gördüğünü inkar eder.

Nitekim, ayna içerisinde hem kendi suretini, hem de başkalarının suretini görür. Ayna ayn-ı vahid olduğu halde, bakan kimse aynada birçok suretler görür. Aynanın suretlere bir bakımdan etkisi vardır ve bir bakımdan da etkisi yoktur. Bununla birlikte aynadaki suret bütünlükten yoksundur. Aynanın etkisi, sureti daha küçük, daha büyük, daha uzun veya daha geniş yansıtabilir olmasıdır. Dolayısıyla ayna, suretin ölçüsüne etkide bulunur ve bu etki aynadan kaynaklanır. Ve aynadan kaynaklanan bu başkalaşmalar, ancak aynaların ölçülerinin birbirinden farklı olmasından dolayı ortaya çıkar. O halde, bu aynalardan aynalar topluluğuna bakma da, bir aynaya bak. Ki bu bakışın, Hakk'ın Zatına yönelik bakışıdır — ve O'nun Zat'ı âlemlerden ganidir. Ve İlâhi İsimler yönünden O, aynalar gibidir. Sen, hangi İlâhi İsme bakarsan veya her kim bir İlâhi İsme bakarsa, bakan kimseye ancak o İsm'in hakikati zahir olur. İş böyledir — eğer anlayabilirsen.

O halde sıkıntıya düşüp korkuya kapılma, çünkü Allahu Teala yılanı öldürmek için bile olsa, cesareti sever. Ve yılan senin nefsinden başkası değildir; ve bir yılan, kendi nefsi için, sureti ve hakikati ile yılandır. Ve bir şey, her ne kadar duyumsanan sureti ifsad olursa bile, zatı ve hakikati itibarıyla öldürülemez. Çünkü ilâhi ilim onu tutar ve hayal onu ortadan kaldırmaz. Ve iş böyle olunca, bu, zatlar üzerine emniyet ve izzet ve korumadır. Çünkü sen, ilâhi ilimdeki suretlerin ifsadına güç yetiremezsin. Bundan daha büyük bir izzet olabilir mi? Dolayısıyla sen, vehminle, öldürdüğünü tahayyül edersin. Halbuki ilâhi ilimde mevcut olan sureti, akıl ve vehim ortadan kaldıramaz. Ve bunun delili, şu ayet-i kerimedir: “Sen atmadın attığın zaman; ama Allah attı” [Enfal Suresi, 8/17]. Göz ise, duyumsal olarak atanın Muhammed'in (sav) sureti olduğunu algıladı. Halbuki o, Allah'ın, ayetin başında, onun atmaklığını değillendiği bir surettir. Sonra, atma eylemini –ayetin ortasında – onun sureti için doğruladı [isbat]. Ve ayetin sonunda da, Muhammed suretinde atan'ın ancak Allah olduğunu söyledi. Ve buna iman kaçınılmazdır. Bu etkide-bulunan'a bak ki, Hakk'ı Muhammed'in suretine indirdi. Ve Hak, Kendini kullarına bu şekilde bildirdi. Bunu bizden bir kimse değil, Kendisi söyledi. Ve O'nun bildirdiği doğrudur. Ve dediği şeyin ilmini ister anla, ister anlama, buna iman zorunludur. Dolayısıyla, ya alimsindir ya da iman sahibi bir müslümansındır.

Aklın, “sebeb [illet], kendine ‘sebeb’ olan sonucun [ma'lûl] sebebi olamaz” biçiminde hükmetmesi, aklî kurgulamanın düşüncü yönünden aklın zayıflığına delalet eder. Halbuki tecelli ilmine göre, bilinir ki: “Sebeb, kendine ‘sebeb’ olan sonucun sebebi olur.” Ve akıl, düşüncesini soyutlayarak yaparsa, doğru bir hükme varır. Ve işin, kurgusal delilin ona verdiği şeye aykırı olduğunu gördüğünde, aklın varabileceği son nokta şöyle demesidir: “Ayn'ın bu çok olanda [kesir] bir [vahid] olduğu kesinlendikten sonra, bu ayn, bu suretlerden bir surette bir sonuç için ‘sebeb’

olması dolayısıyladır ki, kendi sonucuna ‘sebepe’ olması halinde sonuç olma; onun ‘sebepe’ olması hükmü, bu hükmün başka bir surete geçmesiyle değişir. Dolayısıyla, kendi sonucu için sonuç olur ve kendi sonucu da, onun için ‘sebepe’ olur.” İte, ii ne ise o olarak takdir edip, kendi düşünsel kurgulamasıyla kalmadığı zaman, aklın varabileceği son nokta budur. Eğer sebebiyet meselesinde durum böyleyse, daha zor meselelerde aklî kurgulamanın ne kadar geniş olabileceğini sanırsın?

Ve resullerden –Allah’ın selam onların üzerine olsun– daha akıllı olan yoktur. Ve onların getirdiği, hiç kuşkusuz, Cenab-ı İlahi’nin bildirdiğidir. Böylece, aklın kesinlediğini kesinlediler; ve buna, aklın anlamakta yetersiz kaldığı ve kendi başına olmayacak bir şey olarak gördüğü ve tecellide doğruladığı şeyi eklediler. Ve akıl, tecelliden sonra kendi başına kaldığında görmüş olduğu şeyden dolayı hayrete der. Eğer Rabb’in kulu ise, aklî O’na havale eder ve eğer kurgulamasının kulu ise, Hakk’ aklının hükmüne indirger. Ve bu ikinci durum, bu dünyada, ahiret oluşumundan perdeli bir şekilde bu dünya oluşumunda olunduğunda sözkonusudur. Ve arifler üzerinde dünya ahkmının yürürlükte olmasından dolayı, dünyada –görünüş itibarıyla– dnyev surette zahir olurlar. Ama hiç kuşkusuz ki, Allah onları kendi btınlarında ahiret oluşumuna geçirdi. Dolayısıyla onlar, suret ile bilinmez olup, ancak Allah’ın basiretinden perdeleri kaldırdığı kimse için bilinmez değildirler — arifleri ancak böylesi kimseler idrak edebilirler. İlahi tecelli dolayısıyla, Allah ariflerinden olan kişi, ahiret oluşumu üzre olduğu halde dünyasında haredilmiş ve kabrinden neredilmişti. Bu şekilde o, Allah’ın bazı kullarına bir inayeti olarak, görülmeyen şeyi görür ve müşahede edilmeyen şeyi müşahede eder.

Her kim, İdris/İlyas’ın hikmetini anlamak isterse –ki Allahu Teala onu iki oluşumda inşa etti; Nuh aleyhisselam’dan önce nebiydi, daha sonra göğe yükseltildi ve daha sonra da resul olarak indi; böylece Allahu Teala iki farklı menzili onda cem etti — aklının hükmünden ehvetine inerek mutlak hayvan [hayvn-ı mutlak] olsun, öyle ki, insanlar ve cinlerin dışında kalan her bir yryc’nn keşfettiği şeyi kefedebilsin diye. Ve böylesi bir keşf sırasında, hayvaniyyeti ile mtehattk olduğunu bilir. Hayvaniyyetin iki alameti vardır. Birisi, bu keftir, böylece kabirde kimlerin azaba uğradığını ve kimlerin nimete eritiğini görür; l bir kimseyi yaıyor olarak, susan bir kimseyi konuşuyor olarak, oturan bir kimseyi de hareket ediyor olarak görür. Ve hayvaniyyetin ikinci alameti ise dilsizliktir, öyle ki, bir kimse gördüğü bir şeyi söylemek istese buna g yetiremez — işte bu durumdadır ki hayvaniyyeti ile mtehattk olur. Dilsizlik olmaksızın kendisinde bu kefin ortaya çıktığı bir izleyicimiz vardı — bundandır ki, hayvaniyyeti ile mtehattk olmadı. Allahu Teala

beni bu makama yerleştirdiğinde hayvaniyyetim ile bütünöyle mütehakkık oldum. Görüyor ve gördüğüm şeyi söylemek istiyordum, ama buna güç yetiremiyordum. Dolayısıyla, konuşamayan dilsizlerle aramda fark bulamıyordum.

Bizim bu söylediğimiz şeyi gerçekleyen kimse, tabii madde olmaksızın, saf akla geçer. Dolayısıyla, tabii suretlerde zahir olan şeylerin asılları olan birtakım şeyleri müşahede eder. Böyle olunca, bu hükmün tabii suretlere nereden zahir olduğunu deneyimleme yoluyla bilir. Eğer tabiatın Rahman'ın Nefesi olduğunu keşfedecek olursa, kendisine büyük bir hayır bağışlanmış demektir. Eğer, bizim sözünü ettiklerimizle yetinecek olsa bile aklına egemen olan marifetin bu kadarı kendisine yeter ve bu kimse, arifler arasına katılır. Ve deneyimleme yoluyla, "Onları öldüren siz değilsiniz, Allah öldürdü onları" [Enfal Suresi, 8/17] ilahi kelamını bilir — onları ancak demir, vuran ve bu suretleri yaratan öldürmüştür. İşte "öldürmek" ve "atmak" bütün bunlarla birlikte ortaya çıktı. Böylece, arif olan kişi şeyleri asılları ve suretleriyle müşahede eder ve böylece marifeti eksiksiz olur. Ve eğer Nefes'i de müşahede edecek olursa, yalnızca marifeti eksiksiz olmakla kalmaz, aynı zamanda da kâmil bir kimse olur. Görenin, görölenin ta kendisi olduğunu görerek, gördüğünün ancak Allah olduğunu görür. Bu kadar yeter — Allah başarıya erdirici ve doğru yola ileticidir.

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOKMAN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İHSANİYYE

*İlah, rızık irade etmeye meylettiğinde
Varoluşun bütünü onun gıdasıdır
Ve eğer ilahi meşîyyet bizim için rızık irade etmeye yönelirse
Meşîyyetin gereğince, O bizim için gıdadır
O'nun meşîyyeti iradesidir
Öyleyse deyin ki: meşîyyetle iradeyi diledi
Böylece irade, meşîyyetin dilediğidir.
Meşîyyet artmayı ve azalmayı irade eder
Ama, O'nun meşîyyetinden başka meşîyyet yoktur
İşte bu, ikisi arasındaki farktır, iyi anla
Ve bir yönden bakıldığında her ikisinin de ayn'ı birdir.*

Allahu Teala, “Biz Lokman’a hikmeti verdik” [Lokman Suresi, 31/12] ve “Hikmet verilen kimseye hiç kuşkusuz büyük hayır bağışlandı” [Bakara Suresi, 2/269] buyurdu. Dolayısıyla Lokman, Kur’an’da belirtildiği üzere ve Allahu Teala’nın şahadetiyle büyük bir hayır sahibidir. Ve hikmet kimileyin dile getirilir ve kimileyin de dile getirilmez. Lokman’ın oğluna söylediği şu sözler, dile getirilmiş olan hikmettendir: “Ey oğulcuğum! İnsanın rızıkları ve amelleri bir hardal tanesi kadar bile olsa, o amel ve rızık tanesi ister bir kayanın içerisinde olsun, isterse göklerde veya yerde olsun Allah onu ortaya çıkarır” [Lokman Suresi, 31/16]. Bu hikmetin dile getirilmiş bir hikmet olması, Lokman’ın Allahu Teala’yı, ortaya çıkarıcı kılmasıdır — ve Allahu Teala bunu Kitabı’nda doğrulamış ve bu sözü, söyleyene geri çevirmemiştir.

Ve dile getirilmemiş hikmete gelince, hal karinesi ile bilinen bu hikmet, tanenin kim için ortaya çıkarıldığının söylenmemesidir. Lokman bu hikmeti söylemedi ve “Allah onu senin için veya senden başkası için ortaya çıkarır” demeyerek, sözünü genele ilişkin kıldı — yani, bakan kimsenin, Allahu Teala’nın, “O göklerde, yerde

Allah'tır" [En'am Suresi, 6/3] sözüne bakması için, tenbih olarak, ortaya çıkarılanı göklerde ve yerde kıldı.

Lokman, dile getirdiği veya dile getirmekten geri durduğu şeyle, Hakk'ın her bilinen'in aynı olduğunu haber verdi; çünkü "bilinen," "şey"den daha kapsamlıdır. Dolayısıyla da, bilinmezlerin en bilinmezidir.

Bundan sonra, Lokman, kendi oluşumu bu hikmetle kâmil olabilsin diye, bu hikmeti eksiksiz kıldı ve onu eksiksiz bir şekilde aldı. Böylece, "Allah Latif'tir" [Lokman Suresi, 31/16] dedi. Latif oluşu ve lütfundandır ki O, kendi ismiyle adlandırılan ve kendi sınırıyla sınırlı olan şeyde, bu şeyin aynıdır. Ve bu şey için, isminin işaret ettiği şey denir. Dolayısıyla, ona "gök," "yer," "kaya," "ağaç," "hayvan," "melek," "rızk" veya "yiyecek" denir. Halbuki her şeyden ve her şeyde zahir olan, aynı vahid'dir. Öte yandan, Eş'ariler şöyle derler: "Bütün âlem cevher bakımından benzeşiktir." Dolayısıyla âlem, cevher-i vahid'dir. Ve bu cevher-i vahid, bizim "aynı vahid" dediğimiz şeyin aynısidir. Eş'ariler daha sonra, "araz yoluyla birbirinden farklı olur" dediler. Bu da bizim "ayrışabilmek için, suretler ve nisbetler yoluyla çoklaşır ve birbirinden farklılaşır" sözümüzün aynısidir. Suret, araz veya mizaç yönünden, "Bu, öbürü değildir" denir. Ve cevher yönünden, "Bu, öbürünün ta kendisidir" denir. Bundandır ki, her suret ve mizacın tanımında cevherin aynı gözönüne alınır. Dolayısıyla biz şöyle deriz: "Cevher, Hak'tan başka değildir." Ve cevher olarak adlandırılan her ne kadar Hak ise de, kalamcılar, bu cevherin, keşf ve tecelli ehlinin mutlak kıldığı Hakk'ın ta kendisi olmadığını zannederler. İmdi, işte bu, O'nun "Latif" olmasının hikmetidir.

Daha sonra Lokman, Hakk'ı "O, Habîr'dir" [Lokman Suresi, 31/16] –yani, sınama yoluyla ortaya çıkan ilimle bilir– diyerek nitelendirdi. Ve bu ilme şu ayette işaret edilmiştir: "Biz sizi sınarız, ta ki ... bilelim" [Muhammed Suresi, 47/31]. Ve bu ilim, deneyimleme ilmidir. Hak Teala, işi ne ise o olarak bilmekle birlikte, Kendisini bir ilimle bilgileniyor olarak niteledi. Ve Hak Teala'nın Kendisi hakkında kesinlediği bir şeyin inkarı sözkonusu olamaz. Böylece Hak Teala, mutlak ilim ile, kuvvetlerle kayıtlanmış olan deneyimleme ilmini birbirinden ayırdı.

Ve Allahu Teala, Kendi nefsinin, o kulun kuvvetlerinin ta kendisi olduğunu bildirdi: "Ben onun iştiraki olurum" dedi — ki bu, kula ilişkin bir kuvvettir. Ve "dili, eli ve ayağı olurum" dedi — ki bunlar, kulun uzuvlarındandır. Allahu Teala, kulunun kuvvetleri olduğunu söylemekle kalmayıp, aynı zamanda uzuvları da olduğunu belirtti — ve kul, bu uzuvlar ve kuvvetlerden başkaca bir şey değildir. İmdi, Hak kul olarak adlandırılanın ta kendisidir. Ama bu, kulun, efendinin ta kendisi olduğu demek değildir. Çünkü nisbetler, zatlarıyla birbirinden ayrıdır. Ama bu

nisbetlerin, Kendisine mensub oldukları Hakk'ın Zatı'nda ayrışıklık yoktur. Çünkü, varlıkta bütün nisbetlerde O'nun ayn'ından başkası yoktur. Böylece O, nisbetler, izafetler ve sıfatlar sahibi olan ayn-ı vahid'dir.

Lokman'ın, oğluna öğüt verirken, Allah'ı "Latif" ve "Habîr" isimleri'yle adlandırması, Lokman'ın hikmetinin kemalat derecesini gösterir. Ama eğer, "Allah, Latif ve Habîr'dir" [Lokman Suresi, 31/16] demek yerine, "Allah, Latif ve Habîr idi — ve şimdi de öyledir" diyecek olsaydı, sahip olduğu hikmet çok daha kusursuz ve apaçık olurdu. Ve Allahu Teala, Lokman'ın sözünü —bu söze herhangi bir şey eklemeksizin— olduğu gibi aktardı. Her ne kadar Lokman'ın, "Allah, Latif ve Habîr'dir" [Lokman Suresi, 31/16] sözü Allah'ın sözü ise de, Allahu Teala bilir ki, eğer Lokman, sözünü tam söyleseydi, elbette ki, "Allah, Latif ve Habîr idi — ve şimdi de öyledir" derdi.

Lokman'ın, "Hardal tanesi ağırlığıınca olsa bile.." [Lokman Suresi, 31/16] sözüne gelince: Burada sözü edilen tane, bir kimseye gıda olan bir şeydir. Ve bu beslenen, Allah'ın, "Kim zerre kadar bir iyilik yapmışsa onu görecektir ve kim zerre kadar kötülük yapmışsa onu görecektir" [Zelzele Suresi, 99/7-8] sözündeki "zerre"den başkası değildir. Dolayısıyla bu zerre, beslenen'in en küçüğüdür; ve bir hardal tanesi de besinin en küçüğüdür. Eğer beslenenler arasında, zerreden daha küçük bir şey olsaydı, Allahu Teala elbette ondan söz ederdi. Nitekim, Allahu Teala, "Allah bir sivrisinekle misal getirmekten çekinmez.." [Bakara Suresi, 2/26] buyurdu. Sonra, varlıkta sivrisinekten daha küçük bir şey olduğu ilahi ilimde sabit olduğundan, "..ve onun ötesindeki ile" [Bakara Suresi, 2/26] sözünü ekledi — ve bu, küçüklükte demektir. Ve bu Allah'ın sözüdür, tıpkı Zelzele Suresi'ndeki ayet gibi. İmdi, bunu bil. Ve biz biliriz ki, zerreden daha küçük bir şey olsaydı, Allahu Teala, ağırlığı, abartmalı bir ifade olarak kullandığı zerreye özgü kılmazdı. Ama en doğrusunu Allah bilir.

Lokman'ın, oğluna küçültme kipiyle seslenmesine gelince: Bu küçültme, rahmettir. Merhametinden dolayı, oğluna, kendisini saadete eristirecek ameller işlemesini öğütledi. Ve, Lokman'ın, "Allah'a şirk koşma!.." sözüyle oğlunu şirkten sakındırması ise, şundan dolayıdır: "...Şirk en büyük zulümdür" [Lokman Suresi, 31/13]. Ve mazlum olan, makamdır; çünkü bu makamı, ayn-ı vahid olduğu halde, bölünebilirlikle nitelemiştir. Ve O'na şirk koşan kimse, O'na O'nun ta kendisini ortak koşmuş olur — ve bu da en büyük cehalettir. İşi ne ise o olarak bilmeyen ve işin hakikatini bilmeyen kişi, ayn-ı vahid'de suretler birbirinden farklı olduğunda, bu birbirinden farklılığın ayn-ı vahid içerisinde olduğunu bilmeyip, bu makamda

olan bir sureti diğerk surete şirk koşar. Ve her bir suret için bu makamdan bir parça ortaya çıkarır.

İki şeyin ortaklığı sözkonusu olduğunda, iyi bilinir ki, bir şeyi ortak kılındığı diğerk şeyden ayıran; ortak kılındığı diğerk şeyi, onun kendisinden ayıranın aynı değıldir. Böyle olunca, aslına bakılırsa varlıkta ortaklaşalık sözkonusu değıldir. Çünkü aralarında ortaklaşalık olduğı söylenen iki şeyin her biri kendine özgü bir paya sahiptir. Bunun sebebi ise, paylaşımsız ortaklıktır. Ve her ne kadar paylaşımsız ise de, ikisinden birinin kullanılması paylaşımsızlığı ortadan kaldırır. “İster ‘Allah’ deyin, ister ‘Rahman’ deyin..” [İsra Suresi, 17/110] — işte bu, meselenin ruhudur.

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HARUN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İMAMİYYE

Bil ki, Harun aleyhisselam'ın varlığı, "Biz ona rahmetimizden, kardeşi Harun'u nebi olarak bağışladık" [Meryem Suresi, 19/53] ayetinde belirtildiği gibi, rahamut hazretindendi. Dolayısıyla Harun'un nübüvveti rahamut hazretinden oldu. Harun yaş itibarıyla Musa'dan ileri, Musa da nübüvvet itibarıyla Harun'dan ileriydi. Nübüvvetinin rahmetten olmasındandır ki Harun, kardeşi Musa'ya –babasını değil de annesini anarak– "Ey anamın oğlu!" [Taha Suresi, 20/94] diye seslendi. Çünkü rahmet, annede babadan daha çok vardır; eğer annede bu rahmet olmasaydı, çocuğu yetiştirmeye sabredemezdi.

Sonra Harun, "Sakalımı ve saçımı tutma!" [Taha Suresi, 20/94] ve "Düşmanlarımı güldürme!" [Araf Suresi, 7/150] dedi. Bütün bu sözler rahmet nefeslerinden bir nefestir. Bunun sebebi, elinden yere attığı levhalara yeterince dikkatli bakmamış olmasıydı. Eğer yeterince dikkatli bakmış olsaydı, bu levhalarda "Hüda" ve "Rahmet" görürdü. Hüda, kendisini öfkeliendiren işin nasıl olup bittiğinin ve Harun'un bu işte hiçbir suçu olmadığını beyanıydı. Rahmet ise Musa'nın kardeşine yönelikti — kendisinden yaşlı olan kardeşinin sakalını kavminin gözü önünde çekiştirmezdi. Dolayısıyla bu, Harun'dan Musa'ya yönelik bir merhamet oldu. Harun'un nübüvveti Allah'ın rahmetinden olduğu için, ondan ancak böylesi bir söz çıkar.

Sonra cenab-ı Harun, Musa'ya şöyle dedi: "Senin bana, 'İsrailoğulları arasına ayrılık soktun' diyerek, beni aralarındaki ayrılığın sebebi olarak görmenden korktum" [Taha Suresi, 20/94]. Çünkü, İsrailoğulları arasında, buzağıya tapma konusunda ayrılık çıkmış; kimileri Samirî'ye uyup, onu taklit ederek buzağıya taparken, kimileri de ne yapmaları gerektiğini Musa'ya sormak üzere buzağıya tapmaktan geri durmuşlardı. İşte, Harun aleyhisselam, onlar arasındaki bu ayrılığın kendisine nisbet olunmasından korktu.

Ve Musa, işin hakikatini Harun'dan daha iyi biliyordu. Çünkü Musa, Allah'ın, hiç kimsenin Kendinden başka bir şeye kulluk edemeyeceğine hükmettiği ve ancak O'nun hükmettiği şeyin ortaya çıkabileceği konusundaki ilminden dolayı, buzağıya tapanların neye kulluk ettiklerini biliyordu. Musa'nın, kardeşini ayıplaması, kardeşinin inkarı ve anlayamamasından dolayı idi. Arif odur ki, Hakk'ı her şeyde müşahede eder ve O'nun her şeyin ta kendisi olduğunu görür. Böylece Musa –yaşşa ondan daha küçük olsa da– kardeşini eğitiyordu.

Ve Harun'un kendisine söylediği şeyleri söylemesinden sonra Musa, Samiri'ye dönerek şöyle dedi: "Amacın neydi, ey Samiri?" [Taha Suresi, 20/95]. Yani, "buzağı suretine özgü kılarak, ne diye insanların mücevherlerinden bu buzağıyı yaptın da, malları yönünden onların kalbini çeldin?" dedi. İsa aleyhisselam İsrailoğulları'na şöyle dedi: "Ey İsrailoğulları, her insanın kalbi malının bulunduğu yöndedir. O halde siz, malınızın gökte olduğunu farzedin ki, kalpleriniz gökte olsun." Mala, "mal" denilmesi, tabiatı gereği kalplerin ona kulluk etme eğiliminde olmalarından ["tümülu"] dolayısıdır. Ve kalbin mala iftikarından dolayı, o mal kalbin en çok istediği şeydir.

Ne var ki, suretler kalıcı değildirler. Ve eğer Musa buzağıyı yakmaya davranmasaydı, bu buzağı sureti kaçınılmaz olarak ortadan kalkacaktı. Ve Musa'da, başka-olmaklık baskın geldiği için, buzağıyı yakarak, bu suretten artakalan külleri denize savurdu ve Samiri'ye "İlahına bak!.." dedi. Tenbih yoluyla eğitmek için, buzağıyı "ilah" olarak adlandırdı, çünkü buzağının ilahi tecelli mahallerinden bir parça olduğunu biliyordu. Ve şöyle dedi: "..Biz onu elbette yakarız" [Taha Suresi, 20/97].

İnsanın hayvaniyeti, hayvanın hayvaniyetini teshir ettiğindendir ki, insan hayvan üzerinde tasarrufta bulunur — buzağıya gelince, onun aslı hayvan değildir, dolayısıyla hayvana göre daha fazla teshir edilebilir. Hayvan olmadığından, iradesi de yoktur ve bundandır ki, tümüyle, kendisinde tasarruf eden kimsenin hükmü altındadır. Hayvan ise, irade ve garaz sahibi olduğundan, kimileyin, kimi yönlendirmelere ayak diremesi sözkonusu olur. Hayvan, irade ve garazını gösterme kuvveti bulacak olursa, insanın kendisinden istediği şeye kafa tutar. Eğer böylesi bir kuvveti kendisinde bulamayacak olursa veya insanın garazıyla hayvanın garazı uyuşacak olursa, kendisinden istenen şeyi boyun eğerek yerine getirir.

Aynı şekilde, insan da, Allah'ın yücelttiği benzerine, ondan bir mal ummasından dolayı boyun eğer. Bu mala bazı durumlarda "ücret" denilir. Ve Allahu Teala, şöyle buyurmuştur: "Biz onların kimisini, kimisinin derecelerinden üstün kıldık — kimisi

kimisine uyup peşinden gitsinler diye" [Zuhruf Suresi, 43/32]. İnsan, benzerine ancak hayvaniyeti yönünden boyun eğer, insaniyeti yönünden değil; çünkü benzer olan iki şey birbirlerine zıddırlar. Mal ve mevki yönüyle mertebesi yüksek olan, insaniyeti yönünden teshir eder. Ama diğeri, ya korkusundan ya hırsından dolayı, hayvaniyeti yönünden onun emri altına girer — insaniyeti yönünden değil. O halde kendisine, benzeri olan boyun eğmiş değildir. Hayvanlar arasında, uyuşmazlıktan dolayı ortaya çıkanı görmez misin? Bunun böyle olması, benzer olmalarından dolayıdır ve benzer olanlar birbirlerine zıddırlar. Ve bundandır ki, Hak Teala, "Allah kiminizin derecesini kiminizinkinden üstün kıldı" [En'am Suresi, 6/165] buyurdu. Böylece, birinin derecesi diğeriinkiyle aynı değildir. Dolayısıyla emir altına alma, derecelerin farklılığından ortaya çıkar.

Ve iki türlü emir altına alma [teshir] vardır. İlki, emir altına alınan kimseden bir şey istenmesiyle olan bir emir altına almadır ve emir altına alan kimse, emri altına aldığı kişiyi emri altına almasında zorlayıcıdır. Bu durum, her ne kadar insan olmaklıkta birbirlerinin benzeri iseler de, efendinin kölesini emri altına alması gibi ve sultanın uyruklarını emri altına alması gibidir —ve her ne kadar birbirlerinin benzeri iseler de, sultan uyruklarını, derecesinin üstünlüğüyle emri altına alır.

Ve ikinci tür, hal olarak emir altına almadır. Ve bu, uyrukların, kendilerini zulme karşı savunan, onları koruyan, düşmanlarıyla savaşan ve onların mallarını ve nefislerini muhafaza eden sultanı emir altına almaları gibidir. Sultanın yaptığı bütün bu işler, uyrukların sultanı emir altına almasıdır. Aslına bakılırsa bu, "mertebenin emir altına alınması"dır. Ve bu mertebe sultanın bütün bu işleri yapmasını gerekli kılar. Böylece, bazı sultanlar kendi nefsi için çalışırken, kimisi de işin hakikatini bilerek, kendi mertebesi yönünden uyrukların emri altında olduğunu bilir ve uyrukların kadrini ve hakkını bilir. Arif olan böylesi bir sultana Allahu Teala, işin hakikatini bilen alimlere verdiği mükafatı verir. Ve Allahu Teala, kullarının yapıp etmelerinde olduğundan, karşılık vermek Allah'ın üzerine düşer. Ve bütün bir âlem, teshir edilebilir olduğundan söz edilemeyecek olan Hakk'ın Zatı'nı teshir edicidir — ve O, şöyle demiştir: "O her an bir iştedir" [Rahman Suresi, 55/29].

Musa'nın buzağının üzerine varmasının tersine, Harun'un buzağıya tapanları – buzağının üzerine vararak, ona tapmaktan– fiilî olarak alıkoymaya güç yetirememesi, Allah'a her bir surette ibadet edilmiş olunabilmesi için varlıkta bir hikmet olarak zahir oldu. Ve her ne kadar bu suret, kendisine ibadet olunduktan sonra ortadan kalkacak da olsa, ortadan kalkması ancak kendisine ibadet eden tarafından uluhiyete büründürüldükten sonra olur. Ve böylece her şeye ilah veya

emir altına alıcı olarak ibadet edilmiş olur. Ve akleden bir kimse bunun böyle olmasındaki kaçınılmazlığı bilir. Ne var ki, âlemdeki hiçbir şeye, bu şey kul indinde yüceliğe bürünmedikçe ve kulun kalbinde bir derece ile zuhur etmedikçe ibadet edilmez. Bundandır ki Hak, Kendini “derecenin yükseği” olarak değil de, “derecelerin yükseği” [Mü’min Suresi, 40/15] olarak adlandırmakla, ayn-ı vahid’de dereceleri çoğalttı. Çünkü Allahu Teala hiç kuşkusuz, birbirinden farklı birçok derecelerde ancak kendisine kulluk edilmesini ve her derecenin, kendisinde O’na ibadet edilen bir ilahi tecelli mahalli olmasına hükmetti.

Ve kendisinde kulluk edilen en büyük tecelli mahalli hevadır. Nitekim Hak Teala, “hevasını kendisine ilah edinen kimseyi gördün mü?” [Casiye Suresi, 45/23] buyurdu. Gerçekte heva, kendisine kulluk edilenlerin en büyüğüdür. Çünkü bir şeye ancak onun sebebiyle kulluk edildiği halde, ona ancak kendi zatı ile kulluk edilir. Hevaya ilişkin olarak şöyle diyorum:

Heva hakkı için, heva hiç kuşkusuz hevanın sebebidir

Eğer kalpte heva olmasaydı, hevaya kulluk edilmezdi.

Allah’ın eşyaya ilişkin ilminin ne kadar kâmil olduğunu ve hevasına kulluk eden ve onu ilah edinen kimsenin ilmini nasıl eksiksiz kıldığını görmüyor musun? “Allah onu ilim üzere dalaletе düşürdü” [Casiye Suresi, 45/23] buyurdu. Ve dalalet, hayrettir. Ve eksiksiz ve kâmil kılan bu hayrettir.

Hak Teala gördü ki: Kul ancak kendi hevasına ve hevasının taatına boyun eğmesi nedeniyle kulluk eder. Ve kul, kendi hevasının –kendi hevalarına kulluk eden kişilerde olduğu gibi– kulluk etmesini emrettiğini ve Allah’a kulluğunun bile hevadın olduğunu görür; çünkü, o kulda mukaddes olana yönelik heva olmasaydı –ki bu heva sevme iradesidir– Allah’a kulluk etmez ve O’nu başkasına tercih etmezdi. Ve yine, âlemdeki suretlerden bir surete kulluk edip onu ilah edinen kimse, bu sureti ancak heva ile ilah edinmiştir. Kulluk eden kimse, hiçbir zaman kendi hevasının egemenliğinden kendini kurtaramaz.

Sonra, Hak Teala gördü ki: O kulluk edilenler, kulluk edenlerle çeşitlenir. Bir şeye kulluk eden, bir başkasına kulluk edenî kâfirlikle suçlar. Ve az biraz kavrayış sahibi bir kulluk edici, hevanın birliğinden ve ahadiyetinden dolayı hayrete düşer — çünkü, bu heva bütün kulluk edenlerde ayn-ı vahid’dir. Böylelikle Allahu Teala, böylesi bir kimseyi dalaletе düşürür. Yani, her kulluk edenin ancak kendi hevasına kulluk ettiğini ve –meşru olan bir şeye uysun veya uymasın– o kulu kullukta kullananın kendi hevası olduğunu bilmesi, bu kimseyi hayrete düşürür.

Kâmil olmuş bir arif, kendisine kulluk edilen her bir mabudun, Hakk'ın bir tecelli mahalli olduğunu gören kimsedir. Böyle olduğu içindir ki, onların hepsi, kendilerine özgü olan isimleriyle "taş," "ağaç," "hayvan," "insan," "yıldız," "sultan" olarak adlandırmının yanısıra, "ilah" olarak da adlandırırlar. Ve uluhiyet bir mertebedir ki, kulluk edici olan, bu uluhiyetin kendi mabudunun mertebesi olduğunu tahayyül eder; halbuki bu mabud, bu özgül tecelli mahallinde bu mabuda kulluk edici olanın görüşüne göre gerçekten de Hakk'ın tecelli mahallidir. Bundan dolayıdır ki, bazı arifler, cehaletlerini gösteren şu sözü söylediler: "Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz" [Zümer Suresi, 39/3] dediler ve tapındıkları şeyleri "ilahlar" olarak adlandırıdılar. Hatta şöyle dediler: "Muhammed bu ilahları tek bir ilah mı yaptı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şeydir" [Sâd Suresi, 38/5]. Gerçi onlar, Hakk'ı inkar etmediler, ama suretlerin çokluğu ve uluhiyetin bu suretlere nisbet edilmesi ile sınırlı bir anlayışa sahip olduklarından, şaşkınlığa düştüler. Ve Resul (sav) geldiğinde onları –bu suretlerin taşlardan yapılmış olduklarını bilmelerinden dolayı– "Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz" [Zümer Suresi, 39/3] sözleriyle itikat ettikleri ve kendilerince isbat ettikleri ve şehadet ettikleri ve görünmeyen İlah-ı vahid'e davet etti. Ve putlara tapanlar bu suretleri gerçekten bu suretlere özgü olduklarını bildikleri isimlerle adlandırıyor olduklarından, "Onları isimleriyle anın!" [Ra'd Suresi, 13/33] sözüyle, putlara tapanları, bu suretlere tapmaktan alıkoyacak delil ortaya kondu.

Ama işi ne ise o olarak bilenlere gelince, onlar, putlara tapanların, bu suretlerin aynalarına kulluk etmeyip, yalnızca bu suretlerde farkına vardıkları tecelli sultanının hükmüyle bu suretlerde Allah'a kulluk ettiklerini bilmekle birlikte, kendilerine kulluk edilen bu suretleri zahirde inkar ederler. Çünkü onların ilim mertebeleri, iman ettikleri resulün hükmü doğrultusunda, vaktin hükmüne uymalarını gerekli kılar ki, onlar bu nedenle "müminler" olarak adlandırılmışlardır. Ve onlar, vaktin kullarıdır [abdu'l-vakt]. Ve tecelli eden Hakk'ı bilmeyen inkarcı, bunu bilmez; ve resullerden, nebilerden ve vârislerden olan kâmil bir arif böylesi bir kimseye karşı bunu örter. Böyle olunca, vaktin resulünün bu suretlerden uzak durmasından dolayı, vaktin resulüne uyararak ve Allah'ın "Ey resulüm! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ki Allah da sizi sevsin" [Âl-i İmran Suresi, 3/31] sözü gereğince Allah'ın kendisini sevmesini istediğinden dolayı onlara o suretlerden uzak durmayı emreder.

Ve Resul, kendisine muhtaç olunan, icmal yönünden bilinen ve müşahade olunmayan İlah'a davet etti. Ve, "Gözler O'nu algılayamaz.." –ama şeylerin aynlarındaki latifliğinden ve sereyanından dolayı– "O gözleri görür" [En'am Suresi,

6/103]. Gözler O'nu göremez, tıpkı kendi şekillerini ve zahirî suretlerini yöneten ruhlarını göremedikleri gibi. Dolayısıyla O Latîftir. Bâtınlar ve zahirlerden Haberdar'dır [Habîr]. Ve haberdar olma deneyimlemedir ve deneyimleme ise tecellidir ve tecelli suretlerdedir. Böyle olunca suretler kaçınılmazdır. Ve Hak kaçınılmazdır. Ve Hakk'ı gören kimsenin kendi hevasıyla O'na kulluk etmesi kaçınılmazdır — eğer anladıysan. Ve yol Allah'a varır.

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

MUSA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ ULVİYYE

Musa'dan dolayı çocukların öldürülmesindeki hikmet; kendisinden dolayı öldürülen her bir çocuğun hayatının, ona yardım olarak dönmesidir. Çünkü her biri Musa olduğundan öldürüldü. Ve bunda bilgisizlik söz konusu değildir. Hiç kuşkusuz onların her birinin hayatı Musa içindi, yani onun uğruna hayatlarından oldular. Ve bunlar kendi fitratları üzere zahir olmuş hayatlardı; nefsin arzalarıyla lekelenmiş olmadıklarından fitrat üzereydiler. Ve Musa, Musa'dır diye öldürülenlerin hayatının toplamıydı, ve bu öldürülenlere ruhani istidatları ölçüsünde verilmiş olanların hepsi Musa'da vardı. Ve kendisinden önce hiç kimsede gerçekleşmemiş olan bu durum, Allah tarafından Musa'ya özgü kılındı. Musa'nın hikmetleri çoktur, ve bu bölümde –inşaallah– emr-i ilahi ile bana verilenler kadarını ortaya koyacağım. Ve yukarıda sözünü ettiklerim, Musa'ya ilişkin olarak bana anlatılarak öğretilenlerin ilkidir.

Musa, çok sayıdaki ruhların toplamı olarak doğmakla, bütün faal kuvvetleri cem etti. Çünkü, küçük büyüğü etkisi altına alır. Çocuğun kendine özgü bir şekilde büyüğü nasıl çekip çevirdiğini görmez misin? Ve büyük, kendi üstünlük konumundan çocuğun düzeyine inerek onunla oynar ve onunla çocukça konuşur. Ve çocuğa, onun aklına göre görünür. Ve o, bilmeksizin çocuğun teshiri altındadır. Çocuk onu –sıkıntıya düşmemek için– kendi yetiştirilmesiyle, korunmasıyla, işlerinin görülmesiyle meşgul kılar. Bütün bunlar küçüğün büyük üzerindeki fiilleridir ve bunun böyle olması, makamın kuvvetinden dolayıdır, çünkü küçüğün Rabbine olan ahdi yenicedir, çünkü yeni olmuştur. Ve büyük Allah'tan daha uzaktır ve Allah'a daha yakın olan, Allah'a daha uzak olanı teshir eder, tıpkı sultana yakın olan seçkin kimselerin uzak olanları teshir etmeleri gibi.

Resulullah (sav), yağmur yağarken başını açar ve bunu yağmurun Rabbine olan ahdinin yeni olmasından dolayı yaptığını söylerdi. Ve bu Nebi'nin, Allah'a ilişkin

marifetini nasıl üstün, yüce ve apaçık kıldığına bak! Böylece yağmur, insanlığın en üstün olanını Rabbine yakın olmaklığıyla teshir etti. Ve bu yağmur, Nebi'ye (sav) gelen Elçî'nin vahiyle inmesi gibiydi ve onu, hal ile kendine davet etti. Ve Resul (sav), yağmurun Rabbinden getirdiği şey kendisine isabet edebilsin diye ona kendisini açtı. Eğer kendisine isabet edecek olanda ilahi bir fayda olmasaydı, kendisini ona açmazdı. Bu risalet, Allah'ın kendisiyle her şeye hayat verdiği suyun risaletidir. Öyleyse anla!

Ve Musa'nın sandığa konup suya bırakılmasının hikmetine gelince: "Sandık," onun beşer olmaklığıdır ve "su," onun bedeni vasıtasıyla kendisinde ortaya çıkan ilimdir ve böylesi bir ilmi ortaya çıkaran; düşünsel kurgulama, his ve hayal kuvvetleridir — ve bütün bunlar ve bunun benzeri olan şeyler insanın nefsinde ancak unsurlardan oluşan bedeni sebebiyle ortaya çıkar. Ve nefs bu bedende ortaya çıktığında ve bedende tasarruf etmek ve onu yönetmekle emrolunduğunda, Allahu Teala bu kuvvetleri nefis için birer araç kıldı, ki bu araçlarla nefis, kendisinde Rab için sekinet olan bu "sandığın" yönetilmesinde Allahu Teala'nın bu kuvvetlerden murad ettiği şeye ulaşabilir. Ve bu kuvvetler sayesinde kendisinde çeşitli ilimler ortaya çıkabilsin diye sandıkla suya atıldı. Ve Allahu Teala, bedeni yöneten ruh her ne kadar hükümrân olsa da, bedeni yönetmesinin ancak bedenle olduğunu Musa'ya bilindir kıldı. Onu, "sandık" olarak işaret edilen bu "beşer olmaklık"ta bulunan bu kuvvetlerin sahibi kıldı.

Hak Teala'nın âlemi yönetmesi de böyledir; âlemi ancak âlemle veya onun suretiyle yönetir. Çocuk kendisini doğuranın var etmesine bağlıdır; sebep olunan şeyler sebeplere bağlıdır; koşula dayanan şeyler koşullara; sonuçlar sebeplere; delillendirilenler delillere; gerçeklenenler kendi hakikatlerine bağlıdır. Ve âlemdeki bütün bunlar Hakk'ın âlemdeki yönetmekliğidir, ve Allah âlemi ancak âlemle yönetir.

"Veya onun suretiyle.." deyişimize gelince: Bununla demek istediğim, âlemin suretidir. Ve bununla kastettiğim de Hakk'ın adlandırıldığı Güzel İsimleri ve vasıflandırıldığı yüce sıfatlarıdır. Bize, Hakk'ın adlandırıldığı tek bir İsmi erişmemiştir ki, bu İsm'in anlamını ve ruhunu âlemde görmemiş olalım. Dolayısıyla âlemi, ancak âlemin suretiyle yönetir. İşte bu nedenledir ki Peygamber Efendimiz; Zat, Sıfatlar ve Fiiller olan İlâhi Hazret'in bütün vasıflarını cem eden Âdem'in yaratılışına ilişkin olarak, "Allah Âdem'i, Kendi suretinde yarattı" demiştir — ve Âdem'in sureti, İlâhi Hazret'ten başka bir şey değildir. Ve Allah, bu şerefli numunede, yani İnsan-ı Kâmil'de, İlâhi İsimler'in toplamını ve ayrıntılanmış büyük âlemde kendisi dışında olan bütün bu İsimler'in hakikatlerini var etti; ve Âdem'i

âlem'in ruhu yaptı ve suretinin kemalinden dolayı onu ulvi ve süfli şeyleri teshir edici kıldı. Öyle ki, âlemde Allahu Teala'yı hamd ile tesbih etmeyen tek bir şey olmadığı gibi; aynı şekilde, bu İnsan'ın teshiri altında olmayan tek bir şey yoktur — çünkü suretinin hakikati bunu gerektirir. Allahu Teala şöyle buyurdu: "Gökte olanları ve yerde olanları ve onların içerisindekileri sizin emrinize verdik" [Casiye Suresi, 45/13]. Dolayısıyla, âlemde ne varsa İnsan'ın teshiri altındadır. Bunu bilen kimse İnsan-ı Kâmil'dir, cehaletinden dolayı bunu bilmeyen ise insan-ı hayvan'dır.

Musa'nın bir sandık içerisinde suya bırakılması, görünüşte helak olması iken, zahirde ve bâtında ölümden kurtulmasıydı, ve Musa –tıpkı nefsin cehalet ölümünden ilimle dirilmesi gibi– diri oldu. Yüce Allah'ın dediği gibi, "Biz onu dirilttik.." –yani ilimle dirilttik– "..ve ona, kendisiyle insanların arasında yürüdüğü nur verdik.." –ve bu hidayet– "..O, karanlıklar içerisinde olan kimse gibi midir?.." –ve bu dalalettir– "..ve o, onun dışına çıkamaz" [En'am Suresi, 6/122] yani, sonsuza dek hidayete eremez; çünkü gerçekte ilmin kendi içerisinde bir sonu yoktur ki, orada durabilsin. Hidayet olunmaklık İnsan'ın hayret'e hidayetidir ve böylece bir kimse, ilmin hayret olduğunu bilir. Hayret, kıpırdanma ve harekettir, ve hareket hayattır ve onun sükûnu ve ölümü yoktur — dolayısıyla, içerisinde yokluk [adem] barındırmayan varlıktır [vücud]. Ve su da hayat verici olup, yeryüzü onunla hayat bulur. Ve O'nun "kıpırdanır.." sözü, yeryüzünün hareketine; O'nun "..kabarır.." sözü, yeryüzünün yüklenmesine; ve yine O'nun "..her bir güzel çiftten bitirir" [Hac Suresi, 22/5] sözü, yeryüzünün –ancak kendisine benzeyeni, yani kendi gibi tabii olan şeyi– doğurmasına işaret eder. Böylece, yeryüzünden doğan ve ondan zahir olan şey ile birlikte, yeryüzü için, ikilik [şef'iyyet] demek olan çift-olmaklık [zevciyyet] ortaya çıktı. Benzer şekilde, İlâhi İsimler'in hakikatlerini talep eden ve Hak'tan zahir olan âlemden dolayı, Hakk'ın varlığı için, çokluk ve İsimler'in "O şöyledir ve böyledir" diye sayılması ortaya çıktı. Böylece, âlemle iki oldu; ve ahadiyyet-i kesret bundan farklı oldu. Halbuki Hak Teala, Zatı dolayısıyla ahadiyyetü'l-ayn idi. Aynı şekilde, heyulanî cevher de ahadiyyetü'l-ayn olup, kendisinde zahir olan suretlerle çoklaşmış ve bu suretleri zatı ile yüklenmiştir. Ve Hak da tecelli suretlerinden Kendisinde zahir olan şeyle böyledir. Böylece Hak, ahadiyyet-i makuliyet ile birlikte, âlem suretlerinin tecelli mahalli oldu. Allahu Teala'nın, kullarından dilediğine özgü kılarak bildirdiği bu ilâhi bilgilendirmenin ne kadar güzel olduğuna bir bak!

Firavun'un ailesi onu suda, ağacın yanında bulduğunda, Firavun ona "Musa" adını verdi. Kıptîce "mu" su ve "sa" da ağaç demektir. Bu şekilde, onu içinde bulunduğu şeyle adlandırdı. Çünkü sandık suda ağacın yanında durmuştu. Ve Musa'nın öldürülmesini istedi. Bunun üzerine, karısı Musa'ya ilişkin olarak konuştu. Ve

Firavun'a söylediği sözde, nutk-ı ilahi ile konuştu. Çünkü, Resulullah Efendimizin (sav), o ve İmran kızı Meryem için, erkeklerinki gibi kemale sahip olduklarını teyit eder biçimde bildirdiği üzere, Allahu Teala onu kemal için yarattı. İmdi, Musa'ya ilişkin olarak Firavun'a, "O, benim ve senin için göz aydınlığıdır" [Kasas Suresi, 28/9] dedi. Böyle olunca, onda ortaya çıktığını söylediğimiz kemalden dolayı, gözü Musa'yla aydınlık oldu. Suda boğulurken, Allah'ın bahsettiği iman sayesinde, Firavun'un da gözünün aydınlığı oldu. Allah onun canını, içerisinde hiç kir kalmamış bir şekilde tertemiz olarak aldı, çünkü İslâm önceden olanları siler. Ve ilahi rahmetten hiç kimse ümidini kesmesin diye, Allah Firavun'u, dilediğine inayet ettiğine ilişkin bir ayet kıldı. Çünkü Allah'ın rahmetinden ancak kâfirler ümit keser. Eğer Firavun ümit kesenlerden olsaydı, imana gelmezdi. Böylece Musa, Firavun'un karısının kendisi hakkında söylediği gibi oldu, ki o şöyle demişti: "O benim ve senin için göz aydınlığıdır, onu öldürme! Yakında bize faydası dokunur" [Kasas Suresi, 28/9]. Ve böyle de oldu. Her ne kadar, o sırada, Firavun'un mülkünü ve ailesini yıkıma uğratacak olan nebi olduğunu bilmiyor da olsalar, Allahu Teala onlara Musa aleyhisselam ile fayda verdi.

Allahu Teala, Musa'yı Firavun'dan koruduğunda, cenab-ı Musa'nın annesi, kalbindeki üzüntüden kurtulmuş olarak sabahladı. Daha sonra, Allahu Teala kendi annesinin memelerine yönelmesi için, ona süt-nineleri haram kıldı. Böylece, annesinin sevincini eksiksiz kılmak için, Musa'yı annesine emzirtti. Şeriat ilmi de böyledir. Allahu Teala şöyle buyurmuştur: "Sizden her biriniz için Biz bir şeriat ve minhac getirdik" [Mâide Suresi, 5/48] — ve bu, geldiği kaynağa işaret eder bir şekilde "ondan geldi" demektir. Tıpkı bir ağaç dalının ancak köküyle beslenmesi gibi, bu kaynak onun gıdası oldu. Böylece, bir şeriatte haram olan şey, diğer bir şeriatte helal oldu — yani, belli bir surette helal kılındı. Bununla demek istediğim, o şeyin işin aslına bakılırsa, geçmişteki şeyle aynı olmadığıdır, çünkü o, yeni bir yaratılıştır [halk-ı cedit] ve tekrar yoktur. Bundandır ki biz sana tenbih ettik. Buna, Musa'nın süt emmesinin haram kılınmasıyla işaret edilmiştir. Çünkü, onun annesi gerçekte onu emzirendir, onu doğuran değil. Doğuran anne onu emaneten taşıdı, böylece çocuk ondan doğdu ve istemsiz olarak annesinin hayız kanıyla beslendi. Bu, çocuğu üzerine minnet etmesin diye böyledir. Çünkü eğer çocuk bu kanla beslenmeseydi ve bu kan, kendisinden çıkmasaydı, onu öldürür ve hastalanmasına neden olurdu. Böylece, bu kan ile beslenmekle, cenin'in annesi üzerinde minneti sözkonusudur. Çünkü çocuk, bu kanla beslenmekle, annede kaldığında ve dışarı atılmadığında veya cenin tarafından besin olarak alınmadığında, annesine gelebilecek olan zarardan korudu. Halbuki emzirenin durumu farklıdır, çünkü süt vermekle çocuğun hayatını ve varlığını sürdürmesini dilemiştir. Kendisini doğurandan başka bir kadının, onu doğuran üzerinde bir

üstünlüğü olmasın ve çocuğunun eğitimiyle gözü aydın olsun, kucağında onun büyümesine şahid olsun da üzülmesin diyedir ki Allah, Musa'nın emzirilmesini, kendisini doğuran anneye vermiştir.

Ve Allahu Teala Musa'yı sandığın sıkıntısından kurtardı. Musa, her ne kadar tabiatın dışına çıkmadıysa da, Allahu Teala'nın ilahi ilimden kendisine verdiği şeyle tabiat karanlığını yırttı. Ve Allahu Teala, başına getirdiği şeye kendi nefsinde gösterdiği sabır gerçeklesin diye, onu birçok ortamlarda sınadı.

Allahu Teala'nın Musa'nın başına getirdiği ilk şey, Allahu Teala'nın verdiği ilhamla ve onun sırrında verdiği yardımla –kendisi bunun böyle olduğunun bilincinde olmaksızın– Kıbtî'yi öldürmesidir. Ama, Rabbinin emri gelinceye kadar beklemiş olmamakla birlikte, onu öldürmüş olmaktan sıkıntı duymadı. Çünkü nebi, kendisine bildirilinceye kadar, bilincinde olmadığından dolayı, bâtında masumdur. Ve işte bundandır ki, Hızır ona çocuğun öldürülmesini gösterdi. Musa çocuğun öldürülmesini doğru bulmadı ve kendisinin Kıbtî'yi öldürmüş olduğunu hatırlamadı. Bunun üzerine Hızır ona şöyle dedi: “Bunu kendiliğimden yapmadım” [Kehf Suresi, 18/82]. Bu sözle, Musa'yı kendi mertebesinde, yani Kıbtî'yi İlahi Emir'le öldürmüş olduğundan haberdar etti — çünkü nebi, bunun bilincinde olmasa bile, işin aslında yaptıklarında masumdur.

Hızır ona geminin delinmesini de gösterdi. Bu, zahirde helak ve bâtında ise gasbedicilerin elinden kurtulmaktır. Ve Hızır bunu, Musa'nın kendisini dört bir yandan saran suya bırakıldığı, ve zahiri helak ve bâtını kurtuluş olan sandığa nazire olarak yaptı. Ve annesi, gasbedici Firavun'un, Musa'yı elinden zorla alıp, onu kendi gözleri önünde öldüreceği korkusuyla bunu yaptığında, Allah böyle yapmasını, kendisi bunun bilincinde olmaksızın, ona vahy etti. Ve Musa'yı emziriyor olacağı içine doğdu. Ve Musa'nın öldürüleceği korkusuyla, onu suya bıraktı. Ve atasözünde denildiği gibi, “Göz görmeyince gönül katlanır.” Dolayısıyla, Musa'nın başına gelecekleri kendi gözüyle görme korkusuyla korkmadı, ve ona ilişkin olarak gözün görmesinin üzüntüsüyle üzülmedi. Ve günün birinde Allah'ın onu kendisine geri vereceği yolundaki hüsn-ü zan kendisinde baskın çıktı ve kendisindeki bu zanla yaşadı. Ve ümit, korku ve üzüntüye karşıttır. Kendisine ilham olunduğunda, “belki de bu, Firavun'un ve Kıbtîler'in helakının kendi eliyle olacağı resuldür” dedi ve bu zanla yaşayıp mutlu oldu. Ve bu zan, işin aslında ilimdir.

Daha sonra Musa, peşine düşüldüğünde, zahirde korktuğundan, ama mânada kurtuluşu sevdiğinden, kaçarak orayı terk etti. Ve gerçekte hareket, her zaman için sevgidir ve bundan ibarettir; hareketi görenin perdeli olması, hareketin sebebi

olarak başka sebepler görmesidir ve hareketin sebebi bunlar değildir. Çünkü asıl, âlemin, sükun içerisinde bulunduğu yokluktan [adem] varlığa [vücud] hareketidir. Bundandır ki, emr sükundan harekettir, denilir. Böyle olunca, âlemin varlığından ibaret olan hareket, sevgi hareketidir. Ve Resulullah (sav), “Ben gizli bir hazineydim, bilinmeye muhabbet ettim” sözüyle hiç kuşkusuz buna işaret etmiştir. Bu muhabbet olmasaydı, âlem kendi ayn’ında zahir olmazdı. Böylece, âlemin yokluktan varlığa hareketi, var edicinin sevgisinin varlığa yönelik hareketidir. Âlem de kendini varlık olmaklığında [vücuden] müşahede etmeyi sever — nitekim kendini sabit olmaklığında [sübuten] müşahede etti. Ve onun bu değişmez yokluktan [adem-i sübutî] her vech ile varlığa hareketi, Hak’tan doğru ve kendinden doğru bir sevgi hareketi oldu. Ve kemal kendisi için sevilir. Ve Hak Teala’nın Kendine ilişkin ilmi, Kendisi âlemlerden gani olduğundan dolayı, ancak Kendine aittir. Ve geriye, âlemin aynları olan bu aynlardan ortaya çıkan hâdis ilimle, ilim mertebesinin tamamlanması kaldı. Ve âlemin aynları mevcut olduğunda, kemal sureti, hâdis ve kadim ilimle zahir oldu. Dolayısıyla, ilim mertebesi iki vech ile kâmil olur. Aynı şekilde, varlık mertebeleri de kâmil olur. Çünkü, varlığın kimisi ezeliîdir ve kimisi de ezeli değildir, yani hâdistir. Ezeli olan, Kendisiyle kaim olan Hakk’ın varlığıdır. Ve ezeli olmayan, âlem suretleriyle sabit olan Hakk’ın varlığıdır, ki hâdis olarak adlandırılır — çünkü âlemin kimisi, kimisine zahir olur. Böylece O, âlem suretleriyle Kendine zahir olur ve bu şekilde, varlık kâmil olur. O halde, âlemin hareketi kemale yönelik sevgi oldu. Bunu anla!

Görmez misin ki O, âlem olarak adlandırılanın ayn’ındaki etkilerinin [eser] zuhurunun yokluğundan dolayı İsimler’de olan şeye, İlâhi İsimler’den nasıl Nefes verdi. Ve böylece rahat, Hak için sevilen oldu — ama bu rahata ancak ulvi ve süfli suretlerin varlığıyla erişti. İmdi, sabit oldu ki, hareket hiç kuşkusuz sevgidendir; öyle ki, varoluşta sevgiye nisbeti olmayan bir hareket yoktur. Ve bunu alimlerden kimisi bilir, kimi alimler ise nefslerine egemen olan görünürdeki yakın sebeple perdelenmişlerdir.

Kıbtî’nin öldürülmesinden sonra Musa’da korku görüldü, ama bu korku, öldürülmekten kurtulmaya sevgi duymasıydı. Böylece korktuğu şeyden kaçtığına, aslında Firavun’dan ve onun yapacaklarından kurtulmaya duyduğu sevgiyle kaçtı. İşte bu nedenledir ki, o anda, kaçışının sebebi olarak, görülen en yakın sebebi söyledi. Gösterdiği bu yakın sebep beşerin bedensel sureti gibidir; ve bu yakın sebep kurtulmaya duyulan sevgiyi içerir — tıpkı bedeninin, kendisini yöneten ruhu içermesi gibi.

Nebiler, hitaplarının genele yönelik olmasından ve kendilerini işiten alimlerin anlayışlarına güvenmelerinden dolayı zahir diliyle söz söylerler ve genelden başkasına itibar etmezler. Nitekim Resul (sav), sadaka vermeye ilişkin şu hadisinde bu mertebeye işaret etmiştir: “Kendisinden daha fazla sevdiklerim olduğu halde, Allahu Teala’nın ateşe atacağından korktuğum kimseye veririm.” Dolayısıyla, kendilerinde tamah ve tabiatın egemen olduğu, akli ve anlayışı zayıf kimselere itibar etti. Böylelikle resuller, getirdikleri ilimleri, derine inemeyenler kaftan’da [hil’at] kalsınlar için, anlayışların en aşağısı giysisine bürüyerek getirdiler. Böylesi bir kimse, “bu ne güzel bir kaftan!” der ve bunu son nokta olarak görür. Öte yandan, hikmet incilerini bulmak için derinlere dalan incelikli düşünce sahibi kişi, “Bu kimse sultan tarafından hangi sebeple bu kaftana layık görüldü?” der. Ve kaftanın değerine ve onun giysiler arasındaki derecesine bakar ve buradan, bu kaftana büründürülmüş olanın değerini bilir. Böylelikle, kendisinden başkalarınca benzerine erişilmemiş olan bir ilme erişir. Resuller ve nebiler ve onların tahkik ehli vârisleri, âlemde ve kendi ümmetleri arasında bu mertebede olan kimseler bulunduğunu bildiklerinden, ifadelerinde hem seçkinlerin hem de avamın anlayabileceği zahir dili ile konuştular. Ve seçkinler, avamın anladığını ve bundan fazlasını anlarlar ve bundandır ki, onlara “seçkin” denmesi yerinde olur ve böylelikle bununla avamdan ayrılırlar. Böylece, ilimleri tebliğ edenler, bu zahir diliyle yetindiler. İşte Musa’nın, “Ben sizden, selamet ve afiyeti sevdiğim için kaçtım” değil de, “Ben sizden, korktuğum şeyden dolayı kaçtım” [Şuara Suresi, 26/21] demesindeki hikmet budur.

Ve Musa aleyhisselam Medyen’e geldiğinde, iki genç kız gördü. Ücretsiz olarak onlara su verdi ve sonra ilahi gölgeye sığındı. Ve şöyle dedi: “Ey Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım” [Kasas Suresi, 28/24]. Böylece su verme işiyle, Allahu Teala’nın kendisine bağışlamış olduğu hayrı birledi ve nefsinin, kendi indinde olan hayırdan Allah’a muhtaç olmaklıkla niteledi. Hızır, Musa’ya duvarı ücretsiz olarak yeniden-örmeyi gösterdiğinde, Musa ona böyle yapmasından dolayı itiraz etti. Bunun üzerine Hızır, Musa’ya ücret almaksızın su vermiş olduğunu hatırlattı. Hızır, buna benzer başka şeyler de gösterecekti, ama bunlardan söz etmedi. Bundandır ki, Resulullah (sav), ikisi hakkında Allahu Teala’nın daha fazlasını anlatması için Musa’nın sessiz kalıp itiraz etmemiş olmağını temenni etti. İmdi, bununla, Musa’nın yapmış olduğu şeyi, bilmeksizin yapmış olduğu bilindi. Çünkü bilseydi –Allah’ın övgü [tezkiye] ve doğrulamayla şehadet ettiği Hızır’a– kendi yapmış olduğu şeylerin benzerini yapmış olmasından dolayı itiraz etmez, Hızır’ın bu yapmış olduklarını inkar etmezdi. Ama Musa Allah’ın onu tezkiye etmiş olduğunu ve tâbi olması için Hızır’ın şart koşmuş olduğu şeyi unuttu — ki bu, Allah’ın emrini unutacak olduğumuzda, bizim için

rahmet oldu. Eğer Musa, bunu bilseydi, Hızır ona, “bilmediğin şeye..” [Kehf Suresi, 18/68] yani “deneyimlemediğin şeye..” demezdi. Ve bu, “Ben senin deneyimlemediğin bir ilme sahibim; aynı şekilde sen de öyle bir ilme sahipsin ki, ben de onu bilmem” demeye gelir. Ve bu şekilde Hızır, adaleti gözetti.

Ve Hızır’ın Musa’dan ayrılmasındaki hikmet, Allah’ın Resul hakkında, “Resul’ün getirdiğini alınız ve onun sakındırdığından sakınınız” [Haşr Suresi, 59/7] buyurmuş olmasındandır. Resulün ve risaletin değerini bilen ehlullah –yani, Allah’ı bilenler– bu söz karşısında durdular. Ve Hızır, hiç kuşkusuz, Musa’nın resul olduğunu biliyordu. Böyle olunca, resule karşı edebin gereğini yerine getirmek için, ondan geleni gözettiler. İmdi, Musa Hızır’a, “Eğer bundan sonra sana bir kez daha bir şey soracak olursam, benimle arkadaşlık etme” [Kehf Suresi, 18/76] dedi. Böylece, onu kendisiyle arkadaşlık etmekten sakındırdı. Ve Musa üçüncü kez itiraz edince, Hızır bundan dolayıdır ki ona, “İşte bu, seninle benim aramda ayrılıktır” dedi [Kehf Suresi, 18/78]. Ve Musa onu vazgeçirmeye çalışmadı ve ondan kendisiyle arkadaşlığı sürdürmesini istemedi. Çünkü Musa, Hızır’ı kendisiyle arkadaşlık etmekten sakındıran kendisindeki risalet rütbesinin değerini biliyordu — böylece, Musa sessiz kaldı ve ayrılık gerçekleşti.

İmdi sen, bu iki kişinin ilimde nasıl bir kemale sahip olduklarına ve ilahi edebin gereğini nasıl yerine getirdiklerine bak! Hızır’ın Musa’ya, “Ben, Allah’ın bana öğretmiş olduğu öyle bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin ve sen de Allah’ın sana öğretmiş olduğu öyle bir ilme sahipsin ki onu da ben bilmem” diyerek, Musa karşısında kendi durumunu kabullenişine ve gözettiliği adalete bak! Ve Hızır bu sözleriyle, onun mertebesinin yüceliğini bildiği ve kendisi böylesi bir mertebeye sahip olmadığı halde, “Sen bilmediğin şeye nasıl sabredebilirsin?” [Kehf Suresi, 18/68] diyerek incitmiş olduğu Musa’nın gönlünü aldı. Ve bu, Muhammed (sav) ümmetinde, hurma ağaçlarının aşılması hadisesinde zahir oldu. Resulullah (sav) ashabına, “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz” buyurdu. Hiç kuşkusuz, bir şeyi bilmek, bilmemekten iyidir — ve bundandır ki Allahu Teala, Kendini, “O her şeyi bilendir” [Bakara Suresi, 2/29] sözüyle övdü. Resulullah (sav), ashabının dünya işlerinde kendisinden daha bilgili olduğunu kabullendi, çünkü kendisinin dünya işleri konusunda enine boyuna bir ilmi yoktur. Çünkü dünya işlerini bilmek bunları deneyimlemeyi ve yaşantılamayı gerektirir. Ve Resul (sav) bunun ilmiyle uğraşmadı. O, önemlilerin en önemlisiyle uğraştı. İmdi, seni en büyük edebden haberdar kıldım. Eğer nefsini bu edebe uyarlayacak olursan, bundan fayda bulursun.

Ve Musa'nın, "Rabbim bana hüküm verme kudreti bağısladı.." sözünden kastedilen halifeliktir ve "...beni kitap getiren peygamberlerden kıldı" [Şuara Suresi, 26/21] sözünden kastedilen ise risalettir. Ve her resul, halife değildir. Halife, kılıç ve hükümlerlik sahibidir, ama resul böyle değildir — kendisine gönderilmiş olan neyse, ancak onu bildirir. Eğer bunun için savaşır ve onu kılıçla korursa, bu kimse hem halife hem de resuldür. Nasıl ki her nebi, resul değilse; her resul de halife değildir — çünkü resullere mülk ve bu mülk üzerinde hükmetmeklik verilmemiştir.

Firavun'un Musa'ya, Allah'ın mahiyetini sormasındaki hikmete gelince: bu soruyu cehaletinden dolayı değil, ama Rabb'i tarafından resul olarak gönderildiğini iddia eden Musa'nın bu konuda doğru söyleyip söylemediğini sınamak için sordu. Firavun resullerin sahip oldukları ilmin mertebesini bilen bir kimseydi, öyle ki, onun cevabından iddiasında doğru olup olmadığını çıkarabilirdi. Ve orada hazır bulunanlardan dolayı çifte anlamlı bir soru sordu; böylelikle kendisi sorduğu soruya aldığı karşılıktan Musa'nın doğru söyleyip söylemediğini anlayabilecekken, orada hazır bulunanlar bunu anlamayacaklardı. Ve Musa cevap verdiğinde, işin hakikatini bilenlere göre cevap verdi. Bunun üzerine Firavun, kendi konumunu korumak için, Musa'nın kendisine sorulan soruya cevap vermediğini gösterdi. Ve anlayışlarının kıt olmasından dolayı, orada bulunanlar için Firavun'un Musa'dan daha bilgili olduğu besbelli oldu — çünkü Musa Firavun'a mahiyetten farklı bir cevap verdi. Ve görünüme göre bu, kendisine sorulan sorunun cevabı değildi. Ama Firavun, hiç kuşkusuz, Musa'nın ancak bu şekilde cevap verebileceğini biliyordu. Ve ashabına, "Size gönderilen resulünüz hiç kuşkusuz delidir" [Şuara Suresi, 26/27] yani, "Benim kendisine sorduğum sorunun cevabı ona örtülüdür. Çünkü o şeyin bilinmesi asla tasavvur edilemez" dedi.

Mahiyete ilişkin bir soru, hakkında soru sorulan ve kendi nefsinde bir hakikat üzere olması gereken şeyin hakikatine ilişkin bir soru olduğundan, yerinde bir sorudur. Cins ve ayırmadan oluşan tanımlar, kendisinde başkalarıyla ortak nitelikler taşıyan her şey için geçerlidir. Ama cinsi olmayan bir şeyin, başkaları için sözkonusu olmayan bir hakikat üzere olması gerekir. Dolayısıyla, soru ehl-i Hakk'a, sahih ilme ve akl-ı selime göre doğrudur. Ve bu sorunun cevabı da, ancak Musa'nın Firavun'a verdiği cevap olabilir. Ve Musa'nın, Zat'ın tanımını soran kimseye O'nun fiillerinden cevap vermesinde büyük bir sır vardır. Bu şekilde, Zat'ın tanımını, Kendisinin zahir olduğu âlem suretlerinden olan şeye veya Kendinde zahir olan âlem suretlerinden olan şeye izafetinin ta kendisi kıldı. Ve şunu demeye getirdi: "Eğer kesin bilgi sahibi iseniz –o zaman bilirsiniz ki– O, ulvi olandaki –ki bu semadır– ve süfli olandaki –ki bu da arzdır– âlem suretlerini

Kendisinde zahir kılan veya bu suretlerin kendisiyle Zahir olandır.” Firavun, ashabına dönerek, “O hiç kuşkusuz delidir” [Şuara Suresi, 26/27] dedi — ki bunun anlamını yukarıda açıklamıştık. Ve sonra, Musa kendi ilahi ilimdeki mertebesini Firavun bilebsin diye ve onun bunu anlamış olduğunu bildiğinden sözlerine şunu da ekledi: “O, doğunun ve batının..” –yani, zahirin ve batinın– “..ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir” [Şuara Suresi, 26/28]. Böylece O, “her şeyi bilendir” [Hadid Suresi, 57/3]. “Eğer aklederseniz..” [Şuara Suresi, 26/28] sözü de, “Eğer kayıtlayıcı iseniz..” anlamına gelir — çünkü akıl, kayıtlamadır.

Musa’nın verdiği ilk cevap, kesinlik sahiplerinin [ehl-i yakin] cevabıdır — ki onlar keşf ve varlık ehlidir. Bundandır ki Musa, “Eğer kesinlik sahibi iseniz..” dedi [Şuara Suresi, 26/24] — yani “eğer keşf ve varlık sahibi iseniz, size şuhudunuzda ve varlığınızda kesin kıldığınız şeyi bildirdiğimi anlarsınız; yok eğer akıl ve kayıtlama ehli olup, aklınızın size verdiği delillerle Hakk’ı kayıtlarsanız, buna karşılık olarak ben de size ikinci cevabımı veririm.” Böylece Musa, üstünlük ve doğruluğunun Firavun tarafından bilinebilmesi için, bu iki vecih ile zahir oldu. Ve Musa, ona vereceği cevabı hemen anlayacağını veya anlayabilecek durumda olduğunu biliyordu. Bunun sebebi, Firavun’un “mahiyet”i sormuş olmasıdır ve Musa, “nedir?” sorusunun bildik terimler üzere olmadığını bilmesindendir ki, Firavun’un bu sorusuna cevap verdi. Eğer Musa, bundan başka bir şey anlamış olsaydı, sorusunu hatalı bulurdu. Ve Musa, hakkında soru sorulani, âlemin ta kendisi olarak ortaya koyunca, Firavun da kendisine aynı dil ile seslendi — ama orada bulunanlar bunu anlamadılar. Ve Firavun Musa’ya şöyle dedi: “Benden başkasını ilah edinecek olursan, ben seni hapsedilmişlerden kılarım” [Şuara Suresi, 26/29]. Burada “sıcn” sözcüğünde bulunan “s” harfi artık-harftir [harf-i zaid]. Böylece bu artık-harf kaldırıldığında Firavun’un sözü şöyle bir açılım kazanır: “Seni örterim [cenn]. Çünkü sen, benim bu şekilde bir söz söylememi haklı çıkaran bir cevap verdin. Eğer bana, ‘Vaat ettiğin şeyle cehaletini açığa vurdun; ayn bir olduğu halde nasıl ayırım gözetebilirsin?’ diye soracak olursan, sana şöyle derim: Ben sadece ayn’ın mertebeleri arasında bir ayırım gözetiyorum. Ayn ayırlaşmadı ve kendinde bölümlenmedi. Ve ey Musa, şu anda benim rütbem bilfiil sana tahakküm etmektedir. Ve ben ayn itibarıyla senim, ama rütbe itibarıyla senden başkayım.”

Musa, Firavun’un söylediklerinden bunları demeye getirdiğini anlayınca, “Sen buna güç yetiremezsin” diyerek ona hakkını verdi. Ve Musa’nın üzerinde güç sahibi olması ve gücünün etkisini Musa’da zahir kılması, Firavun için kendi rütbesinin göstergesiydi. Çünkü Hak, zahirde Firavun’un rütbesindeydi. Ve bundan dolayı da Firavun, bulunulan mecliste, Musa’nın zuhur ettiği rütbe üzerine tahakküm etme gücüne sahipti. Ve Musa, Firavun’un kendisine yönelik

saldırısına engel olan şeyi göstererek, ona, “Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?” [Şuara Suresi, 26/30] dedi. Firavun ise buna karşılık olarak ancak, “Eğer sözünün eri isen onu getir” [Şuara Suresi, 26/31] diyebildi; çünkü kavminden akılı kıt kimselerin karşısında insafsız görünmemek istiyordu. Eğer böyle yapmayacak olursa, kavmi kendisinden kuşkuya düşecekti. Ki onlar Firavun’un aşağıladığı bir topluluktu. Ona itaat ediyorlardı ve hiç kuşkusuz dalalet içerisindeydiler, yani, Firavun’un zahir diliyle iddia ettiği rabliğini, doğru akıl yürütmenin vardığı sonuçla inkar edebilecekleri bir akıldan yoksundular. Çünkü, akıl için sınır vardır. Keşf ve kesinlik ehlinde olanlar bu sınırı aştıkları zaman, akıl ehli olanlar bu sınırdan dururlar. Ve Musa, bundan dolayıdır ki, hem kesinlik sahiplerinin hem de ancak akıl sahibi olanların kabul edebileceği cevabı verdi.

Ve Musa, esasını yere attı. Ve, Musa’nın davetine uymaktan sakınmasında, Firavun’u Musa’ya karşı asi kılan şeyin sureti olan bu asa, birdenbire herkes tarafından görülen bir yılan oluverdi. Böylece çirkin olan isyankarlık itaate, yani güzelliğe dönüştü. Nitekim Allahu Teala, “Allah onların kötülüklerini değiştirerek güzelleştirir” [Furkan Suresi, 25/70] buyurmuştur — değiştirir, yani hükümde. Ve hüküm, burada, cevher-i vahid’de birbirinden ayrıışk aynlar olarak zahir oldu. Böylece o, aynı zamanda hem bir asa hem de apaçık bir yilandır. Ve o, apaçık bir yılan olması itibarıyla yılanları, ve asa olması itibarıyla da asaları yuttu. Ve böylelikle Musa’nın delili Firavun’un asalar, yılanlar ve ipler suretindeki delilleri üzerinde zahir oldu. Büyücülerin ipleri olmasına karşılık, Musa’nın ipi yoktu ve ip “tepecik” demektir. Yani onların gücü Musa’ninkine nisbetle yüce dağlar karşısındaki tepecikler gibidir.

Büyücüler bunu görünce, Musa’nın sahip olduğu ilim mertebesini anladılar ve bunun, gerçekte hayal ve zan barındırmayan hakiki ilimle ayrıcalıklanmış bir beşerin sahip olabileceği bir kudretle olabileceğini gördüler ve böylece, “Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun’un Rabbine” [Şuara Suresi, 26/47-48] yani Musa ve Harun’un davet ettikleri Rabb’e iman ettiler — ve bunu orada bulunanlara tam da bu şekilde ifade ettiler, çünkü biliyorlardı ki, Firavun kavmi, Musa’nın davetinin Firavun’a olmadığını bilmektedir.

Ve Firavun, kılıç zoruyla halife olup, zor kullanarak egemen olmuş biri de olsa, tahakküm konumunda zamanın sahibi olduğundan, “Ben sizin yüce rabbinizim” [Naziati Suresi, 79/24] dedi — yani, “her ne kadar belli bir bakımdan herkes birer rab ise de, benim sizin üzerinizde tahakkümümün zahir olmasıyla bana verilen şeyden dolayı bütün bu rablerin en yücesi benim” dedi. Ve büyücüler Firavun’un kendilerine söylediği bu sözün doğru olduğunu bildiklerinden, onu inkar

etmediler. Ve onun bu sözünü doğrularak şöyle dediler: “Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsin. O halde, ne hüküm vereceksen ver,” [Taha Suresi, 20/72]. Ve böylece Firavun’un, “Ben sizin yüce rabbinizim” sözü doğrulanmış oldu. Ve her ne kadar, Hakk’ın ta kendisi ise de, suret Firavun içindir. Ve Firavun’un batıl suretinde Hakk’ın ta kendisi, büyücüleri, ancak böylesi bir sebeple erişebilecekleri mertebeye ulaşmaları için, ellerini ve ayaklarını keserek astı. Çünkü, sebeplerin ortadan kalkmasına hiçbir şekilde yol yoktur ve bu, sebepleri gerekli kılanın ayan-ı sabite olmasından dolayı böyledir — ve bu ayan-ı sabite varlıkta ancak suretler yoluyla, yani şeylerin kendi değişmezlikleri [sübut] içerisinde kendilerinde bulundurdıkları ne ise ona göre biçimlenen suretler yoluyla zahir olurlar. Bundandır ki, “Allah’ın kelimelerinde değişme yoktur” [Yunus Suresi, 10/64]. Ve Allah’ın kelimeleri, mevcudatın aynlarından başka bir şey değildir. Böylece, değişmezliklerinden dolayı Allah’ın kelimelerine kıdem nisbet olunurken; varlıkları ve zuhurları dolayısıyla da onlara sonradan olmaklık nisbet olunur. Bu tıpkı bir kimsenin, “Bugün bize bir adam veya bir misafir çıkageldi” dediğinde, bu adam bugün çıkageldi diye, bu adamın çıkagelmesinden önce bir varlığı olmamasının gerekmemesi gibidir. Aynı şekilde Allahu Teala, yüce kelimasında –ki bu kadîm bir kelimadır– şöyle buyurdu: “Onlara Rablerinden yeni bir kelim gelse dinleyip, hemen alaya alırlar” [Enbiya Suresi, 21/2]. Ve yine şöyle buyurdu: “Onlara Rahman’dan yeni bir kelim gelse, ondan yüz çevirirler” [Şuara Suresi, 26/5]. Ve rahmet, ancak rahmetle gelir ve rahmetten yüz çeviren azaba yönelir ve azap da rahmetin yokluğundan başka bir şey değildir.

Ve Allah’ın, “Yunus kavmi müstesna, azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine bir fayda vermez; Allah’ın kulları hakkında süregelen adeti budur” [Yunus Suresi, 10/98] sözüne gelince: bu söz, azabı görenlerin imanının kendilerine ahirette fayda vermeyeceğine işaret etmez. Yüce Allah’ın bundan murad ettiği şey, onlardan azabın bu dünyadayken kaldırılmayacağıdır. Böylelikle, Firavun iman ettiği halde azaba uğradı — buna göre, eceli geldiğinde ölümünün kesin olduğunu bilen bir kimsenin içinde bulunduğu durumdaydı. Ama, hal karinesi, Firavun’un öleceğinin kesin olduğunu bilmediğine işaret eder. Çünkü, müminlerin, Musa’nın asası ile denize vurmasıyla, denizde açılan kuru yol üzerinde yürüdüklerini gördü. Ve Firavun iman ettiği sırada, helak olacağının kesin olduğunu bilmiyordu — tıpkı, ölüm anında bulunanların tersine, ölümün kendisine dokunmayacağını uman kimseler gibi. Dolayısıyla Firavun, ölümün değil, kurtuluşun kesin olduğunu düşünerek, İsrailoğulları’nın inandığına inandı. İmdi, kesinlik sahibi olduğu şey gerçekleşti — ama dilemiş olduğundan farklı bir şekilde. Allah onun nefsini ahiret azabından kurtardı ve bedenini korudu — ve O, buna ilişkin olarak şöyle buyurmuştur: “Ardından gelenlere bir delil olsun diye

bugün seni bedenle kurtaracağız” [Yunus Suresi, 10/92]. Çünkü, eğer Firavun, suretiyle görünmez olsaydı, kavmi “O gizlendi” diyebilirdi. Ama, bilinen suretiyle ortaya çıkınca, ölmüş olduğu bilindi. Böylece kurtuluşu, hem duyumsal olarak hem de manen genel oldu. Kendileri için ahiret azabı kelimesi vacib olanlar, kendilerine bütün ilahi ayetler verilse bile, bu azabı görmedikçe iman etmeyenlerdir. Öyleyse, Firavun bu sınıftan değildir. Ve bunun böyle olduğu vahyedilen Kitap’ta apaçık olarak belirtilmiştir. Böylece, biz deriz ki, onun hakkındaki iş Allah’a aittir. Çünkü halkın geneli onun isyankarlığı konusunda hemfikirdir — halbuki, bu konuda dayanabilecekleri hiçbir dayanakları yoktur. Firavun’un halkına gelince, onlar hakkındaki hüküm başkadır — ama bundan söz etmenin yeri burası değil.

Ayrıca şunu bil ki, Allahu Teala ölmek üzere olan bir kimsenin canını ancak, kendisine gelen ilahi haberi doğrulayan bir mümin olarak alır. Bundandır ki, ani ölüm ve habersizken öldürülmek kötü bir şey kabul edilmiştir. Ani ölüm, nefesin verilmesi ve alınamaması demektir — işte ani ölüm budur ve bu, ölmek üzere olan bir kimsenin durumundan farklıdır. Habersizken öldürülmek de tıpkı ani ölüm gibidir — farkında olmaksızın arkasından boynu vurulur. Ve bu şekilde öldürülen bir kimse içinde bulunduğu hal neyse o şekilde, kâfir veya mümin olarak ölür. Bundandır ki, Resulullah (sav), “İnsan bulunduğu hal ne ise o şekilde öldüğü gibi, hangi halde öldüyse o şekilde haşrolunur” buyurmuştur. Ölmek üzere olan kimseye gelince: Bu halde olup da şuhud sahibi olmayan kimse yoktur ve gördüğü neyse ona iman eder ve ancak bu hal üzere ölür. Çünkü “kâne” varlıksal bir kelimedir [harf-i vücudî] ve zaman ile ilişkilenecek ancak hal karinesi yoluyla olur. O halde, ölmek üzere olduğunu bilerek ölen kâfirle, yukarıda açıkladığımız şekilde ansızın ölen veya habersizken öldürülen kâfir arasında ayrım gözetilir.

Ve Allah’ın ateş suretinde tecelli edip Musa’yla konuşmasının hikmetine gelince: Musa’nın aradığı ateş olduğundan, kendisine yönelsin ve yüz çevirmesin diye, bu talep ettiği şeyde tecelli etti. Eğer talep ettiği şeyden başka bir suret içerisinde tecelli etseydi, himmeti talep ettiği özgül bir şeye yoğunlaşmış olduğundan, bundan yüz çevirirdi. Ve yaptığı şeye ilgisinden dolayı yüz çevirseydi, Hak da ondan yüz çevirirdi. Ama Musa arınmıştır ve yakındır. Ve her kim O’na yakınsa, o kimseye kendisi farkında olmaksızın, talep ettiği şeyin suretinde tecelli eder.

Musa O’nu ateş olarak gördü — bu aradığı şeydi.

Ama o İlah’tı, Musa bunu bilmedi.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

HALİD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ SAMEDİYYE

Halid bin Sinan'ın hikmetine gelince: Davetinde Berzah Nübüvveti'ni zahir kıldı. Berzah'ta olanları, ancak ölümünden sonra bildireceği iddiasında bulunarak, berzadaki hükmün, dünya hayatının sureti üzere olduğunu haber verebilmek için ve böylece bütün resullerin dünya hayatlarında haber verdikleri şeylerin doğrulukları bilinsin diye, gömüldüğü yerden geri çıkarılmasını, kendisine soru sorulmasını emretti.

Halid'in böyle yapmasındaki amacı, bütün bir âlemin, resullerin getirdiği şeye iman etmesi ve böylelikle, rahmetin bütün bir âlem üzerine olmasıydı. Çünkü o, hiç kuşkusuz, nübüvvetinin, Muhammed'in (sav) nübüvvetine yakın olmasıyla şereflendirildi ve Allahu Teala'nın Resulullah Efendimiz'i "âlemlere rahmet olarak" [Enbiya Suresi, 21/107] gönderdiğini biliyordu. Kendisi bir resul değildi ve tebliğ ile görevlendirilmemiş olsa da, Muhammedî risalette bu rahmetten bol bol nasib alınmasını diledi. Dolayısıyla, yaratılışa ilişkin ilmini artırmak için bundan nasib almayı diledi. Bundandır ki, kavmi onu zayı etti. Ve Nebi (sav) onun kavmini "zayı oldular" biçiminde nitelendirmede; tersine, dilediği şeye erişmesinin önüne geçtikleri için, ona ilişkin olarak "onu zayı ettiler" biçiminde bir nitelendirmede bulundu.

O halde, acaba Allahu Teala onu niyetinin mükafatına erıştirdi mi? Tersî düşünölemeyecek bir şekilde, hiç şüphesiz onun için niyetinin mükafatı vardır. Burada anlaşmazlık ve şüphe bu mükafatın niteliğine ilişkindir — şöyle ki, acaba temenni edilen bir şeyin olmasıyla elde edilecek olan mükafatla, temenni edilen bir şeyin olmaması durumunda elde edilecek olan mükafat denk olur mu, yoksa bunlar birbirlerine denk değil midir?

Şeriatte bunların denk olduğunu teyit eden birçok hüküm vardır. Örneğin, cemaatle namaz kılmak için gelip de namaza yetişemeyen kimseye, cemaatle namaz kılmış olanların kazandığı mükafat verilir. Aynı şekilde, yoksul olup hayırlı bir iş yapmak için servet ve mal sahibi olmayı dileyenlere de, o hayırlı işi yapanların dengi bir mükafat vardır. Yine de, ötekiler için hem niyetlerine hem de amellerine karşılık bir mükafat vardır — bunlar niyetleriyle amellerini birleştirmişlerdir.

Ve Nebi (sav), niyetlerini gerçekleştirenlerle, niyetlerini gerçekleştiremeyenler için kesin bir hüküm ortaya koymadı. Ama görünüşe bakılırsa, bu ikisinin arasında denklik yoktur. Ve bundandır ki, Halid bin Sinan, niyetiyle amelini birleştirerek, bu ikisinin mükafatını alabilmek için, bildirmeyi istedi.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ FERDİYYE

Bütün bir insan türünde var olanların en kâmilî olmasından dolayı, onun hikmeti ferdiyyet oldu; ve yine bundan dolayı, iş onunla başladı ve onunla sona erdi. Âdem henüz suyla balçık arasındayken, o Nebi'ydi; unsursal oluşumuyla da Son Nebi oldu.

Üç, tek olanların [efrad] ilkidir; ve, bu tek olanların ilkinden birbiri ardınca çoğalan diğer bütün tek olanlar ise, üçün açılımıdır. Bundandır ki, O, Rabbine ilk delildir. Ve kendisine, Âdem'in adlandırdığı bütün kelimelerin [cevami'ül-kelim] verilmiş olmasıyla ki, kendi üçlüğünde [teslis] delile benzeşik oldu. Ve onun kendisi, kendinin delili oldu. Ve Muhammed'in (sav) hakikati, üçlü bir oluşum olmasından dolayı ilk tekliği [ferdiyyet] ortaya çıkardı. Ve o, varlığın aslı olan muhabbete ilişkin olarak, bu üçlüğünden dolayıdır ki, "Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi.." dedi. Sonra kadınları ve güzel kokuyu andı ve namazın gözünün aydınlığı kıldığını söyledi.

İlk olarak kadınları andı ve namazı en sona bıraktı. Bu, kadının kendi ayn'ının zuhurunun aslında erkeğin bir parçası olmasından dolayıdır; ve bu, insanın Hakk'ın zuhurunun bir kısmı olması gibidir. İnsanın nefsini bilmesi Rabbini bilmesinden önce gelir ve Rabbini bilmesi, nefsini bilmesinin sonucudur. Böylece O, "Nefsini bilen Rabbini bilir" demiştir. Dilersen, bilmeye ve erişmeye güç yetirilemeyeceğini söyleyebilirsin, çünkü O'nun bilinmesine ilişkin olarak böyle söylemek yerindedir; veya, dilersen, O'nun bilinebilir olduğunu söylersin. Bunların ilkinde göre, eğer nefsini bilmediğini biliyorsan, gerçekte Rabbini bilmiyorsundur. Ve ikincisine göre de, eğer nefsini biliyorsan, o halde, Rabbini biliyorsundur.

İmdi, Muhammed (sav) Rabbine en açık delil oldu ve âlemin her bir parçası kendi aslı olan Rabbine bir delildir, öyleyse anla! Ve ona ancak kadınlar sevdirdi ve o da

kadınlara şevk duydu — ki bu, bütünün kendi parçasına şevk duyması türündendir. İmdi o, bu haber ile, Hakk'ın bu unsursal oluşuma ilişkin olarak, “Ve ona ruhumdan üfledim” [Hicr Suresi, 15/29] sözündeki işin aslını Hak tarafından zahir kıldı. Sonra Hak, Kendi nefsini insana kavuşmaya güçlü bir şevk duyuyor olarak nitelendirdi ve kendisine şevk duyanlar hakkında, “Ey Davud, Benim onlara duyduğum şevk daha da güçlüdür” dedi. Ve O'nun bu şevki, özgül kavuşma [lika-i hâs] içindir. Çünkü Resulullah (sav), Deccal'a ilişkin bir hadisinde, “Ölmedikçe, hiçbiriniz Rabbinizi göremezsiniz” dedi.

Böyle olunca, bu şekilde nitelenene şevk duyulması kaçınılmazdır. Dolayısıyla da, Hakk'ın bu yakın olanlara –kendilerini görüyor olmakla birlikte– şevk duyuyor olması apaçık bir durumdur. Böylece Kendisini görmelerini arzu eder — ki onları bundan alıkoyan dünya makamıdır. İmdi, O'nun bu sözü, tıpkı –biliyor olduğu halde– “ta ki bilelim” demesinde olduğu gibidir. Öyleyse O, ancak ölümle birlikte varlık bulacak olan bu özgül sıfata şevk duyar. Ve onların O'na duydukları şevk ancak ölümle diner. Ve Hak Teala, buna ilişkin olarak şu tereddütünü dile getirdi: “Mü'min bir kulumun canını alırken tereddüt ettiğim kadar hiçbir şeyde tereddüt etmem. Ben onu incitmekten duyduğum nefret ölçüsünde o da ölümden nefret eder; ama Bana kavuşması kaçınılmazdır.” Böylece O, ölümü anarak onu kederlendirmemek için “ölmesi kaçınılmazdır” demek yerine, ona Kendisine kavuşma müjdesini verdi. Resul'ün, “Ölmedikçe, hiçbiriniz Rabbinizi göremezsiniz” sözündeki gibi, insanın Hakk'a kavuşması ancak ölümle birlikte olduğu içindir ki, Allahu Teala “Bana kavuşması kaçınılmazdır” dedi. Ve Hakk'ın duyduğu şevk, bu nisbetin varlık bulması içindir.

Sevgili beni görmeyi nasıl da arzuluyor

Ama benim duyduğum arzu daha da çok

İkimiz de elemliyiz, ama kavuşma vakti henüz gelmedi

Ben sızlanmaktan şikayetçiyim, O da öyle.

O, insana Kendi ruhundan üflediğini söyledi; böylece, O'nun duyduğu şevk ancak Kendisine'dir. Kendi ruhundan olmasıyla, onu Kendi suretinde yarattığını görmez misin? İnsan oluşumu bedendeki, “karışımlar” [ahlat] olarak adlandırılan dört unsurdan oluştuğu için; bedende bulunan rutubetten dolayı, O'nun üflemesi, nefste bir tutuşma meydana getirdi. Böyle olunca, oluşumu dolayısıyla, insandaki ruh, ateş oldu. Bundandır ki, Allahu Teala Musa'yla, ancak ateş suretinde konuştu; ki, Musa'nın peşinde olduğu da bu ateşti. Eğer insan oluşumu tabii olsaydı, ruhu nurdan olurdu. Allahu Teala, “üfleme” biçimindeki örtük ifadeyle, bu ruhun Rahman'ın Nefesi'nden geldiğine işaret eder. Ve bu Nefes'in üflenmesi sonucunda

da, insanın ayn'ı zahir olur. Bundandır ki, Kendisine ruh üflenenin istidadından dolayı, tutuşma nur değil de, ateş oldu. Dolayısıyla, insanı insan kılan şeyde, Hakk'ın Nefesi bâtın oldu.

Sonra Allahu Teala, onun kendi sureti üzere olan ve ona iştîyak duyan bir diğer kişiyi ortaya çıkardı ve buna "kadın" adını verdi. Ve kendi sureti üzere zahir olduğundandır ki, kadına iştîyak duydu — bu, kendi nefesine duyulan iştîyaktır. Ve kadın da, ona şevk duydu — bu da, kendi yurduna duyulan iştîyaktır. İmdi, ona kadın sevdirdi, çünkü Allah Kendi sureti üzere yarattığını sevdi ve bundan dolayıdır ki, dereceleri ve menzilleri azim ve tabii oluşumları yüce olduğu halde, nuranî melekleri onun önünde secde ettirdi. İmdi, ilişki buradan ortaya çıktı ve suret, ilişki yönünden en büyük, en yüce ve en mükemmel olandır. Bu, çift olmadır, yani Hakk'ın varlığının çift olmasıdır — tıpkı bir kadının, varlığıyla, erkeği çift kılması gibi. Böylece Hak, erkek ve kadın üçlüsü zahir oldu. Kadın, kendi aslı olan erkeğe nasıl iştîyak duyduysa, erkek de, kendi aslı olan Rabbine iştîyak duyar. Böyle olunca, Allahu Teala, Kendi sureti üzere olanı sevdiği gibi, Rabbi ona kadınları sevdirdi. Ve sevgi, ancak Kendisinden varolduğuna, yöneliktir. Hal böyle olunca, erkek, varlığının Kendisinden olduğunu, yani Hakk'ı sever. İşte bu nedenledir ki, "bana sevdirdi" demiştir ve duyduğu sevgi, sureti üzere olduğu Rabbine ilişkilendirilmiş olduğundan, "severim" dememiştir — hatta kendi eşine sevgisinde bile. Çünkü Allahu Teala'nın onun kendisini sevmesi vasıtasıyla, eşini ilahî tahallukdan dolayı sevdi.

Bir erkek, bir kadını sevdiğinde, ona kavuşmak ister, yani aşkın amacı olan kavuşmayı diler ve insanın unsursal oluşum suretinde eşlerin birleşmesinden daha büyük bir vuslat yoktur. Ve bundandır ki, şehvet bütün bir bedenine yayılır. Ve bundan dolayı, kendisine gusletmesi emrolundu. Böylece, şehvetin ortaya çıkışıyla fenânın genel olması gibi, temizliğin de genel olması gerekti. Allah, kulunun Kendisinden başkasında haz bulabileceğini sanmasını kıskanır, böylece O, kulunu, Hakk'a dönebilsin ve kendisinde fânî olduğu kadından doğru Kendisine bakabilsin diye gusülle arındırır; çünkü kadında gördüğü O'ndan başkası değildir.

Erkek, Hakk'ı kadında müşahede ettiğinde, O'nu edilgin [münfail] olanda görür. Öte yandan Hakk'ı, kadının kendinden zuhur etmiş olması dolayısıyla, kendi nefsinde müşahede ettiğinde, O'nu etkin [fail] olanda görür. Ne var ki, O'nu, kendisinden varolanın suretini aklına getirmeksizin müşahede ettiğinde, şuhudu doğrudan doğruya Hak'tan edilgin olanda vaki olur. Ne var ki, erkek Hakk'ı en eksiksiz ve en kâmil olarak kadında görür, çünkü bu şekilde Hakk'ı hem etkin olmaklığında hem

de edilgin olmaklığında müşahede eder. Öte yandan, Hakk'ı yalnızca kendinde müşahede ettiğinde, O'nu ancak kendinin edilgin olmaklığında müşahede eder.

Bu nedenledir ki, Resul, Hakk'ın kadınlarda kâmil bir şekilde görülmesinden dolayı, onları sevdi. Hak, hiçbir zaman maddeden soyut olarak sonsuza dek müşahade edilemez, çünkü O, Kendi Zatı'nda âlemlerden ganidir. Hakk'ın görülmesi bu yönden olanaksız olup, bu ancak maddede sözkonusudur ve Hakk'ın kadınlarda görülmesi, Hakk'ı görmenin en azim ve en kâmil olanıdır. Ve en büyük kavuşma da cinsel birleşmedir. Ve bu, Hak Teala'nın, Kendi halifesi kılmak ve böylece onda Kendi nefisini görebilmek için Kendi suretinde halk ettiğine yönelik ilahi yönelime benzer. İmdi, ona şekil verdi, onu düzgün kıldı, ve ona Kendi Nefesi olan ruhundan üfledi. Böyle olunca, onun zahiri halk ve bâtını da Hak'tır. Bu nedenle Allah, onu bu bedeni yönetmeklikle nitelendirdi. Ve Allahu Teala varlığı semadan yönetir ve sema, arza nisbetle yücedir ve arz ise erkânın aşağısı olduğu için aşağıların en aşağısıdır.

Resul (sav), kadınları "nisa" olarak adlandırdı ve *nisa* tekili olmayan çoğul bir sözcüktür. Bundan dolayı, "Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: kadınlar [nisa].." buyurdu, "kadın" [mir'e] demedi. Böylelikle, varlıkta kadınların erkeklerden sonra gelmelerine riayet etti. Gerçekte *nüset*, "geciktirme" demektir. Allahu Teala, "Geciktirme küfürde aşırı gitmektir" [Tevbe Suresi, 9/37] buyurdu ve veresiye, yani "geciktirerek" satmak da böyledir. Böylece, "kadınlar" demiştir. Onları sevmesi ancak mertebelerinden dolayıdır ve onlar edilginlik mahallidirler. Kadınların erkeğe nisbeti, Tabiat'ın Hakk'a olan nisbeti gibidir — ki Hak, iradî yönelim ve İlâhi Emir'le, âlemin suretlerini Tabiat'ta tafsil etmiştir. Ve bu iradî yönelim ve İlâhi Emir, unsursal suretler âleminde eşlerin nikâhı, nurani ruhlar âleminde himmet ve mânalar âleminde çıkarım için öncüllerin düzenlenişidir.

O halde her kim kadına bu sınır içerisinde sevgi duyacak olursa, bu ilahi sevgidir. Her kim kadınlara tabii şehvet yoluyla sevgi duyacak olursa, bu şehvetin ilmi onda eksik kalır. Bu kimseler için sevgi duydukları kadın, ruhtan yoksun bir surettir; her ne kadar bu suretin gerçekte bir ruhu olsa da, hazzın kime olduğunu bilmeksizin, eşine veya başka bir kadına yalnızca ondan haz almak için dokunan kişi açısından yoktur. Böylece, bu kimse nefisini bilmez, tıpkı başka birinin –kendisi ona söylemedikçe – bilmediği gibi. Nitekim, şöyle demiştir: "Benim aşık olduğumu düşünmekte haklılar; öyle ama, kime aşık olduğumu bilmiyorlar." Bunun gibi, bir başkası da, hazza sevgi duyar ve sonuçta haz aldığı mahalle, yani kadına sevgi duyar — ama, meselenin ruhu kendisinden örtülü kalır. Eğer bilseydi, kimden zevk aldığını ve zevk alanın kim olduğunu bilirdi; ve kâmil olurdu.

Nasıl ki kadınlar, Hak Teala'nın, "Erkeklerin onlar üzerinde bir dereceleri vardır" [Bakara Suresi, 2/228] sözünde belirttiği gibi, erkeklerden daha alt bir derecede bulunuyorlarsa, erkekler de kendilerini Kendi sureti üzere inşa eden Hak'tan – O'nun sureti üzere yaratılmış olsalar bile– daha alt bir derecededirler. İşte bu dereceyledir ki, Hak, erkeklerden ayrışık oldu ve bununla âlemlerden gani ve ilk eyleyici [fail-i evvel] oldu. Çünkü suret ikinci eyleyicidir [fail-i sani]. Dolayısıyla Hak için sözkonusu olan evveliyet, suret için sözkonusu değildir. Böyle olunca, aynlar, mertebeler halinde birbirinden ayrıştı. Ve her arif kişi, Hak sahibi olan her bir şeye hakkını verdi. İşte bunun içindir ki, Muhammed'in (sav) kadınlara sevgisi, Allah'ın sevdirmesiyle oldu. "O, her şeye halkını verdi" [Taha Suresi, 20/50] — ve bu da onun Hakk'ının ta kendisidir. O halde, bu Hakk'ı her şeye ancak hak ettiğince verdi — ki hak eden de, bunu kendi zatıyla hak etti.

Ve kadınları öne aldı, çünkü kadınlar edilginlik mahallidirler. Nitekim tabiat kendisinden suret ile varolan şeylerden önce gelir. Ve tabiat gerçekte ancak Rahmanî Nefes'tir. Nefes, heyulanî cevherde, özellikle cisimler âleminde yayıldığı için, onda âlemin ulvî ve süflî suretleri ortaya çıktı. Fakat Rahmanî Nefes'in nuranî ruhlar âleminde ve arazlarda yayılmasına gelince, buradaki yayılma başkadır.

Sonra, Resulullah (sav) bu hadisinde dişil olanı eril olana üstün kıldı — ve bu şekilde kadınlara ihtimam gösterdi. Böylece "üç" derken ancak dişil çoğulluk için kullanılan "selas" kelimesini kullandı. Ne var ki biri, yani "güzel koku" [tib] kelimesi erildir ve Araplar'ın adeti her zaman için eril olana öncelik vermektir. Örneğin, Arapça'da "Fatmalar'la Zeyd çıktılar" denildiği zaman, fiil dişil olarak değil, eril olarak söylenir; yani erkeğin tek ve kadınların birden fazla olmalarına karşın, fiil yine de dişil değil, eril olarak kullanılır. Halbuki Resul, Arap'tır. İmdi Nebi (sav), kadınlara yönelik sevgisinin kendi nefsinin arzusu olmadığına işaret etti. Böylece Allah, ona bilmediği şeyi öğretti. Ve Allahu Teala'nın ona verdiği lütuf çok büyük oldu. Resulullah'ın (sav) dişili eril olandan üstün tutması işte bu nedenledir. Resulullah (sav) hakikatleri nasıl bilmekte ve her şeyin hukukunu nasıl gözetmektedir, bir bak!

Daha sonra, son söylediğini dişil olmaklığı itibarıyla ilkinde benzer kılarak, bu ikisinin arasına eril olanı koydu. "Kadınlar"la başladı ve "namaz"la bitirdi ve bunların her ikisi de dişildir ve güzel koku bunların arasındadır — tıpkı kendi varlığında olduğu gibi. Çünkü erkek, kendisinden zuhur ettiği Zat ile kendisinden zuhur eden kadın arasında bir yerededir. Böylece o, biri gerçekten dişil ve diğeri itibarî olarak dişil olan iki dişil ayn arasındadır. Böylece, "nisa" gerçekten dişil, "salat" kelimesi ise itibarî olarak dişildir. "Güzel koku"ya gelince, bu kelime, bu ikisi

arasına, Âdem'in, her şeyin Kendisinden varolduğu Zat ile, mevcudiyeti kendisinden olan Havva arasında olması gibi, yerleştirilmiştir. İmdi, eğer dilersen "sıfattır" dersin, ve eğer dilersen "kudrettir" dersin — ki her ikisi de dışıldır. Böylece, hangi mezhepten olmak istersen ol, ancak dışıl olanı önde gelir bulursun. Hatta, âlemin varlığında Hakk'ı "sebeb" [illet] olarak ele alanlar için bile bu böyledir — çünkü "illet" kelimesi de dışıldır.

Ve Resulullah'ın (sav) güzel kokuyu anmasındaki ve bunu kadınlardan sonra anmasındaki hikmete gelince: Bunun hikmeti, kadında tekvin kokusu olmasından dolayıdır. Çünkü, atalar sözünde denildiği gibi, "Kokunun en güzeli sevgiliyle kucaklaşmadadır." Muhammed (sav) katıksız bir kul olarak yaratıldığına, hiçbir zaman efendi olma peşinde olmadı — edilgin olmaklığıyla, secde edici ve kıyamda durucu olmaktan başka bir şey yapmadı. Ve Allahu Teala ondan tekvin edeceği şeyi tekvin ettiğinde, ona etkin olmaklık rütbesini ve en güzel kokuları olan Nefesler âleminde etkide bulunmaklığı vermiştir. Bundandır ki ona güzel koku sevdendirilmiştir. İşte bundan dolayı, güzel kokuyu, kadınlardan sonra anarak Hakk'ın, "O, derecelerin yükseğidir" [Mümin Suresi, 40/15] sözüyle ortaya koyduğu derecelenmeyi gözetti. Çünkü Hak Teala Arş'ın üzerine Rahman İsmi ile oturmuştur. O halde, Arş'ın ihata edip de ilahi rahmetin isabet etmediği hiçbir kimse yoktur. "Rahman Arş üzerine oturmuştur" [Taha Suresi, 20/5] ve Arş her şeyi içerisine alır ve Arş'ın üzerine oturmuş olan Rahman'dır. İmdi, âlemde Rahman'ın hakikati ile rahmetin yayılması gerçekleşir. Biz bundan hem bu kitapta hem de *Fütühat-ı Mekkiye*'de söz ettik.

Hak Teala, güzel koku tabirini Hz. Ayşe'nin masumiyetini beyan eden Kur'an ayetinde, kadın ve erkek arasındaki nikâha ilişkin olarak kullanmıştır: "Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler kötü kadınlara; iyi kadınlar iyi erkeklerle, iyi erkekler iyi kadınlara yaraşırlar. Onlar kendileri hakkında söylenenlerden berîdirler" [Nur Suresi, 24/26]. Hak Teala iyi olanların kokularını güzel kıldı. Çünkü söz nefestir ve nefes de güzel kokunun ta kendisidir. Böylelikle nefes söz biçiminde ağızdan çıktığında, iyi olan kimseden iyi ve kötü olan kimseden de kötü olarak dışarı çıkar. İlahi Nefes olmaları itibarıyla, bütün nefesler iyidir. Övülesi ve yerilesi olmaları itibarıyla da iyi ve kötüdürler. Sarmısak hakkında Resulullah Efendimiz (sav), "Ben sarmısağın kokusunu kerih görürüm" buyurdu, yoksa, "Ben sarmısağı kerih görürüm" buyurmadı. Böylece, bir şeyin ayn'ının kerih olduğundan söz edilemez, ancak ondan zahir olan şeyin kerih olmasından söz edilebilir. Ve çirkinlik, bir şeyin örfe uygun olmamasında, tabiata uygun olmamasında, bir maksada uygun olmamasında, şeriate uygun olmamasında veya bir şeyin kemal

düzeyinden noksanlık derecesine düşmesindedir. Bu sebepler dışında bir şeyin kerih görülmesi sözkonusu değildir.

Az önce ortaya koyduğumuz gibi, İlahi Emr kötü ve iyi olmak üzere ikiye ayrılmasıyla, Resulullah’a (sav) kötü şeyler değil, iyi olan şeyler sevdirdi. Ve o, meleklerin kötü kokulardan tiksinti duyduklarını söyledi; insanın unsursal oluşumunda kötü koku bulunduğundan dolayı –ki insan kokuşmuş çamurdan yaratılmıştır– melekler insanın tabiatını kerih görürler. Öte yandan, benzer bir şekilde, pislik böceği de, mizacı gereği, gülün kokusundan rahatsız olur — halbuki, gülün kokusu güzeldir. Benzer şekilde, manen ve suret olarak pislik böceğinin benzeri bir mizacı olan kimseler hakkı işittiklerinde, ondan rahatsız olurlar ve batıdan hoşlanırlar. Hak Teala onlar için, “Onlar ki, batıla inandılar ve Allah’ı inkar ettiler” [Ankebut Suresi, 29/52] buyurmuştur. Ve Hak Teala onları, hüsranda olan kimseler olarak nitelendirdi: “İşte onlar nefslerine yazık eden hüsrana ehli dirler” [Ankebut Suresi, 29/52]. Çünkü, kötüyü iyiden ayırt edemeyen kimse idraktan yoksundur.

İmdi, Resulullah’a (sav) ancak iyi olan sevdirdi — ki varlıkta ancak iyi olan vardır. Ve âlemde yalnızca iyi olanı bulup, kötü olanı bilmeyen bir mizacın varlığı düşünülebilir mi yoksa düşünülemez mi diye sorulacak olursa, biz böyle bir şey olmaz deriz. Çünkü biz kendisinden âlemin zahir olduğu asılda –yani Hak’ta– böyle bir mizaç görmedik. İmdi, biz Hakk’ı kerih görür ve sever bulduk — ve “kötü” kerih görülen ve “iyi” ancak sevilen şeydir. Ve âlem, Hakk’ın sıfatı üzeredir. İnsan ise iki suret üzeredir. Dolayısıyla âlemde her şeyde ancak tek bir şeyi idrak eden bir mizaç bulunmaz. Olsa olsa, bir şeyin deneyimleme ile kötü ve deneyimleme olmaksızın iyi olduğunu bilmekliğiyle, kötü olandaki iyi olanı idrak eden bir mizaç bulunur. Böyle olunca, ondaki iyi olanın idrakı, ondaki kötü olanı duyumsamaktan onu alıkoyar. Ama bunun olması azdır. Ama âlemden, yani varoluştan kötülüğün kaldırılması hiç kuşkusuz sahih değildir. Ve kötü ve iyide Allah’ın rahmeti vardır. Ve kötü, kendi açısından iyidir ve iyi olan şey onun açısından kötüdür. Dolayısıyla varlıkta, bir yönüyle belli bir mizaç için kötü olmayan hiçbir şey yoktur — ve bunun tersi de böyledir.

Ve kendisiyle tekliğin [ferdiyyet] kusursuz hale geldiği üçüncü şey namazdır. Bundandır ki, Resulullah (sav), “Benim göz aydınlığım namazdır” buyurdu. Çünkü namaz müşahededir ve böylece Allah ile kul arasında bir münacattır. Allah şöyle der: “Beni anın, ben de sizi anayım” [Bakara Suresi, 2/152]. Namaz, sahih bir hadiste belirtildiğine göre Allah ile kulu arasında, bir yarısı Allah’a ve diğer yarısı da kula ait olmak üzere, ikiye bölünmüş bir ibadettir:

“Ben kıraati iki kısma ayırdım; yarısı bana aittir, yarısı da kuluma. Kulum neyi istiyorsa, kendisine istediği şey verilmiştir. Kul, ‘El-hamdülillâhi Rabbi’l-âlemîn’ deyince; ‘Kulum bana hamdetti’ derim. ‘Er-Rahmânirrahîm’ deyince; ‘Kulum bana senâda bulundu’ derim. ‘Mâlik-i yevmiddin’ deyince; ‘Kulum beni yüceltti ve ululadı’ derim. ‘İyyâke na’budü ve İyyâke nesta’in’ deyince; ‘Bu benimle kulum arasındadır, kuluma istediğini verdim,’ derim. ‘İhdina’s-sırâte’l-müstakîm sırâtellezîne en’amte aleyhim gayr’il-mağdûbi aleyhim ve le’d-dâllîn’ deyince; ‘Bu da kulumundur, kuluma istediğini verdim’ derim.”

Allahu Teala namazın ilk yarısını nasıl ki Kendisine ayırmışsa, diğer yarısını da kuluna ayırmıştır. Buradan, Fatiha Suresi’nin namazda okunmasının niçin zorunlu kılındığı anlaşılır; bunu okumayan, Allah ve kulu arasında paylaşılan namazı eda etmemiş olur.

Ve Hak ile kul arasında münacat olduğu için, namaz zikir olur. Ve Hakk’ı zikreden kişi, hiç kuşkusuz Hak’la birlikte olur; ve Hak da O’nunla birlikte olur. Çünkü sahih bir kudsi hadiste Hak Teala şöyle dedi: “Ben, beni zikreden kimseyle birlikteyim.” Ve bir kimse, görüyor olarak, zikrettiği kimseyle birlikte olursa, onu müşahede eder. Müşahede ve rüyet budur; ama görüyor olmayan kimse müşahede edemez. İşte namazda bu rüyetin var olup olmadığına bakarak, kul kendi manevî mertebesini bilebilir: Eğer O’nu müşahede etmezse, iman yoluyla O’nu görüyormuşçasına ibadet etsin ve münacatı sırasında O’nu, yöneldiği doğrultuda tahayyül etsin ve Hakk’ın kendisine vereceği cevaba kulak versin.

Kendi iç âlemine ve kendisiyle birlikte namaz kılan meleklerle imamlık ettiğinde –ki sahih bir hadiste belirtildiğine göre, namaz kılan kişinin arkasında melekler namaza durduklarından, namaz kılan herkes imamdır– bu kişi için resul rütbesi hasıl olur ve bu rütbe Allah’ın naibi olmaktır. “Semi Allahu limen hamideh” dediğinde, kendi nefesine ve arkasındaki meleklerle, Allah’ın işitmiş olduğunu haber verir ve kendisiyle birlikte orada bulunanlar, “Rabbena ve lekel hamd” karşılığını verirler. Çünkü hiç kuşkusuz Allahu Teala, kulunun diliyle, “Semi Allahu limen hamideh” buyurmuştur. Öyleyse namazın rütbesinin yüceliğine ve namaz kılanı nereye götürdüğüne bir bak! Ne var ki, namazında müşahede mertebesine erişememiş olan kişi, namazın gayesine ulaşamamıştır. Çünkü Kendisiyle münacatta bulunduğu Hakk’ı görmediği için onda göz aydınlığı ortaya çıkmamıştır. Eğer namazda Hakk’ın kendisine verdiği karşılığı işitmeyecek olursa, bu kişi kulak verenlerden değil demektir. Ve işitmediği ve görmediği için Rabbinin huzurunda olmayan kişi, asla namaz kılıcı değildir. Bu kimse, müşahede eden ve kulak verenler sınıfından değildir.

Ve namaz gibi –devam edildiği sürece– kişiyi kendisinden başka şeylerle meşgul olmaktan alıkoyan bir ibadet yoktur. Ve namazdaki Allah’ın zikri, namazın içerisinde yer alan söz ve hareketlerden daha büyüktür. İnsan-ı Kâmil’in namazdaki halini *Fütühat-ı Mekkiye*’de betimlemiştik. Allahu Teala Kur’an’da, “Namaz insanı taşkınlık ve kötülükten alıkoyar” [Ankebut Suresi, 29/45] buyurmuştur. Çünkü Allah, namaz kılan kimseye namazdan başka herhangi bir şeyle meşgul olmayı yasakladı. “Ve Allah’ın zikrinden daha büyük bir şey yoktur” [Ankebut Suresi, 29/45] — yani, namaz sırasında, kulun dileyişine karşılık verdiğinde, Hak Teala’nın bu kulunu zikretmesi ve ona senâ etmesi, kulun Hakk’ı zikretmesinden daha büyüktür, çünkü büyüklük Hakk’a aittir. Böylece Hak Teala şöyle der: “Ve Allah işlediklerinizi bilir” [Ankebut Suresi, 49/45] ve “o kimse, müşahede ediyor olarak kulak verdi” [Kaf Suresi, 50/37]. Ve kulun, Hakk’ın seslenişine kulak vermesi, namaz sırasında Allah’ın kulunu zikretmiş olmasındandır.

Varlık, ancak akılla kavrayabileceğimiz hareketten ortaya çıktığında, bu hareket, âlemi yokluktan varlığa taşıdı ve namaz bütün hareketleri kendinde topladı. Ve âlemde üç hareket vardır. İlk hareket, dikey harekettir ve bu, namazdaki kıyam halidir. Diğer yatay harekettir ve bu da namazdaki rüku halidir. Ve üçüncü de aşağı doğru harekettir ve bu da namazdaki secde halidir. İmdi, insanın hareketi dikeydir; hayvanların hareketi yataydır; ve bitkilerin hareketi aşağı doğrudur. Minerallerin ise kendiliklerinden bir hareketi yoktur. Taşın hareket etmesi, bir başkasının kendisini hareket ettirmesiyle olur.

Resulullah’ın (sav), “Namaz benim gözümün aydınlığı kılındı” sözüne gelince; bunun böyle olmasını kendine nisbet etmedi, çünkü Hakk’ın namaz kılana tecellisi, namazı kılandan değil, Hak’tan gelir. Gerçekte, eğer Hak bu sıfatı Resul’e Kendisi zikretmiş olmasaydı; Kendisinden ona tecelli olmaksızın namaz kılmasını buyururdu. Ama eğer tecelli Hak tarafından bağış yoluyla olduysa, o halde Resul’ün müşahedesini de aynı şekilde Hak tarafından bağış yoluyla olmuştur. Bundandır ki, “Namaz gözümün aydınlığı kılındı” demiştir. Ve bu, Sevgili’nin müşahade edilmesidir ve “göz aydınlığı” [kurre] “karar bulma” [istikrar] sözcüğünden türer: Böylelikle sevenin gözü, geri kalan hiçbir şeye gözü kaymaksızın takılıp kalır. Bu nedenledir ki, Hak Teala namazda sağa sola bakmayı kulundan sakındırmıştır. Çünkü namaz sırasında sağa sola bakmak, kulun kıldığı namazdan Şeytan’ın çaldığı bir şeydir; bununla, kulu Sevgilisini müşahade etmekten alıkoyar. Eğer Hak, sağına soluna bakınan bir kimsenin Sevgilisi olsaydı, bu kimse namazında bakışını kıbleden ayırmazdı. Ne var ki insan bu özel ibadette Hakk’ı müşahade edip etmediğini nefsinin haline bakarak bilir. Çünkü insan kendi nefsini bilir. Ve bir kimse nefsinde olanlara dış görünüşten dolayı mazeretler getirse bile, nefsinin

mazur gösterdiğini ve onun hakkında doğruyu söylemediğini bilir. Çünkü hiçbir şeyin kendi nefsini bilmezliği sözkonusu değildir. Çünkü bir kimse, kendi halini deneyimler.

Ve “namaz” olarak adlandırılanın bir diğer bölümlenişi daha vardır. Hak Teala, bir yandan Kendisine namaz kılmamızı buyurdu ve bir yandan da bizim üzerimize namaz kılıcı [musalli] olduğunu haber verdi — böylece namaz bizden ve O’ndandır. İmdi, O namaz kılıcı olduğunda, ancak Ahir İsmi ile namaz kılıcı olur. Böyle olunca Hak, kulun varlığından sonra gelir. Ve O, kulun kiblesinde kendi düşünsel kurgulamasıyla veya taklit yoluyla tahayyül ettiği Hak’tır. Ve bu itikat edilen ilah, her bir kişide var olan istidadın farklı olmasından dolayı çeşitlenir. Nitekim Allah’ın bilinmesi ve arifler hakkında sorulan soruya Cüneyd-i Bağdadi –Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun– şöyle demiştir: “Suyun rengi, kabının rengidir.” Ve bu, durumu bütün açıklığıyla ortaya koyan bir cevaptır. İmdi O, bizim üzerimize namaz kılan [musalli] Allah’tır. Namazı kılan biz olduğumuzda ise, bizim için Ahir İsmi ortaya çıkar ve bu isimde gerçekleşiriz. Kendisinde bu isim ortaya çıkan kişinin halinden daha önce söz etmiştik. Bundandır ki, O’nun indinde, halimiz kadarınca oluruz ve O da bize, ancak bizim O’na ilişkin olarak getirdiğimiz suret üze bakar. Çünkü “musalli” kelimesi, “yarışta öndekinden bir sonra gelen” demektir.

Ve Hakk’ın, “Her şey salâtını ve tesbihini bilir” [Nur Suresi, 24/41] sözü, her şey Rabbine ibadette sonradan gelme rütbesini ve istidadı ölçüsünce O’nu tenzih ettiği tesbihini bilir, demektir. İmdi, Halim ve Gafur olan Rabbine hamdetmeyen hiçbir şey yoktur. İşte bundandır ki biz, âlemin, kendini oluşturan parçalarıyla tek tek tafsil üzere Hakk’ı nasıl tesbih ettiğini anlayamayız. Ve, “Kendi hamdıyla O’nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur” [İsra Suresi, 17/44] ayetinde bir mertebe vardır ki, burada geçen “kendi hamdıyla” sözündeki belirsiz zamir, tesbih eden kula işaret eder. Yani o şey, Allah’ı kendine mahsus hamd ile tesbih eder, demek olur. Böyle olunca “kendi hamdıyla” sözündeki zamir, şeyin kendisine ait olur ve bu söz “kulun üzerine olduğu senâ ile” anlamını kazanır. Nitekim, itikat edenin ancak itikat ettiği ilaha senâ ettiğini belirtmiştik. Ve o, nefsinin, itikat ettiği ilaha raptetmiştir. Ve işlediği ameller, kulun kendisine döner. Öyleyse, ancak kendi nefesine senâ etmiş olur. Çünkü hiç kuşkusuz sanatı öven kimse, sanatçıyı övmüş olur. Çünkü sanat eserinin güzel olması veya güzel olmaması, gerisingeri sanatçıya döner. Ve, itikat edilen ilah, onu kendi tahayyülünde oluşturan kimsenin oluşturduğu bir şeydir. İmdi, itikat ettiği şey üzerine senâsı, kendi nefsi üzerine senâsıdır. Ve bundan dolayı, kendi itikadından başka olanları yerer. Ve eğer insaf etseydi, böyle olmazdı. Bu özgül mabud’a sahip olan kişi, kendinden başkalarının

itikadına itirazından dolayı, Allah hakkında itikat ettiği şeyde hiç kuşkusuz cahildir. Çünkü, eğer Cüneyd-i Bağdadi'nin, "Suyun rengi, kabının rengidir" sözünü anlasaydı, her itikat sahibinin itikatını teslim eder, ve Allahu Teala'yı her itikatta ve her surette bilirdi. Ne var ki mabud'u kendine özgü kılan kişi zan üzredir, ilim sahibi değildir. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teala, "Ben kulumun zannı üzereyim" buyurdu. Bu söz, Allah'ın kuluna ancak kulunun itikat ettiği surette zahir olduğu anlamına gelir — kul ister mutlak kılsın ister kayıtlasın, bu böyledir.

İmdi, itikat edilen ilah, sınırlılığa sahiptir. Ve bu sınırlılığa sahip olan ilah, kulun kalbine sığan ilahtır. Çünkü, mutlak ilah, hiçbir şeye sığmaz. Çünkü o, şeylerin ta kendisidir ve kendisinin ta kendisidir. Gerçekte, bir şeyin kendine sığdığı ya da sığmadığı söylenemez. İyi anla! Ve Allah doğruyu söyler, doğru yola iletir.

SÖZLÜKÇE

Türkçe – Osmanlıca:

Acelecilik	İstical
Açığa çıkmamış	Bilkuvve
Açılım	tafsil
Adlandırılan	Müsemma
Ahiret oluşumu	Neşet-i uhreviyye
Akılla-kavranabilir	Ma'kul
Aklî kurgulama	Nazar-ı aklî
Allah arifleri	Arif-i billah
Allah'a ilişkin ilme sahip olanlar	Ulema-i billah
Allah'ın yardımı	Tevfik
Altta-olmaklık	Tahtiyet
Amel edici nefsler	Nüfus-i ummal
Ana Kitab	Ümmü'l Kitab
Anlaşılan	Mefhum
Anlayış	Fehim
Anlayışların en aşağısı	Edna-yı fuhûm
Anmak	Zikir
Apaçık delil	Hüccet-i baliğa
Arınık	Hâli
Aşağının en aşağısı	Esfel-i safilin
Aşkın	Münezzeh / Müteali
Aynî varlık	Vücut-i aynî / Mevcud-i ayn
Aynî varlıklar	Mevcudat-ı ayniyye
Ayrık	Hâli
Ayrılmış	Müfarık
Ayırım	Fasil, fark
Ayrımlama	Tefrik
Ayrışık	Mümtaz, mütemeyyiz
Ayrışık olmak	Temeyyüz etmek

Ayrışma	Temeyyüz
Bağışsal rahmet	Rahmet-i imtinan
Bağıшта bulunma	İmtinan
Başına getirmek	Mübtela etmek
Başka	Gayr
Başka olmaklık	Gayret
Başkalaşma	Tagayyür
Belirmemişlik	La taayyün
Belirmişlik	Taayyün
Benzer	Misl
Benzer olanlar	Emsal
Benzeş	Müşebbeh
Benzeşik	Mütemasil
Bilinen	Malum
Bilinir kılma	İlam
Bilinmez gayb	Gayb-ı mechul
Bilinmezlerin en	Enker-i nekerat
bilinmezi	
Bir	Vahid
Birbirinden farklı	Muhtelif
Birbirinden farklı	İhtilaf
olma	
Birliktelik	Maiyyet
Bitimli	Mütenahi
Bitimsiz	Namütenahi
Bozunma	Fesad
Bölünebilirlik	İnkisam
Büyük insan	İnsan-ı kebir
Çekişen kişi	Münazi
Çekişme	Niza
Çeşitlenmek	Tenevvü
Çeşitli	mütenevvi
Çeşitlilik göstermek	Tenevvü
Çoklaşmak	Tekessür
Dayanmak	İstinad
Değilleme	Nefy
Değişime uğrama	Tebeddül

Değişmez	Sabit
Değişmezlik	Sübut
Deneyimleme	Zevk
Deneyimleme yoluyla	Zevkan
Derecelerin yükseği	Refiüd derecat
Dileyiş	Sual
Dileyişte bulunmak	Sual
Diriltme	İhya
Doğru yol	Sırat-ı müstakim
Doğrulama	İsbat
Dönüşüme uğramak	Takallüb
Duayı kabul etmek	İcabet
Duyumsanan	Mahsüs
Dünya oluşumu	Neşet-i dünyeviyye
Düşünsel kurgulama	Nazar-ı fikrî
Edeb Sahibi Olanlar	Üdeba
Edilgin	Münfail / İsm-i mef'ul
Edilginlik	İnfial
Efendi	Seyyid
Efendilik	Sidayet
Eksikli	Nâkıs
Emin olunanlar	Ümena
Emreden	Amir
Emrolunan	Memur
Etki	Eser
Etkide bulunan	Müessir
Etkide bulunulan	Müessirün fih
Etkin	Fail / İsm-i fail
Eyleyici	Amil
Gece Yolculuğu	İsra
Geçerli	Muteber
Genel nübüvvet	Nübüvvet-i amme
Genelleştirmek	Ta'mim
Gerçekleyici	Muhakkik
Gerek	Levazım (şekil, tarz, varlık gibi şeyler)
Gereksinim	Hacet

Görü	Meşhed
Göz aydınlığı	Kurretü'l ayn
Gözetme	Müraat, riayet
Gözönüne almak	Ahz
Güzel isimler	Esmâ-i Hüsna
Haber verme	İnba
Hakikat ehli	Ehl-i hakayık
Hakikatlerin Hakikati	Hakikatü'l Hakaik
Hayal olunan Hak	Hakk-ı mütehayyel
Hoşa gidici	Mülayim
Hoşa gidici olmayan	Gayr-ı mülayim
Hüccet	Delil
İbadet olunan	Mabud
İçine almak	Vâsi olmak
İçkin	Münderic
İçkin kılma	hasr
İlah-edinen	Me'luh
İlahi bildirim	Tarif-i ilahi
İlahi bilgilendirme	Ta'rif-i ilahi
İncelikli düşünce	Fikr-i dakîk
İndirme	İnzal
İnsan oluşumu	Neş'et-i insaniyye
İsyankarlık	Masiyet
Kabul-edebilirlik	Kabiliyet
Kabul-eden	Kâbil
Kabul-edici	Kabil
Karşı koyma	Mukavemet
Karşılık gelme	Tekabül
Karşıt	Mütekabil
Karşıtlaşma	Tekabül
Katıksız yokluk	Adem-i mahz
Katıştırmak	İlhak etmek
Kayıtlanmamış kılma	İtlak
Kaza etmek	Hükmetmek
	Hükme bağlamak
Kaza-olunan	Makzî
Kendinde içkin	Hasr etmek

kılmak	
Kesinleme	İsbat
Kıskançlık	Gayret
Korku	Havf
Korunak	Vikaye
Kulluk eden	Abid
Kulluk edici	Abid
Kulluk edilen	Mabud
Kulluk etme	İbadet
Kurtulmak	Necat
Küllî şeyler	Umur-i külliyye
Mecmu	Toplam
Meydana getirme	Ca'l
Mümkün şeyler	Mümkinat
Müşahede olunan	Hakk-ı meşhud
Hak	
Nurani perde	Hicab-ı nuraniyye
Nüfuz etme	Tahallül
Ol	"Kün"
Olabilir (olan)	Caiz
Olanaksız	Muhal
Oluşlar	Ekvan
Oluşum	Neş'et
Ortaklaşalık	İştirak
Ortaya çıkış	Vuku
Önce gelen	Mütekaddem
Öncel	Sabık
Önde olmak	Tekaddüm
Öne geçen	Sabık
Örtülü	Mahcub
Öven	Hamid
Övülen	Mahmud
Öz	Lübb
Özgül isim	İsm-i has
Özgül Rab	Rabb-i has
Özgülemek	Tahsis
Özgülenmemiş	Gayr-ı muayyen

Özgülenmiş	Muayyen
Özgüleşme	İhtisas
Özgülleştirmek	Tahsis
Parça	Cüz
Paylaşımsız ortaklık	Şirket-i müşaa
Perde	Hicab
Perdeli, Perdelenmiş	mahcub
Rab-edinen	Merbub
Rab-olmaklık	Rububiyet
Rahmet-olunan	Merhum
Razı-olan	Razî
Razı-olunan	Makzî
Sebep-olan	Müsebbib
Seçkinler	Havas
Sevgi	Muhabbet
Sevilen	Mahbub
Sevme	Hubb
Sınırlama	Tahdid
Sınırlı	Mahdud
Sonradan olma	ihdas
Sonradan olma	Muhdesat
şeyler	
Suretlerin	Teşabüh-i suver
benzeşmesi	
Şeriat getirme	Nübüvvet-i teşri
nübüvveti	
Şeriat getirme	Risalet-i teşri
risaleti	
Şey-olmaklık	Şey'iyet
Tabii tecelli mahalli	Mecla-yı tabii
Takdir olunmuş	Makdur
Tanım / sınır	Had
Taşkınlık	Fuḥş
Tecelli mahalli	Mecla
Tehdit	Vaid
Teslimiyet	İnkıyad
Toplam	Cem, mecmu

Tutuşma	İştial
Uyruk	Reaya
Uyuşmaz olmaklık	İhtisam
Uzaklık	Bu'd
Ümit	Reca
Üstte-olmaklık	Fevkiyyet
Üstünlük farklılığı	Tefazul
Vaktin kulu	Abdu'l vakt
Var	Mevcud
Var etme	icad
Varlık	Vücut
Varlık mertebeleri	Meratib-i vücud
Varlık saçma	Feyz-i vücud
Varolan şeyler	Umur-u vücudiyye
Varolmayan	Madum
Var-olmayan	Nisbet-i ademiyye
nisbetler	
Varolmayan şeyler	Umûr-i ademiyye
Var-olmayan şeyler	Umur-u ademiyye
Varoluş	Kevn
Yakın sebep	Sebeb-i akreb
Yakınlık	Kurb
Yakınlık nimeti	Naim-i kurb
Yaradılış	Hilkat
Yaratma	Halk etme
Yaşantılama	Tecrübe
Yayılmış	Sari
Yerleşik	Mukarrer
Yerleşik kılınmış	Şer-i takrir
şeriat	
Yerleşik kılma	Takrir
Yeryüzü	Arz
Yeterlilik	Ehliyyet
Yok	Madum
Yok etme	İdam
Yokluk	Adem
Yokluk hali	Hal-i adem

Yoksunluk	Fakr
Yol	Tarik
Yönelim	Meyl
Yöneten ruh	Ruh-ı müdebbir
Yüce	Ali
Yüce makam	Mansıb-ı alî
Yüce olanlar	Âlin
Yücelik	Ulüvv
Yüceltme	Sena
Yüklenmek	Hamil olmak
Yüklenmiş	Mahmul
Yüksek mertebeler	Menzilet-i refia
Yükseklik	Rifat
Yükümlü	Mükellef
Yürüyücü	Dabbe
Zamanın birlenmesi	İttihad-ı zaman
Zamanla	Gayr-ı muvakkat
kayıtlanmamış	
Zamanla kayıtlanmış	Muvakkat
Zatî tanım	Hadd-i zatî
Zorunlu	Vacib
Zorunlu rahmet	Rahmet-i vücub
Zorunluluk	Vücub
Zuhur mahalli	Mazhar
Zulmani perde	Hicab-ı zulmaniyye

Osmanlıca-Türkçe

Halk etmek	Yaratmak
İcmal	
İçtihad	
Kevn-i cami	Toplayıcı varoluş. Kevn-i cami, varoluşun bütün hakikatlerini kendinde toplayan İnsan-ı Kamil'e işaret eder.
Mişkat	

Muazzib

Azab-eden

Muizz

Aziz-eden

Mübeşşire

Müntakim

İntikam-alan

Tafsil

Teshir

Tevfik

Yardım, Allah'ın yardımı

Tezkiye